

HAYVAN HAKLARI DİZİSİ

İLETİŞİM

TOM REGAN

Kafesler Boşalsın

HAYVAN HAKLARIYLA YÜZLEŞMEK

ÇEVİREN: SERPİL ÇAĞLAYAN

KİTAP 2006 SKB 0221490 VBL

TOM REGAN Raleigh'de North Carolina State University'de felsefe profesörü. Dünya çapında hayvan hakları hareketinin entellektüel liderlerinden biri olarak tanınıyor. Kant etiğinden yola çıkarak geliştirdiği hayvan hakları kuramını, ilk olarak *The Case for Animal Rights* (1983) adlı eserinde ortaya koydu. Hayvanların hak sahibi olduklarını argümanını "bir yaşamın öznesi olma" kavramına dayandıran Regan, kuramının kilit kavramlarını "Hayvan Hakları İçin Temel Argümanlar" adlı makalesinde ana hatlarıyla açıkladı (*Birikim* dergisi, 195. sayı). Hayvan hakları hareketinin önde gelen entellektüel temsilcilerinden Peter Singer'ın "acı" kavramına dayanan faydacı bakış açısına karşılık, hayvanların da, çevrelerindeki dünyanın ve sürdürdükleri hayatın farkında olmaları bakımından "bir yaşamın öznesi" olduklarını, dolayısıyla "ahlâkî eyleyici" statüsünde olmasalar da, tıpkı hakların getirdiği sorumluluklardan azade olan çocuklar gibi *evrensel* birtakım haklara sahip olduklarını savundu. *Kafesler Boşalsın*, yazarın "evrensel haklar" kuramını pratik örneklere dayandırarak temellendirdiği eseri. Diğer eserleri: *The Struggle for Animal Rights* (1987), *Defending Animal Rights* (2001), *The Animal Rights Debate* (Carl Cohen'le, 2001), *Animal Rights, Human Wrongs* (2003).

Empty Cages. Facing the Challenge of Animal Rights
© 2006 Rowman & Littlefield Publishers, Inc., Lanham, Maryland, USA

İletişim Yayınları 1225 • Hayvan Hakları 1
ISBN-13: 978-975-05-0502-7
© 2007 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2007, İstanbul (1000 adet)

DİZİ EDİTÖRÜ Bahar Siber
EDİTÖR Elçin Gen
KAPAK Suat Aysu
KAPAK FİLMİ Mat Yapım
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Abdullah Onay
MONTAJ Şahin Eyilmez
BASKI ve CİLT Sena Ofset

İletişim Yayınları
Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

TOM REGAN

Kafesler Boşalsın

Hayvan Haklarıyla Yüzleşmek

Empty Cages
Facing the Challenge of Animal Rights

ÇEVİREN ***Serpil Çağlayan***

i l e t i ş i m

Bütün dünyadaki Kararsızlara...

İçindekiler

Önsöz / Jeffrey Moussaieff Masson *9*

Başlangıç: Kedi *13*

BİRİNCİ BÖLÜM

NORMAN ROCKWELL AMERİKALILARI *21*

1. Sahi Kim Bu Hayvan Hakları Savunucuları? *23*

2. Bu Noktaya Nasıl Geldiniz? *39*

İKİNCİ BÖLÜM

AHLAKÎ HAKLAR: TANIMLARI VE ÖNEMLERİ *59*

3. İnsan Hakları *61*

4. Hayvan Hakları *83*

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SÖYLEMEK VE YAPMAK *115*

5. Alice'in Bize Öğrettiği *117*

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
METAMORFOZ ... 127
6. HAYVANLARIN YİYECEĞE DÖNÜŞTÜRÜLMESİ ... 129
7. HAYVANLARIN GİYECEĞE DÖNÜŞTÜRÜLMESİ ... 159
8. HAYVANLARIN PERFORMANSÇILARA DÖNÜŞTÜRÜLMESİ ... 187
9. HAYVANLARIN YARIŞÇILARA DÖNÜŞTÜRÜLMESİ ... 209
10. HAYVANLARIN ARAÇLAŞTIRILMASI ... 235

BEŞİNCİ BÖLÜM
GEMİYİ EL BİRLİĞİYLE YÜRÜTMEK ... 263
11. "EVET... AMA..." ... 265

SONSÖZ: KEDİ ... 291

TEŞEKKÜR ... 295

NOTLAR ... 299

ÖNSÖZ

Jeffrey Moussaieff Masson

Elinizde tuttuğunuz kitap, bana göre, hayvan hakları konusunda şimdiye kadar yazılmış kılavuz kitapların en iyisi. "Hayvan hakları"nın nasıl anlaşıldığı ve aslında nasıl anlaşılması gerektiğini ortaya koyma konusunda, bugüne dek Tom Regan'ınkini aşan bir çalışma olmadı. Yıllardır dünya çapında hayvan hakları hareketinin önde gelen felsefî sözcülerinden biri kabul edilen Tom Regan'ın görüşleri, kelimenin gerçek anlamıyla, yani kökene inme anlamında, daima köktenci olmuştur. Onun hayvanlar üzerinde her türlü deneyi, insanlara sağlayacağı düşünülen yararları ne olursa olsun, sırf ahlakî gerekçelere dayanarak kınayabilmesi bundandır. Benim de yürekten desteklediğim bu görüşün böylesine etkili bir dille ifade edilişine ilk kez Tom Regan'ın çalışmalarında rastlamışımdır.

Tom Regan'ın hayvanlara dair felsefesi tamamen özgün bir felsefedir. Bu felsefe, kendinden önceki herhangi bir sisteme bağımlı değildir. Faydacılık ya da başka herhangi bir geleneksel görüşe de bağlanmaz. Onun felsefesi, düşünce ve duyguların benzersiz bileşiminin bir ürünüdür. Tom'un diğer insanlar tarafından bunca sevilen biri olmasını sağlayan ve bu kitabı böylesine zihin açıcı kılan da budur. Bu kitabın sayfaları, açık ve yalın bir dille ifade edilmiş derin fikirlerle dolu. Bir filozof

tarafından yazılmış olmasına rağmen, bu etkileyici kitabı anlayıp sevmek için felsefe bilmenize gerek yok.

Tom, uzun yıllar önce Jeremy Bentham tarafından ortaya atılmış olan, hayvan hakları hareketinin belki de (ve haklı olarak) en meşhur sözünü gündeme getiriyor: "Asıl soru, 'Akıl yürütebiliyorlar mı?', ya da 'Konuşabiliyorlar mı?' değil, 'Acı çekebiliyorlar mı?' olmalıdır." Tom, bu argümana, bir o kadar önemli, ama o ortaya atana kadar fark edilmemiş olan başka bir boyut ekliyor. Asıl soru, yalnızca hayvanların acı çekip çekmedikleri değil, onların bir yaşamın öznesi olup olmadıklarıdır. Hani okuduktan sonra uzun süre zihninizde yankılanıp duran cümleler vardır. Bu cümle zihninize işlemeye başladığında, yepyeni bir fikre, hayatınızı altüst etme potansiyeli olan bir idraka eriştiğinizi fark ediyorsunuz.

Hayvanların geçmişleri, hikâyeleri, yaşam öyküleri vardır. Hayvanların tarihleri vardır. Vizonlar, ayılar, filler, yunuslar, domuzlar, tavuklar, kediler ve köpeklerin her biri, benzersiz biridir; kullanılıp atılacak bir şey değil.

Bunun böyle olduğuna ilişkin pek çok gösterge var: Hayvanların anneleri ve babaları, çoğunun kardeşleri, dostlukları, bir çocukluğu, gençliği, yetişkinliği vardır. Onlar da, büyük ölçüde insanlarınkine benzer yaşam evrelerinden geçerler (psikanalist Erik Erikson, insan yaşamındaki bu safhaları tanımlamasıyla ün kazanmıştır, ancak bunlar hayvan yaşamında da en az insanınki kadar önemlidir). Dahası, yine (vicdanınızı kemirerek de olsa) size bir biçimde musallat olacak o aydınlatıcı ifadelerden biriyle Tom'un söylemiş olduğu gibi, hayvanların yaşamları da, başkaların umurunda olsun olmasın, kendileri için iyiye ya da kötüye gidebilir.

Tom'un görüşlerine karşı olanlar, bir hayvanı neyin mutlu ettiğini bilemeyeceğimizi söyleyip dururlar. Çok saçma. Bunu bilmekten kolay ne var! Bir inek, yaşamak ister, yavrusunu emzirmek ister, rüzgârla, gün ışığıyla ve diğer doğal şeylerle dolu doğal bir ortamda, açık havada olmak ister. Bir inek, ineklerin yapmaları için evrim geçirdikleri şeyi yaptığında; dostları, ailesi ve bir hayatı olduğunda, mutludur. Ölümle de-

gil. Bir ineğin yapmak istediği şey; bir ineği mutlu eden şey *budur*. Bir hayvanın yaşamında başına gelebilecek en kötü şeyin ne olabileceğini düşündüğünüzde, yersiz bir ölümün onlar için en kötüsü olduğunu anlarsınız. Bu yüzden Tom'un felsefesi bize, doğal, mecburi ya da merhamet gerekçesiyle olmadıkça hiçbir hayvanın ölmemesi için elimizden geleni yapmamız gerektiğini söyler.

Tom'un basit önermesinin tüm karmaşık unsurlarını tek tek açtığınızda, gitmeyi belki daha önce hiç düşünmediğiniz yerlere doğru entellektüel bir yolculuğa çıktığınızı fark edeceksiniz. Benim Tom'un kitabını okuduktan sonra yaşadığım gibi, siz de olguların daha önce hiç göz önüne almadığınız derinlikleriyle yüzleşmek durumunda kalacaksınız. Karımla ben, bir sürü araştırmanın sonucunda, çocuk güvenliği açısından en iyi araba modelinin Volvo Cross-Country steyşınlar olduğunu öğrenmiştik (ve iki küçük çocuğumuz var). Benim yaşadığım yerde (Yeni Zelanda) bunların yalnızca deri kullanılarak yapılan modelleri bulunuyordu. Kullandığım araba için bir düzine sığırın öldürülmesini desteklesem, Tom Regan'dan öğrendiklerimi ne ölçüde ciddiye almış sayılırdım? Kesinlikle olmazdı. O arabayı almak benim için söz konusu bile olmadı.

Ya da, yumurtayı düşünelim: Yumurtlayan tavuklara ne şekilde muamele ediliyor? Yumurta satışlarından kâr sağlayanların açıklamalarına ne derece güvenebilirdim? Hem, o yumurtalar kime aitti ki? Eğer Tom'un fikirlerini ciddiye alıyorsam, yumurta satın aldığımda, hayvanların yeterince hızlı yumurtlayamadıkları için rutin bir biçimde öldürülmelerine destek vermiş olmaz mıydım? Üstelik benim ihtiyaç bile duymadığım yumurtalar uğruna öldürülmelerine? Masum hayvanların terörize edilerek öldürülmeleri hangi gerekçeyle haklı gösterilebilirdi? Eğer tavuklar bir yaşamın özneleriyse, seçimim onlara karşı saygılı mıydı? Benim seçimim, onların refahına katkı mı sağlıyordu, yoksa onu engelliyor muydu? Bu konuda bu kadar soru yeterli.

Hangisi olursa olsun bir hayvanın canını almanın, hafife alınmayacak kadar önemli, çok ciddi bir mesele olduğunun

bilincine varmamı sağlayan ilk kişi Tom oldu sanıyorum. Kelimelerin ardına gizlenmek ya da yaptıklarımızı kaçamak ve muğlak terimlerle ifade ederek onların üstünü örtmeye çalışmak doğru değildi. Bugün bunları yazarken bile, Amerikalılar, tam da bu söylediğim şeyi yapmakla meşguller: Bir yandan insanları öldürürken, diğer yandan şoktan, korkudan ve emirlerden söz edip duruyorlar. Tom, bu kitapta, herkesin anlayabileceği sözcüklerle konuşmanın ve o sözcükleri herkesin şimdiye dek kullandığı ve anlamlandırdığı şekilde kullanmanın şart olduğunu anlatıyor. O, bilhassa "insanî muamele" ve "sorumlu gözetim" gibi süslü sözcüklerin ardına gizlenen hayvan istismarcıları tarafından yapılan az önce değindiğim türden bulandırmalara karşı çıkıyor. Tom, ısrarla bizi içimizdeki en iyi dürtülerle yüzleşmeye yönlendiriyor.

Ben hayvanların, hem de tüm hayvanların az çok insanlar kadar sevgi duyabildiklerine kesinlikle inanıyorum. Tom'un da benimle hemfikir olduğunu biliyorum. Onun sevgiyle yazılmış bu kitabı, bizden tek bir şey, ama radikal bir şey istiyor: Birbirimize saygı göstererek yaşamaya uğraşırken, hayvanlara da saygı gösteren bir yaşam biçimini benimsemek. Bu kitabı okuyun ve gezegenimizin var oluşunun bu tehlikeli evresinde, sarılabileceğimiz tek umudun bu olup olmadığına kendiniz karar verin.

Başlangıç: Kedi

Bundan birkaç yıl önce, Home Box Office kanalında "To Love or to Kill: Man vs. Animals" (Sevmek ya da Öldürmek: İnsanlar ve Hayvanlar) adlı bir program yayımlandı. Programda, aynı hayvanların farklı kültürlerde nasıl farklı muamele gördüklerine ilişkin, şaşırtıcı, bir o kadar da rahatsız edici bir hikâye anlatılıyordu. Bilhassa tüyler ürpertici bir bölümde, küçük bir Çin köyünde geçen bir akşam yemeği sahnesi getiriliyordu ekrana. Bilmem bilir misiniz, ABD'deki bazı restoranlarda, hatırlı müşterilere ıstakozlar ve balıklar canlı canlı seçtirilir. Müşteri seçimini yaptıktan sonra hayvan öldürülür ve şef aşçı onların seçtiği yemeği pişirir. Bu Çin restoranında da uygulama tıpatıp aynıydı. Menü hariç: Burada müşterilere canlı kedi ve köpekler arasından seçim yaptırılıyordu.

Film ağır ağır ilerliyor. İlkin, aç müşterilerin tahta kafeslere tıkış tıkış doldurulmuş kedi ve köpekleri incelemelerini izliyoruz; sonra kendi aralarında hayvanlar hakkında yorumlar yapıyorlar; daha sonra da kararlarını veriyorlar. Nihayet, (aşçı olduğunu tahmin ettiğim) bir adam, uzun metal bir maşayla uzun tüylü bir kediyi kafesinden hızla çekip alıyor ve apar topar mutfağa sokuyor. Bundan sonra olanlar hiç de iç açıcı değil, o yüzden dilerseniz bir sonraki paragrafı hiç okumayın.

Kedi pençe atıp acı acı haykırırken, aşçı hayvana demir bir çubukla birkaç defa vuruyor. Artık daha çok pençe atıp, daha çok feryat eden hayvan, aniden kaynar su dolu bir küvete daldırılıp on saniye kadar orada tutuluyor. Çıkarılır çıkarılmaz ve hâlâ canlı haldeyken, aşçı tek bir hamlede hayvanın derisini başından kuyruğuna kadar sıyırıp alıyor. Sonra da, şok halindeki hayvanı, geniş taş bir teknenin içine atıyor ve (kamera yakın plana geçince) kedinin, donuk ve camsı gözlerle, ağır ağır yutkunuşunu izliyoruz, ta ki son nefesini de verip boğuluncaya dek. Kedinin seçilişinden son nefesini verişine kadarki tüm olay, birkaç dakika sürüyor. Yemek servis edildiğinde, müşteriler aşçıya teşekkürler edip onu iltifatlara boğarak iştahla tabaklarındakini yiyorlar.

Hayatımda bundan daha sersemletici bir şeyle karşılaşmadım. Kelimenin tam anlamıyla dilim tutulmuştu. Pek çok Amerikalı gibi ben de Çin, Kore ve başka ülkelerde kedi ve köpeklerin yendiğini biliyordum. Bu görüntüler sayesinde, yemek âdetleriyle ilgili bilmediğim bir gerçeği öğrenmiş değildim. Benim için yeni olan, beni koltuğuma çivileyen şey, bunun nasıl yapıldığını *görmek*, bütün o süreci *izlemekti*. Kedinin yaşadığı korkunç şok ve eziyeti seyretmek dayanılmazdı. Yüreğimin, hayret ve öfke karışımı bir duyguyla dolup taştığını hissettim. "Durun! Ne yapıyorsunuz! Yapmayın!" diye bağırmak istedim.

Ama bunu –en azından benim için– daha da feci kılan, insanların bu olaydaki davranışlarıydı. Onlar için tüm olup bitenler ne kadar da sıradan, gündelik ve doğaldı! Yemeğe gelenler, bizim "kahveyle şu sandviçi alayım" dememiz gibi, "şu kediyi alalım" diyebiliyorlardı. Ya aşçıya ne demeli? Aşçı da kedinin çektiği eziyete son derece kayıtsızdı. Zavallı hayvan, onun gözünde bir odun parçasından farksızdı. Hayatım boyunca hayvanların acı çekmesi ve ölmesi karşısında bu derece umursamaz, böylesine rahat ve kayıtsız davranan insanlar görmemiştim. Sanırım pek çok Amerikalı, bu görüntüleri izledikten sonra benim yaptığım gibi "Dünya nereye gidiyor?" sorusunu sormadan edememiştir.

ÇEŞİTLEMELER

"Sevmek ya da Öldürmek" programını izledikten sonraki yıllarda, zihnimde az önce anlattığım görüntülerin farklı çeşitlemelerini kurgulayıp durdum. İlk çeşitleme şöyle: Her şey asıl görüntülerdekinin aynısı, yalnızca kedi ve köpekler üst üste tıkıştırılmak yerine daha büyük kafeslere konmuş. Kendi kendime "Kafeslerin daha büyük olması benim düşüncemi değiştirir miydi?" diye soruyorum. "Eh, kedi daha büyük bir kafeste yaşadığına göre, artık onun başına gelenlere bir itirazım olamaz" der miydim? Sorunun yanıtı değişmiyor: Diyemezdim.

İkinci çeşitlemede, kedi hem daha büyük bir kafeste yaşıyor hem de aşçı ona daha iyi muamele ediyor ve sodyum pentobarbital vererek –göründüğü kadarıyla– huzur içinde ölmesini sağlıyor. Bunlar dışında filmdeki görüntüler aynı. Soruyu yine soruyorum: "Kedi daha büyük bir kafeste yaşadığına, ona iyi muamele edildiğine ve huzur içinde öldüğüne göre, artık onun başına gelenlere bir itirazım olmaz" diyebilir miydim? Yanıt yine değişmiyor: Diyemezdim.

Bu hayalî çeşitlemelerin, filmin aslındaki görüntülerle aynı ölçüde kötü olduğunu mu düşünüyorsun, diye sorarsanız: Hayır. Kafeslerin büyük olması, küçük olmasından iyidir. Vahşice bir muameledense, iyi muamele yeğdir. Ancak tüm bunlara rağmen, o uzun tüylü kedi akşam yemeği niyetine öldürülüp derisi yüzüldüğünde, o ana kadar daha büyük bir kafeste yaşamış ve gereksiz işkencelere maruz kalmadan öldürülmüş olsaydı, yine "Durun! Ne yapıyorsunuz! Yapmayın!" diye haykırmak (daha doğrusu yalvarmak) isteyecektim. Dünyanın her yerinde, pek çok Çinli ve Koreli de dahil, insanların büyük çoğunluğunun benimle aynı görüşte olduklarını düşünmeden edemiyorum.

HAYVAN HAKLARI SAVUNUCULARI

Birinci bölümde açıklayacağım sebeplerle, benim gibi insanlar, yani hayvanların hakları olduğuna inananlar, çoğu insanın ke-

di ve köpekler için hissettiği ve düşündüğü şeyleri kartallar ve filler, domuzlar ve yunuslar için de hisseder ve düşünürler. Yanlış anlaşılmasın; hayvan hakları savunucuları domuzların yatağımızda uyumalarını ya da fillerin arabalarımızı kullanmalarını talep etmiyorlar. Bizler bu hayvanları "evcil hayvanlar" haline getirmek istemiyoruz. Bizim istediğimiz çok daha basit bir şey: Yalnızca, insanların onlara feci şeyler yapmaktan vazgeçmelerini istiyoruz.

Hayvan hakları savunucuları neden böyle düşünüyor? Düşüncelerimizin ve değerlerimizin dayanağı nedir? Bu soruların hepsine uyan tek bir yanıt veremeyiz. Hayvan hakları savunucuları farklı yollar izleyerek aynı yere ulaşıyorlar. Hayvan hakları savunucusu olmayan insanların bizler hakkında bilgilenmesi önemlidir; bu, uygarca tartışma şansını arttırır. Sizlere, hem kendimin hem de başka insanların yolculuklarından söz etmek istememin nedeni de bu.

Benim izlediğim yolun farklı bir dönemeci var. Benim hayvan hakları savunucusu olmamın nedeni, kısmen, felsefe eğitimi görmemdi. Hocalarım bana, başkalarında gördüğüm berrak, tutarlı, mantıklı ve taraflsız düşünceye değer vermeyi öğrettiler ve kendi düşüncelerimi de bu yüksek standartlara eriştirmem için beni zora koştular. (Ne denli zorlandığımı bir ben bilirim!) Onların bu sözünden çıkmayan ben, otuz yıldan uzun süredir, felsefî yazılarımda tam da bunu yapmaya çabalıyorum.

Hepimizi, tartışmada mantıklı bir argümanı kabullenmemekte direnen, duygusal bakımdan dengesiz hayvan budalaları olarak gösteren bir hayvan hakları savunucusu stereotipi olduğunu biliyorum. Bunun ve hayvan hakları savunucularıyla ilgili diğer efsanelerin kökenine birinci bölümde değineceğim. Burada yalnızca, kendi yolculuğuma dair yazdıklarımı okumanızın, bu stereotip balonunu biraz olsun söndüreceğini umduğumu söylemekle yetineyim. Hayvan hakları savunucularının düşüncelerini destekleyen, bizlerle zıt düşünenleri objektif bir biçimde yanıtlayan, tutarlı, mantıklı bir felsefe mevcut. İkinci bölümde bu felsefeyi elimden geldiğince yalın ve net bir dille

açıklıyorum. Soyut felsefe alanında daha fazlasını arayanlar, elinizdeki kitabın tamamlayıcısı olarak yazdığım ve çatışan ahlak teorilerini eleştirel biçimde inceleyerek hayvan haklarını savunduğum, giriş kitabı mahiyetindeki *Animal Rights, Human Wrongs: An Introduction to Moral Philosophy*'ye başvurabilirler.

Bu felsefeyi açıklamak, aynı zamanda hayvan hakları savunucularına ilişkin bir başka efsaneye değinme fırsatı veriyor: Bizlerin insan düşmanı olduğumuz efsanesi. Buna göre, bizim hayvanları sevdiğimiz doğru olabilir ama, insanlardan kesin nefret ediyoruzdur. Benim hayvan haklarına uzanan yolculuğum, bu kanının gerçeklikten ne denli uzak olduğunu apaçık gösteriyor. Her şeyden önce bir insan hakları savunucusu, bilhassa da kendi haklarını savunacak idrak ve güçten yoksun olan insanların (örneğin çocukların ve yaşlıların) haklarının savunucusu olmasaydım, asla hayvan hakları savunucusu olmazdım. Hayvan hakları savunucuları insanlıktan kesinlikle nefret etmezler. Nasıl etsinler ki? Yakın ve uzak gelecekte hedeflediğimiz herhangi bir şeye erişmemizin tek yolu, bu narin gezegeni paylaştığımız diğer insanlarla işbirliği içinde hareket etmektir. Hayvan hakları mücadelesi açısından bütün insanlar potansiyel dava arkadaşlarıdır ve haysiyetleri de hakları da hayvan hakları savunucuları tarafından kayıtsız şartsız kabul görür.

BAŞKA ÇEŞİTLEMELER

Daha önce kedi vakası üzerine iki çeşitleme anlatmıştım. İşte size bir tane daha. Üçüncü çeşitleme: Olaylar aynen orijinal görüntülerdeki gibidir, tek farkla: Bu defa ben aşçıyla yüzleşip onu zalimlikle suçlarım. Aşçı, hakkında böylesine kötü şeyler düşünmeme çok şaşırmıştır. Israrla, kedi ve köpeklerine "insanca" davrandığını, onların "refahına gerekli önemi verdiğini" savunur. "Ciddi olamazsın!" derim. Bana "ciddiyim" diye cevap verir.

Bu tür bir anlaşmazlıktan çıkarmamız gereken sonuç nedir? Sırf aşçı öyle söyledi diye, biz de onun uzun tüylü kediye in-

sanca davrandığını mı söylemeliyiz? Onun sözlerine dayanarak, kedinin refahına gereğince saygı gösterdiğini söyleyebilir miyiz? Hiç sanmıyorum. İnsaniyet göreceli bir kavram değildir. Aşçı insanlıkdışı bir davranışta bulunmaktadır. Bu nesnel bir olgudur, öznel bir yorum değil.

Bunu daha net açıklayabilmek için şöyle bir senaryo düşünelim. Dördüncü çeşitleme: Her şey orijinal görüntülerdeki gibi, yalnız aşçının mutfağa götürdüğü kedi sizin kediniz olsun. Bu durumda asla, "Evet, elbette aşçı kedime insanca davrandı; ne de olsa kendisi öyle söylüyor" demezdiniz. Böyle bir şey söylemeyi *düşünemezdiniz* bile. O halde, sırf o muameleye tâbi olan kedinin *başka* bir kedi olması, insanlıkdışı bir muameleyi insanî kılamaz. Aşçı, kedilere insanca davrandığını söylediğinde, ona "Hayır, öyle davranmıyorsun" demekte kesinlikle haklıyız.

Bu dördüncü çeşitlemeye burada yer vermemin nedeni, Çin'deki bir aşçının bir ihtimal söyleyebileceği sözlerden çok, büyük hayvan endüstrilerinin sözcüleri tarafından gerçek hayatta sarf edilen sözlere dikkat çekmek istemem. (Bu insanların süslü söylevlerini kitabın üçüncü bölümünde ele aldım.) Tıpkı üçüncü çeşitlemedeki Çinli aşçı gibi, örneğin, et endüstrisi ve tazı yarışı endüstrisinin sözcüleri de o hayvanlara insanca muamele ettiklerini, refahlarına gereken itibarı gösterdiklerini *söylüyorlar*. Ancak, bu sektörlerin, hayvanlara Çinli aşçının kediye gösterdiği muameleyi aratmayacak şekilde davrandıklarını doğruladıktan sonra (dördüncü bölümde), artık bu sözcülere inanmamız zorlaşacaktır.

Eminim bazı insanlar şimdi söylediklerimin doğruluğundan şüphe edecekler. Elbette ki bu sektörler hayvanlara (bırakın daha kötüsünü) Çinli aşçı kadar bile kötü muamele etmiyordur. Elbette ki ben durumu abartıyorumdur. Keşke öyle olsa! İlerleyen bölümlerde okuyacağınız gibi, gerek endüstrinin, gerekse hükümetlerin bunun tersi yönde verdikleri güvencelere rağmen, hayvanları kullanan büyük endüstrilerde hayvanların gördükleri muamele düşünüldüğünde, o uzun tüylü beyaz kedi şanslı bile sayılırdı.

SINIRLAMALAR

Dördüncü bölümde ele aldığım konuları büyük ölçüde Amerika'da yaşananlarla sınırlı tuttum. Büyük hayvan endüstrilerinin dünyanın farklı yerlerinde ne şekilde faaliyet gösterdiklerine ilişkin tartışmaları konuya dahil etmeyi çok istesem de, gerek yer kısıtlılığı gerekse bu konudaki bilgimin sınırlı olması nedeniyle bunu yapamadım. Öte yandan, bu sektörlerin diğer ülkelerdeki işleyişinin, genelde Amerika'dakinden büyük farklılıklar gösterdiğini sanmıyorum. Bazı hayvanlar bazı yerlerde burada anlattığımdan daha iyi, bazılarıysa başka yerlerde daha kötü muamele görüyor olabilir. Yine de, genel bir kural olarak, bir ülkeden diğerine çok büyük, sistemli farklılıklar olduğunu sanmıyorum. Bunun doğru olup olmadığına okuyucular kendileri karar verebilirler. Bunun için, bu kitapta ve genel olarak hayvan hakları hareketi içinde tartışılan konular hakkında çok çeşitli kaynaklar sunan internet sitesi *www.tomregan-animalrights.com*'daki uluslararası kaynaklara başvurabilirler.

İkinci bir sınırlamayı daha belirtmem gerekir. İnsanlar öyle çeşitli şekillerde, öyle çok sayıda hayvanı sömürmekteler ki, burada her türlü hayvan istismarına değinebilmemiz olanaksız. Organize köpek dövüşleri. Balina endüstrisi. Amerika'nın yaban atlarının hali. Denizayılarının korunması. "Modern" hayvanat bahçelerinin çağdışılığı. Yol kenarlarındaki hayvan sergileri vahşeti. Afrika'daki yaban hayatının yağmalanışı. Boğa güreşleri. İbadet ve festival adı altında hayvanların katlanmak zorunda kaldıkları bir yığın eziyet. Burada atladığımız konulardan kolaylıkla uzun bir liste çıkarabiliriz.

Bu kitapta, çok sayıda uygulamayı yüzeysel bir biçimde ele almak yerine, bunlardan birkaç tanesini derinlemesine anlatacağım. Gerek bu sayfalarda yer bulan, gerekse bunların dışında kalan konularda daha fazla bilgi edinmek isteyen okurlar, yukarıda bahsettiğim internet sitesinde aradıklarını bulabilirler. Sitedeki diğer kaynaklar arasında, hayvanların güzelliğini ve asaletini, zarafetini ve gizemini gösteren fotoğraflar ve filmler

yer alıyor. Bunun yanı sıra, bu kaynaklardan bazılarında (bakılması zor olanlarda) hayvanların büyük sektörlerin elinde gördükleri muamele gerçekçi bir biçimde aktarılıyor. Sizi şimdiden uyarmalıyım (gerçi bu görüntülere bakıp bakmama seçimi size ait): Bunlar trajik gerçeği gizleme ya da yumuşatma amacı taşımıyor. Milyarlarca hayvan hayatlarını acınacak bir sefalet içinde geçiriyor ve insan gaddarlığının duyarsız kıskacında ölüme yollanıyorlar. Bunlar acı da olsa, gerçek. Hayvan hakları savunucularının zorlu görevlerinden biri de, görünmez olanı görünür kılmaktır; aksi halde insanlar, sözgelimi masalarına gelen etin ya da sırtlarına giydikleri yünlü giysinin tarihini asla tam olarak kavrayamazlar. Bu bakımdan, "sert" fotoğraflar ve filmler, temel bir eğitsel amaca hizmet etmektedir.

SON ÇEŞİTLEME

Beşinci ve son bir çeşitlemeyi anlattığım son bölümde, kedi vakasına son bir kez daha döneceğiz. Bundan önce, beşinci bölümde, insanları hayvan hakları savunucusu olmaktan soğutan çeşitli sebepleri ele alarak, bunları farklı bir perspektife oturtmayı deneyeceğim. Hayvan haklarının belirlediği hedefleri gerçekleştirmeyi isteyen insanların sayısı ne denli az olursa, hayvanları o denli karanlık bir gelecek bekliyor demektir. Sosyal adaleti savunan diğer gruplar gibi hayvan hakları savunucuları içinde de her türlü insana rastlayabilirsiniz. Şahsen, bir avuç hayvan hakları savunucusunun kendine toz kondurmayan, kaba ve saldırgan tavrının, insanları bu mücadeleyi savunmaktan alıkoymayacağını umuyorum.

BİRİNCİ BÖLÜM

Norman Rockwell Amerikalıları

1

Sahi Kim Bu Hayvan Hakları Savunucuları?

Hayvanların hakları var mıdır? Bu soruya farklı insanlar farklı yanıtlar vereceklerdir. Bazen insanların buna farklı yanıt vermeleri, olgulara ilişkin fikir ayrılıklarındandır. Örneğin kimi insanlar kedi ve köpeklerin, tavuk ve domuzların hiçbir şey hissetmediklerine inanırken, bazıları bunun tam tersini düşünür. Kimi zaman yanıtların farklı olmasının nedeni değerler konusundaki fikir ayrılıklarıdır. Örneğin, bazı insanlar hayvanların insan çıkarlarına hizmet etmenin ötesinde bir değer taşımadıklarına inanırken, kimileri bunun tersine inanır. Her iki türdeki fikir ayrılığı da elbette önemlidir ve ikisi de bu kitapta yeri geldikçe incelenecektir. Bu tür fikir ayrılıkları önemli olmakla birlikte, ikisi de, daha temelli bir ayrılık zemini olan hayvan hakları fikriyle ilgili değildir.

Bazı insanlar, bu fikrin hayvanlara iyi davranmakla eşanlamlı olduğunu sanır. Hayvanlara iyi davranmaya itirazımız olmayacağına göre, buradan çıkacak sonuç apaçıktır: Hayvanların hakları vardır. Veya bu insanlar hayvan haklarının, hayvanlara zulmetmekten kaçınmak anlamına geldiğini düşünürler. Hayvanlara zulmetmemeye itirazımız olamayacağından, yine aynı sonuca varıyoruz: Hayvanların hakları vardır. Hayvan haklarının algılanışındaki bu iki farklı bakış açısından

herhangi birine bakarak, bu fikrin neden bu kadar tartışma yarattığını, hayvan hakları savunucuları ile hayvanların hakları olmadığını iddia edenlerin neden karşı karşıya geldiğini açıklamamız zordur.

Hayvan hakları savunucuları ile karşıtlarının sürtüşmesine yol açan bu hararetli, çoğunlukla saldırganlığa varan ihtilaf, ("hayvanlara iyi davranılmalı", "onlara zulmetmemeli" gibi) aşina olduğumuz düşünce biçimlerinin hayvan haklarının asıl anlamını içermekte başarısız olduğunu gösteriyor. Oysa görüleceği üzere hayvan haklarının asıl anlamı, hem daha basit, hem de daha derin.

Hayvan hakları basit bir fikirdir, çünkü en yalın haliyle, hayvanların saygın muamele görmeye hakları olduğu anlamına gelir yalnızca. Derin bir fikirdir, çünkü içerimleri geniş kapsamlıdır. Ne kadar geniş kapsamlı? İşte size, hayvanlara saygıyla muamele etmeyi öğrendiğimizde dünyanın ne şekilde değişmesi gerekeceğine dair birkaç örnek:

Onları etleri için yetiştirmeyi bırakmamız gerekecek.

Onları kürkleri için öldürmeyi bırakmamız gerekecek.

Onları bizi eğlendirmek üzere eğitmeyi bırakmamız gerekecek.

Onları bilimsel araştırmalarda kullanmayı bırakmamız gerekecek.

Bu örneklerin her biri aynı ahlaksal mantığın uzantılarıdır. İnsanların hayvanları sömürmesi söz konusu olduğunda, hakların tanınması reformu değil, eski uygulamanın topyekûn feshedilmesini gerektirir. Hayvanlara iyi davranmak yetmez. Zulümden kaçınmak yetmez. Hayvanları ister gıda, ister giyim, ister eğlence ya da araştırma amacıyla sömürüyor olalım, hayvan hakları hakikatinin gerektirdiği şey, kafeslerin genişletilmesi değil, kafeslerin tamamen boşaltılmasıdır.

ASILSIZ YAKIŞTIRMALAR

Hayvan hakları karşıtları, hayvan haklarının uç bir fikir olduğunu düşünürler ve hayvan hakları savunucularını "aşırılıkçı" etiketiyle yaftalamaları gayet sıradan bir durumdur. Önemli olan, bu etiketin verilere dayalı, adil bir tartışmayı engellemeye yönelik bir belagat aracı olarak kullanıldığını görmektir; aksi halde, bu tür bir tartışma yürütmemiz imkânsız olabilir.

"Aşırılıkçı" ve "aşırılıkçılık" muğlak sözcüklerdir. Aşırılıkçılar, bir anlamda, hedeflerine hizmet eden her yola başvurabilecek insanlardır. Dünya Ticaret Merkezi'nin ikiz kulelerini yok eden teröristler bu anlamda aşırılıkçıydılar; onlar, hedeflerine ulaşmak için her çareye başvurmaya hazırdılar – bu, binlerce masum insanın öldürülmesi anlamına gelse de.

Hayvan hakları savunucuları bu anlamıyla aşırılıkçı değildirler. Tekrar söylüyorum: Hayvan hakları savunucuları bu anlamda aşırılıkçı değildirler. En militan hayvan hakları savunucuları bile (mesela Hayvan Kurtuluş Cephesi [ALF]) hayvan özgürleşmesi adına yapılabilecek eylemlerin mutlak ahlakî sınırları olduğuna, asla yapılmaması gereken şeyler olduğuna inanırlar. Örneğin, ALF, insanların öldürülmesi şöyle dursun, onlara zarar verilmesine dahi karşı çıkar.

Bir diğer anlamıyla *aşırılıkçı* sözcüğü, insanların inandıkları fikirleri kayıtsız şartsız savunmalarını ifade eder. Bu anlamda hayvan hakları savunucuları aşırılıkçıdır. Tekrarlıyorum: Hayvan hakları savunucuları sözcüğün bu anlamıyla gerçekten aşırılıkçıdır. Örneğin, onlar sahiden de, insanlar eğlensin diye numaralar yapmaları için yaban hayvanlarını terbiye etmeyi kayıtsız şartsız yanlış bulur. Ancak, *bu* anlamıyla *herkes* aşırılıkçıdır. Neden? Çünkü her birimizin (öyle umuyorum ki) kayıtsız şartsız karşı çıktığı bazı şeyler vardır.

Örneğin, tecavüz söz konusu olduğunda, bu satırları okuyan herkes aşırılıkçıdır; bizler her koşulda tecavüze karşıyızdır. Her birimiz, çocuk istismarı söz konusu olduğunda birer aşırılıkçıyız; çocuk istismarına daima karşıyız. Hatta hayvanla-

ra karşı zulüm söz konusu olduğunda da hepimiz aşırılıkçıyız; bunu asla onaylamayız.

Basit gerçek şu ki, uç görüşler bazen doğru görüşlerdir. Bunu kabul ettikten sonra, biz hayvan hakları savunucularının doğru ile yanlışı ayırmada kesin fikirlere sahip olmak anlamında aşırılıkçı olmamız, başlı başına yanıldığımızı gösteren bir gerekçe olamaz. O halde, irdelenmesi gereken soru, "Hayvan hakları savunucuları aşırılıkçı mıdır?" değil, "Haklı mıyız?" sorusu olmalıdır. Az sonra göreceğimiz gibi, bu soruya tarafsız bir yanıt verilmesi şöyle dursun, soru açık ve net biçimde ortaya konmuş bile değildir. Medya ile özel çıkarlarının peşindeki kurumların danışıklı dövüşü, bunun böyle olması için ne gerekiyorsa yapmaktadır.

MEDYA

Hayvan Hakları konusunda adil bir tartışmanın önündeki engellerden biri medyadır. Günümüzde,"gerçek dünya" hakkındaki algılarımızın büyük kısmı televizyonda gördüklerimize ve gazetede okuduklarımıza dayanıyor. Bu durum çok yakın bir tehlike işareti sayılmalıdır. Paul Watson, "Medya yalnızca dört unsurla ilgilenir: Seks, skandal, şiddet ve yıldızlar; hikâyenizde bunlardan biri yoksa, hikâyeniz de yok demektir," derken abartıyor olabilir. Yine de sözlerinde epey bir gerçeklik payı var. Güvenli inişler mi? Bunların konu edilmesi zordur. Medya uçak kazalarını sever. Üstüne biraz seks, skandal ve bir-iki yıldızın ismini ekleyip güzelce karıştırın: İşte birinci sayfa haberleriniz hazır. Bu konuda herhangi bir kuşkunuz varsa, bu akşam haberleri bir izleyin, ya da yarınki gazeteye şöyle bir göz gezdirin.

Medya sansasyonel olanı aradığı için, kanundışı ya da tuhaf bir şey olduğunda hayvan haklarını haber yapacaklarına emin olabilirsiniz. ALF üyeleri laboratuvar bombaladı. Kürk karşıtı bir aktivist Calvin Klein'ın suratına pasta fırlattı. Televizyonda ya da gazetelerde karşımıza çıkanlar, bu tür haberlerdir. Peki, dün bir kürk mağazası önünde yapılan sessiz protesto veya ge-

çen akşam hukuk fakültesinde hayvan hakları konusunda verilen seminer? Lafı bile edilmez. Hayvan haklarıyla ilgili sansasyonel olmayan haberler, medyanın zevkine hitap edecek kadar "kanlı" değil. Halkın gözünde hayvan hakları savunucularının eğlenmekten başka niyeti olmayan, uyumsuz insanlar olmalarına şaşmamak lazım. Medya süzgecinden geçip onlara ulaşabilen neredeyse tek mesaj bu.

ÇIKAR POLİTİKALARI

Kamuoyunun zihninde hayvan hakları savunucularına ilişkin olumsuz bir imgenin yerleşmiş olması, yalnızca medyanın sansasyonel olana yönelik iştahından kaynaklanmaz; bu aynı zamanda, hayvanları kullanan büyük endüstrilerin halkla ilişkiler kollarının medyayı beslediği malzemelerle de ilişkilidir. "Hayvanları kullanan büyük endüstriler" derken, et endüstrisini, kürk endüstrisini, hayvan kullanan eğlence endüstrisini ve biyomedikal araştırma endüstrisini vs. kastediyorum. Bu sektörlerde çalışan insanlar söz birliği etmişçesine aynı hikâyeyi anlatır, hattâ ortak düşmanlarını küçük düşürmek için aynı sözcükleri kullanırlar: Hayvan hakları aşırılıkçıları.

Bu oyunun ABD'deki son perdesinin nasıl başladığını keşfetmek zor değil. Her şey 1989'da, Amerikan Tıp Derneği yetkililerinin "Biyomedikal Araştırmalarda Hayvanların Kullanılması: Saldırılara Yanıt" raporuyla başlıyor. Derneğin tavsiyelerinden bazıları şöyle: Hayvan haklarını savunanların "yalnızca bilim karşıtı olmakla kalmayıp, aynı zamanda (a) hayatı ve mülkiyeti tehlikeye atan şiddet dolu ve yasadışı eylemlerin sorumluları ve (b) halkın tercih özgürlüğüne yönelik bir tehdit oldukları gösterilmeli." Hayvan hakları savunucuları, "insan refahına karşı olan" "radikaller", "militanlar" ve "teröristler" olarak görülmelidir. Bunun tersine, hayvanların insanlar tarafından, insanlar için, insanca ve sorumlu bir biçimde kullanılması anlamındaki hayvan refahı anlayışından yana olan insanların makûl, duyarlı ve saygın insanlar oldukları gösterilmeli.

Amerikan Tıp Derneği'nin stratejisi hem basit hem de yara-

tıcıydı. Halk, hayvanların deneylerde kullanılmasını, insanlardan nefret eden ve şiddete doymak bilmez bir iştah duyan cahil hayvan hakları aşırılıkçıları ile insanlığın hakiki dostu olan, zeki, bilime inanan hayvansever ılımlılar arasında süren bir mücadele olarak algıladığı takdirde, hayvan hakları savunucuları benimsenmeyecek ve insanca, sorumlu kullanım ideolojisi galip gelecekti.

1989 yılından bugüne dek, Amerikan Tıp Derneği ve başka biyomedikal araştırma sektörlerinin halkla ilişkiler büroları, hiç ara vermeksizin, doğrudan muhabirlere, yazı işleri müdürlerine ve editörlere ulaşacak şekilde, hayvan hakları savunucusu aşırılıkçıları suçlayan ve hayvan refahını savunan aklı başında insanlara övgüler düzen basın bildirileri, raporlar, e-posta iletileri, basın konferansları ve internet sitelerinden derlenmiş malzemeler yollayıp durdular. Peki oyun nasıl işliyor? İşte size bir örnek.

Biyomedikal Araştırma Vakfı, kendisini "ülkede, hayvanların tıbbî ve bilimsel deneylerde, insanca ve sorumlu bir biçimde kullanılmasında kamunun uzlaşımını ve desteğini sağlamak suretiyle insan ve hayvan sağlığını geliştirmeye kendini adamış en eski ve en büyük örgüt" olarak tanımlıyor. Vakfın internet sitesinde, üç adet bağlantının yer aldığı "Gazeteciler için Kaynaklar" başlıklı bir de sayfa bulunuyor. Bağlantılardan biri olan "Uzman Görüşü", şu şekilde tanıtılmış: "Biyomedikal Araştırma Vakfı, hayvanların tıbbî ve bilimsel deneylerde, insanca ve sorumlu bir biçimde kullanılmasına kamunun anlayış ve takdir göstermesine katkıda bulunacak istisnaî, çarpıcı ve sürekli haberlerin hazırlanmasını sağlamak amacıyla bilim insanları ile gazetecileri bir araya getirmek için çalışır. Amerikan araştırma çevrelerinde bir uzmanın görüşlerinden alıntı yapmanız gerektiğinde, öncelikle bizimle bağlantı kurunuz."

"İstisnaî, çarpıcı... haberlerin hazırlanmasını sağlamak." Bu olumlu ve kulağa hoş gelen bir tabir. Buna kim karşı çıkabilir ki?

İkinci bağlantı "Vakfın Haber Tavsiyeleri" ise, "kamunun, hayvanların tıbbî deneylerde insanca ve sorumlu bir biçimde kullanılmasına yönelik anlayışını ve saygısını güçlendirecek ha-

ber yazma tavsiyeleri içeren aylık bir tavsiye sayfası" şeklinde tanımlanıyor ve metin şöyle devam ediyor: "Bu sayfa, son tıbbî keşiflerin özetini ve yanı sıra güvenilir iletişim bilgileri içeriyor. Her vakada anlatılan deney, tıbbî deneylerde laboratuvar hayvanlarının olmazsa olmaz bir ihtiyaç olduğunu kanıtlıyor."

"Olmazsa olmaz" tıbbî deneylerde "hayvanların insanca ve sorumlu bir biçimde kullanılması" Buna karşı çıkmak da zor.

Ya üçüncü bağlantı? "Hayvan aktivizmi" adını alan bu bağlantıda, Vakıf, "1981 yılından beri 'hayvan hakları' adı altında işlendiği bilinen bütün suç faaliyetlerinin sicilini" sunuyor.

Şimdi, bakalım. "Hayvan aktivizmi" eşittir "'hayvan hakları' adına işlenen suç faaliyetleri" o da eşittir "yasadışı ve şiddet içeren eylemler." Eğer "hayvan hakları" *bu* ise, (suç oluşturan, yasadışı ve şiddet içeren eylemleri destekleyenler dışında) kim ondan yana olur ki?

Temel hikâye basit: Hayvan refahını savunan ılımlılara karşı hayvan haklarını savunan aşırılıkçılar. Hayvanlara insanca muamele gösteren akıllı biliminsanlarına karşı, yıkıcı, kara cahil, aşırı duygusal hayvan hakları savunucuları. Biyomedikal Araştırma Vakfı gibi özel çıkar gruplarının medyaya hap gibi yutturdukları mesaj bu işte. İşe yarıyor mu peki? Medya, Vakfınkine benzer çabalar yüzünden kendi haberlerinin içeriğini çarpıtıyor mu? Buna yanıt vermeden önce biraz hayal gücümüzü çalıştıralım. Kırklı yaşlarında, sürekli bir işi olduğu için kendini şanslı sayan, samimi bir muhabir düşünelim; onun ve karısının maaşı, iki çocukları da prestijli özel okullarda okumaya başladıkları için, tüm faturaları ödemeye yetmiyor. İlgi alanları arasında Biyomedikal araştırmalar da var. Her ay, Vakfın tavsiye sayfaları kendisine yollanıyor. Deneylerde hayvan kullanımını destekleyen "uzmanların" yetkin sözleri, güncellenmiş olarak her gün kendisine yollanıyor. Ve yeri geldiğinde, 'hayvan hakları' adı altında işlenmiş suç oluşturan faaliyetlerin" son envanteri eline ulaşıyor.

O halde, kendi kendimize soralım: Bu muhabirin "hayvanlar kullanılmak suretiyle elde edilen en son tıbbî başarı"yla ilgili tarafsız, adil bir haber yazma ihtimali nedir? İhtimal, ha-

berin taraflardan biri lehine azıcık çarpıtılmış olması mı? Gazeteye ilan veren en esaslı müşterilerin büyük hayvan sektörleri olduğunu, Vakfın temsil ettiği çıkar odaklarının da (örneğin büyük ilaç şirketlerinin) bunlar arasında olduğunu söylememize gerek var mı? Ya da muhabirin, tıpkı gazetenin üst düzey çalışanları gibi, emeklilik günleri için tam da bu şirketlerin hisselerine yatırım yaptığını? Nesnel bir biçimde düşündüğümüzde, "hayvanlar kullanılmak suretiyle elde edilen en son tıbbî başarı" konusunda tarafsız, adil bir haber yazılması ihtimali olduğunu farz edebilir miyiz?

Buna evet yanıtını verecek olanlar çıkabilir, ancak tecrübelerime dayanarak onların azınlıkta kalacağını söyleyebilirim. İnsanların çoğunluğu, kartların hileli olduğunu bir kez kavradıktan sonra, haberlerin neden şimdi olduğu şekilde yapıldığını da anlayacaklardır. Eski bir deyiş vardır, "parayı veren düdüğü çalar" Düdükçüler tarihe karışmış olsa da, bu sözün dile getirdiği hakikat hâlâ geçerli. Açık gerçek şu ki, pek çok insan hayvan haklarına ilişkin olumsuz görüşlere sahip, çünkü medyanın büyük bir kesimi hayvan hakları savunucularını olumsuz bir bakışla ele alıyor. Bunun nedeni de medyanın, parasal yönden güçlü ve etkin olan büyük hayvan endüstrilerinin sözcüleri tarafından, olumsuz imgelerle aralıksız beslenmesi. Bir kez durup düşününce, tüm bunlar hiç de şaşırtıcı gelmiyor.

GEMİYİ KAÇIRMAYALIM!

Amerikan Tıp Derneği gibi saygın bir grup yelkenleri açınca, diğer büyük hayvan sektörleri de onu takip etmekte gecikmedi. Et sektörü. Hayvan kullanımına dayalı eğlence sektörü. Av ve rodeo meraklıları. Her yerde aynı hikâye. Hayvan refahını savunan ılımlılara karşı hayvan hakları savunucusu aşırılıkçılar. Kanunlara riayet eden vatandaşlara karşı kanunlara uymayan teröristler. Örnek olarak, hayvan refahı anlayışı ile hayvan hakları savunuculuğuna dair, Amerikan Kürk Tanıtım Konseyi'nin aşağıdaki polemiğine bir bakın. İlkin, hayvan refahı yanlılarının makûl, ölçülü konumuna ilişkin bir tasvir görüyoruz:

Hayvanlar pek çok bakımdan yaşamlarımıza zenginlik katar. Yiyecek, giysi ve dostluk ihtiyaçlarımızı giderirler. Tıbbî deneylerde kullanılan hayvanlar, tıpta milyonlarca insanın hayatını kurtaran önemli gelişmeler sağladılar. Günümüzde çoğu insan hayvanların insanî koşullarda kullanımının büyük önemini görebilmektedir.

Hayvanları koruma örgütleri de hayvanların insanî koşullar altında makûl biçimde kullanılmasını desteklemektedir. Hayvan refahı etiği geçtiğimiz yüzyıldan beri, kürk sektörü de dahil olmak üzere pek çok grup tarafından desteklenmektedir. Hayvan kullanımına dayanan sektörler, hükümetlerle ve veterinerlerle birlikte çalışarak, hayvanlara yönelik muamelede yüksek standartlar benimsemişlerdir. Örneğin, günümüzde büyükbaş hayvanlarla ilgili katı kurallar mevcuttur; tıbbî deneylerde kullanılan hayvanların bakımı için tüzükler oluşturulmuştur; kürk sektörü tarafından da insanî bakım standartları gözetilmektedir.

Ardından, hayvan hakları yanlısı "gerçeklerden kopuk" aşırılıkçıların tasviri geliyor:

Ancak, son birkaç yıldır, "hayvan hakları" denilen aşırılıkçı bir hareket ortaya çıkmıştır. Bu gruplar, insanların hangi amaçla olursa olsun hayvanları kullanmaya hiçbir hakları olmadığını iddia ediyor. Hayvanların gıda, giyim, tıbbî deneyler için olsun, hayvanat bahçeleri ve sirklerde olsun [...] kullanılmalarına karşı çıkıyorlar.

Amerikalıların çoğunluğu, hayvan refahı gruplarını destekliyor, gerçeklerden kopuk, şöhret meraklısı hayvan hakları gruplarına ise destek VERMİYOR. [...] Hayvan refahını savunan gruplar, hayvanların insanî muamele görmesi ve sorumlu bir biçimde bakılmasını savunurken, hayvan hakları öğretisi hayvanların herhangi bir amaç için kullanılmasını kınamakla kalmayıp, gitgide artan terörist yöntemleriyle de tanınıyor. Hayvan hakları hareketinde hâkim olan zihniyet şu: "Ya benim gibi düşünürsün ya da..."

Amerikan Tıp Derneği'nin raporunun özüne sadık kalınarak, burada kürk meselesindeki tartışma, "hayvanlara yönelik insanî muamele ve sorumlu bakım" yanlısı ılımlı hayvan refahçıları ile Dünya Ticaret Merkezi'nin ikiz kulelerini havaya uçuranlar gibi "terörist taktiklere" başvuran aşırılıkçı hayvan hakları savunucuları arasında bir çekişmeymiş gibi gösteriliyor.

Peki, diye sorabilirsiniz elbette, bu tüm hayvan hakları savunucuları için geçerli midir? Hepimiz terörizm ve yıldırma yanlısı mıyız? Kürk Tanıtım Konseyi böyle söylüyor. Onlar sözde bize bir avuç hayvan hakları savunucusunun düşündüklerini değil, "hayvan hakları hareketinde hâkim olan zihniyeti" anlatıyorlar. "Ya benim gibi düşünürsün ya da..." zihniyeti, "ya da..." şeklinde ucu açık bırakılan bir "terörist taktiğe başvurma" tehdidi içeriyor. Hayvan hakları savunucuları gerçekten korkunç insanlar olsa gerek.

"ONLAR ASLA BUNU YAPMAZ"

Bir ayağı hayvan hakları savunucularının kanunsuz teröristler olarak çizilmesi olan proaktif bir stratejiyi benimsedikten sonra, hayvanları kullanan büyük endüstriler göz korkutucu bir engelle karşı karşıya kalır. Stratejilerinin işlemesi için, hayvan hakları savunucularına atfedilen yasadışı terörist faaliyetlerin *gerçekleşmesi gerekmektedir*. Üstelik azı yetmez. Hayvan hakları savunucularına karşı olan güçler, çok geçmeden, kendi imkânlarıyla birkaç bağımsız terörist eylem gerçekleştirmeleri gerektiğine karar verirler.

Şöyle bir senaryo düşünün. Hayvan hakları hareketine bir ajan provokatör olarak sızdırılmak üzere birini tutmaya ne dersiniz... Bu kişi, hareketin içinden, hayvan hakları savunucularının itibarını gerçekten sarsacak bir şey yapmaya (diyelim ki) "teşvik edilebilir", kolay kandırılabilir biri olsun. Diyelim ki, bu kişi birini öldürme teşebbüsüne "teşvik edilebilir" olsun. Ama herhangi birini değil. Bu "biri", camianın köşe taşlarından biri, (ne tuhaf tesadüftür ki) hayvanları kullanan büyük endüstrilerden birinin lideri, hayvan hakları savunucula-

rına yönelik sert eleştirileriyle ünlü biri olmuş olsun. Onun yaşamına kasteden bir suikast girişimi mükemmel olacaktır. Bu, hayvan hakları savunucularının gerçekten de hedeflerine ulaşmak için hiçbir engel tanımayan aşırılıkçılar olduklarını kamuoyuna gösterecektir. Gazetelerde "Hayvan Hakları Teröristleri Endüstri Devini Öldürmeye Teşebbüs Etti" manşetini hayal etmek zor değil.

Çözülmesi gereken bir iki sorun olacak. Bu işi yapmaya uygun kişiyi bulmak biraz vakit alır. Tüm oyunculara yaptıklarının karşılığını ödemek için paraya ihtiyaç vardır. Gereken parayı kim toparlayacak? Liderin, kendine yönelik suikastın parasını kendisinin ödediğini varsayın. Diyelim ki, lider (öyle nüfuzludur ki) sözde katili yakalamaları için yerel emniyet güçlerini de ayarlayabiliyordur. "Yok canım..." diyenler çıkabilir. "Bütün bunlar fazla hayalperest, fazla komplocu. Hayvanları kullanan sektörlerden herhangi birinin böyle bir şey yapacağını sanmıyorum." O kadar emin olmayın.

Merkezi Connecticut eyaletindeki Norwalk'ta bulunan ABD Tıbbî Malzemeler Şirketi'nin eski başkanı Leon Hirsch, bu senaryodaki endüstri devi rolünü oynamıştı. Hirsch'in eski şirketi, pek çok ameliyatta sıradan dikiş yerine kullanılan zımbaları üretmektedir. Hirsch'in görev süresince, doktorlar, önce kesip sonra öldürdükleri canlı köpekler üzerinde uygulamalar yaparak eğitim görüyorlardı. Hayvan hakları savunucuları (yine merkezi Norwalk'ta olan Hayvan Dostları derneğinin önderliğinde) 1980'lerin sonunda Hirsch'e ve şirketine karşı sert bir kampanya başlattılar. Hirsch'in bu kampanyaya bulduğu yaratıcı karşılık, parası neyse verip kendisini öldürmeye teşebbüs edecek bir hayvan hakları savunucusu tutmak oldu.

11 Kasım 1989'da, Hirsch'in bir firmadan kiraladığı adamı, kendi halinde bir hayvan hakları savunucusu olan Fran Trutt adlı genç bir kadını, yeni aldığı boru bombalarıyla birlikte arabayla New York'tan Norwalk'a götürdü. Kadın bombaları Hirsch'in arabasını park ettiği yerin yakınına yerleştirdiğinde, Hirsch'in Norwalk emniyet şubesindeki arkadaşları her nasılsa oralardaydılar ve kadını hemen yakaladılar.

Asıl bomba, bunun sonucunda çıkan haber oldu (bombalar değil, çünkü onlar hiç patlamadı). İşte beklenen haber: "Hayvan Hakları Teröristleri Endüstri Devini Öldürmeye Teşebbüs Etti." John C. Stauber ve Sheldon Rampton'ın yorumladığı gibi "Normalde, şirket başkanlarının kendi cinayetlerini tasarlamaları beklenmez elbette, ancak Hirsch ne deli, ne de cinayete eğilimli biriydi. O yalnızca hayvan hakları hareketinin saygınlığını zedeleyecek yüz kızartıcı bir skandal ayarlamak çabasındaydı."

Hirsch yalnızca bir konuda fire vermemiş olsa başarılı da olabilirdi. Olayın ardından, mahkemede, Hirsch'ten başlayıp en alt basamaklara kadar hayvan hakları savunucularının itibarını zedelemeye yönelik bu entrikayla ilişkisi olanların her birini deşifre eden bir sürü bant kaydı ortaya çıkarıldı. Hayvan Dostları, 1998'de ABD Tıbbî Malzemeler Şirketi'ni satan Hirsch'i dava ettiler, ancak davayı kazanamadılar ve Hirsch hiçbir suçtan hüküm giymedi. Belki beklenen bir sonuç olarak, hapis cezası alan tek kişi Fran Trutt oldu (bir yıl cezaevinde kaldıktan sonra bir yıl süreyle şartlı tahliye aldı). Şimdilerde hareketle ilişkisini kesmiş görünüyor.

BETERİN BETERİ

Hayvanları kullanan büyük endüstrilerde yer alan insanların etrafta yeterince "hayvan hakları terörizmi" yaratma işini üstlendikleri tek vaka bu değil. Yalnızca insanlar değil, kitaplar da hileli olabilir. Ku Klux Klan'ın meşhur lideri David Duke bunu çok iyi bilir. Onun kitaplarından biri, *African Atto*, sözde "içerden" biri (yani bir çete üyesi) tarafından siyah sokak çetelerine yönelik olarak yazılmış bir el kitabı. Yine bir başka kitabı (tıpkı birincisi gibi, bu da malum sebeplerle Duke'ün imzasıyla yayımlanmamış), "özgürleşmiş" bir kadın tarafından, bu tür kadınlara yönelik olarak yazılmış bir seks rehberi. Tiplemeyi bilirsiniz: "Aile değerlerini" hiçe sayan, önüne gelen her erkekle seks maceraları yaşamak için yanıp tutuşan biri.

Her iki örnekte de, Duke'ün kitapları, kendi hedef kitlesindekilerin korkuyla yaklaşmalarını istediği, önyargılara dayalı

basmakalıp tiplemeleri pekiştirmek amacıyla yazılmıştı: Birinde saldırgan siyah erkek, diğerinde (hangi ırktan olursa olsun) "özgürleşmiş" kadın. Bilim karşıtı, akıl karşıtı, Amerikan karşıtı, saygın bir insanın değer verdiği ne varsa onun karşıtı olan, insan düşmanı, şiddet yanlısı bir kanunsuz biçimindeki bildik hayvan hakları savunucusu klişesi düşünüldüğünde, sözde hayvan hakları hareketi içinden birinin yazdığı, kirli çamaşırları ortaya koyan hileli bir hayvan hakları kitapçığı da bulmayı bekliyorsunuz.

Kendisini yalnızca "Haykıran Kurt" adıyla tanıtan isimsiz bir yazar tarafından yazılmış *A Declaration of War: Killing People to Save Animals and the Environment* (Savaş İlanı: Hayvanları ve Çevreyi Kurtarmak İçin İnsanları Öldürmek) kitabının yayımlanmasıyla, bu beklenti yerine getirilmiş oldu. Esaslı bir laf cambazı olan Haykıran Kurt, gerçek hayvan hakları savunucularının ("kurtarıcılar") her türlü şiddete sınırsızca başvurmaya hazır olduklarını açıkça söylüyor. Risk altında yaşayanlar, yalnızca zararlı araştırmalarında hayvanları kullanan üniversiteli asistan, kürk tüccarı ya da avcılar değil; araştırmacının çocukları, kürk tüccarının gittiği ibadet yerindeki din adamı ya da avcının dostları veya iş ortakları da risk altındalar. Kısacası, hayvanları ve çevreyi korumak için insanları öldürmenin vaktinin geldiğine inanan "kurtarıcılar" ordusu için, *herkes* meşru, makûl kurbanlar olmaya aday.

Hayvanları kullanan büyük endüstriler de bu kadarını dile getirmiyor mu zaten? Haykıran Kurt ("içeriden" bir kurtarıcı) bu sektörlerin hayvan hakları savunucuları hakkında başından beri söyleyip durdukları şeyi pekiştiriyor yalnızca. Bu sektörler için, hayvan hakları savunucularını karalayacak böyle bir kitap yazmak üzere Haykıran Kurt diye uydurma birini tutmaktan daha akıllıca bir taktik olamazdı.

Nitekim yaptıkları da buydu. En azından, on yıldan uzun süre önce bu kitaba göz gezdirdiğimde benim vardığım kanı bu oldu ve şu ana kadar kimse bu kanımı çürütmeyi başaramadı. *A Declaration of War* adlı kitap, hilekâr bir provokasyondan, gerçek maskesi altına gizlenmiş bir yalandan başka bir

şey değil. Ve bu son derece kurnazca bir yalan. Zira kurtarıcılar, gördüğünüz gibi, eylemleriyle nadiren övünüyorlar. Genelde, isimlerini gizli tutmayı tercih ediyorlar.

Bu mantığın mantıksızlığını bir düşünün. Diyelim ki bir araştırmacının arabası bombalanıyor. Ya da o kişi gizemli bir biçimde ölüyor veya kayboluyor. Veya birileri kızına tecavüz ediyorlar. O zaman kurtarıcılar bunu ya üstlenecek, ya da üstlenmeyecektir. Üstlenirlerse, onlar yapmış demektir. Üstlenmezlerse, o zaman, yine büyük ihtimalle onlar yapmış demektir. İşte size, hayvan hakları terörünün yükselişe geçtiği görüntüsünü yaratmakta *başarılı olması kaçınılmaz* bir strateji.

Bu hikâyeden çıkarılacak ders nedir mi diyorsunuz? Çok basit. Bir dahakine, medyadan duyduğumuz ya da izlediğimiz "hayvan hakları terörizmine" dair bir haberin doğruluğuna kanmadan önce hepimiz durup iki kez düşünmeliyiz. Medyanın hayvan hakları savunucularına atfettiği şiddet dolu, kanunsuz eylemlerin gerçekte ne sıklıkta Leon Hirsch'in yaptığını yapmaya çalışan biri tarafından para ödenerek yaptırıldığını bilemeyiz: Yani, etkilenmeye yatkın hayvan hakları savunucularını kanunları çiğnemeye teşvik ederek hayvan hakları hareketinin saygınlığını zedelemek amacı güdülüp güdülmediğini. Medyanın hayvan hakları savunucularına atfettiği vahşi eylemlerin, para karşılığı olsun olmasın, hareketle hiçbir ilgisi olmayan insanlar tarafından yapılıp yapılmadığını da bilemeyiz. Bildiğimiz, tüm bunların ara ara gerçekleştiğidir ve bu da, yarınki gazeteyi açıp "Hayvan Hakları Teröristleri"nin yaptıkları şu ya da bu kötülüğü okuduğumuzda buna şüpheyle yaklaşmamız için yeterli bir nedendir.

NORMAN ROCKWELL'İN AMERİKALILARI

Son derece dürüst olacağım. Karım Nancy ve ben, otuz yıldan uzun bir süredir hayvanları savunan hareketlerle haşır neşiriz. Bu süre boyunca, hiçbir ilişki kurmak istemeyeceğimiz bazı insanlar tanıdık. İnsanlardan nefret eden, son derece kötü huylu insanlar. Avcılardan, tuzakçılardan, kasaplardan, yaşa-

yan, soluk alıp veren her insandan, kendilerinden dahi nefret edenler. Ayrıca (kibarca söylemek gerekirse) tuhaf, antika, garip diye tanımlanabilecek kişiler ya da akıl ve bilime hiç saygısı olmayanlar da tanıdık. Hatta, hayvan özgürleşmesi adına yapıldığı müddetçe, şiddet dolu, caniyane eylemlerin ve hayvan kullananlara ya da onların yakınlarına yönelik tehditlerin ahlaken meşru olduğuna inanan hayvan hakları savunucularıyla da karşılaştık. Evet, hayvan hakları savunucularının bazıları bu kadar ileri gitmeye hazır.

Yukarıda sıraladığım tarzdaki hayvan hakları savunucularının tavırları ve değerlerini, çeşitli nedenlerle üzücü buluyorum. Bunlardan biri, kamuoyunun hayvan haklarını algılayışıyla ilgili. Bir azınlığın şiddet dolu, kanundışı davranışları, bir avuç insanın nefret dolu yaklaşımları, hayvan hakları karşıtlarının ekmeğine yağ sürüyor. Örneğin et ve kürk sektörlerinin temsilcileri için, insan düşmanı, şiddet yanlısı, kanunsuz hayvan hakları savunucusu klişesinin doğruluğunun kamuoyu genelinde kabul görmesinden daha memnun edici bir şey olamaz. Sektörün sözcüleri için ne mutlu ki, bazı hayvan hakları savunucuları gerçekten de bu şekilde davranarak onlarla işbirliği yapıyorlar. Böylelikle bunların düzmece versiyonlarını yaratmaya gerek kalmıyor.

Hayvan hakları mücadelesiyle geçirdiğim yıllarda öğrendiğim bir şey varsa o da harekette hayvan hakları savunucusu klişesine uygun kişilerin istisnaî oldukları, çoğunluğu temsil etmedikleridir. Hayvan hakları savunucularının büyük çoğunluğu sıradan insanlardır: komşularınız, iş arkadaşlarınız, mahallenizdeki kırtasiyeyi işleten aile ya da orayı temizleyen görevli, spor salonunda yanınızdaki egzersiz bisikletinde ter döken adam, mahallenizin okulundaki öğrenciler ve öğretmenler, kilise korosunda şarkı söyleyen kadınlar, Luther Birliği ya da Wesley Derneği'nden yeniyetmeler, Gezici Aşevi'nde gönüllü çalışan çift, ev kadınları, hemşireler ve doktorlar, danışmanlar ve sosyal hizmetliler, beyazlar, siyahlar, esmerler, kızıllar, çekik gözlüler, her renkten insan, zenginler, yoksullar, orta sınıftan olanlar, yaşlılar ve gençler, Protestanlar, Katolikler, Yahudiler, Müslümanlar,

Hindular, başka her türlü inançtan insanlar ve de ateistler, siyasî liberaller ve muhafazakârlar, ailesini ve yurdunu seven, çok çalışan, çimlerini biçen ve vergisini ödeyen insanlar.

Dahası, halk hayvan hakları savunucularından sürekli olumsuzlayıcı mesajlar alırken (örneğin hayvan hakları savunucuları tazı yarışlarına *karşıdır*, spor için avlanmaya *karşıdır*, rodeoya *karşıdır* gibi) hikâyenin diğer, yani olumlu tarafı pek dile getirilmez. Çok az istisna dışında, hayvan hakları savunucuları aile ve vatan sevgisinden, insan hakları ve adaletten, insanların özgür ve eşit olmasından, şefkat ve merhametten, barış ve hoşgörüden, özel ihtiyaçları olanların (çocukların, güçsüzlerin ve yaşlıların da dahil) özel ilgi görmelerinden, temiz, sürdürülebilir bir çevreden, çocuklarımızın çocuklarının çocuklarının da –yani gelecek kuşakların da– haklarının gözetilmesinden yanadır.

Kısacası, hayvan hakları savunucularının büyük çoğunluğu eski *Saturday Evening Post*'un Norman Rockwell tarafından hazırlanmış meşhur Şükran Günü kapağından fırlamış, sıradan Amerikalılardır; yalnız önemli bir farkla tabii. Bizler, hindi tabağını kibarca reddederiz. Hayvan dostlarımızı yemeyiz.

O halde, hayvanları kullanan büyük endüstrilerin "aşırılıkçı hayvan hakları savunucularına" dair yaydıkları iftiralara bir son verelim. Hayvan hakları savunucuları topyekûn şiddet yanlısı kanunsuzlar değiller ve "Ya benim gibi düşünürsün... ya da..." diyen zihniyet "hayvan hakları hareketinde baskın zihniyet" değildir. Bu yalnızca adil, verilere dayalı bir tartışmayı engellemek için özel çıkar gruplarının kasıtlı olarak yaptıkları bir propagandadır. Bunu söyledikten sonra, şunu teslim etmek gerekir: Evet, hayvan hakları savunucuları, yani bizler, çoğu insandan farklıyız. Bilhassa eğer bir *Kararsız* iseniz, bizim neden bu yola girdiğimizi merak ediyor olmalısınız. Bu sorunun yanıtı, tartışma için iyi bir başlangıç noktası olacak gibi görünüyor.

2

Bu Noktaya Nasıl Geldiniz?

Günümüz dünyasında, hayvan hakları savunucuları, çevrelerindeki insanlardan hemen ayırt edilecek kadar farklılar. Et yemiyoruz. Süt içmiyor, peynir ve yumurta yemiyoruz. Kürk giymek mi? Asla. Deri veya yünlü giysi giymekten dahi kaçınıyoruz. Hayvan hakları savunucuları hâkim kültürün o kadar dışında ki, insan nasıl oldu da bu noktaya geldiler diye meraklanmadan edemiyor. Bu, benim de kendi kendime çok kereler sorduğum bir soru. Her bir aktivistin bu soruya yanıtını bildiğimi iddia edemem. Yalnızca bazılarını bilebilirim. İşte tecrübelerimden öğrendiklerim.

HAYVANCIL DUYARLILIK: DA VİNCİ'LER

Bazı çocuklar, benim hayvancıl duyarlılık dediğim şeye adeta doğuştan sahiptirler. Onlar, küçük yaştan itibaren, hayvanların iç dünyalarının, başka bir deyişle hayvanların "bakışlarının ardında" süren hayatlarının gizemini keşfetme yetisine sahiptirler. Bu onlara öğretilen, onların düşünerek "keşfetmesi" gereken bir şey ya da karmaşık bir bilimsel veya ahlakî mantık zinciri kurarak çıkardıkları bir sonuç değil. Bu çocukların âlim olduklarını söylemeye çalışmıyorum. Bizim gibi onlar da

her şeyi bilemez: Örneğin, ormanda gezinen bir köpeğin aldığı tüm kokuları ya da yunusların ses duyusuyla ne "gördüklerini" bilmeleri imkânsızdır. Bazı şeyler hepimiz için daima sır olarak kalır.

Söylemek istediğim şu: Bazı çocuklar, küçük yaşta hayvanlarla empati kurmayı, "ötekinin" yaşamını kendi yaşamının parçası olarak görmeyi öyle iyi başarırlar ki, onlarla aralarında gerçek bir yakınlık hissederler. Onlar, hayvanların ne zaman eğlendiklerini, ne zaman üzgün olduklarını, neye ilgi gösterip neyi büyüleyici bulduklarını, neyin onlarda can sıkıntısı, neyin korku yarattığını bilirler. Köpek ve kediler, ayılar ve aslanlar, balinalar ve foklar... Bu çocuklar diğer hayvanlarla, kendi konuşma yetilerinin ötesine geçen bir dostluk kurabilirler. Onlar dile getirebildiklerinden fazlasını bilirler.

Bu çocuklarla hayvanları birleştiren bağlar, özel bir dostluk türünün, kendini saygı ve sadakat olarak dışavuran bir dostluğun bağlarıdır. Çocuk ile hayvan arasındaki ilişki (Martin Buber'in faydalı kavramlarını kullanacak olursak) "ben-o" ilişkisi değil, "ben-sen" ilişkisidir. Bildiğimiz hayvanlar da, hayal ürünü hayvanlar da, onlar için ne idüğü belirsiz bir şey değil, biricik birer kişidir.

Bu büyümüş de küçülmüş çocuklar, bunları nasıl bilirler? Size sunabileceğim en iyi analoji şu olabilir: Şimdiye dek sahip olduğunuz en sadık dostlarınızı düşünün. Kendi kendinize, onların öyle olduklarını nereden bildiğinizi sorun. Bir gün onların sadık davranışlarına tanık olup, ertesi gün ve sonrasında, ilişkinin sürdüğü yıllar boyunca böyle devam edip, sonunda bir gün "Arkadaşlarım bana sadık olabilirler" çıkarımına varmakla olmaz bu. Onun yerine, arkadaşınız olan *kişileri tanımakla*, onların *kim olduklarını bilmekle* olur. Bence aynı durum bu çocuklar için de geçerli. Onlar, hayvanların başına gelenleri önemsediklerini bilirler, çünkü o hayvanları tanırlar.

Bu bilgi, bu çocukların farklı davranışlar benimsemesine yol açar. Örneğin etin ne olduğunu, nereden elde edildiğini öğrenir öğrenmez, onu hiçbir biçimde kullanmak istemezler. Spor için hayvan öldürmek ya da onları küçücük kafeslere tıkmak

mı? Düşünülemez bile. Dost dostu gözetir. Dost dosta sadıktır. Dost dost uğruna sesini yükseltir ve dostunu korumaya çalışır. Bu çocuklar için hayvanlar dosttur. Dostunun ölüsünü yemek, onların asla yanaşmayacağı bir iştir (yine de anne-babalarının onları buna zorlama olasılığı yoktur diyemeyiz).

Bu çocuklara, Leonardo da Vinci'den esinlenerek, Da Vinciler diyorum: Aralarında *Son Akşam Yemeği* ve *Mona Lisa*'nın da bulunduğu, dünyanın en eşsiz tablolarının yaratıcısı olmakla ün salmış ve yaşadığı dönemin anatomi, astronomi, matematik ve doğa tarihine uzanan çok geniş bir alandaki bilgilerini hatmetmiş, İtalyan Rönesansı'nın en büyük dimağlarından Leonardo Da Vinci (1452-1519)... Daha az bilinen, ancak konumuzla yakından ilgili olan bir gerçek de, Leonardo'nun kendiliğinden oluşmuş hayvan sevgisidir. Tarihçi Edward MacCurdy şöyle yazar: "Gereksiz eziyete izin vermenin, hele de bir canlının canını almanın düşüncesine bile tahammül edemezdi."

Yazılan hayat hikâyelerinden öğrendiğimiz kadarıyla, Da Vinci daha küçük yaşta etik gerekçelerle vejetaryenliği benimsedi. Leonardo, acı konuşmaktan çekinmeyip, şu sözlerle insan kibrine şiddetli bir eleştiri yöneltir: "Hayvanlar âleminin kralı –[insanlar kendilerine böyle] diyorlar– ben olsam onların en büyüğü olan size, canavarların kralı derdim: Çünkü onlara yardım ediyorsunuz, karşılığında mideniz için size çocuklarını versinler diye; o mideden tüm hayvanlara bir mezar yarattınız." Midemizden bir "mezar" yaratmak mı? Tek kelimeyle çarpıcı bir imge. Süt ve peynir bile, çalarak elde edildikleri için onun gözünde şaibeliydi. "Peynir yapmak için yararlandığımız hayvanların sütü minicik çocukların boğazından kesiliyor," diye yazıyordu.

Leonardo'ya atfedilen en meşhur alıntı, aynı zamanda onun hakkında en fazla tartışma yaratmış alıntıdır. Jon Wynne-Tyson bu alıntıya *The Extended Circle: A Commonplace Book of Animal Rights* (Genişletilmiş Çember: Hayvan Haklarına Dair Sıradan Bir Kitap) adlı kitabında yer verir. Wynne-Tyson'a göre, Leonardo şu sözleri yazmıştır: "Küçük yaşta et yemekten vazgeçtim. Gün gelecek bütün insanlar, bugün bir insanın öl-

dürülmesine nasıl bakıyorlarsa, bir hayvanın öldürülmesine de öyle bakacaklar." *The Extended Circle*'ın yayımlanmasından beri, Leonardo'ya atfedilen bu sözler vejetaryenler arasında sık sık anılır olmuştur.

Ancak, sonradan anlaşıldığına göre, bu sözler Leonardo'nun toplu eserleri içinde bulunmamaktadır; yalnızca Dimitri Merejkowski'nin yazdığı kurmaca bir yapıt olan *The Romance of Leonardo Da Vinci*'de yer alıyorlar. Dolayısıyla, Wynne-Tyson'ın ona atfettiği sözleri Leonardo'nun hiç söylememiş olması da mümkündür. Öyle bile olsa, bu insanla ilgili bildiklerimize dayanarak, bu sözlerin onun kişisel kanaatlerini ifade etmekten çok da uzak olamayacağını düşünmek mantıklı.

Leonardo'nun hayvancıl duyarlılığı, etten tiksinmekten öteydi. Uçma konusuna derin bir ilgi duyuyordu (söz gelimi defterlerinde basit helikopter çizimleri yer alır) ve kafese tıkılmış kuşlar görmeye dayanamazdı. Onun pek çok kereler nasıl kuşları satın alarak hapsoldukları yerden çıkardığı ve sonra da (onları çok nazikçe tutuşu gözümüzde canlanıyor olsa gerek) onları salıverdiği anlatılır.

Hayvan hakları savunucuları içinde Da Vincilerin sayısı fazla değil. En azından diğer hayvan hakları savunucularının bana söyledikleri bu. Çoğumuz Da Vincilerin doğal empati ve sevecenliğinden, (belli ki) doğuştan gelen yardım etme ve koruma dürtülerinden yoksunuz. Hayvan hakları savunucularının çoğu için, hayvanlar hakkındaki ilk kavrayışımız, bizden öncekilerin bize miras bıraktığı şekilde oluyor. Hâkim kültüre başarılı bir biçimde asimile edilen bizler, kültürel paradigmayı hiç sorgulamadan içselleştiriyoruz. Kültürümüz hayvanları nasıl görüyorsa, biz de öyle görüyoruz. Özelde Amerikan kültüründe ve genel olarak Batı kültüründe paradigma, öteki hayvanları bizim için var olan, tek varlık nedeni insan ihtiyaçlarını ve arzularını karşılamak olan canlılar olarak gördüğünden, biz de onları öyle görüyoruz. Bu zihniyete göre, örneğin domuzlar iki dilim ekmeğin arasında bir parça et olarak varlıklarını noktaladıklarında, varlık nedenlerini yerine getirmiş oluyorlar.

ALGININ DEĞİŞMESİ

2000 yılında, iki bağımsız film yapımcısı olan James La Veck ve Jenny Stein'ın *The Witness* adlı belgesel filmi gösterime girdi. Film, o güne dek hayatının büyük kısmında kültürel paradigmayı kabullenmiş New Yorklu Eddie Lama'nın heyecan verici hikâyesini anlatıyor. Eddie'nin hayvancıl duyarlılık edinme yönündeki yolculuğu, kendisinden bir kedinin bakımını üstlenmesinin istenmesiyle başlamış. Bu hikâyeyi kimse onun *The Witness*'ta anlattığından daha iyi anlatamaz ve ben de burada buna kalkışmayacağım. Ancak Eddie'nin söylediği bir şey var ki, aklımdan hiç çıkmadı. Eddie, kediyle geçirdiği süre ve öğrenmeye başladığı şeyler sayesinde, kendi tabiriyle "algıda bir değişim" yaşamıştı.

Ben onun bu söylediğini, bu bölümde benim yeniden oluşturduğum bir deneyime, bizlerin göz yanıltıcı şeylere baktığımızda yaşadığımız deneyime benzetiyorum. İlk bakışta imgeyi bir yönüyle görürüz; bir süre sonra (bunun ne kadar süreceği kişiden kişiye değişir) ikinci bir imge açığa çıkar. Önce vazoyu, daha sonra yüzleri görürüz. Ya da bunun tersi olur.

Eddie'nin algı değişimi göz yanılmasıyla ilgili değildi; yaşayan, soluk alıp veren bir hayvanla ilgiliydi. Daha önce hayvanları, insanlara yarar sağlama potansiyeli taşıyan şeyler, yenecek, giyilecek ya da üzerinde deney yapılacak şeyler olarak görürken, o şimdi artık onları Da Vincilerin gördüğü gibi, yani kendilerine ait yaşamları olan, korunmaya ihtiyaç duyan, biricik birer kişi olarak görmeye başlamıştı.

HAYVANCIL DUYARLILIK: PAVLUSLAR

Her insan bu "algı değişimini" farklı biçimlerde, farklı nedenlerle ve farklı zamanlarda yaşar. Bazı insanlar için bu değişim göz açıp kapayıncaya kadar geçen bir zaman diliminde yaşanır. Az önceki kıyaslamayı sürdürerek diyebiliriz ki, bir dakika önce vazovu görürken, bir dakika sonra yüzleri görmeye başlarlar. Bu insanlara, *İncil*'de Saul'un Şam yolculuğu sırasında

geçen hikâyesine atıfla Pavluslar adını veriyorum.

Saul (belki bilenleriniz vardır), kendisi ve arkadaşlarının büyük düşmanlık besledikleri İsa adındaki adamla ilgili tüm olumlu söylentilerin bastırılmasına yardım etmek üzere Şam'a çağrılmıştı. Şam yolunda yürürken, hikâyeye göre, İsa mucizevî bir biçimde ona göründü ve dosdoğru Saul'a hitap ederek konuştu. Bu, Saul'un hayatının sonsuza dek değişmesine yetti. Bundan sonra İftiracı Saul, Romalılar ve Birinci ve İkinci Korintliler gibi *Yeni Ahit* kitaplarının yazarı olan Havari Pavlus'a dönüştü.

Pavlusların hayvancıl duyarlılığa erişmeleri de buna benzer. Bir dakika önce kültürel paradigmayı benimsemişken, bir dakika sonra onu reddederler. Benden yaşça büyük bir Alman aktivisti, İkinci Dünya Savaşı sırasında bir gün bir sığınaktan çıktığında her yerini kaplayan benzin yüzünden tüm bedeni alev almış halde sokaktan aşağı doğru çılgınca koşan bir atla karşılaşmasını anlatmıştı. Kısrak, yanından geçerken, dehşet ve itham dolu gözlerle, o zamanlar küçük bir oğlan olan adama bakmış. Sanki (adamın söylediğine göre) kısrak ona, "Bunu hak edecek ne yaptım? Bana neden yardım etmiyorsun?" diye sorar gibiymiş.

O andan itibaren, adama hayvancıl duyarlılık aşılanmıştı. Zihni ve duyguları bir kez açıldıktan sonra, daha önce hiç beceremediği bir şey yaparak, empati ve şefkat yoluyla hayvanların iç dünyalarına girebiliyordu. Hayvanların başına gelenleri dert eder olmuştu. Onların sesi olmadığından, adam onlar adına konuşur, atın ona sorduğu soruların aynısını başkalarına sorar olmuştu: "Hayvanlar kendilerine yönelik bu muameleyi hak edecek ne yaptılar? Neden onlara yardım etmiyorsunuz?"

Bir başka olayda, Nancy ve ben, tek başına akşam yemeği yiyen genç bir kadının yanındaki masada yemek yiyorduk. Karşılıklı bir iki laf edilip konu konuyu açınca, kadın, bizim görüşlerimizden habersiz olarak, küçük bir çiftlikte büyüdüğünü ve orada bir kuzu yetiştirdiğini anlatmaya koyuldu. Kadın her sabah, okula gitmeden önce kuzusunun yanına gider, onun tüylerini tarar, onu temizler ve beslermiş. Ve her öğleden

sonra okuldan dönüşte, aynı işleri tekrar yaparmış. Ta ki bir gün, okuldan dönüşte ahıra gittiğinde kuzunun orada olmadığını görüp, akşam yemeğinde kuzu buduyla karşılaşana dek.

Bu genç kadın (yirmili yaşlarının ortalarındaydı) hikâyesini anlatırken gözleri doldu. "O günden beri," diyordu "annemle babamı hiç affetmedim." Ancak o günden itibaren onun hayatına da hayvancıl duyarlılık aşılanmıştı. Yalnızca tek bir kuzunun durumu değil, tüm hayvanların durumu onun için hayvan hakları savunucularının dünyasına açılan bir kapı oldu.

HAYVANCIL DUYARLILIK: KARARSIZLAR

Hayvan hakları savunucuları içinde Pavlusların sayısı, Da Vincilerden fazladır. Benim deneyimim de bunu doğruluyor. Biz hayvan hakları savucularının çoğunun diğer hayvanlara yönelik bakışına damgasını vuran, doğuştan gelen ve hiç yitirilmeyen bir empati yetisinden ziyade, tek bir dönüştürücü deneyimdir. Öte yandan, benim deneyimlerim yeterince güvenilirse, hayvan hakları savunucularının çoğunluğu ne Da Vinciler, ne de Pavluslardır. Genlerden gelme hiçbir eğilim yoktur. Öyle dramatik hiçbir olay yaşanmamıştır. Hayvan hakları savucularının çoğu, önce bir şeyi, sonra diğerini öğrenerek; önce şunu, sonra bunu yaşayarak, bazı sorular sorup bunlara bazı yanıtlar vererek, önce bir karar alıp, sonra buna ikinci ve üçüncü kararları ekleyerek, hayatları içinde yollarını bir şekilde bulurlar. Bana öyle geliyor ki, erkekler bunu ağırdan alma konusunda özel bir yeteneğe sahipler. Bizler hep daha fazla akılcı kanıt, mantıkî ispat bekleme eğilimindeyizdir; hayvan hakları saflarına geçmeye rıza gösterebilmek için, "çözmek" zorunda olduğumuzu düşündüğümüz çok şey vardır. Birazdan kısaca anlatacağım gibi, en azından benim durumum böyleydi.

Hangi yolu seçmiş olurlarsa olsunlar ve bu ne kadar uzun zaman alırsa alsın, (benim tabirimle) Kararsızlar hayvancıl duyarlılığa adım adım, azar azar ulaşırlar. Metaforik bir tabirle, bizlerin yüzlerin ardındaki vazoyu, ya da bunun tersini görebilmemiz biraz zaman alır. Böyle bile olsa, dönüşüm dikkate

değerdir ve bir kez gerçekleştikten sonra, kalıcıdır. Biz Kararsızlar gün gelir aynaya baktığımızda şaşkınlıkla bir hayvan hakları savunucusuyla karşılaşırız.

Şimdiye dek tanımladığım tiplemeler (Da Vinciler, Pavluslar, Kararsızlar) yalnızca hayvancıl duyarlılıkla sınırlı değil. Bazı çocuklar bilirim, doğdukları andan itibaren onlarda kötülüğün zerresini göremezsiniz. Başkalarıyla ilişki kurabilir hale geldikleri andan itibaren, duyarlılıkları ve sevecenlikleri, etraflarındaki herkese empati ve şefkatle yaklaştıkları açıkça bellidir. Çevrelerine yaydıkları iyilik sınırsız ve ayrımsızdır. Bu çocuklar bir başka insanın derisinin rengini ya da, söz gelimi, kılık kıyafet, dil ve âdetler konusunda bazı insanların onlardan ne denli farklı olduklarını adeta görmezler. Bazı çocuklar öteki hayvanlara karşı nasılsa, bu çocuklar da öteki insanlara karşı öyledirler. Ve elbette her iki yetiye de sahip olan istisnaî çocuklar da olacaktır.

Bunun yanı sıra, bazı insanlar, tıpkı az önce anlattığım Pavluslar gibi, insanlara yönelik çeşitli önyargıları tek bir dönüştürücü deneyim sayesinde görmeye başlar ve yenerler. Yine bazıları da vardır ki, bata çıka ilerleyerek, bazı çocukların dünyaya gelirken getirdikleri ve bir kez edinildikten sonra hayat boyunca eksilmeyen nitelikler olan diğer insanlara yönelik duyarlılık ve saygıya doğru ağır ama sağlam adımlarla ulaşırlar.

Burada şunu da belirtmek gerekir ki, tanımladığım bu üç tipleme, hayvancıl duyarlılık meselesinde bile olası tüm örnekleri kapsamaz. Örneğin, Merritt Clifton'la ve oğulları Wolf ile birlikte *Animal People*'ı çıkaran Kim Barlett, kendi deneyimine dair şunları yazıyor:

> Çocukların gündelik ölçekte (dine, eğitim sistemine, et yemeyi ya da en azından zalimliğin hükümranlığını kabullenmeye yönelik olarak) kültürle yoğruluşu çocuğun doğuştan getirmiş olabileceği bilinç her ne ise onu boğma ve güdük bırakma etkisine sahiptir. Çocuğunuz aydınlanmış bir durumda doğmuş olsa da, kültüre asimile etme süreci tüm aydınlığı karanlığa çevirir.

Bir başka deyişle, çocuklar birer Da Vinci olarak doğmalarına rağmen, hayvancıl duyarlılıklarının gelişmesi engellenebilir ya da tamamen yok edilebilir. Kim Barlett, bunu laf olsun diye söylemiyor. Bu kendisinin de başına gelmiş:

> 5-6 yaşlarımdayken, hayvanları yediğimi öğrendikten sonra derin bir inkâr safhasına geçtiğimi bilirim, bu yüzden, bir çocuğun başına gelebilecekleri biliyorum – duygusal bakımdan, kişisel ve sosyal uyumsuzluğa varacak aşırılıkta bir hassaslığa sahip olanların bile.

Zamanla Kim, Da Vincilere özgü tavrını yeniden kazanmayı başardı; oğlu Wolf ise onu hiç kaybetmedi:

> Wolf'un yönelimi hiçbir zaman "saptırılmadı." Ona daima hayvanların akrabaları olduğu söylendi ve asla herhangi bir din aşılanmadı. Ruhani veya ahlakî konularda sorular sorduğunda, ona benim düşüncemi ve başka insanların ne düşündüklerini ya da çeşitli dinlerin ne öğrettiğini söylerdim, ama daima onu kendi inandığı şekilde karar vermeye teşvik ederdim. Wolf başka insanların et yediklerini öğrendiği zaman, bu konuda uzun süre tartışmalarımız oldu (ve hâlâ zaman zaman oluyor); sonunda Wolf "hayvanlar yenmeyi istemedikleri için" hayvanları yemenin yanlış olduğu kanaatine vardı.

Dolayısıyla, bundan sonraki sayfalarda şimdiye dek açıkladığım fikirleri kullandığımda, yanlış anlaşılmamalarını umut ediyorum. İnsanların hayvanları algılayışına ilişkin farklılıklar söz konusu olduğunda, herkes ya bir Da Vinci, ya da bir Pavlus veya Kararsız değildir. Dünya bundan çok daha karmaşık.

Kendim de bir Kararsız olduğumdan, sanırım hayvanlarla ilgili bilinç kazanmanın bu türü hakkında bir şeyler biliyorum. Zaten bu kitap (ithafta belirtildiği gibi) dünyadaki tüm Kararsızlar için yazıldı. Azimli Da Vincilerin bunu okumasına gerek yok. Hiç kaybetmeyecekleri bir hayvancıl duyarlılıkla doğmuş insanlar olarak onlar, Kararsızların bir ihtimal edinme sürecinde oldukları şeye zaten sahipler. Ve her ne kadar her yazar söylediklerinin iyi yönde bir etkisi olması umudunu taşısa da,

Pavluslar için dünyanın bir anda değişmesi gibi sırf kendi sözlerimle bir anda insanların hayvanlara bakışını değiştirme gücüne sahip olduğuma inanmam da kendimi kandırmak olur.

Hayır. Şayet sözlerimin birilerine faydası olacaksa, o kişiler, hayvancıl duyarlılığa doğru ağır ağır ilerleyenler, hatta bu bakımdan neredeyse sıfıra yakın ya da sıfırdan başlayanlar olacaktır. Bu bölümden başlayarak, yolculuğumun dikkate değer bazı unsurlarını sizinle paylaşacağım – istisnaî değil, sıradan bir yolculuk olduğu için.

BİR KARARSIZIN YAŞAMI

Ömrümün neredeyse yarısı boyunca, hayvancıl duyarlılığım son derece zayıftı. Çocukluğumda evde kedi ve köpeklerimiz olmuştu ve evliliğimizin ilk yıllarında, çocuklarımız doğmadan önce Nancy ile benim bir köpeğimiz vardı (ona Gleco adını vermiştik). Evet, ev hayvanlarına düşkünlüğüm vardı ama hepsi o kadar.

Benim kuşağımdan gençlerin çoğu gibi, ben de balığa gitmeye bayılırdım ve hiç avlanmadığım halde, mahalledeki benden yaşça büyük delikanlıların ava gitmelerine gıptayla bakardım. Anne-babama, bana bir tüfek almaları ve geyik avı sezonunun ilk günü ava çıkan arkadaşlarıma katılmama izin vermeleri için yalvardığımı hatırlıyorum. Lise ve üniversitede, biyoloji laboratuvarında hayvanların kesilip incelenmesine gönül rahatlığıyla katılırdım. Ve her türlü eti iştahla yemem bir yana, üniversite yıllarımda kasaplık bile yaptım. Her gün, dirseklerime kadar, sığır, buzağı ve domuz cesetlerine batıyordum. Onları dilimliyordum. Kuşbaşı doğruyordum. Küp şeklinde kesiyordum. Öğütüyordum. Kenarlarını düzeltiyordum. Parçalıyordum. Biçiyordum. O soğuk etler benim duyarsız irademe uyuyordu. O zamanlar, kasaplığı gaddarlık olarak görmüyor, yalnızca zor buluyordum. Kültürel paradigmayı içselleştirmekte öyle başarılıydım ki, Nancy'ye doğum gününde son moda bir vizon şapka armağan etmiştim. O zamanlar tek üzüntüm, ona uzun bir kürk manto almaya paramın yetmemiş olmasıydı.

Lise ve yüksekokul yıllarımda bolca, üniversitede felsefe lisans eğitimime devam ettiğim sırada daha da çok yazı yazdığım halde, hayvanlar hakkında tek bir ödev hazırladığımı anımsamıyorum. Öte yandan, Nancy ile evlenmeden iki yıl önce ona yolladığım, filleri örnek göstererek hayvanlarla ilgili görüşlerimi anlatan bir mektup vardı. O aralar ateşli bir romantik olarak (o sıralar yirmi yaşındaydım) aşağıdaki satırları yazmıştım:

> Sanırım fillere olan sevgimizle kişilere olan sevgimizi karıştırmamaya dikkat etmeliyiz. Martin Buber, Ben-Fil ve Ben-Kişi ilişkileri arasındaki radikal ayrımı ele alıyor. Benim bir fille ilişkim bir Ben-O, Ben-Şey ilişkisi. Bir şey, kişisel bir şefkat ve bağlılık gerektirmediği gibi... eşitlik, özgürlük vb. bir talep de gerektirmez. Fil bir "şey"dir ve bu, benim o şeyle olan ilişkimi belirleyecektir... Oysa bir kişi ve diğeri arasındaki ilişki bir Ben-Sen ilişkisidir; Ben, yani Tom Regan'a karşı, bir Sen, yani Nancy Tirk [Nancy'nin kızlık soyadı]. Bu ilişkide, eşitlik, özgürlük vb. belirleyicidir... İnsanlara "şey" muamelesi yapmak, onlara fil, salatalık ya da çuval muamelesi yapmakla aynı şeydir. Onları birer "şey" olarak sevmek, aslında, onları hiç sevmemektir.

Filler, salatalık ve çuval gibi, birer şeydir. Diğer hayvanlarla olan ilişkimiz "kişisel şefkat ve bağlılık gerektirmediği gibi... eşitlik, özgürlük vb. bir talep de gerektirmez." İşte başarılı bir kültür asimilasyonu! Kültürel paradigmayı öyle eksiksiz, öyle gözü kapalı benimsemiştim ki, bu şekilde düşündüğüm için özgün bir düşünür olduğumu sanıyordum. Hayvanlara karşı umursamazlığı büyük, karanlık bir mağara olarak düşünürsek, hayatımın bu noktasında, sırtımı arka duvara vermiş haldeydim. Da Vincilerle aynı gezegende yaşamama rağmen kuşkusuz ahlak dünyalarımız birbirinden büsbütün farklıydı.

Çocuklarımız olduktan sonra, Nancy ve ben tipik Amerikan ebeveynleri gibi davrandık. Sabah akşam masaya et koyuyorduk (çocuklarımız nasıl protein alırlardı yoksa?). Dört Temmuz günlerinde ben ızgarada sosisli sandviç ve hamburger yapıyordum. Nancy, her Şükran Günü'nde etli bir hindi kızart-

ması yapardı. Ailecek Mc Donalds ve Burger King'lere, hayvanat bahçesi ve sirke gider, öyle günlerde hepimiz hoşça vakit geçirirdik.

Demek ki, genel olarak, gençliğim boyunca ve yetişkinliğimin ilk yıllarında hayvanlara ilişkin fikirlerim ve onlara yönelik tavrım epey sıradandı. Aslında, ABD savaşa girmeseydi, hayvancıl duyarlılığım bir adım ileriye gitmeyebilirdi de.

İLK ADIMLAR

Felsefe dersi vermeye başladığım sıralarda, ABD Vietnam'da savaştaydı. Hükümetin savaş gerekçesi, domino teorisine dayanıyordu: Bugün Vietnam'da komünistleri yenilgiye uğratmazsak, yarın yatağımızda onlarla uyanabilirdik.

Benim kuşağımdan pek çok insan ve üniversite çağındakilerden daha da kalabalık bir grup, Amerika'nın savaştaki rolüne aktif bir biçimde muhalefet ediyorlardı. Nancy ve ben de farklı değildik. Savaşın yanlış olduğunu, şiddetin haklı gerekçesi olamayacağını düşünüyorduk. Çoğunu çocukların oluşturduğu on binlerce masum sivil öldürülüyor ya da sakat bırakılıyor, evleri yıkılıyordu. Öğrencilerimin yaşıtı delikanlılar askere alınıyor, eğitiliyor ve gemiyle okyanus ötesine yollanıyorlar, çoğu siyah ceset torbalarına sarılı olarak geri geliyorlardı. Bu gençlerin, pasifist Quaker'lar gibi *tüm* savaşların yanlış olduğuna inanmak zorunda olmaksızın, *bu* savaşta yer almayı reddetmeye her türlü hakları olduğunu düşünüyorduk. İnsanların seslerini yükseltmesi gerekiyordu. Trajik insan kayıpları durdurulmalıydı.

Bu amaçla, Nancy ve ben, başka bir avuç insanla birlikte, Vietnam'daki Amerikan müdahalesine son vermeye çalışan, eyalet çapında örgütlü bir parti olan Savaş Karşıtı Kuzey Carolinalılar'ı kurduk. Bizim evde düzenlediğimiz ilk toplantıda, Nancy konuklara domuz budu kızartıp yumurta ve mayonezle dolu büyük bir kapta patates salatası ikram etti. Yüz binlerce kişi savaşa karşı sesini yükseltmek için Washington'a yürüdüğü zaman, Regan ailesi de oradaydı.

O sırada, savaş karşıtı harekete yalnızca örgüt kurucu ve protestocu olarak değil, bir filozof olarak da katkım olabileceği düşüncesi aklıma düşmüştü. Ne de olsa filozoflar eleştirel düşünmek ve hararetle tartışmak üzere eğitilmişlerdir. Bizler önemli hakikatleri bu şekilde keşfederiz. Eğer savaş yanlış bir şeyse, ki öyle olduğuna inanıyordum, ve askerlik çağındaki genç erkeklerin askerliği reddetme hakkı varsa, ki olduğuna inanıyordum, bunlar benim ispatlayabileceğim şeyler olsa gerekti.

Akla olan inancımı kuşanıp, savaş ve insan hakları üzerine yazılmış ciltler dolusu felsefe eserine dalıverdim. Bir gün üniversite kütüphanesinin rafları arasında geziniyordum. Raflardan birinden *An Autobiography: The Story of My Experiments with Truth* (Bir Özyaşam Öyküsü: Yaşadığım Gerçeğin Öyküsü) başlıklı bir kitap aldım. Yazarı, ismini bildiğim ve görüşleri hakkında bilgi sahibi olduğum biriydi, ama yalnızca dolaylı olarak; yazdıklarını hiç okumamıştım. Bu kişi, Mahatma Gandhi idi.

Ne can alıcı bir seçim yapmışım! Bu kitap hayatımın gidişatını belirledi. Gandhi'nin pasifizmine katılmıyordum. *Zaman zaman* şiddet kullanmanın yanlış olmadığına inanıyordum (hâlâ da inanıyorum). *Bazı savaşların* ahlaken haklı görülebileceğine inanıyordum (hâlâ da inanıyorum). Ama savaş gereksiz bir şiddeti öngörüyorsa haklı olamazdı, ki Vietnam Savaşı için böyle düşünüyordum. Savaşın sürdürülmesi, askerlik çağındaki genç erkeklerinki de dahil, insan haklarını ihlal ediyorsa, haklı olamazdı.

Gandhi, pasifizminin ötesinde, yaşamımdaki gündelik alışkanlıklara doğrudan dokunan yepyeni sorgulamaların yolunu açtı. Herhangi bir okuyucuya yönelik olarak yazdığı halde, adeta bizzat bana sesleniyordu. Sanki benim, Tom Regan'ın, nasıl olup da bir yandan kurbanları *insan* olduğunda Vietnam Savaşı gibi gereksiz şiddete karşı çıkabilirken, kurbanlar *hayvan* olduğunda aynı türden bir şiddeti (gereksiz şiddet) destekleyebildiğimi soruyordu. "Lütfen bana açıklayın, Profesör Regan," diye sesleniyordu bana sayfalar arasından, "o ceset parçaları (yani 'et parçaları') derin dondurucunuzda ne arıyor?

Lütfen açıklar mısınız, Profesör, savaş karşıtı aktivistleri evinizde toplayıp, onlara bir başka savaşın, yani insanların hayvanlara karşı yürüttüğü gizli savaşın kurbanlarını nasıl ikram edebildiniz?" Mahatma'nın yüzünde muzip, alaycı bir gülümseme görmüştüm sanki.

Gandhi'nin bazı konularda haklı olduğu çok açıktı. Benim yaptığım gibi hayvanları, onların etlerini yemek, elbette ki onların kesilmesine destek olmaktı; hakikaten dehşet verici, vahşi bir ölüm şekliydi bu. Sonradan, şiddetli bir tiksintiyle de olsa, domuzlar, tavuklar ve sığırların kanlı sonunu izleyerek, o vahşi ölümleri dolaysız biçimde görecektim.

Dahası, beslenmeyle ilgili okuduklarımdan, sağlığımı korumak için hayvan eti yememin gerekmediğini öğrenmiştim. O halde, mantık son derece açıktı: Hayvanların yiyecek için vahşice katledilmeleri gereksizdi. Kullandığım çatal, tıpkı napalm bombası gibi, bir şiddet silahı olabilir miydi? Etik gerekçelerle vejetaryen mi olmalıydım?

Bu fikri benimsemek istemedim. Değişim, hele de hayat boyu getirdiğiniz alışkanlıkları terk etmeniz anlamına geliyorsa, asla severek kabullenilir bir seçenek değildir. O yüzden ben de normal, aklıselim sahibi her insanın yapacağını yaptım: Beni gerçekte rahatsız eden soruyla yüzleşmekten kaçmaya çalıştım. Onun yerine, daha büyük, kişisel olmayan sorular sormaya giriştim: Kapitalizmin adaleti, uygarlığın geleceği, nükleer yıkım tehdidi hakkında sorular. Ancak bilinçaltımın karanlık köşelerinde yerleşmiş, sıkıntı verici ahlakî tutarsızlık duygusunu yatıştırmak için ne denli uğraştıysam da, Gandhi'nin hayaleti bir türlü beni bırakmıyordu. Vicdanî çatışmaların varlığını görmezden gelerek onları asla çözemeyiz.

Tesadüfe bakın ki, tam bu sıralarda Nancy ile ben Gleco'nun ani ölümünün acısıyla karşı karşıya kaldık. On üç yıldır o bizim neredeyse tek vefalı dostumuz olmuştu. Derken aniden ölüverdi. Acımız öyle büyüktü ki... Ne çok gözyaşı döktük... Onu kaybetmek hayatımızda öyle koca bir boşluk yarattı ki, duygusal olarak altüst olduk.

Gandhi'den okuduklarımdan, Hindistan'da bazı insanların

inek yemeyi lafı edilmeyecek kadar iğrenç bulduğunu öğrenmiştim. Aynı şeyi benim de kedi ve köpekler için hissettiğimi fark ettim; onları *asla yiyemezdim*. İnekler, kedi ve köpeklerden bu denli farklı mıydı ki, ortada biri ineklere, diğeri kedi ve köpeklere uygulanan iki ahlak ölçütü olsun? Domuzlar çok mu farklıydı? Yediğim hayvanların hepsi çok mu farklıydı? Bir türlü kafamdan atamadığım sorulardı bunlar. Onları kabullenmeye hazır hale gelmeden çok daha önce, cevaplarımı biliyordum.

Bu konuyu düşündükçe, şuna iyice ikna oldum ki, bir seçim yapmak gerekiyordu: Ya ev hayvanlarına yönelik, ya da çiftlik hayvanlarına yönelik muameleyle ilgili inançlarımı ve düşüncelerimi değiştirmem gerekiyordu. En sonunda, bu ikilemden dürüstçe kaçmanın bir yolunu bulamayınca –eski alışkanlıkların ve kuzu budu, kızarmış tavuk ve barbeküde hamburger gibi damak tadına seslenen baştan çıkarıcılar düşünüldüğünde, itiraf etmeliyim ki bir kaçış yolu bulmayı epey istemiştim– ikinci alternatifi seçtim.

Yani benim durumumda, beni daha kapsamlı bir hayvancıl duyarlılığa doğru yol almaya iten şey, bir yanda Gandhi'nin yaşamı ve düşüncelerinin bir bileşimi, diğer yanda dört ayaklı bir köpek dostun yaşamı ve ölümü oldu: Kısacası klasik bir düşünce ve duygu kombinasyonu. İlk adımlarımı (ki Nancy bu yoldaki her adımda benim yanımda, kimi zaman benden de öndeydi) yediğim yiyeceklerle ilgili sorular sorarak attım. 1970'lerin başında ulaştığım yanıtlar bir ovo-lakto vejetaryen* olma kararı almamı sağladı. Her nasılsa, o zamanlar, hayvanları yemek yanlış olsa da günlük diyetimde yumurta ve süt ürünleri yememin bir sakıncası olmadığına ikna olmuştum.

"BÖYLE BİR SİYASÎ HAREKET VARMIŞ MEĞER..."

Vejetaryen olma kararı almak, deyim yerindeyse, şahsî olarak yapılan bir şeydi. O zamanlar, vejetaryenizmin ünlü insanlarla (Ovidius, Plutarkhos, Charlotte Bronte, Susan B. Anthony,

(*) Süt ürünleri ve yumurta yiyen vejetaryen – e.n.

Weird Al Yankovic bunlardan yalnızca birkaçı) dolu bir tarihi olduğundan tamamen habersizdim. Dahası, kimileri sağlık gerekçesiyle (vejetaryen beslenme sizin için yararlıdır) kimileri etik gerekçelerle (vejetaryen beslenme hayvanlara saygılıdır) olmak üzere, vejetaryen yaşam biçimini yaymaya çalışan örgütler ve yayınlar olduğunu da bilmiyordum. Yine beni çok şaşırtan başka bir şey, özelde vejetaryenlik, genelde hayvanları koruma meseleleriyle ilgili olarak düzenlenen ulusal ve uluslararası konferansları keşfetmek oldu. Ortada "siyasî hareket" benzeri bir şey vardı; ya da en azından o hale gelmeye çalışan bir şey. Faal olmaya kışkırtıldığınız bir dönemdi. Nancy ile katıldığımız ilk uluslararası hayvanları koruma konferansı hafızamızdan hiç silinmeyecek.

Konferans 1978 Yaz'ında Cambridge Üniversitesi'nde yapıldı. İngiltere'nin saygın hayvan derneklerinden birinin ev sahipliğini üstlendiği konferansta, insanları diğer hayvanlara bağlayan etik bağlar konusu ele alınıyordu ve katılımcılar arasında dünyanın dört bir yanından gelen düşünürler vardı. Sırf o insanlarla biraraya gelmek bile bir onurdu.

Dolayısıyla Nancy ve ben konferansın ilk akşam yemeğine gidip de, ana yemeğin Wellington bifteği olduğunu gördüğümüzde nasıl şaşırdığımızı tahmin edersiniz. O andan itibaren her şey gitgide daha da kötüleşti. Kahvaltılarda salam, pastırma, çiroz ve sosis vardı. Öğle yemeklerinde, bazılarını Amerikalıların o güne dek görmedikleri ve o günden sonra göremeyecekleri, her tür dilimli et çeşidinin (örneğin çeşit çeşit uykuluk ve kanlı dil dilimleri) kokuları ortalığı kaplıyordu. İkinci akşam geyik eti ikram edildi. Üçüncü akşam haşlanmış kuzu budu. Ya son akşamın kapanış şöleninde: Dana *cordon bleu*.

Orada bulunanlar arasında bizim gibi düşünen bir avuç vejetaryen vardı. Biraraya gelip, olabildiğince kibar bir üslupla, bize farklı bir masa verilmesini talep ettik. O günü hayvanlara karşı görevlerimizi konuşarak geçireceksek, öğünlerimizde onları yemeyi tercih etmediğimizi söyledik.

Bu ricamız bozgunculuk gibi görüldü. Özel muamele istemeye nasıl cüret ederdik! Konferans organizatörlerinin elleri-

nin altında bir kızgın demir olsa, hiç şüphe yok ki bu vejetaryen küstahlığımızdan utanmamız için alnımıza bir *V* damgası vururlardı. Yemek salonunun kuytu bir köşesine havale edilen asi vejetaryenlere (varlığımız onları küçük düşürmesin diye), ahlaken lekeli ve uzak durulması gereken kişiler gibi davranıldı. Ve bunu yapanlar, hayvanları önemsediklerini söyleyen insanlardı. Nancy ile ben, farklı insanların hayvan korumacılığına farklı anlamlar yüklediklerini ilk kez o gün öğrendik (ama bu son olmayacaktı).

Önemli bir dersti bu. Cambridge'den döndüğümüzde eskisinden daha da yürekliydik. Kim olduğumuzu ve neye inandığımızı artık daha net anlamıştık. Biz değişmeyecektik. Saygın İngiliz Hayvan Derneği'ni yöneten insanların değişmesi gerekecekti. Ve (zamanla) değiştiler de. Sekiz yıl sonra, hayvanları koruma konulu bir başka uluslararası konferansa ev sahipliği yaptıklarında hiç et ikramı yapmadılar. Ama o zamana kadar vejetaryenler vegan olmuştu ve yine farklı bir masa talep ettiler. Ama bu ayrı bir hikâye.

HAYVANCIL DUYARLILIĞIN ARTMASI

Daha kapsamlı bir hayvancıl duyarlılığa doğru bu ilk adımımızın ardından, çok geçmeden başkaları geldi. Nancy ile ben, hayvanlar üzerinde test edilmeyen kozmetik ürünleri ve deterjanların da dahil olduğu, üretiminde zulüm içermeyen ürünleri keşfettik. Hayvanat bahçeleri ve sirklere gitmeyi bıraktık ve benim tüm balık avlama malzemelerim tavanarasına yollandı. Kürk bizim için tarih olurken, deri kemer ve eldiven takmak, deri ayakkabı giymek ya da yünlü pantolon, kazak ve hırka satın almakta tutarsız bir taraf görmüyorduk.

Hayvanların bilim için kullanılması konusuna gelince, bu meseleye temkinli yaklaşıyordum ve ilk düşüncelerim bugün savunduğum topyekün reddin çok daha gerisindeydi. Bir yandan "hayvanların kullanıldığı araştırmaların büyük ölçüde azaltılmasını" istemekle birlikte, bu araştırmaların bazılarının haklı gerekçeleri olma olasılığına açık kapı bırakıyordum. Bu

ne tür bir araştırma olabilirdi? Sınır çizgisini nereye çekiyordum? Şöyle söyleyeyim ki, bugün bunu anlamak çok zor olmakla birlikte, hayatımın bu döneminde, General Motors gibi dev üreticilerin emniyet kemerlerini daha güvenli hale getirmek için tasarlanmış araba kazası deneylerinde babunları öldürmelerini savunuyordum. Da Vinciler ve Pavluslardan farklı olarak, benim hayvan korumacılığına destek verme hevesimin sınırları vardı.

Terminoloji

Anlamaya başladığım bir şey daha var ki, o da hakkında konuşmak istediğim her şeyi, deyim yerindeyse soluk almadan, bir çırpıda anlatmanın ne denli zor olduğu. Bu biraz zaman almış olsa da, sonunda anladım ki, hayvanların yiyeceklere dönüştürülmemesi ya da onlardan giysi yapılmaması gerektiğine inanmanız için, felsefî bir kavram olarak hayvan haklarına inanmanız gerekmiyor. Da Vinciler aynı şeyleri düşünüyorlar. Dönüştürücü bir deneyim sonucu eksiksiz bir hayvancıl duyarlılık kazanmış olan Pavluslar da. Gerçekten önemli bir fikir söz konusu olduğunda, insanların fikirlerine *ne şekilde* vardıkları, onların *hangi fikre* vardıklarına kıyasla önemsizdir. Şimdiki örnekte, ortak fikir, şu basit imge kullanılarak özetlenebilir: Hayvanlar kafeslere tıkılıdır ve orada olmamaları gerekir. Veya (başka bir seçenek olarak): Daha büyük kafesler değil, boş kafesler. Da Vinciler, Pavluslar ve Kararsızların hepsi de, farklı yollardan geçerek aynı yere varırlar.

Bu farklılıklar somuttur ve de önemlidir. Ancak, dilsel ifrata kaçmamak için, Da Vinciler, Pavluslar ve Kararsızları birleştiren inançlara atfen tek bir ifade kullanmak yararlı olacaktır. Kültürel evrimimizin bulunduğu safhayı düşünerek ve halihazırdaki tartışmaya bir çerçeve çizen terminolojiyi hesaba katarak, (şimdiye dek kullanmış olduğum gibi) hayvan hakları savunucuları ifadesini, oraya varmak için hangi yoldan geçmiş olursa olsun tam bir hayvancıl duyarlılığa erişen herkesin paylaştığı tümden retçi fikirleri belirtmek üzere kullanacağım.

İLERLEMEDEN ÖNCE GERİYE DÖNMEK

Benim varmış olduğum yer kabaca şuydu: Hem bir erkek, hem de bir Kararsız olarak "çözmem" gerektiğini düşündüğüm çok şey vardı. Evrilmekte olan hayvancıl duyarlılığım nedeniyle, birkaç yıl önce büyük ihtimalle bana imkânsız gelecek bir fikir, bende merak uyandırmaya başlamıştı: Hayvan hakları fikri. Böyle bir fikir mantığa sığar mıydı? Bunun anlamı neydi? İnsan neden bu koşullar çerçevesinde düşünsündü? Bunun getireceği diğer çıkarımlar ne olurdu? Bu soruları nasıl cevaplayacağımı bilmediğimi fark ettim: Daha da kötüsü, *insan* haklarına ilişkin temel soruların nasıl yanıtlanacağını da bilmiyordum. Böyleyken, hayvan haklarına dair soruları nasıl yanıtlayabilirdim? Benim açımdan, bu soruya yanıt vermek büyük bir felsefî bilgelik gerektirmedi.

Hayatımda bu noktaya gelmemden, yani hayvan hakları anlayışının benim açımdan araştırılmaya değer hale geldiği noktadan sonradır ki, ister istemez daha ileri gidebilmek için geriye bakmam gerektiğine karar verdim. İnsan haklarına dair sorularıma geri dönmem gerekiyordu. Bir sonraki bölümde, bunu yaptığım zaman öğrendiğim en önemli şeyleri anlatacağım.

İKİNCİ BÖLÜM

AHLAKÎ HAKLAR: TANIMLARI VE ÖNEMLERİ

3

İnsan Hakları

İnsan hakları, tarihimizi şekillendirmiştir. Onları savunmak uğruna hükümdarlar devrilmiş, halk kalabalıkları hayatlarını kaybetmişlerdir. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'ni hazırlayanlar kuşkusuz bu haklara inanıyorlardı. Onlar, devletin varlık nedeninin her şeyden önce yurttaşların hiçbir devletin onlara veremeyeceği hakları, yani bugün insan hakları, ahlakî haklar dediğimiz haklarını korumak olduğunu savunuyorlardı.

Geçmişte doğru olan şeyler, günümüzde de doğruluklarını yitirmemiştir. İnsan haklarına olan inanç, temsilî demokrasinin var olduğu yerlerde yaygınlık kazanmıştır. Bir insan hakları savunucusu olarak, Amerika'nın kurucularıyla aynı saflardayım. Vietnam'da savaşmaya yollanan genç erkeklerin, yaşama, özgürlük ve bedensel dokunulmazlık hakkı da dahil olmak üzere, ahlakî hakları vardı. Keza, çatışmada öldürülen ve sakat bırakılan Vietnamlı çocukların da. Ve her iki grup da, ABD hükümeti ya da başka herhangi bir hükümet tarafından tanınmış olup olmadığına bakılmaksızın, bu haklara sahipti.

Çok açıktır ki, insanlar kendi canlarını vermeye ya da bir başkasınınkini almaya istekli olduklarında, çok değerli bir şeyi riske atmış olurlar. O şey tam olarak (ya da aşağı yukarı) nedir? Bu konuda, diğer düşünürlerin düşünceleri hakkında bil-

gi edindikçe, kafam daha da karıştı. Bir yanıta ulaşmak için, geriye dönmeye karar verdim. "İnsan hakları nedir ve neden önemlidir?" sorusunu sormak yerine, aradığımı bulmak için, en kötü senaryoların oluşturduğu yığını eşelemeye koyuldum.

Amerika'nın tarihi, içimizden bazılarının diğerlerine karşı korkunç şeyler yaptıkları dönemlerle doludur. Bu en kötü senaryolar arasında Amerikan yerlilerine karşı yürütülen sistemli soykırım, Afro-Amerikalıların köleleştirilmesi ve Japon asıllı Amerikalıların toplama kamplarına alınması sayılabilir. Büyük ölçekli insan hakları ihlalleri bulmak için bakacağımız yerlerdir bunlar. Öte yandan, Amerikan tarihinin bize öğrettiği gibi, aynı kötülük zaman zaman deyim yerindeyse daha küçük bir sahnede sahnelenebilir. Utanç verici Tuskegee frengi araştırması, buna örnektir.

TUSKEGEE FRENGİ ARAŞTIRMASI

Tarih: 1932. Yer: Alabama eyaletindeki Tuskegee'de, yüksek öğrenim alanında ülkenin en eski, en saygın Afro-Amerikan ensititülerinden Tuskegee Enstitüsü (şimdiki Tuskegee Üniversitesi). Araştırmanın sponsoru: ABD Kamu Sağlığı Hizmetleri. Katılımcılar: Gerçekte frengiden mustarip olduklarını ve kendilerine verilen "ilacın" aslında ilaç olmadığını ve hiçbir iyileştirici etkisi bulunmadığını bilmeksizin, onlara "hastalıklı kanlarına" karşı "özel bir tedavi" olduğu söylenen bedava kürden yararlanmak için gönüllü olan yoksul Afro-Amerikalılar.

Katılımcılardan gizlenen bir başka şey de, araştırmanın amacıydı. Amaç, onların hastalıklarını iyileştirmek, hatta frengiye karşı bir ilaç bulmak değildi; araştırmanın yürütülmesinin nedeni, müdahale edilmediğinde bu insanlara ne olacağını belirlemekti. Araştırmacılar, bunu öğrenmenin, doktorların frenginin uzun vadeli etkilerini anlamalarına yardımcı olacağını düşünüyorlardı. Bu bilginin sağladığı donanımla, gelecekte frengiye yakalananlar daha iyi bir tedavi görebilirlerdi.

"İnsan hakları" temeli üzerine kurulmuş bir ülkede, olanlardan habersiz, araştırmacılara güvenen bu insanlar üzerinde

1932'den 1972 yılına kadar –kırk yıl boyunca– yürütülen bu araştırmanın, ABD devletinden gelen fonlarla ve olanlardan haberdar olan devletin desteğiyle sürdürülmesi çok çarpıcı.

Bu kadarı bile yeterince kötü. Ama daha da beteri, 1957'de frenginin penisilin kullanılarak başarıyla tedavi edilebileceği anlaşıldıktan sonra bile, araştırmacıların ilacı hastalara vermemeleri. Sonuç? Araştırmanın asıl amacı açıklandığında, yirmi sekiz erkek hastalıktan, yüz erkek de hastalıkla bağlantılı komplikasyonlardan dolayı ölmüş, hasta eşlerinden kırk kadına hastalık bulaşmış ve on dokuz çocuk frengili doğmuştu. Tuskegee araştırmasından geriye kalan trajik miras buydu işte.

Dünyanın neresinden olursa olsun her insan hakları savunucusu Tuskegee'de olanları kınar. Eğer bu özgün vakadaki insan "kobaylar"ın haklarının neden ihlal edildiğini anlayabilirsem, genelde insan haklarını kavrayabilirdim. Stratejim buydu işte. Sanırım işe yaradı. İşte öğrendiklerim.

AHLAKÎ SİPER: GEÇMEK YASAKTIR

Ahlakî haklara sahip olmak, görünmez bir "Geçmek Yasaktır" tabelası gibi düşünülebilecek bir tür sipere sahip olmaktır. Bu tabela neyi yasaklar peki? İki şeyi. Birincisi, ahlaken başkalarının bize zarar verme özgürlüğü yoktur; bunu söylemek, başkalarının bizim canımızı alma ya da dilediklerinde bedenlerimize zarar verme özgürlüğü olmadığını söylemektir. İkincisi, ahlaken başkaları bizlerin özgür seçimlerimize müdahale etme özgürlüğüne sahip değildir; bunun anlamı ise, başkalarının bizlerin özgür seçimlerini keyfî olarak sınırlayamayacaklarıdır. Her iki durumda da, "Geçmek Yasaktır" tabelası, başkalarının özgürlüklerine ahlakî sınırlar koyarak, bizlerin en önemli varlıklarını (yaşamlarımız, bedenlerimiz, özgürlüğümüz) korumayı amaçlar.

İnsanlar bizim haklarımızı ihlal ederek kendi hak sınırlarını aştıklarında, işler değişir. Bu gerçekleştiğinde, biz de aynı şekilde karşı koyduğumuzda, saldırgana bazı ciddi zararlar versek bile, hak sınırımızı aşmış olmayız. Ancak, kendini savun-

ma amacıyla yapabileceklerimiz, herhangi bir suç işlememiş c'anlara zarar verme yönünde genel bir serbestimiz olduğu anlamına gelmez. Sözgelimi Tuskegee araştırmasında kullanılan .rkekler. Hepsi de herhangi bir suç işlememiş insanlardı. Hiçbiri başkalarına yönelik bir tehdit oluşturmuyordu. Onların durumunda, acı veren her yara, sebep olunan her zulüm, yitirilen her özgürlük, nedensiz ve gerekçesizdi. Araştırmayı yürütenler, kurbanlarının sahip oldukları en önemli şeye tecavüz etmişlerdi.

AHLAKÎ STATÜ: EŞİTLİK

Ahlakî haklar eşitlikten ayrı düşünülemez. Her ne kadar insanlar pek çok bakımdan farklı olsa da, ahlakî haklar onlara sahip olan herkes için aynıdır. Hiçbir insanın, rasgele, önyargıyla, ya da ahlaken uygunsuz gerekçelerle bu haklarından mahrum bırakılmasının meşru gösterilemeyişi bundandır. Hangi insanların haklara sahip olduklarını ırk temeline dayanarak belirlemeye kalkışmak, çayı tuzla tatlandırma çabasına benzer. Hangi ırktan olduğumuz, hangi haklara sahip olduğumuza dair hiçbir ipucu vermez.

Aynı şey aramızdaki farklılıklar için de geçerlidir. Nancy ile benim soyağaçlarımız farklı ülkelere uzanıyor: Onunki Litvanya, benimki İrlanda. Arkadaşlarımızdan bazıları Hıristiyan, bazıları Yahudi, bazıları Müslüman. Kimileri de agnostik ya da ateist. Dünya genelinde çok zengin bir avuç insan var, onlardan çok daha fazla sayıda insan ise aşırı yoksul. Böyle daha birçok örnek var. İnsanlar pek çok yönden farklılar. Bunu inkâr edemeyiz.

Yine de, insan haklarını savunan hiç kimse bu farklılıkların önemli ahlakî ayrımlara işaret ettiğini düşünmez. İnsan hakları fikriyle kastettiğimiz bir şey varsa, o da bunlara hepimizin *eşit ölçüde sahip olduğumuzdur*. Ve, ırkımız, cinsiyetimiz, dinsel inancımız, başkalarına kıyasla zenginliğimiz, zekamız veya doğum yeri ya da tarihimiz ne olursa olsun, bu hakları hak ediyoruz.

Tuskegee araştırmasını yürüten araştırmacıların ahlakî hak-

ları vardı. Gözetimlerindeki erkeklerin de öyle. Ve hepsininki eşitti. Bazı araştırmacıların başka türlü düşünmüş olmaları, onların ne denli yanıldıklarının göstergesiydi yalnızca.

AHLAKÎ AĞIRLIK: KOZ

Her ciddi insan hakları savunucusu, haklarımızın ahlakî ağırlığının, belli başlı diğer insan değerlerinden çok daha fazla olduğuna inanır. Briçle benzeştirme yaparak, ahlakî haklarımızın "koz" olduğunu söyleyebiliriz. Bu benzeştirmeyi şöyle açıklayalım.

Bir el dağıtılmış olsun. Koz kupa. Oynanan ilk üç kâğıt, maça kızı, maça papazı ve maça asıdır. Sizin (son oyuncu olarak) elinizde hiç maça yok. Ancak, kupa ikiliniz var. Kupa koz olduğundan, daha düşük olan kupa ikiliniz, maça kızını alır, maça papazını alır, hatta maça asını da alır. Koz serisi briçte işte bu kadar güçlüdür.

Briçteki kozla ahlaktaki bireysel haklar arasındaki benzeşim açık olsa gerek. Bir ahlakî karar alacağımız zaman hesaba katmamız gereken çok sayıda önemli değer vardır. Örneğin, şu ya da bu kararı verdiğimizde kişisel olarak bundan nasıl etkileneceğiz? Ya ailemiz, dostlarımız, komşularımız, yurttaşlarımız? Bu liste kolayca uzatılabilir. "Haklar kozdur," dediğimiz zaman, bireylerin haklarına saygı göstermek, deyim yerindeyse "ahlak oyununda" göz önüne alınması gereken en önemli şeydir demiş oluyoruz. Daha açıkça söylemek gerekirse, birinin haklarını ihlal etmekle başkalarının kazanç sağlayacak olması, o hakların ihlalini hiçbir zaman haklı çıkarmaz.

Tuskegee araştırmasını yapan araştırmacılar, insanlık için iyi bir şey yaptıklarını düşünüyorlardı. Onlar, gelecekteki frengi hastalarının, o araştırmanın ortaya koyduğu bulgulardan yarar göreceğine inanıyorlardı. Onların iyi niyetinden şüphe etmemiz ya da bunu inkâr etmemiz için hiçbir neden yok. Buna rağmen, birey haklarına saygı, bu bedellere üstün gelir. Tuskegee araştırması, iyi amaçların kötü araçları neden haklı kılmadığına güzel bir örnektir. Araştırmacıların yaptığı yanlıştı ve

yanlış olmasının nedeni, çoğunluğun iyiliğini, azınlığın haklarına saygıdan üstün tutmuş olmalarıydı.

AHLAKÎ HAK TALEPLERİ: ADALET

Tuskegee araştırmasındaki katılımcılar, kırk yıl boyunca, onlara bakan insanlara güvendiler. Gerçek ortaya çıktığında ise, haklarının gözetilmesini istediler. Bunun anlamı nedir? Hakların talep edilmesi ve cömertlik ricası arasındaki zıtlık, sorunun yanıtını açıkça ortaya koyar.

Diyelim ki son model bir spor araba istiyorum. Spor arabaların Nancy ile benim evimizden daha pahalı olduğunu ekleyeyim. Bill Gates (herkesin bildiği gibi) nereye harcayacağını bilmediği kadar bol paraya sahip. Ona şöyle bir mektup yazdığımı düşünün:

> Sevgili Bill,
> Bir Audi TT 3,2 litre kapasiteli 6 silindir, çift debriyajlı spor araba istiyorum. Etiketteki fiyatı ödeyebilecek param yok. Senin bunu ödeyecek paran olduğunu biliyorum. Bu yüzden, gereken parayı bana (mümkünse hızlı postayla) yollarsan sana minnettar olurum.
> Dostun Tom

Burada besbelli bir şey var ki, ben, Bill Gates'ten bana bir Audi TT almasını talep edecek konumda değilim. Ondan bir araba –herhangi bir araba– almak benim hakkım olan, bana borçlu olunan ya da verilmesi zorunlu olan bir şey değil. Eğer sevgili dostum Bill bana hayallerimdeki arabayı alsaydı, bu hediyesi olsa olsa onun son derece cömert (ya da enayi) biri olduğunu gösterirdi, son derece adil biri olduğunu değil.

Oysa bunun tersine, haklarımızı almak için başvurduğumuz zaman, herhangi birinden cömertlik talep etmiş olmayız. "Rica etsem bana hakkım olmayan bir şeyi verme inceliğinde bulunur musunuz lütfen?" demeyiz. Tam tersine, haklarımızı istediğimizde, adil muamele talep ediyoruzdur; bize verilmesi şart olan şeyi almayı talep ediyoruzdur.

Tuskegee araştırmasının özgün trajedisi kısmen yoksul erkeklerin araştırmacılara duyduğu güvenden kaynaklanır. Onların yaşadığı zamanda, yaşadıkları yerde ve yaşadıkları koşullarda, o "kirli kanlı" erkekler haklarını aramayı hiç düşünmediler. Neden düşünsünlerdi? Onlar son teknolojiye uygun bir tedavi gördüklerini sanıyorlardı; benim Audi TT'ye ne kadar param yeterse, onların da öyle bir tedaviye o kadar paraları vardı. Keşke gerçeği çok daha erken öğrenselerdi! Keşke başından itibaren kendilerine yapılan haksızlığı fark etmiş olsalardı! Sonunda yüzlerce ölü verilip kuşaklar boyu acı çekildikten sonra, hayatta kalanlar bir gün nihayet olanları anladı. Onlar, haklarını talep ettiklerinde, bir iyilik istemiyorlardı.

AHLAKÎ HAKSIZLIKLAR: DESTEK

Tuskegee araştırması, haksızlık mağdurlarının kendi haklarının ne zaman ve niçin ihlal edildiğini kimi zaman anlayamamalarına güzel bir örnek. Savunmasız insan grupları (söz gelimi çocuklar ve yoksullar) sık sık bunun kurbanları olurlar. Çocuklar ve yoksulluk içinde yaşayanlar, savunmasızlıkları yüzünden, kişisel ya da kamusal bazı çıkarlar sağlama peşindeki kişilere kolayca yem olurlar. Savunmasızlar böyle amaçlar için araç olarak kullanıldıkları zaman, duruma müdahale etmek, kurbanın adına ortaya çıkıp onu savunmak, yanlış yapıldığını anlayan insanların görevidir. Üstelik buradaki görevin kendisi de bir adalet talebidir, bir cömertlik ricası değil. Bu insanlara destek vermeyi onlara borçluyuzdur; yardım, hak ettikleri bir şeydir, yoksa bizim "büyük bir iyilik" ederek gösterdiğimiz bir incelik değil. İnsanlar kendi haklarını korumaya ne denli az muktedirse, onlar adına bunu yapmakta üzerimize düşen sorumluluk o denli büyüktür.

Gücümüz ve etkinliğimiz sınırlı olduğundan, her haksızlık kurbanını savunmak için her şeyi yapamayız. Öte yandan, şu hepimiz için geçerlidir: Yapabileceğimiz herhangi bir şey, hiçbir şey yapmamaktan iyidir. Tüm haksızlık kurbanları için her şeyi yapamayacağız diye, onların hiçbiri için bir şey yapmadan

oturmak doğru değildir. Hiç kuşkusuz, Tuskegee araştırmasındaki insanlara neler yapıldığını bilen her kişi için, o araştırmayı durdurmaya çabalamak bir görevdir.

AHLAKÎ DOKUNULMAZLIK: SAYGI

İhlal, Eşitlik, Koz. Tüm bu kavramlar ve Tuskegee araştırmasını ele aldığımızda su yüzüne çıkan diğerleri, insan haklarını açıklığa kavuşturmamıza yardımcı oluyor. Yine de, bir şeylerin eksik olduğunu düşünmeden edemedim. Bu fikirleri birleştirmenin, onları basitleştirmenin bir yolu olmalıydı. İşte saygı fikri burada devreye giriyor.

Genel anlamıyla, bu bölümde ele alınan haklar (yaşam, özgürlük ve bedensel dokunulmazlık) bir ana izleğin çeşitlemeleridir ve o izlek de, saygıdır. Size olan saygımı, yaşamınızdaki bu hakları gözeterek gösteririm. Siz de bana olan saygınızı göstermek için aynı şeyi yaparsınız. Ana izlek saygıdır, çünkü birbirimize saygıyla muamele etmek, birbirimize diğer haklarımıza saygılı davranmaktan ibarettir. O halde, en temel hakkımız, diğer bütün haklarımızı birleştiren hak, saygı görme hakkımızdır.

Bu düşünce şeklini Tuskegee araştırmasına uyguladığımızda, tüm sorularımıza aynı yanıtı alırız. Bu araştırmayı yürütenler sağlığı zamanla kötüleşen o erkeklerin bedensel bütünlüğüne saygı göstermişler midir? Hayır. Onlar, ölen kurbanların yaşamlarına saygı göstermişler midir? Hayır. Daha genel anlamda, katılımcılar, ahlakî bir hak olarak kendilerine gösterilmesi gereken saygıyı görebilmişler midir? Hayır. 1997 yılında, eski Başkan Clinton, ulus adına konuşarak, Tuskegee araştırmasında kullanılan insan "kobaylardan" sağ kalan bir avuç kişiden özür dilediğinde, ölenlerin torunları için bu özür altmış yıldan uzun süren bir gecikmeyle gelmiş oldu.

GERİYE BAKMAK, GELECEĞE BAKMAK

İnsan hakları nedir? Neden önemlidir? Hayvan hakları sorununu ortaya atmadan önce "çözmem" gerektiğini düşündü-

güm soruların bazıları bunlardı. Öğrendiklerimi şöyle özetleyebilirim:

Pek çok farklılığımıza rağmen, ahlakî haklarımız aynıdır. Bunlar bizlerin sahip olduğu en önemli şeylerin, yani yaşamlarımızın, bedenlerimizin ve özgürlüğümüzün korunmasına hizmet ederler. Dahası, sundukları koruma az değil, çok fazladır. Haklarımıza –sizin ve benim olduğu kadar, Tuskegee araştırmasında istismara uğrayan insanların haklarına da– başkaları onları ihlal etmekle büyük yararlar sağlayacak olsalar bile, saygı gösterilmelidir.

Haklarımızı istemek, birinden iyilik talep etmekten farklıdır. Saygın bir muamele bize borçlu olunan, bize verilmesi zorunlu olan bir şeydir. Haklardan söz ettiğimizde, bir şey talep ediyoruzdur ve talep ettiğimiz şey adalettir, cömertlik değil; saygıdır, iyilik değil. Bizler yalnız kendimiz için talepte bulunmayız; kendileri için bu taleplerde bulunacak güçten ya da bilgiden yoksun olanlar için de yaparız bunu. Ahlakî evrende, saygın muamele görme hakkımızdan daha önemli hiçbir şey yoktur: İnsanların, haklarını savunmak uğruna kendi canını vermeye ya da başkasının canını almaya neden kalkıştığının açıklaması da budur. Bir kişinin haklarına saygı olmaksızın, o haklara sahip olan kişiye yönelik saygıdan da söz edilemez.

İlerleme kaydediyordum. Daha önce, "ahlakî haklar," anlayabildiğim bir fikirden ziyade, sık sık kullandığım bir fikirdi. Şimdi ise onu kavramaya başlıyordum. Doğrusu, bilmediğim bir şeyi görmemi sağlayacak kadar kavrayabilmiştim. Doldurulması gereken büyük bir boşluk vardı. Ahlakî hakların neler olduklarını ve neden önemli olduklarını söylemekle, bizlerin bu haklara neden sahip olduğumuzu açıklamış olmuyoruz. El yordamıyla ilerlerken yöneldiğim bir sonraki soru bu oldu.

İNSAN HAKLARINI ANLAMAK

Sahip olduğumuz haklara neden sahibiz? Bir kez daha, filozofların yüzyıllardır yanıtlamaya uğraştıkları bir soruyla karşı

karşıyayız. Ve yine, soruyu basitleştirmenin yollarını aradım ve bu kez geometrideki bir ispat modelini kullandım.

> Veri: İnsan ahlakî haklara sahiptir.
>
> Veri: Ağaç dalları ve taşlar ahlakî haklara sahip değildir.
>
> Soru: Neden? İnsan için geçerli olup da ağaç dalları ve taşlar için geçerli olmayan, bizim haklarımızın olmasına rağmen onların hakları olmayışına gerekçe olabilecek ne var?

Bu "şey" her ne olursa olsun, şu kadarı kesindi: Sahip olduğumuz haklara uygun biçimde, bizi aynı kılan, eşit kılan şeyin ne olduğunu aydınlatacak bir şey olmalıydı bu. O halde soru şuydu (ve hâlâ öyle): "Bu 'şey' nedir?" En ikna edici olasılıkları belirlemek için işe koyuldum. Kimileri dinsel inançlardan yola çıkar; kimileri ise onlara bağlı kalmaz. Tarafsız olmak için, bunların her ikisini de hesaba katmak zorunda kaldım. Tarih boyunca en fazla yandaş bulmuş yanıtlar şunlar:

İnsan haklara sahiptir çünkü:

1. İnsan insandır.
2. İnsan kişidir.
3. İnsan kendi kendinin farkındadır.
4. İnsan dili kullanır.
5. İnsan bir ahlakî topluluğun içinde yaşar.
6. İnsanın ruhu vardır.
7. Hakları bize Tanrı bahşetmiştir.

DOYURUCU OLMAYAN YANITLAR

1. İnsan Haklara Sahiptir, Çünkü İnsan İnsandır

Burada kısmen doğru olsa da soruyla tamamen ilişkisiz bir fikirle karşı karşıyayız. Zira insanın insan olduğu, tıpkı taşın taş olduğu gibi, bir hakikattir. Sorun ise, bu tür hakikatlerin ahlakî açıdan hiçbir anlam taşımamasıdır. Bunların bize söylediği tek şey, verili bir kavramın (insan veya taş) kendisiyle özdeş

olduğudur ve kendiyle özdeşlik, neden bizim haklarımızın olduğunu, taşların ise haklarının olmadığını anlamamız için bir yanıt sunmaz.

Bunu daha da netleştirmek için, benim "Taşın hakları vardır!" dediğimi varsayalım. Siz (elbette ki) bana şaşkın şaşkın bakarsınız. "Böyle bir fikre neden kapıldın?" diye sorarsınız. Size şöyle cevap veririm, "Çünkü taş taştır." Bu kez daha da şaşkın, "Hayır" dersiniz, "sormak istediğim şu, taşların hangi özelliği onların bu haklarının gerekçesi olabilir?" "Taş taştır," derim yine. "Peki," dersiniz. "istediğine inanabilirsin, ama benim taşların hakları olduğuna inanmam için herhangi bir gerekçe gösteremedin." Kesinlikle. Tıpkı biri "insan insandır" dediğinde, insanların haklara sahip olduğuna inanmamız için bir gerekçe göstermiş olmadığı gibi.

Belki kastedilen farklı bir şeydir. Belki burada, insanın hakları olduğu, çünkü bizlerin belli bir türün –insan türünün, *Homo sapiens* türünün– mensubu olduğumuz fikri kastediliyor. Bu şekilde, bilimsel (biyolojik) bir ifade olarak yorumladığımızda, birinci yanıt yine kısmen doğru ve yine soruyu yanıtlamaktan tamamen uzaktır. Evet, insanlar *Homo sapiens* türüne mensuptur. Doğru, bizler *Canus lupus* türüne mensup değiliz. Ancak, sorun yine, bu gibi hakikatlerin bizim neden haklarımız olduğunu ve kurtların, eğer öyleyse, neden o haklardan yoksun olduğunu anlamamıza yardımcı olmayışıdır. Bunların bize anlattığı, olsa olsa, bazı varlıkların (insanların) bir biyolojik türe mensupken, bazılarının (kurtların) bir başka biyolojik türe mensup olduğudur. Ancak kimin hangi türe mensup olduğunun sorumuzla ilgisi yoktur. Eğer kurtların haklardan yoksun olduklarını düşünüyorsak, bunun nedeni onların *Canus lupus* türüne mensup olmaları değildir.

2. İnsanın Hakları Vardır, Çünkü İnsan Kişidir

Açıktır ki, bu ikinci yanıtın doğru olup olmadığı, "kişi"yle neyin kastedildiğine göre değişir. Filozoflar arasında evrensel bir fikir birliği vardır. Konuyla ilişkili anlamıyla kişiler, kendi dav-

ranışlarından ahlaken sorumlu bireyler, haklarında "yaptıkları doğru ve övgüye değerdi" ya da "yaptıkları yanlış ve ayıplanacak şeylerdi" demenin anlam taşıdığı bireylerdir. Siz ve ben birer kişiyiz, Tuskegee araştırmasına katılanlar da birer kişiydi. O halde, ikinci yanıt, sözünü ettiğim insanların, davranışlarından ahlaken sorumlu oldukları için haklara sahip oldukları anlamına gelmektedir.

Birinci yanıttan farklı olarak, ikinci yanıt kuşkusuz yerinde bir yanıt gibi görünüyor. Eğer haklara sahip insanlar varsa, bunların davranışlarından ahlaken sorumlu olan insanlar olmaları akla yatkın geliyor. Bir başka şekilde ifade edersek, eğer *böyle insanlar* haklardan yoksun olsalar, *herhangi bir insanın* o haklara sahip olmasının nedenini açıklamak zor olurdu.

Yine de burada bir sorun var. Kişi olan insanların neden haklara sahip olduklarını anlamayı başarabilsek bile, ikinci yanıt, kişi olmayan insanların haklarına ilişkin herhangi bir şey söylemiyor. Ve bu milyonlarca, belki milyarlarca insanı dışlamak demek. Sözgelimi, yakında doğacak insanlar, bebekler ve yaşamlarının ilk yıllarındaki çocuklar, bu anlamda kişi değildirler. Onların hiçbiri davranışlarından ahlaken sorumlu değildir. Dolayısıyla, kişi olmak bazı insanların sahip oldukları haklara neden sahip olduklarını anlamakla ilişkili olabilirse de, insan nüfusunun büyük bir kesiminin haklara sahip olmasının nedeninin anlaşılmasına hiçbir katkı sağlamıyor.

3. İnsanın Hakları Vardır, Çünkü İnsan Benlik Bilincine Sahiptir

Benlik bilinci yetisini şu örnekle açıklayabiliriz. Karşımızda duran şeye bakıyoruz. Gördüklerimizden biri, bir kitap. O halde, bir kitabın farkındayız. Ancak, aynı zamanda bir kitabın farkında olduğumuzun farkında olmayı da başarabiliyoruz. Deyim yerindeyse, kendimizin "dışarıdan" görünüşünü algılayabiliyoruz. Bu daha yüksek farkındalık düzeyi (bir şeyin farkında oluşumuzun farkında olmak) benlik bilinci yetisinin esasıdır. Onu bu şekilde tasavvur ediyorum. Bizler yalnızca

dünyanın bilincinde olmakla kalmayıp, onun *içinde* bulunmanın da bilincindeyiz.

Kimileri, ölüm korkusu duymak için benlik bilincinin gerektiğini öne sürer. Bizler dünyada bulunduğumuzun bilincinde olmasak, ondan ayrılmaktan nasıl olup da korktuğumuzu (yani canlılığımızın sona ermesinden, ölmekten korkmamızı) anlamak zor olurdu. Bu doğru olduğuna göre, bazı filozofların attıkları bir sonraki adımı tahmin edebiliriz. Onlara göre, varlıklar, kendi ölümlülüklerini anlamıyorlarsa eğer, bir yaşam hakları da olamaz; ve varlıklar benlik bilincine sahip değillerse kendi ölümlülüklerini kavrayamayacaklarından, bu filozoflar, yalnızca benlik bilinci olanların bir yaşam hakkı olduğu sonucuna varırlar.

İnsan haklarına ilişkin bu şekilde bir akıl yürütme, başka bakımlardan tatmin edici olsa bile, bizi fazla ileri götüremezdi. Sözgelimi, benliğinin bilincinde olmanın, bizlerin bedensel dokunulmazlık hakkıyla nasıl bir bağlantısı olduğunu anlamak zordur. Öte yandan, halihazırdaki koşullarda, üçüncü yanıt başka bakımlardan da tatmin edici değildir. Psikologlar bizlere çocukların dokuz-on yaşlarına kadar kendi ölümlülüklerini kavrayamadıklarını söylüyor. Bu da demektir ki, yüz milyonlarca, belki milyarlarca çocuk, üçüncü yanıtın gereklerini karşılayamıyor. Eğer üçüncü yanıtın gereklerini karşılamak bir yaşam hakkına sahip olmak için gerekliyse, tüm bu çocuklar bu haktan yoksun demektir, ki bu saçma olur. Benlik bilinci, bazı insanların neden haklara sahip olduklarının anlaşılması için yerinde bir yanıt olsa da, bu yetiden yoksun tüm o insanların sahip olduğu hakların anlaşılmasına hiçbir katkı sağlamaz.

4. İnsanın Hakları Vardır, Çünkü İnsan Dili Kullanır

Hemen görülebileceği gibi, dördüncü yanıtta da ikinci ve üçüncü yanıtlardaki yetersizliklerden bazıları mevcuttur. İkinci ve üçüncü yanıtların gereklerine uymayan pek çok insan –örneğin bebekler– dördüncü yanıtın gereğini de karşılaya-

maz. Buna göre, dil kullanabilme yetisi bazı insanların neden bazı haklara sahip olduklarını açıklamaya yetseydi de, bu yetiden yoksun insanların neden o haklara sahip olduklarını anlamamıza fayda sağlamayacaktı. Ama bununla kalsa yine iyi. İkinci ve üçüncü yanıtlardan farklı olarak, dördüncü yanıt, sorgulamakta olduğumuz haklarla (yaşam hakkı, bedensel dokunulmazlık ve özgürlük hakkı) gözle görülür hiçbir ilişkisi olmayan bir faktörü (dili kullanma yetisi) öne çıkarıyor. Bundan daha iyi bir yanıt olmalı.

5. İnsanın Hakları Vardır, Çünkü İnsan Ahlakî Bir Toplulukta Yaşar

Beşinci yanıtı kabul eden filozofların "ahlakî topluluk" anlayışı şöyledir: Bir "ahlakî topluluk", ahlakî haklar fikrine başvurulan ve bu fikrin kavranabildiği bir topluluktur. Dolayısıyla, tüm insanlar bir ahlakî topluluğun üyeleridir çünkü tüm insanlar ahlakî hak fikrine başvurulan ve bu fikrin anlaşıldığı bir topluluğun üyesidir.

Filozofları beşinci yanıtı kabullenmeye yönelten şeyin ne olduğunu bulmak zor değildir. Şimdiye kadar gördüğümüz gibi, öne sürülen yanıtların hepsi bir şekilde yetersizdir, çünkü hiçbiri bebeklerin ve küçük çocukların hak sahibi olmalarının nedenini anlamamıza yardımcı olamaz. Beşinci yanıt, hak sahipliğini her bir insan bireyinin kapasitesinden (diyelim ki benlik bilincinden) bağımsız hale getirerek bu yetersizliği gidermeye çalışır. Onun yerine, tüm insanların, bireysel kapasiteleri ne olursa olsun haklara sahip olduklarını, çünkü tüm insanların bir ahlakî topluluğun üyesi olduklarını ima eder.

Bu düşüncenin ardındaki saik kulağa hoş gelse de, düşüncenin kendisi öyle değil. Bir tasavvurun bir toplulukta kabul görmesi ve anlaşılmış olması, o tasavvurun gerçekliğini asla açıklayamaz. Cadı tasavvurunu bir düşünün. Bildiğimiz kadarıyla bu, insanlar arasında ve yalnızca insanlar arasında doğmuş bir tasavvurdur. Bunun doğru olduğunu varsayalım. Ve bize cadıların var olup olmadığı sorulmuş olsun. Az çok tem-

kinli hiçbir filozof, "Cadıların var olmalarının nedeni, cadı tasavvurunun bizim (insanların) topluluğumuzda kabul gören ve anlaşılan bir tasavvur olmasındandır" demez. Bizim cadı *tasavvuruna* sahip olmamızın, cadıların varlığını (ya da yokluğunu) açıklamakta hiçbir katkısı olamaz. Hakları da bundan farklı görmemiz için bir neden yoktur. "Tüm insanların neden haklara sahip olduklarını anlayabiliriz, çünkü hak tasavvuru bizim (insan) topluluğumuzda kabul gören ve anlaşılan bir tasavvurdur" demek, sahip olduğumuz haklara neden sahip olduğumuzu anlamamıza hiçbir katkı sağlamaz.

6. İnsanın Hakları Vardır, Çünkü İnsanın Ruhu Vardır

İnsan haklarının en yaygın biçimde öne sürülen iki dinsel dayanağından ilki budur. (Dinsel görüşler bir sonraki bölümde daha uzun uzadıya ele alınıyor.) Dünyadaki dinlerin pek çoğu, ister antik ister modern dinler olsun, insanların ruhlarının ölümsüz olduğunu öğretir. Elbette bu öğretiler genelde farklılıklar gösterir. Örneğin, Hindular reenkarnasyona inanır; bedenimiz öldükten sonra, büyük ihtimalle ruhumuz başka bir hayvanın suretinde yeniden doğacaktır. Hıristiyanlar, tersine, reenkarnasyona inanmazlar; bu inanca göre bedenimiz öldükten sonra bizler bu dünyaya bir daha hiç gelmeyiz. Bu farklılıklara rağmen temeldeki fikir aynıdır. Ölümsüz bir ruhumuz olduğunu söylemek, bedenimiz öldüğünde yok olmayacağımızı söylemek demektir; şu veya bu şekilde, yaşamaya devam ederiz.

Ruha inanmak teselli verici bir düşünce olabilir. Ailemizden birinin ya da bir dostumuzun ölümüyle karşılaştığımızda, mezarın ötesinde bir yaşamın olduğuna inanmak, kederimizi hafifletebilir. Zor zamanlarda üzüntüyü hafifletmemize katkı sağlayan bir şeye karşı çıkmak güçtür, bu yüzdendir ki, kendimi bildim bileli, ruh tasavvuruna inanmaya hep meyilli oldum ve insanların bir ruhu olmasını derinden arzu ettim. Bununla birlikte, bunca yıldır açıkça görüyorum ki, bir ruha sahip olmanın, bizim haklarımıza sahip olmamızın nedenini anlama-

mıza hiçbir katkısı olamaz. Neden böyle düşündüğümü merak ediyorsanız, işte size nedenleri.

Sahip olduğumuz haklara sahip olmanın önemini anlatmak için, onların bizim en önemli varlıklarımızı, yani yaşamlarımızı, bedenlerimizi ve özgürlüğümüzü korumaya hizmet ettiğini vurgularız. Üstelik bu koruma küçümsenemeyecek kadar yüksek düzeydedir. Haklarımız, başkaları onları ihlal etmekle büyük fayda sağlayacak olsa bile, gözetilmek zorundadır. Daha önce gördüğümüz gibi, ahlak dünyasında haklarımız birer kozdur: Bizlerin saygıyla muamele görme hakkından daha önemli hiçbir şey yoktur.

Şimdi de sahip olduğumuz haklara neden sahip olduğumuzu anlamak için yardım istiyoruz. Biri şu yanıtı veriyor, "Haklarımıza sahibiz çünkü ölümsüz ruhlara sahibiz." Çok açıktır ki, ölümsüz ruhlara sahip olmamız (öyle olduğumuzu varsayarsak) "bedenimiz öldükten sonra yaşamaya devam edecek miyiz?" sorusuna uygun bir yanıttır. Ama en az onun kadar açık bir gerçek var ki, ölümsüz ruhlara sahip olmak, "*Bu dünyada* sağ oldukları sırada insanları öldürmek, bedenlerine zarar vermek veya onların özgürlüğünü gasp etmek yanlış bir şey midir?" sorusuyla tamamen ilgisizdir. Bir başka deyişle, öldükten sonra bize ne olacağı, yaşarken sahip olduğumuz haklara neden sahip olduğumuzu anlamamıza katkı sağlamaz.

7. İnsan Haklara Sahiptir, Çünkü Onları Bize Tanrı Bahşetmiştir

İnsan haklarının en yaygın dinsel gerekçesi budur. Fikir yeterince basit görünüyor. Bizler sınırlı bir güce sahip olduğumuzdan ahlakî hakları yaratamayız. Tanrı sınırsız bir güce sahip olduğundan, bunu Tanrı yapabilir. Hatta, Tanrı bunu yapmaya muktedir olmakla kalmayıp, bunu yapmayı uygun da görmüştür ki, bugün var olan haklarımıza böylelikle sahibiz.

Bu düşünme şekli agnostikler ve ateistler arasında destek görmeyecektir. Yedinci yanıtı veri olarak kabul edersek, onları bize verecek bir Tanrı var olmasaydı insanlar haklara sahip ol-

mayacaklardı. Oysa Tanrı'ya inanmayanların (ateistler) ve neye inanacaklarını bilmeyenlerin de (agnostikler), insan haklarına inancı son derece güçlüdür. Onlara yanıldıklarını, Tanrı bize bahşetmedikçe haklara sahip olmamızın olanaksız olduğunu mu söyleyeceğiz? Ateistlerin ve agnostiklerin böyle bir fikre katlanacaklarını sanmam.

Bu akıl yürütme şeklinin tatmin edicilikten uzak oluşu yalnızca inanmayanlarla sınırlı bir durum değildir. En koyu inançlıların bile yedinci yanıtı sorgulamak için son derece iyi düşünülmüş gerekçeleri vardır. Hıristiyanlık örneğinden yola çıkarak bunu açıklayabiliriz.

Elbette bazı Hıristiyanlar Tanrı'nın haklarımızın kaynağı olduğuna inanır. Ne de olsa, Amerika'nın kurucusu dedelerimiz (bu arada bazıları Hıristiyan değildi) bizlerin "Yaratıcımız tarafından, devir ve temlik edilemez bazı haklarla donatıldığımızı" söylemiyorlar mı? Bu ülkeyi kuran dedelerimize güvenmeyeceksek, kime güvenebiliriz?

Başka konularda bilemem ama, bu konuda kurucu atalarımız güvenilir rehberler değiller. Unutmayın ki bunlar, Tanrılarının hakları dağıtırken şaşırtıcı ölçüde önyargılı davrandığı insanlar. Onların Tanrısı kadınlara, çocuklara, zihinsel engellilere, kölelere, Amerikan yerlilerine ya da mülksüz yurttaşlara haklar vermemiş. Onların Tanrısı, hakları, kurucu ataların benzeri insanları avantajlı konuma sokan ve onlar dışındaki herkesi güç durumda bırakan şekillerde dağıtmayı uygun görmüş. Kurucu atalarımız için Tanrı'yı kendi yararına kullanmaktan daha elverişli bir çözüm olamazdı! Ayrımcılığın nasıl işlediğine bir örnek vermemiz istense, bundan daha iyi ve aynı zamanda bundan beter bir örnek bulmak zor olurdu. Büyük insanlar büyük hatalardan muaf değildir.

Tedbirli olmak adına, tecrübeli ve sağduyulu bir kılavuz için başka yere bakmalıyız. (Halihazırdaki bağlamda) bunu aramak için Kutsal Kitap'tan daha iyi bir yer var mı? Bunu yaptığımızda bulduğumuz –daha doğrusu bulamadığımız– şey şu: Kutsal Kitap'ta Tanrı'nın insanlara haklar bahşettiği bir bölüm bulamıyoruz. Hiçbir kısımda, hiçbir ayette, Tanrı'nın (örneğin)

"Ey insanlar! Dinleyin! Size haklar bahşediyorum, yaşam, özgürlük ve mutluluğun peşinden gitme hakları da dahil!" dediğini görmüyoruz. Basit gerçek şu ki, *İncil*'de bununla uzak yakın ilgili hiçbir şey bulamıyoruz.

İncil'de bulduğumuz, anlamsal ve ahlakî açıdan farklı bir şey. Kutsal Kitap etiği, bilhassa da Yeni Ahit'te rastlanan etik, bir haklar etiği değil, bir sevgi etiği (*agape*). Bizim varoluşumuz Tanrı'nın sınırsız sevgisinin bize bir armağanı ve komşularımıza vermemiz emredilen sevgi, bizlerin, Tanrı'nın bize olan sevgisini örnek alarak, özgürce verdiğimiz bir şey; yoksa komşumuzun bir adalet şartı olarak bizden talep etmeye yetkili olduğu bir şey değil. Bizim komşumuzu sevme mecburiyetimiz, komşumuzun sevilme hakkından kaynaklanmıyor. Kutsal Kitap çerçevesi içinde, "senin *agapen* benim hakkım" demem, en az Bill Gates'e "Senin paran benim hakkım!" demem kadar yersiz. Gandhi'nin sözleriyle, "Sevgi asla talep etmez, daima verir." Kutsal Kitap'ın Tanrısı'nın haklarımızın kaynağı olduğuna inananlar, Kutsal Kitap'ın gerçekte söylediklerinden ziyade kendilerinin orada görmek istediklerini ona söyletmiş oluyorlar.

Ancak diyelim ki, sırf tartışma adına, Tanrı'nın var olduğunu da, haklarımızın kaynağının fiilen Tanrı olduğunu da kabul ettik. Bir başka deyişle, her kim ki haklara sahipse Tanrı onlara haklar vermeyi uygun gördüğü için öyledir, diye varsaydık. Böyle büyük varsayımlarda bulunsak bile, haklara kimlerin sahip olduğunu ya da onların neden bu haklara sahip olduklarını (yani haklara sahip olanların hangi niteliğinin, Tanrı'nın onlara bu hakları bahşetmesini sağladığını) yine bilemeyiz. Dahası, kurucu atalarımız örneğinin ortaya koyduğu gibi, insanın hata edebilmesi bir yana, bizler şimdiye dek "Tanrı kimlere haklar tanımış?" sorusuna verdiğimiz yanıtlarda son derece büyük yanılgılara düşmüşüz. Kısacası, denklemin içine Tanrı'yı sokmak, hatta bizim bulunduğumuz varsayımlarda bulunmak bile, en önemli soruların çoğunu yanıtsız bırakıyor. (Tanrı ve haklar konusunda daha fazla bilgi için, bir sonraki bölümde, itirazların ele alındığı kısma bakın 9-10.)

PEKİ YANIT NE?

O halde, sahip olduğumuz haklara sahip oluş nedenimizi anlamamıza yarayan şey insan biyolojisi, ahlakî sorumluluğumuz, ruhumuz ya da Tanrı değilse, şimdi ele aldığımız olasılıkların hiçbiri değilse, nedir? Bir yerlerde bunun bir yanıtı olmalıydı. Aramayı sürdürmeye kararlıydım. Bulduğum şey benim için öyle yeniydi ki, yeni bir keşif yapmışım gibi hissetmiştim.

Bu bölümde daha önce ele aldığımız konuda, insanların birbirlerinden ne şekillerde farklılaştıklarından söz etmiştik: Örneğin ırksal, etnik farklılaşmalar. Pek çok farklılığımıza rağmen, haklara sahip tüm insanlar bazı bakımlardan aynıdır. Hepimizin aynı türe mensup olmasından söz etmiyorum (ki bu doğru da olsa konumuzla ilgili değil). Hepimizin birer kişi olmamızdan da söz etmiyorum (bu da, konuyla ilgili olduğu halde doğru değil). Demek istediğim şu: Sahip olduğumuz haklarla ilgili olarak –yaşama hakkımız, bedensel dokunulmazlık hakkımız ve özgürlük hakkımız– birbirimize benziyoruz.

Bir düşünün. Bizler yalnızca dünyada bulunmakla kalmayıp bu dünyanın bilincindeyiz ve aynı zamanda bize ne olup bittiğinin de bilincindeyizdir. Dahası başımıza gelen şeyler –ister bedenimize, ister özgürlüğümüze, ister yaşamımıza yönelik olsun– bizim için önemlidir, çünkü başkaları umursasın ya da umursamasın, bizim deneyimlediğimiz şekliyle, yaşamlarımızın niteliği ve süresi üzerinde bir fark yaratır bu. Farklılıklarımız her ne olursa olsun, bunlar bizim temel benzerliklerimizdir.

Bu benzerliklere sahip bireylerin oluşturduğu familyanın ortak bir adı yok. "İnsan" sözcüğü bu açıdan işe yaramıyor (sözgelimi ölmüş bir insan insandır ama dünyanın bilincinde değildir). Keza "kişi" sözcüğü de (bebekler kendilerine olup bitenlerin farkındadır ama kişi değildirler). Yine de, bu benzerlikler, kendilerine özgü bir sözsel işareti gerektirecek kadar önemli. Ben, bunlara gönderme yapmak istediğimde "bir yaşamın öznesi" ifadesini kullanacağım. Bu anlamda, bu satırların yazarı Tom Regan bir yaşamın öznesidir, bunları okuyan insanlar bir yaşamın öznesidir.

Hangi insanlar bir yaşamın öznesidir? Yukarıda sözü edilen benzerlikleri taşıyan insanların hepsi. Bu insanlar kimler olabilir? Nerede yaşadığımıza, kaç yaşında olduğumuza, ırk, cinsiyet veya sosyal sınıfımıza, dinsel ya da siyasî görüşlerimize, zeka düzeyimize ve farklılıklarımızın oluşturduğu o çok uzun listedeki başka şeylere bakılmaksızın, yaklaşık *altı milyarlık* insan nüfusunun tamamı...

Bir yaşamın öznesi olmak neden önemli bir fikirdir? Çünkü bu fikir, göz önüne aldığımız diğer olasılıkların başaramadığını başarıyor. Bu fikri oluşturan özgün nitelikler bütünü bizlerin ahlakî eşitliğine anlam kazandıran bir biçimde *hepimizi eşit kılıyor.* Demek istediğimi biraz daha açayım.

Ele aldığım bir önceki konuda işaret edildiği gibi, bir yaşamın insan özneleri pek çok bakımdan farklıdırlar. Örneğin bazıları dâhi, bazıları ise zihinsel engellidir; kimileri müziğe yetenekliyken, kimilerinde müzik kulağı bile yoktur; kimileri yükseğe atlayıp hızlı koşabilir ve bir beyzbol topunu saatte doksan beş mil hızla fırlatabilirken, diğerlerimiz bu yetenekler söz konusu olduğunda (deyim yerindeyse) yetersiz kalırız. Bu farklılıklar gerçektir ve önemlidir. Eğer Pittsburgh Pirates takımı zehir gibi bir oyun kurucu ararken benim kapımı çalsa, yanlış yere gelmiş olurdu.

Öte yandan, dünyaya temeldeki ahlakî eşitlik çerçevesinde baktığımızda, bu farklılıklar herhangi bir fark yaratmaz. Ahlakî olarak düşünüldüğünde, bir eli arkasına bağlanmış halde Chopin etüdleri çalabilen bir deha, piyanonun ne olduğunu ya da Chopin'in kim olduğunu hiçbir zaman bilmeyecek olan, zeka geriliği olan bir çocuktan "daha üstün" bir mertebede değildir. Ahlaken, Einstein'ı, dünyanın "değersiz" sıradan insanlarından "üstün" bir kategoriye koyup, dünyayı bu şekilde bölümlere ayırmayız. Daha yeteneksiz olanların varlık nedeni, daha yeteneklilerin çıkarlarına hizmet etmek değildir. Birinciler, ikincilerin amaçlarına ulaşması için araç olarak kullanılacak, diğerlerine kıyasla önemsiz birer "şey" değildirler. Ahlakî açıdan, her birimiz eşitiz, çünkü her birimiz eşit derecede *biriyiz*; bir *şey* değil; her birimiz bir yaşamın öznesiyiz, öznesiz bir yaşam değil.

O halde bir yaşamın öznesi olma fikri neden önemlidir? Çünkü ahlaken aynı oluşumuzu, yani ahlakî eşitliğimizi açıklamaya aday yanıtlar içinde, daha önce ele aldıklarımızın başaramadığını başarır:

> Bir yaşamın özneleri olarak hepimiz aynıyız çünkü hepimiz bu dünyaya gelmişiz.
>
> Bir yaşamın özneleri olarak hepimiz aynıyız çünkü hepimiz bu dünyanın farkındayız.
>
> Bir yaşamın özneleri olarak hepimiz aynıyız çünkü bize olup bitenler bizim için önemlidir.
>
> Bir yaşamın özneleri olarak hepimiz aynıyız çünkü bize olup bitenler (bedenimize, özgürlüğümüze ya da yaşamlarımıza), biri umursasın ya da umursamasın, bizim için önemlidir.
>
> Bir yaşamın özneleri olarak birbirimizden üstün ya da aşağı, daha değerli ya da değersiz değiliz.
>
> Bir yaşamın özneleri olarak hepimiz ahlaken aynıyız.
>
> Bir yaşamın özneleri olarak hepimiz ahlaken eşitiz.

Bu durumda tartışmamızı başlattığımız soruya geri döneriz:

> Veri: İnsanlar ahlakî haklara sahiptir.
>
> Veri: Taşların ve ağaç dallarının ahlakî hakları yoktur.
>
> Soru: Neden? İnsanlar için geçerli olup da ağaç dalları ve taşlar için geçerli olmayan, bizim haklarımız olmasına rağmen onların hakları olmamasının nedenini açıklayan ne var?

Bu neden her ne olursa olsun, sahip olduğumuz haklara uygun biçimde, bizleri aynı kılan, eşit kılan şeyin ne olduğunu aydınlığa kavuşturması gerekir demiştik.

Peki sorumuzun yanıtı ne? Bizim haklarımız var, çünkü biz taşlardan ve ağaç dallarından farklı olarak, bir yaşamın öznesiyiz. Bu sözcükleri ilk defa yazdığım ve doğru olduklarını dü-

şündüğüm gün, aklımdan şunların geçtiğini anımsıyorum: İnsanlar önemli bir sırrın önlerine serildiğini söylediklerinde hissettikleri şey bu olsa gerek. Keşif ve merak duygusu gerçekten bu denli sarhoş ediciydi. İnsan haklarına ilişkin öğrenmekte olduğum şeyleri hayvan hakları bilmecesini çözmekte kullanıp kullanamayacağımı ise henüz bilmiyordum.

4

Hayvan Hakları

İnsan haklarına dair öğrendiklerimin hayvan haklarına ilişkin düşünceme doğrudan uygulanabildiğini gördüm. Hayvanların hakları olup olmadığı, tek bir sorunun doğru yanıtlanmasına bağlıdır: Bir yaşamın öznesi olan hayvanlar var mıdır? Kendimize dair bu soruyu sormamız gerektiği içindir ki, hayvanlar hakkında bu soruyu sormak durumundayız. İnsanların karşısına dikilip şöyle bir açıklamada bulunmamız mantığa aykırıdır: "Hepimizin aynı şekilde bir yaşamın öznesi olması, neden eşit haklara sahip olduğumuzun en açık göstergesidir; ancak, tıpkı bizim gibi, bir yaşamın öznesi olan diğer hayvanlar hiçbir hakka *sahip değildirler*!" Bu, "Volvo bir araba değildir çünkü Volvo Ford değildir!" demeye benzer. Böylesine bir ahmaklık yapmayı ya da böyle görünmeyi kimse istemez.

Dolayısıyla soruyu şöyle sorarız: Dünyadaki insandışı milyarlarca hayvan arasında, dünyanın ya da kendi başına gelenlerin bilincinde olan var mıdır? Varsa, onların başlarına gelenler, başka herhangi birinin umurunda olsun olmasın, kendileri için önem taşır mı? Eğer bu kriterleri karşılayan hayvanlar varsa, onlar, bir yaşamın özneleridir. Ve eğer bir yaşamın özneleriyseler, tıpkı bizim gibi onlar da haklara sahiptir. Hayvan

haklarına ilişkin sorumdan aşama aşama, ama kesin bir biçimde vardığım sonuç bu oldu.

Beklediğim gibi, her şeyi yerli yerine oturtan tek bir olgu, tek bir delil yoktu. Konuyla ilişkili bir dizi farklı olgunun göz önüne alınması, bir kanıtlar dizgesinin incelenmesi gerekiyordu. Bu durum bir mahkemenin işleyişine benziyor. Orada suçu veya masumiyeti kesinleştiren tek bir olgu ya da delilin bulunması nadirdir. Evet, kimi zaman sahtekâr suçüstü yakalanır. Ancak davaların çoğunluğunda, farklı olguların (sanığın suçun işlendiği sırada nerede olduğu, DNA kanıtları vb.) üst üste eklenmesiyle, zıt delillerin birbiri karşısındaki gücü, adaletin kefesinin hangi tarafının ağır basacağını belirler. Elimizdeki vakada, davaya ilişkin olgular ve zıt deliler tartıldığında, bence elde edeceğimiz sonuç tek bir hükmü destekliyor: İnsandışı hayvanların pek çoğu bir yaşamın öznesidir.

ORTAK DUYU

Daha önceki bölümlerden birinde, Nancy ile benim çocuklarımız olmadan önce yaşamımızı paylaştığımız köpek Gleco'dan söz etmiştim. O harika bir dosttu; canayakın bir mizacı olan, ama bağımsızlığına düşkün bir damar da taşıyan, o güne dek tanıdığımız en zeki köpekti. Onda kedice bir taraf vardı; onu dilediğimiz kadar sevmemize izin verse de, karşılığında bize ancak kendince gerekli gördüğü kadar sevgi verirdi. Bu yönüne ister istemez hayran kalırdınız.

Nancy ile ben Gleco'nun bir yaşamın öznesi olduğunu düşünüyor muyduk? O zamanlar, doğrusu, "bir yaşamın öznesi" ifadesini hiç duymamıştık; dolayısıyla konuyu o bakımdan düşünmemiştik. Ancak, biri bize "Sizce Gleco dünyanın farkında mı? Kendi yaşadıklarının farkında mı? Sizce, başkaları umursasın umursamasın, başına gelenler onun için bir önem taşıyor mu?" diye sorsa, hiç duraksamadan şöyle yanıtlardık: "Şaka mı ediyorsunuz? *Elbette ki* Gleco'yla ilgili tüm bu soruların yanıtı evettir."

Biz Gleco hakkında ne düşünüyorsak, yüz milyonlarca baş-

ka insan da hayatlarını paylaştıkları kedi ve köpeklerle ilgili aynı şeyi düşünürler. Hayvan dostlarımızın, kendi bakış açılarından hayatın özneleri olmakta bizden hiç aşağı kalmayan karmaşık bir psikolojiye sahip mahluklar olduklarını fark etmek için, basit bir sağduyu yeterlidir. Onların yaşamlarına özgü şeylerin pek çok bakımdan bizimkilerden farklı olduğu doğrudur. Kimimiz hip-hop dinlemeyi ya da alışveriş merkezinde gezmeyi, kimimiz tarih kitapları okumayı ya da ekmek pişirmeyi, kimimiz atış yapmayı ya da video oyunları oynamayı severiz. Kedi ve köpekler bunların hiçbirinden zevk almaz. Dolayısıyla, evet, bizim hayatlarımızla onlarınki arasında farklılıklardan uzun bir liste çıkarmak hiç zor değildir.

Ama (ki bu *ama* çok kritik), bu farklılıkların altında bir aynılık söz konusudur. Bir yaşamın öznesi olmak söz konusu olduğunda, hepimiz aynıyız. Biri bize yanıldığımızı, kedi ve köpeklerin gerçekte dünyanın farkında olmadıklarını ya da aslında başlarına gelen şeyleri umursamadıklarını söyleşe, o kişinin delirmiş olduğunu düşünürdük.

ORTAK DİL

Farzedelim, birkaç köpeği küçük bir kafeste sürekli olarak kapalı tutan bir komşunuz var. Ne zaman yanlarından geçseniz, köpekler sizi görünce heyecanlanıyor, havlayıp uluyorlar. Onları okşamak için durduğunuzda, kuyruklarını sallıyor ve ellerinizi yalıyorlar. Siz oradan ayrıldığınızda, sinirli sinirli, patileriyle yeri eşeleyip kendi oluşturdukları daracık deliklerden dışarı çıkmaya çalışıyorlar. Komşunuz evine yaklaşmamanız için sizi uyarıyor ve size gözdağı veriyor. Siz direniyorsunuz. "Bu köpeklerin dışarı çıkmak istediklerini görmüyor musunuz? İlgiye aç olduklarını? Gece gündüz kafese tıkılı kalmaktan ölesiye sıkıldıklarını?"

Böyle bir durumda, sizin ne söylemek istediğinizi anlayamayacak olan var mıdır? Sözcükleri kullanırken, söylediklerinizin anlaşılmasını zorlaştıracak bir üslup mu kullanıyorsunuz? Bunun böyle olduğu başka durumlar olabilir. Eğer buz

parçalarının soğutucudan dışarı çıkmak istediklerini, ya da şosedeki çakıl taşlarının ilgiye aç olduklarını söyleseniz, bu dili konuşan herhangi biri neden söz ettiğinizi anlamakta zorlanırdı. Ancak komşunuzun köpekleri hakkındaki sözlerinizi söylediğinizde, bu dili konuşan herhangi biri ne kastettiğinizi anlamakta en ufak zorluk çekmez. O köpeğin bakışlarının ardında *biri vardır*; istekleri ve ihtiyaçları, anıları ve hüsranları olan biri.

ORTAK DAVRANIŞ

Köpeklerin ve diğer hayvanların ne istediklerinden söz ettiğimizde anlaşılabilir olmamızın bir nedeni de, onların benzer koşullardaki davranışlarının bizimkilere benzemesidir. Eğer bir kafese tıkılmışsam ve dışarı çıkmak istiyorsam, çıkmak için çaba gösteririm (örneğin parmaklıklar arasındaki açıklığı genişletmeye ya da oradan zorla geçmeye çalışırım). Komşunuzun köpeği kafesinden çıkmak istediğinde, o da dışarı çıkmak için uğraşır (örneğin patileriyle yeri eşeler). Kendimizi ve kendi davranışlarımızı anladığımız içindir ki, onları ve onların davranışlarını da anlarız. Nasıl ki benim davranışım, "çıkmak istiyorum!" dememe gerek kalmadan kafesimden çıkmak istediğimi "anlatıyorsa", köpeklerin benzer davranışları da, bunu söylemelerine gerek kalmaksızın, kafeslerinden çıkmak istediklerini "anlatır"

Anlamsızlığa kaçmadan hayvanlara atfedilebilen şeylerin sınırı vardır. Başka bir komşunuz size kedisinin Harvard'da paleontoloji okumak istediğini ve köpeğinin pagan olmaya karar verdiğini söylese, hoşgörüyle onu dinlemeye devam etseniz bile, haklı olarak buna bir anlam veremezdiniz. Kuşkusuz bazı insanlar, zaman zaman hayvanlara ilişkin söylediklerinde aşırıya kaçarlar. Yine de, hayvanların davranışı, buz parçalarından ya da çakıl taşlarından farklı olarak, benzer koşullar altında bazen bizimkine öyle benzer ki, haklı olarak, onların yaşadıkları deneyimin de bizim deneyimimize benzediği sonucuna varırız.

ORTAK BEDENLER

Diğer hayvanlar bizimkinden büsbütün farklı bedenlere sahip olsaydı, onları bir yaşamın özneleri olarak görmemiz zorlaşabilirdi. Sözgelimi, onların hepsinin, bizim duyularımızdan (görme, duyma ve diğerleri), organlarımızdan (kalp, akciğerler, böbrekler vb.), bir beyinleri olduğuna dair ufacık bir belirti de dahil merkezî sinir sistemini andıran herhangi bir şeyden tamamen yoksun olduklarını farz edelim. Bu hayvanları, evrende yavaşça akarak yol alan, birbirinden faklılaşmamış protoplazma damlaları gibi düşünebiliriz.

Kafese konulmuş böyle bir damla düşünün. Damlanın davranışını, kendimizin kafesteki davranışına benzetip, "Damla kafesten çıkmak istiyor?" dememiz ve böyle diyen birini anlamamız mümkün olur muydu? Bilgisi engin, dile hâkim insanlar buna elbette farklı yanıtlar verebilir.

Bu teorik durumda geçerli yanıtlar her ne olursa olsun, gerçek hayattaki durum son derece farklıdır. Hayvanların pek çok türü, pek çok bakımdan bizimkine benzer bedenlere sahiptir. Örneğin bizlerle ortak duyulara, bizim sahip olduğumuz organlara sahiptirler. İnsanlarla öteki hayvanların pek çoğu arasında, hem çok bariz, hem de çarpıcı yapısal (anatomik) benzerlikler vardır. Bu anlamda, bedenlerimiz ortaktır.

ORTAK SİNİR SİSTEMLERİ

İşte size hayvanları bir yaşamın özneleri olarak görmeyi zorlaştıracak bir başka olasılık. Anatomik yapıları bakımından tamamen bize benzeyen başka hayvanlar olsa da, şöyle bir fark olduğunu sanırız: Bedenimize zarar veren bir şey olduğunda, iletilen bilgi (bize yaralandığımızı fark ettiren şey) tek bir sinir iletkenleri yolundan ilerleyerek beynimize ulaşır. Bunun tersine, başka hayvanların bedenine bir zarar geldiğinde, iletilen enformasyon tamamen farklı bir yoldan ilerleyerek beyinden başka bir yere (diyelim ki pankreasa) gider. Eğer bu düşüncemiz doğru olsaydı, işler çok daha karmaşık olurdu. Gerçekten

de, bu doğru olsaydı, hayvanların başlarına gelenlerin *farkında* oldukları (bir başka deyişle, iletilen enformasyonun "alındığı") inancına dayanak bulmak daha zor olurdu.

Oysa gerçekte olanlar hiç de öyle değil. Gerçekte olanlar, söz konusu durumda her bakımdan aynı. Bedenlerimize zarar veren bir şey olduğunda, iletilen bilgi, bizde de, onlardakiyle aynı hedefe doğru yolculuk eder. Her iki durumda da, bilgi beyne gider. Onlarda pankreasa gittiği falan yoktur. Her iki durumda da, nasıl ki fiziksel yapılar temelde her bakımdan birbiriyle aynıysa, sinir sistemleri de temelde aynıdır.

ORTAK KÖKENLER

Son bir ortaklığa daha dikkat çekmek gerekir. İnsan yaşamının kökenini, insan yaşamının nasıl başladığını sorguladığımızda, iki ihtimal belirir. Birincisi, insan hayatının Tanrı'nın yaratımıyla ortaya çıkmış olabileceğidir; bu doğruysa, diğer hayvanlar da dahil öteki canlı formlarının kökeni ve gelişimini anlamaksızın kendi varoluşumuzu kavrayabiliriz. (Bir sonraki bölümde Tanrı konusunu daha çok açacağım.) İkincisi, insan yaşamının, elbette ki her aşamasında Tanrı eliyle yönetilen uzun bir evrimsel değişim sürecinin ardından ortaya çıkmış olabileceğidir; bu doğruysa, varoluşumuz, diğer hayvanlar da dahil başka yaşam formlarının ortaya çıkışı ve gelişimiyle birlikte anlaşılmalıdır.

Charles Darwin'in evrimle ilgili çalışmasının yayımlanmasından önce, insan hayatının özel bir yaratım olduğu inancı, en ileri noktadaki bilimsel teoriyle uyum içindeydi. Ama bu eser yayımlandıktan sonra durum değişti. Yalnızca nasıl olduğumuz değil, ne olduğumuz da evrimleşmiş olduğumuz diğer canlı formlarından ayrı bir biçimde kavranamaz. Aslında aynı durum, Darwin'in kendince öteki memeliler anlamında kullandığı "aşağı hayvanlar" için de bir o kadar geçerlidir. Ayrıntılar karmaşık olmakla birlikte, hikâye basittir: Bizler bu hayvanlarla, anatomiye ve sisteme ilişkin benzerliklerde olduğu kadar doğal zihinsel yeteneklerimizde de kalıntılarını buldu-

ğumuz ortak atalara sahibiz. Bu hayvanların zihinleri, Darwin'in yazdığı gibi "[bizimkilerden] nitelik değil nicelik bakımından farklılık gösterir."

Ne demektir bu, "nitelik değil nicelik bakımından farklı"? Bu şu demektir: İnsan zihnini belirleyen yetiler, "aşağı hayvanlar"da da bulunur. Doğrusu bu hayvanlarda bu yetilerin *olmadığına* hükmetmek, evrim teorisi göz önüne alındığında, çağdaş Amerikalı düşünür James Rachels'ın belirttiği gibi, "büsbütün saçma olurdu." Rachels şöyle yazar:

> Evrim teorisi çerçevesinde keskin kopuşlar değil, süreklilikler aranır. Bu teori, doğayı tarafsız bir gözle incelediğimizde, farklılıklar kadar, karmaşık benzerliklerle de örülü bir motif bulacağımızı söyler. İnsanlarda evrimsel geçmişin izlerini bulduğumuz gibi, bizde az çok gelişmiş özgün niteliklerin izlerini de diğer türlerde –bilhassa evrimsel miras bağlarıyla bizimle en yakın akraba olanlarda– buluruz.

Darwin diğer memelilerin davranışını "tarafsız bir gözle" incelediğinde, gerçekten de pek çok benzerlik bulmuştur. Diğer memeliler, yalnızca haz ve acı duymakla kalmıyor, Darwin'e göre onların da "(daha yüksek ya da düşük derecede) kaygı, keder, can sıkıntısı, umutsuzluk, neşe, sevgi, 'sevecen duygular', bağlılık, huysuzluk, somurtkanlık, kararlılık, nefret, öfke, kibir, küçümseme, iğrenme, suçluluk, gurur, çaresizlik, sabır, şaşkınlık, hayret, korku, dehşet, utanç, çekingenlik ve alçakgönüllülük" gibi deneyimleri var.

Darwin'in bazı fikirlerini (örneğin öteki hayvanların tiksinme ya da alçakgönüllülük gösterebilecekleri fikrini) okurken bazı insanların yüzlerinde beliren şüphe ifadesini hayal edebiliyorum. Öte yandan, bu görüşe karşı olan biri bu listede sıralananların bazılarına kulp takmaya çalışacak olsa bile, sağduyulu olan, bu dili konuşan herkes, kedi, köpek ve diğer memelilerin, kaygı, neşe, kararlılık, şaşkınlık, hayret ve korku gibi duygularını gösteren davranışlar sergilediklerinde hemfikir olacaktır.

Yine muhtemel ikinci bir şüpheci görüş daha var. Pek çok insan evrime inanmıyor. Bu insanlar Tanrı'nın insanları ve

hayvanları belki on bin yıl öncesi kadar yakın bir zamanda ayrı ayrı yarattığına inanıyor. Onlara göre, Darwinci evrim ve başka her türlü evrim gerçek değil, uydurmadır. Bu insanlar, evrim teorisinin hayvan zihinlerinin lehine bulduğu kanıtları kanıttan saymıyorlar.

İlk bakışta öyle görünmese de, evrimin reddi, Darwin'in hayvan zihinlerine ilişkin olarak vardığı belli başlı hükümlerle illa da çatışmayı gerektirmiyor. Bu soru söz konusu olduğunda, dünyanın tüm dinleri aynı şeyi söylüyorlar. *İncil*'i, *Tevrat*'ı, *Kuran*'ı okuyun. Konfüçyüs, Budizm, Hinduizm ya da Amerikan yerlilerinin tinsel metinleri... Hepsi aynı mesajı veriyor. Koyunlar ve balinalar, keçiler ve öküzler, kediler ve köpekler *hiç şüphesiz* dünyanın farkındalar. Bu hayvanlar *hiç şüphesiz* kendi başlarına gelenlerin farkındalar. Bu hayvanlara olanlar *hiç şüphesiz* onlar için önem taşıyor. Dünyanın tüm dinleri, bu bakımdan aynı şeyi öğretiyor.

Dolayısıyla, ortaya attığım görüş evrim teorisinin içerimlerinden destek alsa da, ulaştığım sonuçlar, Tanrı'nın insanları ve hayvanları ayrı ayrı yarattığına inanan insanların kanaatleriyle hiçbir bakımdan çelişmiyor. Hem Tanrı'ya hem evrime inananlara gelince: Onlar, diğer hayvanların zihinsel varoluşunu kabullenmek için her iki türden dayanağa da sahip.

BİR YAŞAMIN ÖZNESİ OLAN HAYVAN VAR MIDIR?

O halde, bu bölümün başında sorduğumuz soruya tekrar dönelim: Bir yaşamın öznesi olan hayvan var mıdır? Bu soruya akıllıca ve iyi bir cevap vermek için, diğerlerinin hepsinden ayrı olarak tek bir olgu ya da görüşü değil, konuyla ilgili çeşitli olguları ve görüşleri göz önüne almak gerektiğini savunmuştum. Ancak bunu yaptıktan sonradır, elimizdeki kanıtların terazinin hangi tarafını ağırlaştıracağını, olumlu bir yanıttan yana mı, ona karşı bir yanıtı mı desteklediğini sorabiliriz. İnsandışı hayvanlardan bir yaşamın öznesi olan var mıdır? Öne sürdüğümüz gerekçeler nedeniyle, en azından memeliler örneğinde, kanıtlar kuvvetle olumlu bir yanıttan yana.

Ortak duyular ve konuştuğumuz ortak dildeki sözcüklerin anlamları bu yanıtı destekliyor. Gerek onlarla ortak olan davranışlarımız, gerek ortak anatomik yapımız, bu yanıtı destekliyor. Ortak sinir sistemlerimiz ve ister evrimle oluşmuş, ister Tanrı tarafından yaratılmış olsun ortak kökenlerimiz bu yanıtı destekliyor. Önümüzdeki soruyu "tarafsız bir bakışla" düşünürsek, yalnızca biyolojik akrabalarımız olmakla kalmayıp ruhsal akrabalarımız da olan hayvanlarla dolu bir dünya görürüz. Tıpkı bizler gibi, bu hayvanlar da dünyanın içinde, onun farkında ve kendi yaşadıklarının farkındalar. Yine tıpkı bizler gibi, bu hayvanlar da, başka herhangi biri umursasın umursamasın, başlarına gelenleri önemsiyorlar. Aramızdaki pek çok farklılığa rağmen, insanlar ve diğer memeliler çok ciddi, temel bir noktada benzeşiyoruz: Biz de, onlar da, bir yaşamın öznesiyiz. Şimdi, aynı şeyin memelilerden olmayan herhangi bir hayvan için söylenip söylenemeyeceğine kısaca değinelim.

TÜR BARİYERİNİ YIKMAK: MEMELİ HAKLARI

Bir Kararsız olarak yaşamımda bunun da farkına vardıktan sonra, atabileceğim tek bir adım kalmıştı. Eğer tutarlı olacaksam, diğer memeli hayvanların haklarını tanımam gerekiyordu. Herkesin karşısına geçip "Volvo araba değildir, çünkü Volvo Ford değildir!" diye haykırmak istemiyordum. Mantıklı olmak, tarafsız ve bilgiye dayalı bir hükme varmak niyetindeysem, bu noktadan geri dönüş yoktu. Sahip olduğumuz eşit haklar, bir yaşamın öznesi olan bireyler olarak eşit olmamızla açıklandığına göre ve diğer memeliler de bir yaşamın öznesi olarak bizim gibi olduklarına göre, varılacak hüküm açıkça ortadaydı: Bu hayvanların da, saygın muamele görme hakkı dahil olmak üzere hakları vardı.

Hayvanların hakları olduğu, başından beri ulaşmaya çalıştığım bir hüküm değildi, inanın bana. Benim o el değmemiş genç halimi, hayvanları "sen" diye değil "onlar" diye sınıflandıran ve onları salatalık ya da kazak gibi diğer "şeylerle" aynı kategoriye sokan o derin düşünürü anımsıyor musunuz? Bazı

insandışı hayvanların hakları olduğu hükmüne varmak (eski etçil, eski balık avcısı, eski kurbağa doğrayıcısı, eski kasap, eski vizon şapka alıcısı, eski hayvan deneyleri savunucusu, eski sirk ziyaretçisi olan) bende de başka herhangi biri kadar şaşkınlık yaratmıştı.

SINIR ÇİZMEK

Memeli hayvanların bir yaşamın özneleri olarak görülmelerini destekleyen faktörler, aynı sevin diğer türdeki hayvanlar için de geçerli olması ihtimalini dışlamaz. Bir kere kuşların bu kategorinin nasıl olup da dışında kalacağını açıklamak zordur. Bir kez daha, ortak duyular ve ortak dilimizdeki sözcüklerin anlamı bu yargımızı destekliyor. Bizlerle onlarda ortak olan davranışlar kadar, ortak anatomik yapılarımız da bu yanıtı destekliyor. Ortak sinir sistemlerimiz ve ister evrimle, ister doğrudan Tanrı yaradılışıyla olsun, ortak kökenlerimize ilişkin faktörler bu yanıtı destekliyor. Dahası, dünyanın dört bir yanında yapılan son araştırmalar, kuşların bilişsel yetilerinin zenginliğini ve çeşitliliğini tekrar tekrar kanıtlamıştır. Kuşlar deneyimlerinden bilgi ediniyorlar; birbirlerine bildiklerini öğretebiliyorlar; akıl yürütebiliyorlar; hatta diğer kuşların kendilerini izlediklerini düşündükleri zaman davranışlarını buna göre ayarlayabiliyorlar. Örneğin, sorguçsuz alakargalar yiyeceklerini ilk sakladıkları yerde onları izleyen alakargalar olmuşsa, tek başlarına geri dönüp yiyeceği yeni bir yere taşırlar (Kanatlıların anlama yetisine ilişkin ek deliller 6. bölümde sunuluyor; bu ve sonraki bölümlerde, diğer hayvanların bilişsel yetilerine ilişkin başka deliller de yer alıyor.)

Kuşlar dünyada mı? Dünyanın farkındalar mı? Kendilerine olanların farkındalar mı? Ve, herhangi birinin umurunda olsun olmasın, başlarına gelenler onlar için önemli mi? Kuşkusuz burada bir şey kanıtlaması gereken birileri varsa, bu soruların herhangi birine olumsuz yanıt verenler olmalıdır. Aziz Francis kuşlarla konuştuğunda, kendi kendine konuşmuyordu.

Kuşların hakları var mıdır? Onların canını almamak ya da özgürlüklerini yadsımamak bizim için bir ödev mi? Onlara saygılı muamele göstermek zorunda mıyız? Mantıken, bunun dışında herhangi bir çıkarımı savunmak zor. Kuşlar, haklar bağlamında temel alınacak ahlakî noktada bize benzediklerinden (biz de onlar da bir yaşamın özneleriyiz) ve sahip olduğumuz eşit haklar bir yaşamın öznesi olan varlıklı olarak insanların eşitliğine dayandığından, buradan varacağımız sonuç kuşların da bu haklara sahip olduğudur.

Daha ileri gitmeli miyiz? Balıklar da dahil tüm omurgalıların bir psikolojisi olduğunu söylemeli miyiz? Balıkları bu kategoriye dahil ederken dayanağımız hiç de zayıf değildir. İnsanlar gibi balıkların da karmaşık bir psikolojisi, anatomisi, beyni ve omuriliği mevcuttur. Bunun yanı sıra, balıklarda, bilhassa ağızlarına yakın yerlerde, bedenlerinin yüzeyine yakın olan çok duyarlı sinir uçları vardır. Voltaire'in tarzıyla söylersek, balığa acı duyması için her türlü donanımı sağlayıp sonra onu bu duyudan mahrum etmek biyoloji için tuhaf olmaz mıydı? Bu, çığırından çıkmış bir antropomorfizm değildir. Halihazırdaki bilgileri özetleyen veteriner hekim Thelma Lee Gross, şu açıklamayı yapıyor: "İlk elden yapılan klinik incelemeler ve bilimsel araştırmalar sonucunda, [balıklarla çalışan uzmanlar] bu hayvanların acı duyduklarını anladı."

Başka uzmanların da kanıtladıkları gibi, daimi gruplar ("aileler") içinde yaşayan balıklar, görüntü ya da seslerinden birbirlerini tanıyorlar. Türdeşlerinin geçmişte nasıl davrandıklarını hatırlayabiliyor ve davranışlarını buna göre değiştirebiliyorlar. Balıkların hafızasının kapsamı, yuva sahasının ve bölgelerin tanınması da dahil, çevrelerindeki belirgin unsurlara dek uzanıyor. Bir başka deyişle, balıklar nerede olduklarını ve nereye gittiklerini biliyorlar. Yaşı daha büyük olan balıklar, genç balıklara ne yeneceğini ve neden sakınılacağını öğretiyor ve her yaştan balık, diğer balıkların davranışlarını izleyerek nerede yiyecek bulacağını öğrenebiliyor. Dahası, balıklar, bilişsel etologların çağrışımsal akıl yürütme dedikleri şeye, yani geçmişte öğrenilenleri gelecekteki yeni durumlara uyarlama

yetisine sahip olduklarını kanıtladılar. O kıpırtısız gözlerin ardında biri mi var yoksa? Haklara sahip biri?

Eminim bazı insanlar balıklara zihin ve hak atfetmekle fazla ileri gittiğimizi düşünecektir. Bize, bu kadar ağır bir psikolojik yükü taşımak için beyinlerinin fazla ilkel, merkezî sinir sistemlerinin fazla basit olduğu söylenecek. Aklıselimi elden bırakmamalı. Filogenetik skalada balıkları dışlayan bir yerde "sınırı çekmemiz" gerekiyor.

Belki öyledir. Belki de değil. Benim hangi tarafa sıcak baktığım herhalde anlaşılmışsa da, tartışmanın selameti uğruna, savunduğum tezleri *en az tartışmalı* örneklerle yani memeliler ve kuşlarla sınırlı tutmaya razıyım ("en az tartışmalı" diyorum çünkü bazı düşünürler, memeliler ve kuşlar da dahil insandışı tüm hayvanların akılsız olduklarını iddia etmeyi sürdürüyorlar. Bu görüşe aşağıda, sekizinci itirazda yanıt veriyorum). Bu bölümün ilerleyen kısımlarında hayvan haklarına yönelik itirazları yanıtlarken memelilerin ve kuşların haklarını savunacağım ve 6. bölümdeki balık katliamı konulu bir kısım haricinde, bundan sonraki sayfalarda hayvanları kullanan büyük endüstrilerin bu hayvanlara yönelik muamelesini ele alacağım.

BOŞ KAFESLER

Memelilerin ve kuşların haklarının tanınması geniş kapsamlı sonuçlar doğuracaktır. Hayvanları kullanan büyük endüstriler bu hayvanların milyarlarcasını sömürmekte. Örneğin kürk endüstrisi ya da et endüstrisi tarafından canları alınan, bedenleri yaralanan ve özgürlükleri esirgenenler, bu hayvanlar. Onların ahlakî haklarını kabul ettiğimizde, tüm bu yapılanlar ahlaken yanlış hale gelir. O zaman, tüm bu uygulamaların, daha "insanî" hale getirilmesi değil, durdurulması gerekir. Hayvan hakları savunucularını zorlu bir görev bekliyor: Kafesleri boşaltmamız lazım, genişletmemiz değil.

Bu hayvanların haklarını tanıdığımızda, bu görevin arkası da gelecektir. Bir önceki bölümde insan haklarını ele alırken, hakları ihlal edilenlerin kimi zaman kendilerine yapılan hak-

sızlığı anlamadıklarını belirtmiştik. Örneğin çocukların durumunda geçerlidir bu. Çocuklar, savunmasız olmaları nedeniyle, onları sömürerek kişisel ya da kamusal bazı çıkarlar elde etmek isteyenler için kolay lokmadır.

Güçsüz insanlar böyle amaçlara alet edildiklerinde bizlere düşen görevler nelerdir? Sanırım bunun yanıtı hem açık hem de kesin. Görevimiz, duruma müdahale etmek, onlar adına kalkıp sesimizi yükseltmektir. Bizler o insanlara bu desteği borçluyuz; yardım onların hakkı, yoksa onlara vermekle "çok iyi" ettiğimiz bir lütuf değil. Denebilir ki, insanlar haklarını savunmaya ne denli az muktedirse, bunu onlar adına yapmak için üzerimize düşen sorumluluk o denli büyüktür.

Aynı şey, kurbanların insandışı hayvanlar olduğu durumda da geçerlidir. Onlar adına duruma müdahale etmek görevimizdir; onları savunmak için sesimizi yükseltmek zorundayız. Bu hayvan kurbanlara vereceğimiz desteği onlara borçluyuz; yardım onların hakkı, yoksa onlara vermekle "çok iyi" ettiğimiz bir lütuf değil. Onların kendi haklarını korumaya muktedir olmaması, onlara yardım etmekte üstümüze düşen görevi azaltmaz, aksine arttırır.

Bir önceki bölümde, haksızlığa uğrayanları savunmak için yapabileceklerimizin bir sınırı olduğunu da belirtmiştim. Her kurban için her şeyi yapmamız elbette imkânsızdır. Öte yandan bu sınırın hiçliğe uzanmaması gerektiğini de söylemiştim. Kendilerini savunamayanlar için her şeyi yapamayız demek, onlar için hiçbir şey yapmamaya razı olmalıyız demek değildir. Ne yapabiliriz? Ne yapmamız doğru olur? IV. ve V. kısımlarda bu kapsamlı sorulara kısmen yanıt veriyorum. Şimdi, hayatımda geldiğim noktayı özetleyen son birkaç söz söyleyerek, halihazırdaki tartışmayı noktalıyorum.

Uzun bir zaman (doğrusu neredeyse on yıl) ve bolca "kafa patlatmadan" sonra da olsa, bir gün geldi, yolculuğu tamamlayan diğer Kararsızlar gibi, aynaya baktığımda gördüğüm kişiyi tanımakta güçlük çektim. Ahlakî gelişimimde, duyarlıklarımın Da Vinciler ile Pavluslarınkinden ayırt edilemez olduğu bir noktaya ulaşmıştım. Aynadan bana bakan kişinin bir hayvan

hakları savunucusu olduğunu gördüğümde çok şaşırdım. Asıl iş o zaman başladı. Yanıtlanacak bir yığın soru vardı – bilhassa hayvan hakları anlayışını eleştirenlerin ortaya attığı sorular.

HAYVAN HAKLARINA YÖNELİK İTİRAZLAR

Hayvan hakları karşıtlarının bazıları, hayvan hakları savunucularına yönelik hakaretler ederek kendilerini rahatlatmaktansa, tartışmaya girerler. Akıl karşıtı aşırılıkçılar olarak adımız çıkmışsa da, aslında hayvan hakları savunucuları bu tür bir diyaloğu hakaretlere tercih ederler. Bizler adil bir tartışmada, kolayca ve kesin biçimde kazanan taraf olacağımıza inanıyoruz. Muhaliflerimiz ne zaman itirazlarını dile getirmek ister ve usulünce tartışmayı kabul ederlerse, biz (Başkan Lyndon Johnson'ın sevdiği bir ifadeyi kullanarak) onlara "Gelin, birlikte akıl yürütelim," demeye hazırızdır.

Hayvan haklarına karşı ortaya atılan belli başlı itirazları tarafsızca sorgulamadan önce (akademisyen filozoflar tarafından ortaya atılan itirazların temsil edici örnekleri *Animal Rights, Human Wrongs: An Introduction to Moral Philosophy*'nin 7 bölümünde inceleniyor), hayvanların bir yaşamın öznesi olup olmadığı sorusunu ele aldığımız bu bölümün başında söylediğim bir şeyi tekrarlamak istiyorum. Orada karşılaştığımız durumu bir mahkemedeki sürece benzetmiştim. O bağlamda, tek bir olgunun, tek bir delilin suç veya masumiyeti kesinleştirdiği nadirdir. Davaların büyük çoğunluğunda, adaletin terazisinde hangi kefenin ağır basacağı, birbiriyle ilişkili olguların yan yana gelmesi ve onlara eşlik eden delillerin toplamına bağlıdır.

Aynı şey hayvan hakları için de söylenebilir. Hayvan hakları lehine ya da aleyhine hüküm verdirecek tek bir olgu, tek bir delil yoktur. Hayvan hakları karmaşık bir meseledir. İster ateşli savunucusu, ister düşmanı olun, kimse bunun basit bir yanıtı olmasını beklememelidir. Temel ilke olarak şunu benimsemeliyiz: Bırakalım her görüş özgürce ve (günümüz medyasının büyük bölümünde geçerli olanın tersine) müdahalesiz dile

getirilsin. Ne de olsa, hakikatin nerede yattığına karar vermek bazen zaman alır.

Hayvan hakları fikrini destekleyen olguları ve delilleri daha önce ortaya koymuştuk. Bu bölümün bundan sonraki kısmında bu fikri reddeden olguları ve delilleri ele alacağız. Okuyucunun, mahkemedeki jüri üyeleri gibi, her iki tarafı dinledikten sonra, hakikatin hangisi olduğuna karar vermesi gerekecek.

1. "Peki Ya Bitkiler?"

Tecrübelerime dayanarak, hayvan haklarına karşı itirazların en çok, "Peki ya bitkiler" sorusuyla ortaya atıldığını söyleyebilirim. Bu itirazı ortaya atan insanlar, bitkilere yönelik sevecen muamelenin yorulmaz savunucuları olarak sivrilmiş olsalar, bitkilerin hayvan hakları savunucuları tarafından haksız bir muamele gördüğü fikrine nasıl kapıldıklarına bir anlam verilebilirdi belki. Oysa, bu itirazı ortaya atan insanların aslında bitkilere yönelik özel bir sevecenlikleri yoktur. Bitkilerle ilgilendiklerinden değil, sözde mantıklı olmak adına bunu söylerler.

Düşündükleri şey şudur: Hayvan hakları savunucuları hayvanların (kediler, köpekler, aslanlar, gergedanlar) hakları olduklarını söylüyorlarsa, o zaman hayvan hakları savunucularının mantıken (domates ve ravent, kudzu ve çayır otu gibi) bitkilerin de hakları olduğunu teslim etmeleri gerekir. Ancak (diye devam eder bu itiraz) raventlerin hakları olduğunu söylemek yanlış olduğuna göre, gergedan haklarından söz etmek de yanlış olmalıdır.

Bu itiraz, iyi niyetli de olsa, yersizdir. Az önce andığım hayvanların bir yaşamın özneleri olduğunun kabullenilmesine gerekçe olarak sunduğum çeşitli nedenleri bir düşünün. Örneğin ortak algı ve ortak dil, ortak bedenler ve ortak sinir sistemleriyle ilişkili nedenleri. Bir ravent bu kriterlere ne kadar uyar? Domatesler, anatomik ve fizyolojik olarak bizimle benzer bir yapıya sahip midir? Bir kudzunun bizimki gibi bir merkezî sinir sistemi, bir beyni var mıdır? Biri size, "Çayır otu yürüyüşe çıkmak istiyor," dese, söylediğine herhangi bir anlam

verebilir misiniz? Hiç sanmıyorum. Hayvan hakları savunucularının hayvan hakları savunusu, mantıksal olarak, bizi ravent haklarını desteklemek zorunda bırakmaz.

Peki buradan, hayvan hakları savunucularının bitkilere savaş açması gerektiği sonucu mu çıkıyor? Bizlerin, en iyi bitki ölü bitkidir inancıyla, bitkilere karşı gizli bir nefretle dolu olduğumuz mu anlaşılmalı? Elbette ki hayır. Yeryüzünde nazik adımlarla yürümek için pek çok gerekçe, tüm canlılara yönelik zararı en alt düzeyde tutma çabasıyla saygı gösterdiğimiz pek çok değer vardır. "Peki ya bitkiler?" itirazı, hayvan haklarına yönelik başarısız bir itirazdır.

2. "Hayvanlar İnsan Değildir"

Sözcüklerin düz anlamları düşünüldüğünde, bu önerme kuşkusuz doğrudur. Kurtlar, yunuslar, fareler ve domuzlar insan değildirler. Ancak, doğru olmakla birlikte, bu olgu, hayvanların hakları olmadığını düşünmemiz için, "insanlar insandır" iddiasının bizlerin haklara sahip olduğumuzu düşünmemiz için sağladığı gerekçeden fazla bir gerekçe sağlamaz.

"Hayvanlar insan değildir" itirazından, en iyi niyetli tercümeyle, hayvanların bizim türümüzün –insan türünün yani *Homo sapiens*'in– üyeleri olmadıkları için hakları olmadığı sonucu çıkar. Ama, daha önceki bir tartışmada belirtildiği gibi, bu tür olgular (biyolojik olgular) ahlaken hiçbir anlam taşımaz. Bunların gösterdiği şey olsa olsa bazı varlıkların (insanların) bir biyolojik türe mensupken, bazılarının (kurtların örneğin) başka bir türe mensup olduklarıdır. Ancak kimin hangi türe mensup olduğunun ahlak muhakemesinde yeri yoktur. Eğer insanların hakları olduğunu ve kurtların olmadığını düşünüyorsak, bu yalnızca farklı bir türe mensup olduğumuz için değildir.

Şuna da dikkatinizi çekmek isterim: Ahlakî hakların rasgele, önyargılara dayalı ya da ahlaken yersiz gerekçelerle yadsınmaları asla haklı gösterilemez. Irk böyle bir gerekçedir. Cinsiyet farkı böyle bir gerekçedir. Kısacası, *biyolojik* farklılıklar böyle

gerekçelerdir. O halde, nasıl oluyor da, *bir türe mensup olma* hakları olan ve olmayan hayvanlar arasında savunulabilir bir sınır çizebiliyor? Mantıken bu, büsbütün saçmadır. Ahlakî olarak da, ırkçılık ve cinsiyetçilikle *aynı türden* bir önyargının, türcülük diye bilinen ayrımcılığın bir göstergesidir.

3. "Hayvan Hakları Fikri Saçmadır!"

Hayvan hakları karşıtları kimi zaman saçmalık suçlamasını yönelterek saldırgan bir tutum benimserler. "Hayvan hakları" fikri neden saçma? Genelde bu suçlamayı yapanlar, neyi kastettiklerini ya da insanların neden onlara inanması gerektiğini açıklayacak kadar dayanmazlar.

Suçlamanın neye dayandığını açıkladıklarında, bunu yapanların, kedilerin oy vermeye, ya da köpeklerin tercih ettikleri dinin gereklerini yerine getirmeye hakları olduğunu (ya da olması gerektiğini) söylemenin budalaca olduğunu düşündükleri ortaya çıkar. Peki sonra? Bu örnekten, herhangi bir hayvanın herhangi bir hakkı olduğunu düşünmemizin de en az bu kadar budalaca, bu kadar saçma olduğu sonucunu çıkarmamız istenir.

Bu iddia hedefine ulaşamaz. Bu, hayvanların *her türlü* hakka sahip olmadıkça *hiçbir* hakka sahip olmadıkları varsayımına dayanır. Hiçbir ciddi insan hakları savunucusu böyle düşünmez. Örneğin, çocukların saygın muamele görme hakkına sahip olmadan önce oy hakları olması gerektiğini hiçbirimiz savunamayız. Açıktır ki, insanlar *herhangi* bir hak sahibi olmak için *her türlü* hakka sahip olmak zorunda değildirler. Ancak eğer biz (birlikte akıl yürütmeye başladığımıza göre), insanlar söz konusu olduğunda bu önkoşul üzerinde ısrar etmiyorsak, tutarlı olmak adına, hayvanlar söz konusu olduğunda da bunda ısrar edemeyiz.

4. "Hayvanlar Hakların Ne olduğunu Anlamazlar"

Kesinlikle doğru. İnsandışı hiçbir hayvan, hakların ne olduğunu anlamaz. Aralarında en zeki olanı düşünelim. Örneğin in-

sandışı primatlar. Büyük maymunların ya da bonoboların, hakların "koz" olduklarını ya da bir hakkın korumasına sığınmanın bir iyilik ricasından ziyade bir talep olduğunu anladıklarını düşünmek için hiçbir gerekçe olamaz. Bizi eleştirenler, hayvanların hakların ne olduğunu anlamadıklarını söylemekte kuşkusuz haklılar.

Peki buradan nereye varmamız bekleniyor? Nasıl bir sonuç çıkarmamız öngörülüyor? Yanıt: "Hiçbir hayvan haklara sahip değildir." Bir başka deyişle, hayvanların hakların ne olduğunu anlamadığı olgusundan hareketle, onların hakları olmadığı sonucunu çıkarmamız isteniyor.

Kimse buna gerçekten inanmaz. Hiç kimse, bir şeye sahip olmadan önce onun ne olduğunu anlamak gerektiğine inanmaz. Bakın bu tür bir düşünce şeklinden nereye varıyoruz. Küçük çocukların karaciğerleri ve böbrekleri yoktur. Neden? Çünkü karaciğer ve böbreğin ne olduğundan haberleri yoktur. Milyarlarca atamızın genleri ya da DNA'ları yoktu. Neden? Çünkü genin ya da DNA'nın ne olduğunu bilmiyorlardı vs. Besbelli burada ters giden bir şey var. Genelde, bir şeye sahip olunmadan önce onun anlaşılması koşulunu öne sürmeyiz. Peki, hayvanların hakları olup olmadığı sorusu söz konusu olduğunda neden farklı bir ölçütü kabullenmemiz gereksin? Şimdiye dek bu soruya tatminkâr bir yanıt veren çıkmadı.

Bu tür bir akıl yürütmenin, hangi insanların haklara sahip olduğunu söylememiz söz konusu olduğunda bizi nereye götürdüğüne de dikkatinizi çekerim. Küçük çocuklar hak kavramını anlamazlar. Aslında pek çok yetişkin de (bu durum kendi açımdan kuşkusuz yıllarca geçerli oldu) hakların ne olduğunu anlamayabilir. O halde, tüm bu insanların haklardan yoksun olduklarını mı söyleyeceğiz? Sorunun yanıtı kendi içinde. İnsan hakları söz konusu olduğunda böylesine zayıf kalan bir mantığa, hayvan hakları söz konusu olduğunda güvenmemiz beklenemez.

5. "Hayvanlar Bizim Haklarımıza Saygı Duymuyor"

Ben buna Serengeti Yaylası İtirazı diyorum. Bizden şunu varsaymamız beklenir: Bir grup filozof Serengeti Yaylası'nda yürüyüşe çıkıyor ve aniden, aç aslanlar sürüsünün saldırısına uğruyor. "Durun bakalım!" diyor filozoflar. "Haklarımızı ihlal etmeyi düşünemezsiniz!" Maalesef onların bu protestolarının hiçbir yatıştırıcı etkisi olmuyor ve sonunda aslanlara yem oluyorlar. "Peki buradaki itiraz ne?" diyeceksiniz. İtiraz şu: Hayvanlar bizim haklarımıza saygı duymuyorsa, biz de onların haklarına saygı duymayız.

Bu tür bir akıl yürütmeye verilecek pek çok yanıt var. Burada bunlardan yalnızca ikisini dile getireceğim. İlk olarak, insanların haklarını teslim etmeden önce onların bizim haklarımıza saygı göstermesi koşulunu öne sürmediğimize dikkatinizi çekerim. Örneğin, küçük çocuklar söz konusu olduğunda bunu talep etmeyiz. İkincisi, bir çocuk birine zarar verici bir şey yapsa bile (sözgelimi bir silahı ateşleyip birinin ölümüne yol açsa) o zaman, "Pekâlâ, anlaşıldı. Bu çocuk için haktan falan söz edilemez!" demeyiz. Elbette bunu söylemeyiz. O halde o zarar aslanlar –ya da başka herhangi bir hayvan tarafından– verilmiş olduğunda da, farklı bir şey söylememiz icap eder.

6. "Biz Ne Olurduk O Zaman?"

Bu itiraz da bir öncekinin abartılı hali. Filozofların Serengeti Yaylası'nda aslanların saldırısına uğradığını varsayıyoruz. Filozoflar şu argümanı öne sürüyor: Eğer aslanlar haklara sahipse, o zaman ötekiler (filozoflar) aslanların haklarını ihlal etmeksizin kendilerini korumak için hiçbir şey yapamazlar. Daha da kötüsü, aynı durum genelde geçerli olmak zorunda. Sıçan zararlılarının Paris'in dört bir yanına hıyarcıklı veba yaydıklarını farz edin. Onların haklarına saygı göstereceksek, elbette bunu yapmalarına izin vermek zorundayız. O halde, kendimizi hayvanlara karşı koruyamazsak bize ne olur? Tabii ki, Serengeti'deki filozoflar gibi yok olup gideriz.

Buna da Kıyamet Günü İtirazı diyorum. Bir hiciv olarak etkili olabilir belki, ama hiçbir mantıksal temeli yok. Tutarlı hiçbir insan hakları savunucusu, yaşamlarımıza, bedenlerimize ya da özgürlüğümüze yönelik her saldırı karşısında susup oturmamız gerektiğini savunmaz. Tam tersine, tutarlı her insan hakları savunucusu, görecelilik (yani daha az güç kullanmak yeterliyken daha fazla güç kullanmamak da) dahil başka unsurlarla ılımlılaştırılmış bir kendini savunma hakkını teslim eder. Dolayısıyla, haklarımızı ihlal eden ve bize ciddi bedensel zarar vermekle tehdit eden bir saldırganı yaralayacak kadar güç kullanmakla asla haklarımızın sınırını aşmış olmayız.

Ahlaken, bir insan yerine bir hayvanın bize saldırması hiç de farklı bir durum oluşturmaz. Tutarlı hiçbir hayvan hakları savunucusu, örneğin filozofların aslanların saldırısı karşısında kendilerini savunmak için parmağını bile oynatmaması gerektiğini düşünmez ve düşünmemelidir de.

7. "Hayvanlar Birbirlerinin Haklarına Saygı Göstermez"

Kimi zaman, bizi eleştirenler, hayvanların bize nasıl davrandığından ziyade, diğer hayvanlara nasıl davrandıklarını gerekçe göstererek hayvan haklarına itiraz ederler. Örneğin, bu kişiler, aslanların yalnızca filozofları değil, ceylanları da yediklerini söyleyip, "bu durumda bizim biftek yememiz neden yanlış olsun?" diye sorarlar. İki durum arasındaki en bariz fark, aslanların hayatta kalmak için başka hayvanları yemeye *mecbur* olmalarıdır. Biz ise değiliz. Dolayısıyla bir aslanın yapmak zorunda olduğu şeyi, bizim *yapabileceğimiz* şey olarak yorumlamak mantık dışıdır.

Bunun yanı sıra, bu itirazın bizim gündelik pratiğimize ne denli aykırı olduğuna dikkat çekmeliyim. Bu itirazı öne süren çoğu insan araba sürer, giyinir, bilgisayar kullanır ve çek yazar. Diğer hayvanlar bunların hiçbirini yapmaz. O halde yaşadığımız gibi yaşamayı, yaptığımız şeyleri yapmayı bırakıp hayvanları taklit etmeye mi başlamalı? Bu itirazı öne süren insanlar yaban hayatı sürmeye razı mı? Hayvan haklarını eleştirenler-

den buna benzer bir fikri savunanını görmedim. O halde etçil hayvanların yediklerini, onların yaptıkları ve bizim taklit etmemiz gereken tek şey olarak ayrı bir kategoriye yerleştirmek neden? Şimdiye dek bu soruyu sorduğumda ikna edici hiçbir yanıtla karşılaşmadım.

8. "Hayvanlar Hiçbir Şeyin Farkında Değildir"

Fransız filozof René Descartes (1596-1650) bu öğretisiyle ünlüdür. Descartes insanların zihinleri olduğunu ve zihnin gayri maddî olduğunu, bir de bedenleri olduğunu ve bedenin maddî olduğunu savunur. Bunun tersine diğer hayvanların yalnızca bedenleri vardır; zihinleri yoktur. Descartes'a göre hayvanlar hiçbir şeyin bilincinde değildir. Bir köpek yavrusunu ateşe atın. Bir fok balığının diri diri derisini yüzün. İkisi de bir şey hissetmez. Dünyadaki hayvanlar, Energizer reklamındaki tavşandan farksızdır.

Keşke filozofların Kartezyen felsefeyi tarihin tozlu raflarına terk ettiklerini söyleyebilseydik. Ne yazık ki durum böyle değil. Bugün bile kıdemli bir avuç felsefe profesörü, tüm "vahşiler"in zihinden yoksun oldukları fikrini güle oynaya bağırlarına basıyorlar. Peki delilleri ne dersiniz? Mütemadiyen şu sonuca gelip dayanıyor: Hayvanlar hiçbir şeyin *farkında değildirler*; zira hiçbir şey *söyleyemezler*. Ya da (daha açık bir ifadeyle) hayvanlar hiçbir şeyin farkında değildir; zira İngilizce ya da İtalyanca gibi bir dil kullanma yetisinden yoksundurlar.

Bazı hayvan hakları savunucuları bu itiraza yanıt olarak, (örneğin şempanze gibi) bazı hayvanların sağırlar için Amerikan İşaret Dili'ni kullanarak iletişim kurmayı öğrenmede gösterdikleri belirgin başarıdan söz ederler. Bu tür bir yanıt yerinde olmakla birlikte, bu kadarı bile gereksizdir. Biraz ciddi düşünüldüğünde, dünyanın farkında olmanın, bir dili kullanma yetisine bağlı olmadığı açıkça anlaşılır.

Küçük bir çocuğa konuşma öğretirken yaptıklarımızı ele alalım. Çeşitli nesneleri gösterip isimlerini söyleriz. Bir topu elimize alıp "top" deriz. Köpeği gösterip, "köpek" deriz vs.

Eğer bir dil kullanmaktan yoksun birinin dünyanın farkında olması olanaksız olsaydı, çocuklar asla konuşmayı öğrenemezlerdi. Neden? Çünkü konuşmayı öğrenebilmeleri için, *öncelikle* bizim söylediğimiz şeyin ("top") ve bunu söylerken işaret ettiğimiz şeyin (söz konusu top) *farkında olmaları* gerekir. Bir başka deyişle, çocuklar bir dili kullanmayı öğrenmeden önce, dünyanın *sözsel öncesi* ve dolayısıyla *sözsel olmayan* bir bilincine sahip olmak zorundadırlar; aksi halde bir dili kullanmayı asla öğrenemezlerdi. Öte yandan, çocuklardaki sözsel olmayan bilinci kabul ettiğimizde, aynı türden bir bilincin hayvanlarda olmadığını söyleyip işin içinden çıkamayız. Kartezyen itirazı ayakta tutacak bir dayanak yoktur.

9. "Hayvanların Ruhu Yoktur"

Hayvan haklarına yöneltilen itirazlardan bazıları dinî niteliktedir. Bu da onlardan biri. Yine şimdiye dek ele aldığımız diğer itirazlar gibi, bu da taraftarlarının ona yüklediği ağırlığı taşıyacak güçte değil.

Eğer hayvanlar ruhtan yoksunsa, onlar için "ölümden öte bir yaşam" yoktur. Bedenleri öldüğünde, oldukları her kimse o da, tamamen yok olmuş olur. Bu noktada, tüm dinlerin bu konuda hemfikir olmadıklarını belirtmek gerekir. Hinduizm ve pek çok Amerikan Yerli geleneği buna karşıt örnekler oluşturur; hatta ana-akım Hristiyan din adamları (John Wesley bunlara bir örnektir), hayvanların ruhları olduğunu onaylayan, *İncil*'e dayalı kanıtlar gösteriyorlar.

Ancak, sırf tartışmak adına, hayvanların ruhlarının ölümsüz olmadığını farz edelim. Burada iki hususa değinmek gerekiyor; birincisi mantıksal, ikincisi dinsel. Mantıksal olarak bakınca: Kimin ölümsüz bir ruha sahip olduğu ve kimin olmadığıyla, kimin haklara sahip olup kimin olmadığı arasında mantıksal olarak hiçbir bağlantı yoktur. Kimin ruhu olup kimin olmadığı sorusu, "X öldükten sonra X'e ne olur?" sorusunun yanıtlanması için yerinde bir tartışma olabilir. Oysa kimin haklara sahip olduğuna ilişkin sorular, biri öldükten sonra ona

ne olacağıyla tamamen alakasızdır; bu sorular bireylerin hayatta oldukları sürece sahip oldukları ahlakî statüyle alakalıdır. Kimin haklara sahip olduğu, birinin yeşil gözlü ya da kaplama dişli olmasıyla ne denli alakalıysa, birinin ruhu olup olmadığıyla da o denli alakalıdır ancak.

Hayvanlar ölümden sonra bir yaşama sahip olmadıklarına göre, hayatta oldukları sürece onlara her istediğimizi yapmakta özgürüz diyen bir öğreti, teolojik bakımdan da uygunsuzdur. İnanmaya değer bir din öğretisi, olsa olsa bunun tam tersini söyler. Hayvanlar ölümden sonra bir yaşama sahip olmadıklarından, onların tek hayatı olan bu hayatlarının olabildiğince uzun ve iyi geçmesi için elimizden gelen her şeyi yapmamız icap eder.

Bir düşünün. Bazen iyi insanların başına korkunç şeyler gelir. Eyüp'ü* ele alalım. Ekinleri büyümez. Ailesindekiler ölür. Şanı lekelenir. Tüm bunlara rağmen, eğer ölümsüz bir ruhu varsa, gün gelecek, cennette tüm bu dünyevî sıkıntıların bedelinin fazlasıyla ödeneceği bir mutluluğa kavuşacaktır. Hayvanlar, ölümsüz bir ruhtan yoksun iseler, bunu asla yaşayamayacaklar demektir. Onlar için bir cennet mutluluğu, gelecekte sıkıntılarının telafi edilmesi söz konusu değil. Onlar için yalnızca bu dünyadaki yaşam var ve ötesi yok. Bu durumda, "Hayatta oldukları sürece onlara yapmak istediğimiz her şeyi yapmakta serbestiz" mi deriz? Yoksa, "Onların bu tek yaşamının olabildiğince uzun ve iyi geçmesi için elimizden gelen her şeyi yapmamız gerekir" mi? Eğer sadist değil merhametli bir Tanrı'ya inanılıyorsa, sorunun yanıtı kendiliğinden gelir.

"Hayvanların ruhu yoktur" itirazı, tüm hayvan hakları savunucularının paylaştığı tümden retçi (*abolitionist*) hedefleri baltalamak bir yana, desteklemektedir. Hayvanların doğaları elverdiğince sahip olabilecekleri kadar uzun ve iyi yaşamları olmasını garantilemenin yolu, onların haklarını gözetir biçimde davranmaktır. Biz hayvan hakları savunucuları, başkalarıyla

(*) *İncil*'de, Tanrı tarafından hak etmediği felaketler ve eziyetlerle sabrı ve inancı sınanan, başına gelenlere rağmen Tanrı'ya olan bağlılığını yitirmeyerek sınavı başarıyla geçen karakterin adı – ç.n.

birlikte akıl yürütmeye fırsat bulduğumuzda, kimi zaman, daha önce fark etmediğimiz kadar çok ortak yönümüzün olduğunu keşfederiz.

10. "Tanrı Bizi Yeryüzünün Hâkimi Kılmış!"

Dinî inancı olan insanlar, bilhassa *İncil*'i ciddiye alan Hıristiyanlar, genelde, hakların inanç temelli etiklerinde geçer akçe olmadığı konusunda hemfikirdirler. Onlara göre, *İncil*'de ahlakî hakları bulamazsınız. Onun yerine, çok açık bir biçimde, Tanrı'nın bize hayvanlar üzerinde egemenlik tanıdığı söylenmiştir ve bunu ifade eden en bilinen sözler şunlardır:

> Ve Tanrı dedi: "Suretimizde, benzeyişimize göre insan yapalım; ve onu balıklar ve denize hakim kılalım ve kuşlara ve havaya ve sığırlara ve tüm yeryüzüne ve yeryüzünde sürünerek giden her sürüngene." Ve Tanrı insanı kendi suretinde yarattı, onu erkek ve dişi olarak yarattı. Ve Tanrı onları kutsadı ve onlara dedi ki, "Verimli olun ve çoğalın ve dünyayı doldurun ve onu zaptedin; ve balıklar ve denize hakim olun, ve kuşlara ve havaya ve sığırlara ve tüm yeryüzüne ve yeryüzünde sürünerek giden her sürüngene. (Tekvin 1: 26-28, Kral James Versiyonu)

Diğer hayvanların bizim kullanımımız için yaratıldığı bundan daha açık söylenebilir mi? Dolayısıyla onların özgürlüklerini sınırladığımız, bedenlerine zarar verdiğimiz ya da gereksinimlerimizi karşılamak veya arzularımızı tatmin etmek için onların canını aldığımızda yanlış bir şey yapmadığımız son derece açık değil mi?

Hayır. Ben *İncil*'i bu şekilde okumuyorum. Tanrı tarafından tanınan egemenlik, ihtiyaçlarımızı karşılamak ve arzularımızı tatmin etmek için yazılmış açık bir çek değildir. Tam tersine, bu bize yaratıcının yarattıkları arasındaki vekili olmak gibi müthiş bir sorumluluk yüklenmesi demektir; bir başka deyişle, Tanrı bizlere, yaratmış olduğu şeylere karşı, Tanrı onları yaratırken olduğu kadar merhametli ve şefkatli olmayı emredi-

yor. Doğrusu, benim anladığım kadarıyla, "Tanrı'nın suretinde yaratılmış olmak" bu anlama geliyor.

Şahsen herhangi birinin Tekvin'in başındaki yaradılış hikâyesini okuyup (bunları ciddiye almak, sözcükleri düz anlamlarıyla algılamayı gerektirmez), Tanrı'nın yaradılıştaki tasarılarına ve umutlarına dair nasıl olup da farklı bir anlam çıkarabildiğini bilmiyorum. Belki anımsarsınız, Tanrı diğer hayvanları da Adem ve Havva'yı yarattığı günde (altıncı günde) yaratır. Ben yaratılış sırasının bu tasvirini, insanların diğer hayvanlarla olan hayatî akrabalığını asırlar öncesinden haber veren bir tasvir olarak yorumluyorum. Bunun da ötesinde, bu başlangıç efsanesinin daha derin, daha esaslı bir mesaj içerdiğini görüyorum. Tanrı hayvanları bizim kullanımımız için –bizim eğlencemiz, bilimsel merakımız, spor aracımız, hatta yiyeceğimiz olsunlar diye– *yaratmadı*. Tam tersine, halihazırda bu şekilde sömürülen insandışı hayvanlar, tam da oldukları şey olmaları için yaratıldılar: Muhtemelen sonsuza dek bizim için gizemini koruyacak şekillerde Tanrı'nın yaratıcı ediminde ifadesini bulan ilahî sevginin *iyiliği kendinden menkul dışavurumları* olarak.

"Yiyeceğimiz olsunlar diye de mi değil?" diyen şüpheci homurtuları duyar gibiyim. "Cümlede baskı hatası mı var?" Buna yanıtım, "Hayır, baskı hatası falan değil. Kutsal Kitap'ın öğretisi bu." Tanrı tarafından bize yiyecek olarak verilen "et", hayvanların eti değil; o et nedir diyorsanız, okuyun. "Ve Tanrı dedi, 'Bakın, size yeryüzünde tane taşıyan her bitkiyi ve her birinde yeni ağaç verecek tohumu barındıran her ağacı veriyorum; bunlar size et olacak." (Tekvin 1: 29) Mesaj olabildiğince açık. Cennet Bahçesi'nde avcılar yok, yalnızca toplayıcılar var. Yaradılışın en kusursuz safhasında, insanlar *vegan*; hayvan eti yemediğimiz gibi, süt ya da yumurta benzeri hayvansal ürün de yemiyoruz. O halde, Tanrı'nın "başlangıçta" bizden ne beklediğini soracak olursak, yiyecekler söz konusu olduğunda tartışmasız bir yanıt mevcut. *Big Mac* ya da peynirli omlet yememiz beklenmiyordu.

O halde, Hıristiyanların her gün kendilerine sordukları soru basittir: "Hayatımı cennete odaklamaya ve tekrar o yönde –ye-

niden bu yaradılış hediyesiyle daha sevecen bir ilişkiye doğru-yol almaya mı çabalıyorum? Yoksa yaşamımı Tanrı'nın benden beklediklerinden beni gitgide uzaklaştıran biçimde mi sürdürüyorum?" Elbette bu soru birçok farklı biçimde yanıtlanıyor. Bunu tartışmıyoruz. Ancak Hıristiyanların tabaklarına yiyecek koyarken yaptıkları seçimlerin, bu soruya verilen yanıtlardan biri olduğunu da tartışmasız kabul etmek gerekir. Cennet Bahçesi'ndeki hayvanlar, hakları kimse tarafından ihlal edilmediği için cennette yaşıyorlardı: Bence bugün de Hıristiyanlar hayvanlar için bunu istemeli.

"Hayvan hakları savunucusu Hıristiyan" ifadesi, çelişkili bir ifade değildir. Kuşkusuz, Hıristiyan etiğinin merkezinde haklar değil, sevgi yer alır. Yine de, "hayvan hakları savunucusu Hıristiyan", hayvan hakları savunucularının ulaşmak için çabaladığı hedeflerin aynısına ulaşmak için uğraşan inanç temelli bir yandaşlığı anlatmak için pekâlâ elverişli bir tanımdır. Keza, hayvan hakları savunucusu Yahudi, hayvan hakları savunucusu Müslüman, hayvan hakları savunucusu Hindu, hayvan hakları savunucusu Budist vs. de öyle. Hayvan hakları savunucularının oluşturduğu ailede, inancı ne olursa olsun herkese yer vardır ve katılanlar o ailenin bir parçasıdır. Hayvan hakları cemaati dışından pek çok insanın, dindar insanların hayvan hakları savunucusu olabileceğine inanmakta güçlük çekmesi, olsa olsa hayvanları kullanan büyük endüstrilerin bizlerin kimliğine dair yanıltıcı bir imaj yaratmada ve bu imajı sürdürmede ne denli başarılı olduğunun göstergesidir.

11. "Önce İnsanlığın Sorunlarını Çözelim!"

Ele alınması gereken son itiraz, hayvan haklarının geçerliliğine yönelik değil. Yalnızca biz hayvan hakları savunucularına yerimizi bilmemizi öğütlüyor ve "yerimiz"den kastettiği de "sıranın en sonu." Bu itirazda deniyor ki, "Biz insanların, kıtlık ve savaştan sağlık hizmetlerine ve eğitim problemlerine, karşı karşıya olduğumuz yığınla ciddi sorun zaten var. Hayvan haklarına, ancak bu sorunları çözdükten *sonra* yoğunlaşabiliriz."

Bunun hayvan haklarının sonsuza dek ihmal edilmesi anlamına gelen bir reçete olduğunu görmek için kötümser olmanız gerekmiyor. Eğer gerçekçiysek biliriz ki, çözülmesi gereken *birtakım* insanlık sorunları hep olacaktır. (Örneğin, "aramızda daima yoksulların olacağı" doğru değil mi?) Bu itirazı kabul ettiğimizi varsayarsak, dikkatimizi hayvan haklarına yönelteceğimiz gün hiç gelmeyecektir. Bu itirazı öne sürenlerin hayvan hakları savunucularının söylediklerine kulak tıkamak istediklerinden böyle yaptıklarını düşünen bir ben miyim yoksa?

Tecrübelerim, bu şekilde düşünen insanlar hakkında bana iki şey öğretti. Birincisi, bu insanlar (daima değilse de) çoğu zaman, herhangi bir insanî sorunun çözülmesine yönelik, ciddi, aktif bir çaba göstermeyenler oluyor. Onlar, boş vakitlerini, bundan ziyade golf oynayarak ya da dizi izleyerek geçirenler. Aktivizmlerini, Save the Children ya da Oxfam gibi yerlere (ve genelde sözü edilmeyecek bir miktarda) para yardımı yapmakla sınırlı tutan *sözde* aktivistler. Bir başka deyişle, bunların çoğu, genelde ağır bir samimiyetsizlikten mustarip kişiler.

İkincisi, hayvan hakları savunucuları meseleleri şöyle bir ayrım noktasında değerlendirmezler: *Ya* insanlık sorunlarının çözümüne yardım edersin *ya da* hayvanlara. Bizler meseleleri bütünlük içinde görürüz: *Hem* insanlık sorunlarının çözümüne *hem de* hayvanlara yardımcı olalım. Örneğin insanlar bir kıtlığın kurbanlarına yardım için ciddi bir çalışmayla uğraşırken, aynı anda vegan diyeti uygulayabilirler veya eğitim sorunuyla mücadeleye destek verirken, aynı zamanda kürk, deri veya yün tüketmeyebilirler. Hayvan haklarının bir insanın yaşamının bir parçası haline gelmesi, onun tüm yaşamını buna vakfetmesini gerektirmez.

BEKLENTİLER, DEĞERLENDİRMELER

Hayvan haklarına yönelik itirazların sayısı çok. Bunların her birini ele almamız mümkün olmasa da, buraya kadar belli başlılarını gözden geçirmiş olduk. (Diğerleri bundan sonraki bölümlerde ele alınacak.) Tarafsız bir sorgulamada, bunların hiç-

biri ikna edici olamıyor. Hepsi de şu ya da bu bakımdan ciddi eksikler içeriyor. Hayvan hakları konusunda neye inanacağız peki? Ve neden?

Mahkeme salonundaki bir davayla kurduğumuz benzerliği anımsayın. Hiçbir olgu, hiçbir delil –şu ya da bu yönde– hükmü tek başına belirlemez. Yapılması gereken, ilgili olguları tartmak ve birbiriyle çatışan delilleri tarafsız biçimde göz önüne almaktır. Hayvan hakları konusunda bunu yaptığımızda, pek çok unsurun birikimiyle elde edilen sonuç, ağırlıklı olarak yalnızca tek bir çıkarımı destekler, o da (en azından) memelileri ve kuşları içine alan milyarca hayvanın hakları olduğudur.

Dolayısıyla, yıllarca süren bir Kararsız yolculuğunun ardından hayatımda ulaştığım yer burası oldu. Şimdi bulunduğum ahlakî yer, başından beri bilerek aradığım şey değildi. Hatta kimi zaman, benim hayvan hakları anlayışını değil, bu anlayışın beni bulduğunu düşünürüm. Gandhi'nin otobiyografisinin sayfalarından bana seslendiği zaman yüzünde gördüğümü hayal ettiğim muzip, alaycı tebessümü anımsıyor musunuz? Geriye dönüp bakarak o hayalî buluşmayı değerlendirdiğimde, onun bu esrarengiz tebessümünün ne anlama geldiğini galiba anlıyorum. Bu denli bilge biri olarak o, muhtemelen ben daha yola çıkmadan, nereye yöneleceğimi biliyordu.

Bir şey çok açıktı: Yapılması gereken çok iş vardı. Yeni değişime uğramış birinin azmiyle, davam için işe koyuldum. Meslekî olarak, her yönüyle hayvan hakları üzerine bir yığın makale ve çeşitli kitaplar yazdım. Bu kitaplardan özellikle biri, *The Case for Animal Rights* benim açımdan diğerlerinden daha önemli. Her ne kadar sürekli yazıp bozan takıntılı bir yazar olsam da (pek çok kereler, pek çok kişiye anlattığım gibi, yazdığım her cümleyi, biraz oradan biraz buradan onararak düzeltip dururum), sonunda dört yüz sayfadan fazla tutan bir kitaba dönüşecek müsveddeleri on ayda tamamladım. İnanılmaz bir deneyimdi. Sabah yazıyordum. Öğlen yazıyordum. Akşam yazıyordum. Bir kere başlayıp, geriye dönmeden ve yönümü değiştirmeden, tıkır tıkır yazdım. Hayatımda ilk defa, yaratıcı süreç benden bağımsız biçimde hayat buldu. Kitap, beni daha

önce tahmin etmediğim yerlere götürerek, kendi kendini yazdı. En sonunda vardığım sonuçlar, yazmaya başladığımda sahip olduğum fikirlerle zıttı. Yalnızca yolculuğa eşlik eden bir daktiloydum sanki.

Yazdıklarımın yanı sıra, (örneğin üniversitelerde, gösterilerde ve temsilci kurullar huzurunda) konuşma yapma fırsatları doğdu. Dinleyicilerim filozof meslektaşlarımdan oluştuğunda, kimi zaman unutulmaz deneyimler yaşanıyordu. İşte bunlara bir örnek.

Filozofların tümünün meslek yaşamlarında dönüm noktaları vardır. Verdiğimiz ilk ders. Yayımlanmış ilk makalemiz. Büyük bir uluslararası felsefe konferansındaki ilk sunumumuz. Benim için de, birkaç yıl önce, İsviçre'nin Basel kentinde düzenlenen Hukuk Felsefesi ve Sosyal Felsefe konulu Dünya Kongresi böyle bir dönüm noktasıydı. Bunu çok önemsiyordum. Orada, dünyanın dört bir yanından gelen ünlü filozoflarla yan yanaydım. Toplantıyı düzenleyenler, söyleyecek önemli sözlerim olduğunu düşünmüş olsa gerekti. Çok safmışım.

Konferansta bir başka Amerikalı filozof benimle dostluk kurdu. Ona konferansın boyutu ve kapsamından dolayı biraz çekingenlik duyduğumu söyledim. Nezaket gösterip heyecanımı yatıştırmaya çalıştı. Daha önce böyle pek çok konferansta bulunmuştu. Sunumumun nasıl geçeceğinden fazla endişe etmeme gerek yoktu. Makalelerin kabul edilmesinde gözetilen ölçütler yıllar geçtikçe gerilemişti. "Hatta," dedi, "hayvanlar ve hukuk konulu bir konuşma metni bile var!" Sesinde abartılı bir küçümseme ve şaşkınlık edası vardı.

Görmüş geçirmiş ahbabıma, o makalenin yazarını çok iyi tanıdığımı söyleme cesareti bulamadım, ama onun bana söylediklerinden, doğru yere gelmiş olduğumu anlamıştım. Orada, benim yaşamımda ağırlık kazanmaya başlamış olan fikirleri aklından geçiren tek kişi dahi yoktu. O fikirleri paylaşmam için bundan iyi ortam olabilir miydi? Benim için bundan iyi bir sınav olabilir miydi? Kuşkucu dinleyicilerimin huzurunda dikilmek, bakış açımı anlatmak, sorulara karşılık vermek: Tüm bunlar benim için bir tür geçiş ritüeli, ateşten bir göm-

lekti. Düşmanca bir ortamda bile olsam inandığım şeyleri korkmadan söylemeyi öğrendim. O günden sonra hiç unutmayacağım bir ders oldu bu.

Bana yardımcı olmaya çalışan filozofa gelince: Sunumum boyunca en ön sırada oturup söylediklerimi dikkatle dinledi. Daha sonra, söylediklerim hakkında "biraz daha düşünmesi gerektiğini" kabul etti. Onunla biraz sohbet ettik ve kırdığı potu anımsayıp gülüştük. Hayat sürprizlerle dolu. Ona eğitimime sağladığı katkı için teşekkür ettim.

Eğitimimin dönemeçli yolunun diğer bölümlerinde etkin anlatıcı rolü yerine izleyici oldum. Hayvanlara yapılanlardan az çok haberdar olsam da, sandığım kadar çok şey bilmiyordum. Tüm çirkin gerçekliğine rağmen karşı çıktığım kötülüğe gözümü kırpmadan bakabilmem gerekiyordu. Başımı başka yana çevirme arzusuna yenilmeyip, metanetli olmam lazımdı. Tüm dünyadaki hayvanlarla sessiz bir anlaşmaya girmiştim sanki. İster çiftliklerde, ister yaban hayatta ya da deney laboratuvarlarında olsun, acı çeken ve ölen tüm hayvanlara yönelik sessiz bir hürmetle, kendimi onların çektikleri acılara ve ölümlere kaptırmıştım. Daha önce sözünü ettiğim Alman hayvan hakları savunucusunu anımsıyor musunuz? Hani tepeden tırnağa alev almış, sokaktan aşağı deli gibi koşan atı gören adamı? "Bunu hak edecek ne yaptım?" diye sormuştu kısrak, yanından geçerken. "Neden bana yardım etmiyorsun?" Bu soruyu kendime sorulmuş sayarak, insanların hayvanlara yaptıkları korkunç şeyler hakkında olabildiğince çok bilgi edindim; şimdi olduğu gibi, o zaman da, o korkunç bilgilerin onlara yardım etmeme katkı sağlayacağına inanıyordum. Yolculuğumun bu kısmında neler öğrendiğimi, 6. ve 10. bölümler arasında özetleyerek anlattım.

Pek çokları gibi ben de ne zaman düşüncelerimi açıklamaya çalışsam yeni bir şey öğreniyorum. Bu kitabı yazmakla geçirdiğim zaman da yine böyle bir dönem oldu. Öğrendiğim onca şey arasında en önemlisi, "insanî" ve "refah" gibi bazı önemli sözcüklerin, kullanan kişiye göre kâh hakikati gizlemeye, kâh onu ortaya koymaya hizmet eden anlamlar yüklendiği oldu.

Belki de bunca yıldır herkesçe bilinen sözcüklerin bulutlarında gezinerek (ya da kafamı bunların kumuna gömerek), hayvan hakları tartışmasının gündelik olgular dünyasında değil, soyut fikirler alanında girişilen bir çarpışma olduğu inancıyla, fazla filozofça davranmıştım. Tüm bu süre boyunca, karşı saflardaki insanlar (hayvanları kullanan büyük endüstrilerin sözcüleri) bu sektörlerdeki uygulamalardan söz ettiklerinde, onların doğru söylediklerini kabullenmeye hemen razı olmuştum .

Bu kitabı yazdığım sırada, fikrimi değiştirdim. Artık böyle kolay teslim olmuyorum. Bu insanların bu endüstrilerin yaptıklarını anlatırlarken doğru söylemediklerine inanmaya başladım. Dahası, bu sözcülerin söyledikleriyle, sektörlerinin yaptıkları arasındaki sistematik çelişkiyi örneklerle anlattıktan sonra, dünyanın her yerinden Kararsızların de benimle hemfikir olacaklarına inanıyorum.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SÖYLEMEK VE YAPMAK

5

ALICE'İN BİZE ÖĞRETTİĞİ

Hayvan hakları karşıtları içinde, doğruya doğru demekten geri durmayanlar vardır. Bunlar hayvan hakları fikrini benimsemiş değildirler. "Tofu" ve "yiyelim" sözcüklerini aynı cümle içinde ölseler kullanmazlar. Yine de, hayvan haklarının iyi taraflarının da göz önüne alınması gerektiğini kabul ederler. Yaratılan stereotiplere rağmen, biz hayvan hakları savunucuları davamızı kurnaz sloganlara, fallara ya da gizemli bilmecelere dayandırmayız. Hayvan hakları fikrinin samimi muhalifleri, bu fikri savunanlara saldırmak yerine, buna karşı yanıtlar bulmak zorunda olduklarını bilirler.

Daha önce gördüğümüz gibi, hayvanları kullanan büyük endüstrilerin sözcüleri bizden daha parlak bir fikre sahip olduklarını sanıyorlar. Onlar, iletişim kurmaktansa saldırmayı tercih ediyor. Bu endüstrilerin işlerine rahat devam etmesi için kamuoyunu şuna inandırmaya ihtiyaçları var: Hayvan hakları tartışması, insanî muamele ve sorumlu gözetimden yana olan duyarlı ve ılımlı hayvan refahı savunucuları ile hayvanların hiçbir biçimde kullanılmamasını savunan, saldırgan, terörist taktikleri benimseyen, "öteki dünyalı" hayvan hakları aşırılıkçıları arasında süren bir çekişmedir. Bu yüzden, bu endüstrilerin halkla ilişkiler birimleri, bir yandan

sektörlerine dair olumlu basın bildirileriyle, bir yandan da hayvan hakları savunucuları hakkında olumsuz haberlerle medyayı besler.

Onların verdiği malzemeyle beslenen medya da, üzerine düşeni yerine getirmek için (daima değilse de genellikle) bir avuç hevesli hayvan hakları savunucusunun çirkin ve yasadışı davranışlarına yer verdikten sonra, söz konusu endüstrilerin yaptığı (güya) çok iyi işleri yansıtır. Belagat kartlarının bu büyük endüstrilerin lehine dağıtıldığını görmek için kumarbaz olmaya gerek yok. Hayvan refahına, insanî muameleye ve sorumlu gözetime, mantıksız, insan düşmanı, kanunları hiçe sayan terörist bir hayvan hakları savunucusundan başka kim karşı çıkabilir?

Sormamız gereken soru bu değil. Asıl sormamız gereken, şudur: "Hayvanları kullanan büyük endüstrilerin sözcülerinin, yalnızca hayvan hakları savunucuları hakkında değil, kendi endüstrileri hakkında söyledikleri ne kadar güvenilirdir?" Bu sorunun ilk kısmını daha önceki bölümlerde yanıtladık. Hayvan hakları savunucularının bu kişiler tarafından çizilen portreleri, doğruluk payı çok az olan bir yığın uydurma hikâyenin yansımaları. İkinci kısma gelince, umarım aşağıdaki satırlarda bunun yanıtının neden kesin ve tereddütsüz bir "Hiç" olduğunu anlatabilirim.

HUMPTY DUMPTY'NİN KİBRİ

Hayvan hakları savunucuları hakkında ne derseniz deyin, bizler sözümüzü asla sakınmayız. Niyetimiz neyse onu söyler ve ne söylediysek ona uygun davranırız. Bizler en azından açık konuşuruz. Bizimle hemfikir olmayanlar bile, ne düşündüğümüzü anlamakta herhangi bir sorun yaşamazlar. Biz, hayvanları kullanan büyük endüstrilerin çok feci şeyler yaptıkları görüşündeyiz. Bizce onların bu yaptıklarına karşı yapılması gereken en uygun şey, bu işletmelerin hepsinin kapanması. Biz kafeslerin genişletilmesini değil, boşaltılmasını istiyoruz. Bu söylediklerimizle neyi kastettiğimiz kolayca anlaşılır.

Oysa aynı şeyi söz konusu endüstrilerin sözcüleri için söylemek mümkün değil. İş sözcüklerin anlamlarına gelince, belli ki bu insanlar Humpty Dumpty'den ilham alıyor. Lewis Carroll'un *Through the Looking Glass*'ında, *(Aynanın İçinden)* Humpty Dumpty'nin Alice'le olan meşhur diyaloğunu anımsayalım:

> "'Zafer' sözcüğüyle neyi kastettin anlamadım," dedi Alice.
>
> Humpty Dumpty küçümseyen bir edayla gülümsedi. "Tabii ki anlamazsın – ben söylemediğim sürece. [Zafer sözcüğüyle] 'seni mat eden güzel bir argüman'ı kastettim!"
>
> "Ama 'zafer' 'beni mat eden güzel bir argüman' demek değil ki," diye itiraz etti Alice.
>
> "*Ben* bir sözcüğü kullandığımda," dedi Humpty Dumpty alayla, "hangi anlamı tercih etmişsem o anlama gelir – ne fazla ne eksik"

Endüstrideki sözcüler *hayvan refahı, insanî muamele ve sorumlu gözetim* gibi sözcükleri kullandıkları zaman, tıpkı Humpty Dumpty gibi, bu sözcüklere diledikleri anlamı yükleyebileceklerini sanıyor olmalılar. Oysa, Alice'in de onlara söyleyebileceği gibi, bunu yapamazlar.

İnsanî sözcüğünü ele alalım. Bu sözcük de, diğer tüm sözcükler gibi, insanların kendi seçtikleri, işlerine yarayan bir tanımla içi doldurulmayı bekleyen bir boşluğa işaret etmiyor. *Webster's Unabridged Dictionary*'de sözcük şöyle tanımlanıyor: "Diğer insanlara ve hayvanlara karşı şefkatle, duygudaşlıkla ya da düşünceli biçimde davranma." *The American College Dictionary*'nin tanımı biraz daha farklı; *insanî* sözcüğü, "iyilik, merhamet ya da şefkat özellikleri taşıyan" biçiminde tanımlanmış. Hayvanları kullanan büyük endüstrilerin sözcüleri, hayvanlara insanî muamele gösterdiklerini söylediklerinde, onların şefkat, duygudaşlık, saygı, iyilik ve merhamet gösteren uygulamalarda bulunduğunu görmeyi bekleriz. Neden? Çünkü (Humpty Dumpty olmadığınız sürece) *insanî* demekle bunu kastetmiş oluyorsunuz.

Şimdi bir başkasının refahına uygun şekillerde davranmanın ne anlama geldiğini düşünelim. *The Random House College*

Dictionary'de *refah* "baht açıklığı, sağlık, mutluluk" sözcükleriyle tanımlanıyor. *American Heritage Collegiate Dictionary* bu listeye "esenlik"i ekliyor. Aynı dili konuşan hiç kimse, bu kavramları hayvanlara uyarlamakta zorluk çekmez.

Sözgelimi, size kedi ve köpeğimin refahını gereğince gözettiğimi söylesem, haklı olarak benden belli davranışlar beklersiniz. Onların temel ihtiyaçlarını (yiyecek, su, barınak ve egzersiz) sağladığımı görmeyi umar, bacaklarını kırmak ya da gözlerini dağlayıp kör etmek gibi onlara bile bile zarar verecek herhangi bir şey yapmamı beklemezsiniz. Eğer hayvanları kullanan büyük endüstrilerin sözcüleri hayvan refahını gereğince gözettiklerini söylüyorlarsa, onlardan da aynı şeyi beklemek gerekir. Neden? Çünkü (Humpty Dumpty olmadığınız sürece) "hayvan refahını düşünmek" bu demektir.

Bundan sonraki beş bölüm boyunca, hayvanların yetiştirilme koşullarından bazılarının yanı sıra, hayvanları kullanan büyük endüstrilerin elinde sürekli olarak maruz kaldıkları başka bazı muameleler anlatılacak. Bu bölümlerin ilerleyen sayfalarında, endüstri sözcülerinin, söz konusu koşulları ve muameleleri nasıl "insanî" diye tanımladıklarını ve nasıl "hayvan refahına" bağlılık iddiasında bulunduklarını göreceğiz. Bu sözcüklerin anlamlarını düşündüğümüzde, ne beklememiz gerektiğini biliriz: Sözgelimi, şefkat, duygudaşlık ve merhamet yansıtan koşullar ve muameleler; sözgelimi, hayvanların refahını, sağlığını, mutluluğunu ve iyiliğini arttırmayı hedefleyen koşullar ve muameleler. Oysa gerçekte durum bundan öylesine uzak ki! "İnsanî muamele" ve "hayvan refahı" (keza "sorumlu gözetim") söz konusu olduğunda bu sözcülerin ağzı çok iyi laf yapıyor, ama *söyledikler ile yaptıkları birbirini tutmuyor.*

Yukarıda italikle yazdığım sözcüklerin ifade ettiği kavrama bir isim vermek faydalı olacak. Buna Söz-Eylem Uyuşmazlığı adını vereceğim. Hayvanları kullanan büyük endüstrilerin yaptıkları ile söyledikleri arasında ne zaman bir kopukluk görürsek, "Söz-Eylem Uyuşmazlığını anımsayalım" ya da "Söz-Eylem Uyuşmazlığının bundan daha açık bir örneği olamaz"

vs. diyeceğim. Söz-Eylem Uyuşmazlığının hayvan hakları tartışmasındaki önemi, kitabın ilerleyen sayfalarında netleşecek. Öte yandan, bu aşamada bile, nasıl bir rol oynadığı açıkça görülüyor olsa gerek.

Söz-Eylem Uyuşmazlığı, aksi halde gözümüzden kaçabilecek önemli bir şeye dikkat çekme işlevi gören kırmızı bir pelerin; bu kitapta, hayvanları kullanan büyük endüstrilerin süslü sözlerine dikkat çekiyor. Bu insanlar, hayvanlara nasıl insanî, sorumluluk duygusuyla, onların refahını gözeterek vs. muamele ettiklerini bıkıp usanmadan söyleyip dururlar. Ancak (Alice'in Humpty Dumpty'yle konuşmasında yaptığı gibi) tarafsız bakabilen insanlar, bu endüstrilerin sözcülerinin yukarıdaki sözcüklere keyfî anlamlar yükleme hakkına sahip olmadıklarını anlayacaklardır.

"SADİST YALANCI NAZİ PİSLİĞİ"

Hayvan hakları savunucularının hayvanları kullanan büyük endüstrilerin sözcülerine her kafa tutuşu, belaya davetiye çıkarmaktır. Bu insanlar, hak ettiklerine yürekten inandıkları büyük bir güç ve nüfuza sahiptirler. Kendilerini birer uzman, onları eleştiren hayvan hakları savunucularını ise, açıkçası, kendilerinden aşağı görürler. Biz hayvan hakları savunucuları, bizden çok daha fazlasını bildiklerini düşünen insanlara karşı şüpheyle yaklaşma cüreti gösterdiğimizde, bir yığın sözlü saldırıya karşı hazırlıklı olmak zorundayız. Bunca yıldır (en nazik tabirle) onların konukseverlikten uzak davranışlarına pek çok kere tanık oldum.

Bir örnek vereyim: Bir keresinde, burada ismini vermeyeceğim bir Amerikan üniversitesinde konuşmaya davet edilmiştim. Üniversitenin hayvanlar üzerinde deneyler yapan fakültesindeki görevliler bu işe çok öfkelenmişti. Beni tehlikeli bir din fanatiği, bir aşırılıkçı, kışkırtıcı bir demagog olarak anlatan protesto mektupları elden ele dolaştı. Araştırma görevlileri beni Hermann Göring'e ve kendini İsa ya da Napoléon sanan takıntılı ruh hastalarına benzetiyorlardı; hatta bir sözcü beni

hayvan hakları hareketinin Jim Jones'u* ilan edecek kadar ileri gitti.

Konuşmalarıma gelince, araştırmacılar beni şiddeti savunmakla; yalanlar yaymakla; bilim düşmanı, akıl düşmanı ve anti-entellektüel olmakla; kendi etik mefhumumu zorla başkalarına dayatma hakkını kendimde görmekle; dinleyicilerimi yasadışı fiillere kışkırtmakla suçladılar.

Ortalık kızışınca, başka bir fakülte de fırsat bu fırsat diyerek beni laboratuvar baskınlarının "elebaşısı" ilan etti. (Bir kampüsü ziyaret edip bir konuşma yapmış, eşyalarımı toplayıp çıkmıştım ve ertesi gün Hayvan Kurtuluş Cephesi [ALF] bir laboratuvara zarar verip hayvanları serbest bırakmıştı.) Bir de, o sıralarda arabasını park ederken vurularak öldürülen bir araştırmacının cinayetinin baş şüphelisi olduğum için davetimin iptal edilmesi "önerisi" vardı. Dahası da var, ama sanırım ne anlatmaya çalıştığım anlaşıldı. Bu insanların beni kırmızı halıyla karşılamadıklarını söylemekle yetinelim.

O insanların bana yönelik suçlamalarının tek kelimesi bile doğru değildi; hepsi uydurmaydı. O halde bunlardan neden söz ettim? Çünkü, bunlar, hayvan hakları fikrinden hoşlanmayan uzmanların onlara karşı görüş bildirme cüreti gösterenleri karalama çabalarında zaman zaman ne kadar ileri gidebileceklerine güzel bir örnek oluşturuyor. Dolayısıyla, söylediğim gibi, biz hayvan hakları savunucularının, bizden çok daha bilgili olduğunu sanan insanların fikirlerine kafa tuttuğumuzda bir sürü sözlü saldırıya hazırlıklı olmamız gerekiyor. Haksız sebeplerle hırpalanmayı istemediğimden, Söz-Eylem Uyuşmazlığı kılığında karşımıza çıkarılan eleştirilerin aslını kısaca açıklamak isterim.

Genelde, yanlış bir şey söylediğimizde, iki olasılık vardır: Onun yanlış olduğunu biliriz, ya da bilmeyiz. Eğer birinci seçenek doğruysa, içten değiliz ve yalan söylüyoruz demektir; ikinci seçenek doğruysa, söylediklerimizde samimiyiz ama yanılıyoruz demektir. Hayvanları kullanan büyük endüstrilerin

(*) Jim Jones (1931-1978), Amerika'da Peoples Temple adıyla bilinen ve 1978'deki toplu intihar eylemiyle gündemi sarsan dinî grubun kurucusu – e.n.

sözcüleri yanlış şeyler söylediklerinde de aynı olasılıklar geçerlidir: Ya yalan söylüyorlar ya da yanılıyorlar.

Pek çok hayvan hakları savunucusu, bu olasılıklardan birincisinin doğru olduğunu düşünüyor. Pek çoğumuz, bu sözcülerin çalıştıkları sektörlerde hayvanlara söyledikleri şekilde muamele edilmediğini bal gibi bildiklerine inanıyoruz. Ne de olsa bu insanlar uzman ve uzmanlar en azından *insanî* ve *refah* gibi basit sözcüklerin ne anlama geldiklerini bilirler. Burada roket biliminden söz etmiyoruz: Bu yüzden pek çok hayvan hakları savunucusu, endüstri sözcülerinin bu endüstrilerin yaptıklarından söz ederken yalan söylediklerine inanıyor. Peki neden yalan söylüyorlar? Birincisi, "insanî" muameleyi öngören "eyalet kanunlarına" uydukları görüntüsü vermek zorunda olduklarından; ikincisi, kolay ulaşılamayan yerlerde "her şeyin yolunda gittiği" konusunda onlara güvenen halkın bu güvenini pekiştirmeleri gerektiğinden.

Bunlar çok sert hükümler. Bunların doğru olması durumunda, endüstri sözcülerinin ahlakına dair ciddi bir şaibe doğuyor. Eğer bunlar doğruysa, bu uzmanlara güvenilemez. Doğruysa, bu uzmanlar yalan söylüyor demektir.

Bunun doğru olup olmadığına karar verme işini başkalarına bırakıyorum. Benim eleştiri üslubum onlarınkinden farklıdır; "komplocu" gibi yaftalara, olumsuz kişisel yakıştırmalara yer yoktur (sözgelimi ben, endüstri sözcülerinin "sadist yalancı Nazi pisliği" olduğunu söylemem). Endüstri sözcülerinin hepsinin, çalıştıkları sektörlerde söylediklerinin gerçekten de yapıldığına –hayvanlara insanî muamele gösterildiğine, onların refahının gereğince gözetildiğine– samimiyetle inandıklarını varsaymaya hazırım. Bu samimiyeti teslim ettikten sonra, eleştirim şu yönde olacak: Sonraki bölümlerde kanıtlamayı umduğum gibi, bu sözcülerin söyledikleri zaman zaman değil, daima yanlıştır.

Biliyorum, hayvan hakları savunucusu olmayan iyi niyetli insanlar buna inanmakta zorlanacaklar. Hayvanları koruyan kanunlar yok mu? Bu yasaların harfiyen uygulanmasını sağlayacak kolluk güçleri yok mu? Hayvanların nazik bir muamele görmesini garantiye alacak veterinerlerimiz yok mu? Hem,

hayvanları kullanan büyük endüstrilerin kanunları çiğnemekle suçlandıkları da pek nadirdir. O halde hayvanların durumu benim öne sürdüğüm kadar kötü olmasa gerek.

Bu aşamada üç noktaya dikkat çekmek istiyorum. Birincisi, hayvanları kullanan endüstrilerin sözcüleri "insanî gözetim" jargonunu kullanırken, devletin onların söylemesini istediği sözleri kukla gibi tekrarlıyorlar. Federal Hayvan Refahı Kanunu'ndaki Kongre Beyanı'nın ilk iki hükmü "(1) araştırma tesislerinde ya da sergileme amaçlı veya ev hayvanı olarak kullanılacak hayvanların insanî gözetim ve muameleye tâbi olmasının garanti edilmesi (2) ticarî nakliyat sırasında hayvanlara insanî muamelenin temin edilmesi"dir. Hayvanları kullanan büyük endüstrilerin sözcülerinin hepsinin aynı şekilde konuşmaları tesadüf değildir. Hepsi de aynı şeyi söylüyorlar, çünkü hükümetin duymak istediği şey bu.

İkincisi, hayvanları kullanan büyük endüstrilerin sözcülerinin Hayvanları Koruma Kanunu'nun ihlaliyle çok nadiren suçlandıkları doğrudur. Örneğin 1990 yılının verileri gayet tipiktir: Bu yıl hayvan refahı ihlali konusunda 13.050 teftiş yürütülmüş ve yalnızca 27 şikâyet işleme konmuş. Bu da, yasaya yaklaşık % 98 oranında riayet edildiğinin göstergesi. Bu etkileyici istatistikler, hayvanları kullanan büyük endüstrilerin gerçekten de hayvanlara "insanî gözetim ve muamele" temin etme konusunda iyi iş çıkardıklarının kanıtı değil mi?

Okurların buna kendilerinin karar vermesi gerekecek. Benim bu kitapta ortaya koymayı umduğum gibi, hayvanlara sağlanan kanunî koruma, çözümün değil, sorunun bir parçasını oluşturuyor. Yürürlükteki kanuna yönelik ihlallerin bu kadar az sayıda olması, hayvanlara iyi muamele edildiğini değil, "insanî" muamelenin kanunî ölçütlerinin aşırı gevşek tutulduğunu, bu kanunların acınacak derecede etkisiz olduğunu gösteriyor. Yeri geldiğinde belirtilecek birkaç istisna dışında, bundan sonraki beş bölümde anlatacağım hayvanlara yönelik muameleler *tamamen yasal*, dolayısıyla *"insanî gözetim ve muamelenin" temini hükmüyle tamamen uyumlu* olarak, sözde hakiki birer merhamet ve iyilik, duygudaşlık ve merhamet örneğidir.

Böylesine acımasız bir yalanın ifadesi olmasalardı, bu sözlere gülebilirdik. Ancak, daha önce söylediğim gibi, hakikatin hangisi olduğuna, endüstrinin temsilcilerinin usanmadan söylediklerinin mi yoksa benim az önce yazdıklarımın mı doğru olduğuna okur kendi karar verecek.

Son olarak, hayvanları kullanan büyük endüstrilerin standart uygulamalarının meşrulaştırılmasında veterinerlerin oynadığı rol, sözlerle anlatılmayacak bir trajedidir; bu insanların hayvanlara ettiği ihanet inanılmazdır. Yeri geldikçe belirtilecek birkaç istisna dışında, sonraki beş bölümde anlatacağım hayvan istismarları Amerikan Veteriner Hekimler Derneği'nce benimsenen politikalarla kusursuz bir uyum içindedir.

Halkın zihnindeki veteriner imgesi, hayvanları seven insanları akla getirir. Zaten bunun için veteriner olmuşlardır ya! Onların bir köşede durup hayvan istismarını sineye çekmeleri söz konusu olamaz. Hepsi de hayvan hakları hareketinin üyesi değil midir? Doğruyu söylemek gerekirse, hayır. Hatta Amerikan Veteriner Hekimler Derneği, büyük bir gayretle hayvan haklarıyla arasına mesafe koymaya çalışmış ve şunu ilan etmiştir: Dernek, "hayvanların yiyecek ve giysi üretimi gibi insanî amaçlarla kullanılmasına, insanlara ve hayvanlara yarar sağlamak amacıyla yürütülen deneylerde sorumlu biçimde kullanılmalarına karşı olduğunda hayvan hakları savunucularının felsefî görüşleri ve kişisel değerlerini onaylayamayacaktır." Ama hayvan refahı başka: "Hayvan refahını, hayvanların insanî muamele görmesini ve insanî gözetimini daima önemsedikleri ve bu ilkelere riayet ettikleri" için "derneğin hayvan refahına bağlılığı her şeyden önde gelir," deniyor.

Bir bakalım: "Hayvan refahına, hayvanların insanî muamele görmesi ve insanî gözetimi ilkesine riayet etmek" "Sorumlu kullanım." Bu sözler kulağa hiç yabancı gelmiyor. Halkın geneli için inanması güç de olsa, Amerika'daki veterinerlerin çoğunu temsil eden (kuşkusuz hepsini –örneğin tabii ki Hayvan Hakları İçin Veterinerler Birliği üyelerini– temsil etmiyorlar) ulusal bir kurumun söylemi, hayvanları kullanan büyük endüstrilerin söylemiyle tıpatıp aynı. Böyle dostlar düşman başına.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

METAMORFOZ

6

Hayvanların Yiyeceğe Dönüştürülmesi

Çoğumuz için et yemekten vazgeçmeyi düşünmek bile zordur; bu düşünceyi hayata geçirmekse imkânsız gelebilir. Da Vinciler dünyayı farklı görürler. Onlar dostlarını yemediklerinden, hayvanlar da onların dostları olduğundan, (ebeveynleri onlara zorla yedirmedikçe) hayvan eti yemezler. Keza Pavluslar da, kazanç ve kayıplarını hesaplamaksızın vejetaryenliği benimseyebilirler. Florida Jacksonville'de özel eğitim görevlisi olan Rebekah Harp buna bir örnek. Her ne kadar kendini daima "hayvanlara karşı merhametli biri" olarak görmüşse de, bir süre öncesine kadar et yiyen biriymiş. Derken, birkaç sene önce bir şey olmuş. Harp, şöyle yazıyor:

> Güzel bir restoranda akşam yemeği niyetine bir bifteği keyifle yerken, bir yandan da etraftaki diğer insanları izliyordum. Bu olay hep bir Oliver Stone filminden ağır çekim bir sahne gibi anımsarım. Kalın sığır eti parçalarını dilimleyen bıçakların sesi gitgide büyüdü ve tabaklarda biriken kan ve yağ damlacıkları midemi bulandırdı. Boğazlanma sırasını bekleyen dehşet içindeki sığırların görüntüsü zihnimden hızla gelip geçti – ve o, yediğim son et parçası oldu. O sığırların benim kedilerimden ya da köpeklerimden hiçbir farkı yoktu; o zaman ben, hangi hakla bir hayvanı yiyebilirdim?

Algıda bir değişim gerçekleşmiş. Pavluslara özgü bir aydınlanma anı. Hayat boyu etçil olan Rebekah Harp gitmiş, yerine vejetaryen Rebekah Harp gelmiş. Ansızın.

Buna benzer bir deneyimi Gary ve Gillian Cutick de yaşar (Gary fizik terapisti, Gillian ise mimar ve Raleigh'de yaşıyorlar). Bir gün, mezbahaya kesilmeye götürülen domuzların tıka basa doldurulduğu büyük bir kamyonun tam arkasında trafiğe yakalanırlar. Kamyonun metal zırhı üzerinde dışardan hava girmesi için açılmış oval delikler vardır. Kamyonun arkasındaki domuzlar bu aralıklardan dışarı bakmaktadır ve bazıları daha iyi görebilmek için arka ayakları üzerinde dikilmiştir. İşte orada, Gary ile Gillian'ın tam karşısında, ez az on çift göz, bakışlarını aşağı çevirmiş, onlara bakmaktadır. Bu bakışlardan kaçma şansı olmayan Gary ile Gillian da onlara... Algıda değişim için kusursuz bir ortam. Daha önce hep "şeffaf kâğıda paketlenmiş bir şey" olarak gördükleri hayvan, "az sonra öldürülecek biri" haline gelir. Her ikisi de birbirlerine tek kelime söylemeden, orada ve o anda, bir daha asla domuz eti yememeye karar verirler. Gary'nin tabiriyle bu "bir şeyleri iyiye götürmek için yapılacak küçük bir şeydir." Sonradan, olanlar hakkında konuştuklarında, yalnızca domuz etini bırakmanın mantıklı olmadığında hemfikir olurlar. Hayvanlar için dönüşün olmadığı o yere götürülen başka hayvanlar da vardır. Eve vardıklarında, derin dondurucuyu bir sürü şeyden arındırmaları gerekir. Hayvanlar için az rastlanır bir "çifte" Pavlus ikramiyesi.

Pavlusların tersine, biz Kararsızların, et yemeyi bırakmaya hazır hale gelmeden önce kafamızda bir yığın şeyi "çözmemiz" gerekir. Bir kere onsuz yemek yemenin nasıl olacağını tahayyül etmekte zorlanırız. Bir düşünelim: Bir parça biftek var. Fırında patates. Biraz salata. Bifteği aldığınızda geriye ne kalıyor? Fırında patates ve bir miktar salata. Hiç kuşkusuz Kararsızlar başlangıçta vejetaryen olmanın gönüllü yoksunlukla karışık bir perhiz yemini gibi bir şey olduğunu düşünüyorlar.

Elbette ki, zamanla Kararsızlar, hayvansal ürün içermeyen inanılmaz derecede lezzetli, zengin ve besleyici bir mutfağı,

dünyadaki tüm ulusların ve etnik grupların yemeklerini içeren bir menüyü keşfederler. Asıl sürpriz, bundan sonra kazanç hanemize yazılacak harika yeni yemeklerdir, kaybettiğimiz eskinin alışılmış yemekleri değil ve bunu hepimizin kendi kendimize keşfetmesi gerekir. Bu herhangi birinin bize öğretebileceği bir şey değildir.

Başkalarından öğrenebileceğimiz bir şey varsa, o da yiyecek haline gelmeleri için yetiştirilen hayvanların nasıl muamele gördükleridir. Bunu öğrenmek, hayvancıl duyarlılığımın gelişmesine çok önemli bir katkı sağlamıştır. Şehirde yaşayan biri olarak, çiftlik hayvanlarıyla dolaysız temasım çok azdı ve Gandhi'yi okumadan önce onlar hakkında bir şeyler öğrenmeye en ufak bir ilgi duymuyordum. Gandhi bir kez kanıma girdikten sonra, gerçekle yüzleşmem gerektiğini anladım. Neler olup bittiğini görmek için, deyim yerindeyse, ahırın içine girmem gerekiyordu. Orada mutlu ve aydınlık bir tabloyla karşılaştığımı söyleyebilseydim keşke. Ne yazık ki durum tam tersiydi. Gördüğüm yapayalnız kara inek aklıma geldikçe hâlâ içim acır.

Çiftlik, Kuzey Carolina'nın doğusunda, yaşadığım yer olan Raleigh'e arabayla yaklaşık bir saat uzaklıktaydı. Çiftliği işleten ailenin başlıca geçim kaynağı tütündü, ancak bunun yanı sıra bir de küçük çapta mezbahacılık yapıyorlardı. Yöredeki çiftçiler sığır, domuz veya koyunlarını sabahtan buraya getiriyor, daha sonra, kesilmiş ve paketlenmiş etleri aynı gün gelip alıyorlardı. O çiftlikte o gün ölüme giden tek hayvan olan kara inekle karşılaşmam böyle oldu.

Oraya vardığımda (bir hafta önce telefonla çiftçiyi aramış ve "araştırma yapan bir profesör" olduğumu söyleyerek ziyaret için randevu almıştım) inek, birazdan içinde onu kesecekleri üstü kapalı, etrafı çitle çevrili alanın bitişiğindeki ahırdaydı. Çiftçi, ineğin alnına küçük kalibreli bir tüfek dayadı. Tek atış, dümdüz arazinin dört bir yanında yankılandı. İnek, katlanan iskemle gibi, ağır ağır değil aniden ve sessizce yere yığıldı. Sonra çiftçinin çırağı ineğin kafasındaki deliğe bir tel çubuk sokup hızlı hızlı çevirdi. (Yaptığı işi "beynini çırpıyorum" diye

tarif etmişti). Bunu yaptıktan sonra, çırak arka ayaklardan birini bir zincirle bağlayıp ineği göz hizasına astı ve eskimiş bir bıçağı hayvanın boğazına daldırıp, büyük bir kuvvet harcayarak yarığı aşağı ve geriye doğru derinleştirdi.

O zaman hayvandan kan boşaldı. Aktı, aktı. Hâlâ soluk alıp veren inekten böyle kova kova kan fışkırmasını beklemiyordum; bir yangın musluğu açılmış gibiydi, tek farkla ki fışkıran şey su değildi. Yıllar önce benim kasaplık yaptığım yerdeki hayvanların kanı akmazdı; benim bıçağım ya da satırımla buluşanlar uzun zaman önce ölmüş hayvanlardı, yeni can vermiş olanlar değil. Gerçi hayat ne zaman sona erer ki? İneğin derisi yüzülüp bedeni parçalara ayrıldıktan sonra bile, derisiz, morumsu beyaz etleri kıpır kıpırdı.

Çiftçiye teşekkür ettikten sonra, az önce gördüklerimi değerlendirmeye çalışarak arabamla eve döndüm. Sonraki haftalarda, daha başka, daha büyük mezbahalara gidip yüzlerce domuzun, binlerce tavuğun, bu bölümde daha sonra anlatacağım domuz kesim makinelerindeki gibi dev doğrama hatlarında son nefeslerini verişini izledim. Buralarda çalışan insanlar, yaptıkları işi "ters montaj hattı"na benzetiyorlardı. Kümes hayvanı tesislerinde çalışanlar, bu hayvanlarda kullanmadıkları tek kısmın "gıdaklamalar" olduğunu söylüyorlardı şişinerek. Domuzların ölüme gittiği tesislerde de hikâye çok farklı değildi; orada kullanılmayan tek şey, "böğürtüler" idi. Oralarda gördüğüm, daha önce asla tahayyül etmediğim boyutlardaki o katliamları hiç unutmayacağım. Hele o yalnız ineği, hiç. Gençti ve simsiyahtı. Öyle güven içindeydi ki, iri parlak gözlerinde korkudan eser yoktu. Uğradığı hıyaneti ancak yere devrildiği zaman anlamış olsa gerek.

Son bir şey daha belirteyim. Kitabın giriş kısmında adresini verdiğim internet sitesinde bulabileceğiniz fotoğraflar ve benzerleri, kimileri ne denli sert ve rahatsız edici olsa da, aşağıda anlattığım sınaî çiftliklerde yetiştirilen hayvanların yaşamını yansıtmakta yetersiz kalır. Bizim gördüklerimiz, onların yaşamlarının dışarıdan gözlemlenebilen hali. Onların içeriden, o hayatın özneleri gözünden görünen yaşamları ise, bizim göre-

mediğimiz, yalnızca tahmin yürütebileceğimiz bir şey. Açık gerçek şu ki, bu hayvanların büyük çoğunluğu, sayıyla milyarlarcası, yaşadıkları her dakika acı çekiyorlar. Onlar, fiziksel olarak, bedenlerini kemiren kronik hastalıkların pençesindeki hastalar. Ruhsal olarak, yönünü kaybetmişliğin ve depresyonun yıllardır birikmiş etkilerinin ağırlığı altında ezilmiş hastalar. Uzaktan bakınca, hepimizin çocukluğumuzda resimli kitaplarda gördüğümüz hayvanlara benziyor olabilirler. İçlerine girip baktığımızda ise, halihazırdaki koşullarda, görece gürbüz atalarının acınası, zavallı gölgeleri gibiler. Öte yandan, içlerinde hâlâ özgürlüğüne kavuşturulmayı bekleyen bir canlılık potansiyeli olması çarpıcı. Bu bölümün sonlarında anlatacağım, çiftlik hayvanlarına bakılan barınaklar bize bunu gösteriyor.

"SÜT DANASI" ENDÜSTRİSİ

Dana eti, bilhassa da pembe et ya da süt danası denilen türü, dünyanın en iyi şefleri tarafından hazırlanan ve en zarif restoranlarda, özellikle Fransız ve İtalyan restoranlarında sunulan, bazı insanlarca dünyanın en seçkin yemeği olarak kabul edilen yemeklerin başlıca malzemesidir. Yumuşaklığıyla ünlü süt danası eti çatalla kesilebilir. Kıkırdaksızdır. Kassızdır. Yalnızca, ağızda eriyen yumuşak, dirençsiz et... Lezzet söz konusu olduğunda, bazı insanlar bundan iyisini hayal edemez.

Yaşamı dana eti olarak son bulan danalar içinse durum farklıdır. Et danaları (ya da yine bir başka yaygın isimle "özel besili dana eti") Holstein süt ineklerinden doğmuş, çoğu erkek olan ihtiyaç fazlası danalardır. Erkek ya da dişi olsun, artık danaların çoğunluğu sığır eti için yetiştirilip satılsa da, yılda yaklaşık sekiz yüz bin tanesi, sadece onlara ayrılmış bir Amerikan pazarında dolaşıma girerler. Bu pazar, özel-besili dana eti ya da süt danası eti endüstrisidir.

Bu endüstride dolaşıma sokulan danalar, doğduklarından birkaç saat ya da birkaç gün sonra (endüstride yedi günden önce olması tavsiye edilir) annelerinden alınır ve açık arttırmalarda satılırlar ya da doğrudan, anlaşmalı dana eti üreticile-

rine dağıtılırlar. Tarihin çoğu döneminde pembe dana eti talebi, arzı aşmıştır. Danalar çok küçük yaşta, etlerinin pembeden kırmızıya dönmesine ve müşteri talebinin azalmasına yol açacak anne sütü ya da ot gibi demir yönünden zengin yiyecekleri fazla tüketmeden önce, mezbahaya yollanıyorlardı.

Elbette ki bu hayvanlar iri olmayıp, yaklaşık kırk kilo kadar geliyorlardı. Bu kadar küçük oldukları için de, onlardan elde edilen yumuşak, pembe et sınırlıydı ve kilo başına fiyatları yüksekti. Tahmin edilebileceği gibi, çok rağbet gören dana eti yalnızca zenginlerin sofrasına ulaşabiliyordu. Zamanla, önce 1950'lerde Avrupa'da, sonra 1960'larda ABD'de, işler değişti. Et danalarının dört-beş ay yaşamasını, bu süre içinde dana etinin istenilen solgun rengi ve yumuşaklığını kaybetmeden doğduğu zamanki kilosunun üç katına erişmesini sağlayan yeni bir üretim sistemi başlatıldı. Daha büyük danaların ortaya çıkmasıyla, endüstri, süt danası etini daha makul fiyatlara satarak piyasasını genişletti.

Sistemin işlemesi için, süt danaları devamlı olarak tekli bölmelerde kapalı tutulur. ABD'de bu bölmeler için tavsiye edilen ölçüler, 61 cm. genişlik ve 165 cm. uzunluktur. Buzağı eti üretim tesislerinin büyüklüğü 50 ila 3000 bölme arasında değişir ve bir tesisteki ortalama bölme sayısı 200'dür. ABD'deki yaklaşık 1400 tesisin çoğunluğu, Indiana, Michigan, New York, Pennsylvania ve Wisconsin'de bulunmaktadır. Bunların yaklaşık 450'si sadece Pennsylvania eyaletindedir.

Danalar çevrelerindeki şeyleri yaladıklarından, metal bölmeler demir içerdiğinden ve fazla demir alımı bu hayvanların etini kırmızıya döndürebileceğinden, bölmeler tahtadan yapılmaktadır. Artık yayımlanmayan dana eti endüstrisi bülteni *Stall Street Journal*'da durum şöyle açıklanıyor: "Dana etinin rengi, bu lüks dana eti pazarlarından 'bol sıfırlı dolarlarla' gelir elde etmekte etkili olan birincil faktörlerdendir... 'Açık renkli' dana eti lüks kulüplerde, otellerde ve restoranlarda çok rağbet gören bir üründür. 'Açık renkli' ya da pembe dana eti, kısmen danaların kaslarındaki demir miktarıyla ilişkilidir."

Elbette demirin perhizlerinden tamamen çıkarılması, dana-

ların yaşamlarını, dolayısıyla çiftçilerin maddî çıkarlarını tehlikeye sokardı. Bu yüzden, kısa yaşamları boyunca danalara günde iki defa verilen (yağsız süt tozu, vitaminler, mineraller, şeker, antibiyotikler ve büyümeyi hızlandırıcı ilaçların bir karışımı olan) sıvı besin, *bir miktar* demir içerir. Süt danasının, anne sütünü değil, yalnızca bunu içmesine izin verilir.

Dana eti üreticileri, süt danalarının gerçek sütten ve bol demir içeren diğer kaynaklardan yoksun bırakılmasını son derece doğal bir şey gibi benimserler. *The Stall Street Journal*'da söylendiği gibi "Süt danası eti üretiminde iki hedeften biri, mümkün olduğunca kısa sürede danayı en yüksek kiloya çıkarmak, ikincisi, müşterilerin talebine uyacak şekilde, etini olabildiğince açık renkli tutmaktır." Danalar için bunun anlamı, kronik demir eksikliğiyle (yani kronik anemiyle) büyümektir.

Danalar küçük ve bölmelerinde dönebilir halde iken, bir zincir ya da iple bağlanarak bunu yapmalarına engel olunur. Sonradan, 140 ila 180 kilo ağırlıkta, daracık bölmelerinde dönemeyecek kadar iri hale geldiklerinde, bağları çözülebilir. Bağlı olsun ya da olmasın, bu hayvanlar hemen hemen kımıldayamaz duruma sokulurlar. Danalar çok oyuncu hayvanlardır. Bu taşkın yavruların uçsuz bucaksız otlaklarda sıçrayıp oynayışını görmüşüzdür; böylelikle yumuşak kasları gitgide artan ağırlıklarını destekleyecek şekilde kuvvetlenir. Ama bölmelerde yetişen danalar için böyle bir şey söz konusu olamaz. Onların yaşadığı hücre hapsi koşulları kaslarının gevşek kalmasını, böylelikle etlerinin, *Journal*'in tabiriyle "müşterilerin talebine uyacak" yumuşaklıkta kalmasını sağlar.

Danaların tek tek hapsedildikleri bölmelerin zeminleri, aralıklı olarak dizilmiş tahta ya da plastik kaplı metal çıtalardan oluştur. Teoride, çıtalar arasındaki açıklıklar idrar ve dışkının birikmesini önler. Ancak bu teori pratikte yeterince işlemez. Hayvanlar yere uzandıklarında, kendi dışkıları üzerine uzanmak zorunda kalırlar. Ayağa kalktıklarında, kaygan çıtalar üzerinde her an düşecek gibi dururlar. Kayma tehlikesi olmaksızın hareket edemediklerinden, kendilerini temizleyemezler.

Kayma tehlikesi olmaksızın hareket edemediklerinden, uzun zaman aynı noktada dikilmeyi öğrenirler; koşullara pasif bir şekilde uyum sağlama yönündeki bu girişimin bedelini ise anatomileriyle, bilhassa, ilk bakışta göze çarpan şişkin ve ağrılı dizleriyle öderler.

Bağımsız bilimsel araştırmacılar, basit sağduyuya sahip insanların zaten bildikleri şeyi doğrulamıştır. Süt danaları hem fiziksel hem de ruhsal olarak eziyet çekiyorlar. Fiziksel eziyet çekiyorlar çünkü bu hayvanların çoğunluğu şişmiş eklemler, hazımsızlık ve kronik ishalin yol açtığı acı ve rahatsızlıklara maruz kalıyorlar. Ruhsal eziyet çekiyorlar, çünkü yaşam boyu hücre hapsi, acınası bir yoksunluğa yol açıyor. Annelerinden süt emme ve otlama imkânları, bacaklarını uzatma imkânları, doğal olarak yararlanmaları gereken açık hava ve güneş ışığı, yaşamları boyunca onlardan esirgeniyor.

Kısacası, süt danası bölmelerinde yetiştirilen danaların doğal gereksinimlerinin hemen hemen hepsi onlardan esirgeniyor. Psikolojik bozukluklara bağlı davranış biçimleri (örneğin tikler ve dil yuvarlama) sergilemeleri kimseyi şaşırtmamalı. Bu hayvanlar, ne bedensel ne de zihinsel olarak iyi durumda değiller. Doğar doğmaz yazılan kaderleri uyarınca mezbahaya gidecekleri gün geldiğinde, yaşları ve doğaları gereği taşıyabilecekleri hayat pırıltısıyla değil, üreticilerin ve müşterilerin onları dönüştürdükleri, büyümesi engellenmiş "leziz" et makineleri olarak yola düzülürler; ama ölüm, bu perişan hayvanlar için o güne kadar gördükleri yaşamdan daha iyi bir seçenektir.

Tabii ki süt danası eti endüstrisi de, hayvan refahına yönelik insanî sorumluluk perdesi altına gizlenir. Amerikan süt danası eti endüstrisine göre, "süt danası yetiştiricileri geçimlerinin hayvanlarının sağlığına ve refahına bağlı olduğunu bildiklerinden, süt danalarının insanî yöntemlerle yetiştirilmesi endüstrinin önceliklerindendir" "Süt danalarının insanî yöntemlerle yetiştirilmesi" Bu, onların sözleri. Benim uydurduğum sözler değil. Süt danası eti üreticilerinin yetiştirdikleri hayvanlara şefkatle, merhamet ve iyilikle, samimi bir biçimde onların iyiliğini gözeterek muamele ettiklerine inanmamızı istiyorlar.

Söz-Eylem Uyuşmazlığı'nı anımsıyor musunuz? Bu sektörlerin yaptıkları ile söyledikleri birbirini tutmuyor. Uyuşmazlığa bundan daha açık bir örnek düşünemiyorum. "İnsanca muamele," süt danası eti endüstrisi sözcülerinin kullandıkları tumturaklı bir söylev aracı yalnızca. Hiçbir sahici dayanağı yok. Ne yazık ki fazla saf davranarak buna inanan çok fazla insan var. Hem, herhangi bir hata olsa, Amerikan Veteriner Hekimler Derneği bize bunu söylemez miydi? Üstelik yukarıda anlattıklarımın hiçbiri herhangi bir yasayı ihlal etmiyor. Ve anlattıklarımın hiçbiri Veteriner Hekimler Derneği'nin süt danalarına "insanî" muamele edilmesi için verdiği ikiyüzlü destekle çelişmiyor. Demek ki her şey yolunda gidiyor.

SINAÎ ÇİFTLİKLER

İnsan tüketimine yönelik olarak yetiştirilen diğer hayvanlarla kıyaslandığında, yaşam yolculuğu Amerikan sofralarında noktalanan süt danalarının toplam sayısı düşüktür: Yılda yaklaşık 800 bin. ABD'de katledilen çiftlik hayvanlarının toplam sayısı yılda yaklaşık *10 milyar*, günde 27 milyondan, saatte 1 milyondan fazla. Yalnızca ABD'de her saat başı bir milyon hayvan! Ancak sayıları görece az da olsa, "süt" danası buzağılarının besin zincirindeki yeri, bugün uygulandığı şekliyle ticarî hayvancılık gerçeğini çeşitli boyutlarıyla yansıtan iyi bir örnek.

Hayvanların kırlarda koşup oynadığı geleneksel çiftlik efsanesi kolay yok olmuyor. Hayvan hakları savunucularının kamuoyunu eğitme çabalarına rağmen, nedense pek çok insan, çiftlik hayvanlarının mutlu çiftlik koşullarında yaşadığına inanmaktan vazgeçmiyor. Oysa gerçek çok farklı. Günümüz ticarî hayvan endüstrisinin kapılarından girip çıkan hayvanların büyük çoğunluğu, süt danası eti buzağılarınınkinden çok farklı olmayan bir yaşam sürüyor. Yoğun besicilik sistemleri ("sınaî çiftlikler") istisnaî değil, başat sistemler. Aşağıda ortaya konduğu gibi, domuzlar, tavuklar, sığırlar ve insan tüketimi için yetiştirilen diğer hayvanlar, biyolojik makine yığınları haline gelmiş durumda.

Sınaî çiftliklerin yükselişinin ardında yatan nedenleri anlamak zor değil. Kâr güdüsü, devlet sübvansiyonları ile fiyat desteklerinin de yardımıyla, söz konusu endüstriyi işler kılıyor. Nitekim, hayvan yetiştiriciliği yatırımı en düşük düzeyde tutarak en yüksek getiri sağlamayı hedefleyen bir sektör. Finansal başarının anahtarı da, süt danası eti üretiminde gördüğümüz ana temanın bir çeşitlemesi.

Sınaî çiftçilik, hayvanların topraktan koparılıp kapalı yerlerde yetiştirilmesini öngörür. Bu önemli bir faktör. Kapalı alanda çiftçilik, görece düşük insan gücüyle yüzlerce, kimi zaman (batarya tavukları ve et tavukları örneğinde olduğu gibi) yüz binlerce hayvan yetiştirilmesini mümkün kılar; hayvanların özgürce dolaşabildikleri durumda bu olanaksızdır.

Bundan sonra çiftçiler hayvanları mümkün olan en kısa sürede piyasaya sunmak için ne gerekirse yapmak zorundadır. Bunun için alınabilecek önlemler arasında, hayvanın hareket olanaklarını olabildiğince azaltmak, doğal koşullarda yediklerinden fazla yemeleri için suni yollarla iştahlarını arttırmak ve kilo almalarını körüklemek için besinlerine büyüme hormonları katmak sayılabilir. *Stall Street Journal*'da denildiği gibi, önemli olan, "mümkün olan en kısa zamanda en kilolu danayı [ya da tavuğu veya domuzu] üretmektir." Bu yarışta başarısız olan çiftçiler ticarî hayvan yetiştiriciliğinde de başarısız olurlar. Ve pek çoğu da başarısızdır. Şirketleşmiş büyük komşularıyla rekabet edecek durumda olmayan, çokuluslu şirketlerin sürümü ve devletten aldıkları büyük sübvansiyonlar karşısında gücünü kaybeden geleneksel çiftliklerin nesli tükenme tehlikesi altındadır. Amerikan çiftçiliğinin geneli için geçerli olan gerçek, insan tüketimine yönelik hayvan yetiştiriciliğinde, çiftçiliğin yerini tarım işletmeciliğine [*agribusiness*] bırakmış olmasıdır.

Sınaî çiftçiliği ayrıntılarıyla anlatan başka kitaplar mevcuttur. Bu düzeyde bilgi edinmek isteyen okurlar, notlar bölümünde referans gösterilen kitaplara ve giriş yazısında verilen internet adresine başvurabilirler. Bilhassa (burada çok az değinilen bir mesele olduğundan) sınaî çiftliklerin insan sağlığı ve çevreye yönelik inanılmaz zararlarını belgeleyen çalışmaların okunma-

sını öneririm. Burada, sınaî çiftliklerde yetiştirilen diğer hayvanlara yönelik muamelelerden örnekleri özetlemekle yetineceğiz. Süt danası eti sektörü için yetiştirilen danaların katlandığı sefalet, bu örneklerde de tekrar tekrar karşımıza çıkıyor. Çiftlik hayvanları birer meta olarak görüldüklerinden, saygın muamele görme hakkına sahip değiller. Bu haktan yoksun oldukları için, çektikleri acı ve yoksunluklara gerekçe bulmaya lüzum görülmüyor. Çektikleri acı ve yoksunluklara gerekçe bulmaya lüzum görülmediğinden de, maruz kaldıkları eziyet ve yoksunluklar, insan tahayyülünü aşan ölçülere varıyor.

DOMUZ ETİ ENDÜSTRİSİ

ABD'de yılda yaklaşık 100 milyon domuz mezbahada kesiliyor. Bunların çoğu, doğumdan sonra yaşamlarının dört ila altı ayını, tel örgüden bir zemin üzerinde dikilip uyuyarak geçiriyor ve hemen sonra, metal parmaklıklı ya da beton bir zemine alınıyorlar. Ayak ve bacaklarında oluşan yaralar, deride oluşan sıyrık ve bereler "olağan" sayıldığı için tedavi edilmiyor. Bu domuzlarda, dizanteri, kolera, trişinoz ve başka hastalıklar yaygın biçimde görülüyor. Yeni doğmuş domuz yavrularının kuyrukları ve kulakları anestezi uygulanmadan kesiliyor. Aşırı kalabalık ortamlarda yetiştirildiklerinden, normalde uysal olan bu hayvanlar kimi zaman birbirlerini yemeye kalkabiliyorlar.

Yeterince hızlı büyümeyen domuz yavruları (bir batında doğan yavruların en "kavrukları"), kafaları beton zemine defalarca vurularak öldürülüyor. Soludukları havayı dolduran toz, kepek ve amonyak yüzünden domuzların çoğu solunum yolu hastalıklarına yakalanıyor; örneğin, kesime gelen domuzların % 70'inde zatürreeye rastlanıyor.

Ağırlıkları iki yüz kiloya varan anaç domuzlar, dört yıla kadar çıkabilen doğurganlık dönemlerinin çoğunu 60 cm. eninde bölmelere kapatılmış halde geçiriyorlar. Bu hayvanların bölmelerin ön tarafına bağlanması hareket olanaklarını daha da kısıtlıyor. Hollandalı bir etolog (hayvan davranışları bilimcisi), anaç domuzların bu durum karşısındaki tepkilerini anlatırken

şöyle yazıyor: "...bağlı oldukları ipi zorlayarak, kendilerini şiddetle geriye atıyorlardı. Anaç domuzlar başlarını çıldırmış gibi sağa sola savurarak, eğilip bükülerek, ipten kurtulmak için var güçleriyle uğraşıyorlardı. Sık sık acı çığlıklar duyuluyor, ara ara, kendilerini bağlı oldukları bölmenin duvar[lar]ına çarpanlar oluyordu. Bazı domuzlar bu yüzden yere yığılıyordu."

Matthew Scully'nin tanık oldukları, Amerika'daki anaç domuzların durumunun daha da kötü olduğunu gösteriyor. Başkan George Bush'un konuşma metinlerini yazanlardan biri olan Scully, Kuzey Carolina'daki lüks domuz işletmelerinden birinde gördüğü koşulları şöyle anlatıyor:

> Sıyrıklar, urlar, yaralar, iltihaplar, lezyonlar, kistler, çürükler, yırtık kulaklar, şiş bacaklar çok yaygın. Kükremeler, homurtular, kuyruk ısırmalar, dövüşmeler ve endüstride kullanılan tabirle diğer "huysuzluklar" da. Çılgıncasına parmaklıkları ve zincirlerini dişleyenler, sterotipik geviş getirme davranışları, sterotipik eşeleme ve hayalî samanlarla yuva yapma davranışları. Ve çok sayıda "sosyal hezimet," her üç ya da dört bölmeden birinde, bazıları sırf gözlerini kırpıştırıp sana baktığı için canlı olduğunu bildiğin, bedenen ve ruhen tamamen iflas etmiş varlıklar... onları kurtaracak merhametin ya da sefaletlerini arttıracak kayıtsızlığın etki alanının ötesinde, dünyadaki varlıkları et yığınlarına indirgenmiş ölü mahluklar.

İşletmenin sahibi, Scully'ye domuzların "insanî" muamele gördüklerine dair güvence vermiş. Hatta domuzların ne düşündükleri sorulduğunda, işletme sahibi "Hallerinden son derece memnunlar!" diye yanıtlamış.

Şimdi bu sefil koşulları, sınaî çiftliklerde yetiştirilmiş domuzların bile bulabildiği yaşamla bir kıyaslayın. İki İskoç biliminsanı, sınaî çiftliklerde yetişmiş bir grup domuzu küçük bir koruya salıp yaşamlarını nasıl devam ettirdiklerini izlediler. Bernard Rollin, izlenimlerini şöyle anlatıyor:

> Domuzların elbirliğiyle bir dizi ortak yuva inşa ettikleri görüldü. Bu yuvalar, hayvanları rüzgârlı ortamdan korumaya

yarayan duvarlar ve domuzların yaklaşan şeyleri görmelerine olanak sağlayan geniş bir görüş alanı da dahil olmak üzere bazı ortak özellikler sergiliyordu. Yuvalar otlama alanlarından uzaktaydı. Hayvanlar, yuvalarına çekilmeden önce duvarlar için ek malzeme taşıyarak yuvalarını yeniden düzenliyorlardı. Sabah uyandıklarında, idrar ve dışkılama için en az 7 metre uzağa gidiyorlardı.

Bazı domuzlar kendi aralarında karmaşık sosyal bağlar kuruyordu ve bölgeye yeni bırakılan hayvanları içlerine almaları zaman alıyordu. Bazıları birbirleriyle özel ilişkiler kuruyordu: Örneğin iki anaç domuz, yavruladıktan sonra biraraya gelip birlikte yiyecek arıyor, birlikte uyuyordu. Aynı cinsiyetten kardeş domuzlar çoğunlukla birlikte dolaşıyor ve diğerlerinin keşif davranışına genelde ilgi gösteriyorlardı. Erkek yavrular, kendilerinden büyük erkeklerin davranışlarına da ilgi gösteriyordu. Her iki cinsiyetten gençler dalavereci oyunlar sergiliyorlardı. Sonbaharda günün yarısından çoğunu eşelemeyle geçiriyorlardı.

Gebe dişiler doğumdan saatler önce, komünal yuvadan epey uzakta (bir örnekte uzaklık 6 km. idi.) bir yuva alanı seçiyorlardı. Burada yuvalar inşa ediliyor, hatta bazen duvarları kütükten yapılıyordu. Anaç domuz birkaç gün diğer domuzların içeri girmesine izin vermez, ama en sonunda, daha önce bir bağ kurmuş olduğu, yavruları olan başka bir dişi domuzun yuvayı paylaşmasına müsaade edebilirdi... Domuz yavruları beş günlük olduklarında çevreyi keşfetme girişimleri başlıyordu.

Scully bu bulguları yorumlarken, dünyadaki tüm merhametli insanların hislerine tercüman olan şu sözleri söylüyor: "Kısacası, bu domuzlar, bildiğimiz domuzlara feci şekilde benziyorlar... Onlar, mucizevî bir biçimde, kendine özgü bir mizacı olan canlılar olmaya devam ediyorlar."

Scully'nin Kuzey Carolina'daki o domuz çiftliğinde rastladığı koşullar, besbelli "domuzlara yönelik insanî gözetimin" gerektirdiği (ya da en azından onunla çelişmeyen) şeyler. Değil mi ki, Ulusal Domuz Eti Üreticileri Konseyi, kurumun resmî

beyanının "Araştırma ve Üretim Konuları" bölümünde şöyle diyor: "Domuz eti üreticileri, hayvanlarının insanî gözetimini sağlamayı daima ahlakî bir yükümlülük olarak kabul etmiştir." Geçmişteki durum bugün de geçerlidir, zira "domuz eti üreticileri domuzların insanî gözetimini temin etmek için uğraşmaktadır." Asıl şu "hayvan hakları savunucusu ve vejetaryen aktivistlere" güvenilemez; "hayvanları önemseyen iyi niyetli insanları yanıltanlar" asıl onlardır. Tanrı'ya şükür ki, "[domuz eti üreticilerini] hayvan hakları şiddetinden koruyan kanunlarımız" var. Ve yine ne mutlu bize ki, "hayvan haklarından esinlenmiş düzenlemeleri ya da kanunları benimsetmeye yönelik her türlü çabaya metanetle direnen" Domuz Eti Üreticileri Konseyi'miz var.

Domuzları birer ticarî mala dönüştürmek, onları kasıtlı bir biçimde basit nesnelere indirgemek, bu endüstrinin zihniyetinin en belirgin yönüdür. Wall's Et İşletmesi'nden bir yönetici şu tavsiyede bulunuyor: "Anaç domuz, değerli bir makine parçası gibi düşünülmeli ve öyle muamele görmeli; durmadan yavru domuz üreten bir sosis makinesi gibi." Ne dersek diyelim, domuz endüstrisinin bu tavsiyeye uymaktaki başarısına söylenecek söz yok.

KÜMES HAYVANLARI ENDÜSTRİSİ

Kümes hayvanları endüstrisi yalnızca tavuklara dayalı değildir. Ördekler, kazlar, beçtavukları, keklikler, güvercinler, bıldırcınlar ve hindiler de bu endüstriye dahildir. Buna rağmen tavuklar, ister etleri için (broyler), ister yumurtaları için (yumurta tavuğu) yetiştiriliyor olsunlar, sayıca içlerinde en kalabalık grubu oluştururlar. Onların maruz kaldıkları muamele, sınaî kümeslerdeki diğer kümes hayvanlarınınkine örnek oluşturur.

Broylerler

ABD'de yılda yaklaşık dokuz milyar tavuk katledilmektedir. Tipik uygulamaya göre bu hayvanlar, alçak tavanlı tel baraka-

larda yetiştirilirler ve bunların bazılarında kuş sayısı otuz bine kadar çıkar. Yetişkin hayvan başına düşen ortalama alan $30cm^2$'den azdır. Tür ıslahının bir sonucu olarak, günümüz piliçleri mezbahaya geldiklerinde atalarının neredeyse iki katı ağırlığında olurlar. Ancak, hayvanların iskelet sistemleri değişmeden kaldığı için, omurga zedelenmeleri, kemik kırılmaları ve eklem iltihaplanmaları yaygın olarak görülür. Dahası, kilo artışı kalp-damar sistemlerini aşırı zorladığından, kalp krizleri her gün rastlanan olağan bir olay haline gelmiştir. Her yıl yüz milyonlarca piliç, yaşadığı çevrenin koşulları yüzünden ölmektedir.

Piliç tesislerinin havasına işlemiş olan boğucu amonyak kokusu tavuk dışkılarının çözülmesinden ortaya çıkar. Amonyak gazı hayvanların bağışıklık sistemini ve solunum organlarını yıpratır; göz hastalıkları, hatta körlük hiç de az rastlanır bir durum değildir.

Ortalama olarak, erkek piliçler altı, dişiler yedi haftalıkken kesimhaneye taşınır. Doğal yaşam süreleri göz önüne alındığında (tavuklar on iki ilâ on beş yaşlarına kadar, hatta bazen daha uzun süre, sağlıklı bir yaşam sürebilirler), mezbahaya götürülen piliçler henüz bebektir. Yaşam sürelerinin yaşadıkları o azıcık kısmı da, sürekli bir yoksunlukla, ağır eziyetlerle geçer.

Yumurta Tavukları

Amerika'da günde yaklaşık üç yüz milyon tavuk, yumurtlar. Tavuk başına yıllık ortalama yumurta üretimi, yaklaşık 250'dir. Ortalama yaşam süreleriyse, iki yıldır.

Yumurta tavuklarının büyük çoğunluğu, sıra sıra dizilmiş metal kafesler olan bataryalara tıkılırlar. Alt sırada kalan tavuklar, devamlı olarak, yukarı sıradakilerin ürettiği dışkı yağmuru altında yaşarlar. Endüstrinin kıdem sırasındaki yerleri ne olursa olsun, yaşam alanları kısıtlıdır. Kabaca bir dosya kâğıdı büyüklüğündeki bir alanı paylaşmak zorunda bırakılan tavuk sayısı ona kadar çıkabilir (endüstride ortalama sayı yedi ilâ sekizdir).

Yumurta tavuklarının anatomisi yıllarca tel zemin üzerinde dikilmeye uygun değildir. Tavukların neredeyse yarısında bacak ya da pençe anomalileri görülür. Çoğunda kafeslerin tellerine sürtünmekten oluşan yara ve sıyrıklar vardır. Hepsi gaga kesiminin acısını ve travmasını yaşar.

"Zorla tüy döktürme" yaygın bir uygulamadır. Bir yumurtlama döngüsünü daha "teşvik etmek" için tavuklara on-on beş gün boyunca yiyecek verilmez ve bu sürede tavuklarda vücut ağırlıklarının % 25'ine kadar varan kilo kayıpları görülebilir. Tüy döktürme sırasında tavuklarda rastlanan ölümlerin oranı % 10'a varmaktadır.

Süt üretim çiftliğinde doğmuş erkek bir buzağı gibi, yumurta çiftliklerinde doğmuş erkek civcivler de yanlış yerde dünyaya gelmiş olurlar. Bu durumun gerçekleşme olasılığı % 50 olduğundan, her yıl 150 milyon erkek civciv doğduğu gün öldürülmektedir. Öldürme yöntemleri muhteliftir. Kimi zaman, yeni doğan yavrular çöp konteynerlerine atılırlar ve altta kalanlar havasızlıktan boğularak ölür; kimi zaman diri diri kıyma makinesine girerler. Bu işlemlerde uyuşturucu ilaçlar asla kullanılmaz.

Tabii ki, kümes hayvanı endüstrisi de hayvan refahından yanadır ve hayvanlara yönelik zulme karşıdır. ABD Kümes Hayvancılığı ve Yumurtacılık Derneği'nin "Hayvan Bakımı/Sağlıklı Yaşam Kılavuzu"nda, "hayvanlara kötü muameleye hiçbir koşulda göz yumulmamalıdır" yazıyor. Aslında dernek, "hayvanlara insanî muamelenin daimî destekçisi" imiş. Peki böyle bir muamele neye benzer sizce? Eh, tam da halihazırda yürütülen muameleye elbette. Halihazırdaki sistem "genel kabul görmüş insanî muamele ölçütleriyle uyum içindedir." Buna "hem üretici, hem de hayvanlar açısından faydalı olan" zorla tüy döktürme de dahildir.

Genelde geçerli olan durum, bu örnekte de karşımıza çıkıyor. Söz-Eylem Uyuşmazlığı'nın saltanatı sürüyor. Kümes hayvanı endüstrisi sözcülerinin söyledikleriyle, endüstrinin yaptıkları birbirini tutmuyor. Endüstrinin uygulamalarına tarafsız bir gözle bakan birinin, endüstrinin demagoglarının bu uygu-

lamaları tanımlama biçiminin ayrılmaz parçası olan korkunç yalanları kesinlikle ayırt edeceğine inanıyorum.

SIĞIR ENDÜSTRİSİ

Süt İnekleri

Amerika'daki süt ineklerinin en az yarısı, sürekli olarak kapalı alanlarda, hemen her zaman, anatomileriyle uyumsuz bir zemin çeşidi olan beton zemin üzerinde yetiştirilmektedir. Bu yüzden, bu hayvanların çoğunluğu için ayağa kalkmak ve ayakta dikilmek acı vericidir. Kapalı mekânda tutulmayan ineklerin büyük bir kısmı ise, otlanacak bir parça otun ya da üzerinde dinlenecekleri saman kümelerinin olmadığı "kuru arazilerde" yetiştirilirler.

Ortalama olarak, süt inekleri yılda bir defa olmak üzere üç veya dört yıl boyunca gebe bırakıldıktan sonra, pek çoğu ucuz sığır eti ürünlerine malzeme olmak üzere satılır (dükkânlarda ve restoranlarda satılan hamburgerlerin % 40'ı iskartaya çıkarılmış süt ineklerinin etinden yapılır). Genetik müdahale ve tür ıslahının sonucu olarak, bazı süt inekleri günde elli kiloya varan miktarlarda süt vermektedir; bu onların normal kapasitelerinin on katıdır. Bu fazladan ağırlık ineklerin memelerinin gerilip zorlanmasına yol açar ve bacak ve kalça kısımlarındaki incinmeleri arttırır. Bu hayvanların tam % 20'si, meme iltihabından (mastitis) mustariptir. Sağlıklı bir süt ineği olumlu çevre koşullarında yirmi beş yaşına kadar yaşayabilir.

Et Sığırları

Eti için satılan sığırlar (yalnızca ABD'de sayıları yılda otuz beş milyondur ve gitgide artmaktadır) damgalanır, boynuzları kesilir ve erkek olanlar iğdiş edilir; tüm bu işlemler anestezi zahmetine girilmeden yapılır. Bu hayvanların bir eyalette doğup, başka bir eyalette büyüyüp, üçüncü bir eyalette mezbahaya gitmeleri az rastlanır bir durum değildir. Yüzlerce kilometrelik

nakliyatlar sırasında bile, su, yiyecek ve veteriner gözetimi onlardan esirgenir.

Et sığırlarının çoğu, hayatlarının çoğunu besi arazilerinde geçirirler. Bunların büyükçe olanları kimi zaman yüzlerce dönüm büyüklüktedir ve yüz binden fazla hayvanı barındırır. Sığırlar sürekli olarak açık alanda, korunmasız, toz, çamur ve gübreden başka üzerine yatılabilecek hiçbir şey olmaksızın yaşarlar. Bu hayvanlar, doğaları gereği geviş getirdiklerinden ot ve kaba yemleri tercih ederler. Besi arazilerinde, günlük yiyecekleri hemen hemen istisnasız biçimde buğdaydır; bu, (ağır dozlarda büyüme hormonlarıyla birlikte) kilo almalarını hızlandırır ve etlerine pahalı bifteklerin belirleyici özelliği olan "mermersi" bir beyazlık verir.

Olur da birimiz, sığırların gördüğü muameleye bakıp köfteleri tabağımızdan ya da bedenimizden uzak tutmaya kalkışırız diye, Ulusal Sığır Yetiştiricileri Birliği, "sığır yetiştiricilerinin büyükbaş hayvanlarının insanî gözetimi için azami gayreti göstermeye kararlı" olduklarına bizi inandırmaya çalışıyor. İnanmayacaksınız ama, bu onların "ahlakî yükümlülüğü" imiş.

"İNSANÎ" KESİM

Herkes hayatında en az bir defa mezbahaya gitmeli. Zihninizden atamayacağınız bir deneyimdir bu. Kasvetli kara ineğin anısının hâlâ hafızamdan nasıl silinmediğini ben bilirim. Daha büyük tesisler daha anonimdir, hayvanların yüklendikleri araçlardan indirilirken çıkardıkları feryatlarla, inek böğürtüleriyle, domuzların acı çığlıklarıyla inler. Pek çok mezbaha işçisi, hayvanların orada neden bulunduklarının farkında olduğunu söylüyor ve hayvanların pek çoğu, bir daha geri dönüşü olmayan kesim bantlarına binmeye zorlandığında, var gücüyle direniyor. Hayvan ne kadar direnirse, elektrik şokuyla, zincirlenerek ya da sert tekmelerlerle, o kadar çok ceza görüyor. Hayvanların düştüğü çaresizlik –ve benim bu ölüm makinesi karşısında, onu durdurmak isteyip de hiçbir şey yapamadığımda duyduğum çaresizlik– her hayvan hakları savunucusu-

nun kâbusudur. Hayvanlar kamyonlardan indirildikten sonra, onlara yardım etmeye çalışmak için çok geçtir.

Domuz kesimleri, et işleme endüstrisindeki ana tema üzerine bir çeşitlemedir. Domuzlar, dar bir bölmeye sokulur ve burada "sersemletici"yle, 1958'de kabul edilen İnsanî Kesim Kanunu'nun öngördüğü şekilde onları bayıltacak elektrik şokuna maruz bırakılırlar. (Mezbahada kesilen hayvanlar içinde, açık farkla sayıca en kalabalık grubu oluşturan kümes hayvanlarının söz konusu kanunun hükümlerinden muaf tutulması dikkate değerdir.) Bayıltıldıktan sonra, domuzlar arka ayaklarından zincirlenerek baş aşağı havaya kaldırılır ve görevi hayvanların boğazlarını kesmek olan "kasap" aletiyle buluşacakları nakliye bandına konulurlar. Kan kaybından öldükten sonra, domuzlar kaynar su dolu bir tanka daldırılır, sonra iç organları boşaltılır ve bu süre içinde asla ayılmazlar. En azından teoride işlerin böyle yürümesi bekleniyor. Uygulamada ise, Gail Eisnitz'in Amerika'daki mezbahacılık sektöründe yaptığı gizli araştırmada keşfettiği gibi, işlerin çoğunlukla böyle yürümediği görülür.

Biz Amerikalılar, nazik insanlar olmakla övünürüz. Hepimiz hayvanların, hatta mezbahadakilerin bile iyi muamele gördüklerini düşünmek isteriz. İnsanî Kesim Kanunu (Humane Slaughter Act) hükümlerinin, hayvanların iyiliği için gayretle uygulandığından şüphe etmeyiz. Hayvanlar hayatlarını sefalet ve yoksunluk içinde geçirmiş olsalar bile, herhalde ölümleri acısız gerçekleşiyordur. Daha önce, buna inanmak mümkündü belki; ancak Eisnitz'in kitabı yayımlandıktan sonra, artık mümkün değil. Eisnitz'in belgelediği pratik aksaklıklar arasında aşağıdakiler sayılabilir:

1. Mezbahalarda çalışanların bazıları, İnsanî Kesim Kanunu diye bir şeyin varlığından ve içeriğinden habersiz.
2. Kanunun uygulanmasını sağlamakla görevlendirilen müfettişlerin, hayvanların kesimlerinin yapıldığı bölümlere girmeleri gerekmiyor.
3. Bu bölümlerde kanuna aykırı faaliyetler gözlemleyen müfettişler "görevi ihmal" suçlamasıyla karşılaşabiliyor. Bu-

nun mantığı şöyle işliyor: Olanları gördüklerine göre, olmamaları gereken yerde bulunuyorlardır. Olmamaları gereken yerde bulunduklarına göre, görevlerini ihmal ediyorlardır.

4. Kanun ihlali gerekçesiyle "hattı" (sırayla kesime giden hayvanların hattını) durdurmak isteyen müfettişler "kınanıyor, başka yerlere tayin ediliyor, tesis işçileri tarafından fiziksel saldırıya maruz kalıp [sonra da] kavgaya girdikleri için disiplin cezası alıyor, performans puanları düşürülüyor, cezaî soruşturmaya uğruyor, kovuluyor veya 'etkisiz' hale getirilmeleri için gerekli başka misilleme yöntemlerine maruz bırakılıyorlar."
5. Domuzların kaynar su tanklarına bilinçleri tamamen açıkken sokulmaları yaygın bir uygulama. Bir işçinin söylediği gibi, "her zaman olan şey."

Eisnitz, İnsanca Kesim Kanunu'nun uygulamaya geçirilmesi konusundaki soruyu, yanıtı bilmesi beklenen birine yöneltiyor. Robert Macias, bütün yetişkinlik hayatını et işleme endüstrisinde geçirmiş. Yerel Gıda Denetleme Şubeleri Ulusal Konseyi'nin eski başkanı Macias, açıkça "İnsanî Kesim Kanunu uygulanmıyor" diyor. Doğrusu, Amerika'daki 2700 mezbaha içinde işler öyle kötü işliyor ki, Macias'ın hesaplamalarına göre, "Veterinerlerin neredeyse % 90'ı, et güvenliği kurallarını bile etkin biçimde uygulatamıyorlar. Ve [diye tüyler ürperten bir gerçeği ekliyor] insanî kesim ihlalleri yüzünden bir müfettişin kesim hattını durdurduğunu hayal bile edemiyorum." Bir başka deyişle, hayvanlar içeri bir kez adımını attıktan sonra, her türlü "insanî muamele" fikri mezbahanın camlarından uçup gidiyor.

Hayvanların mezbahalarda karşılaştıkları "insanî" muamelenin simgesi olarak, ı*skarta* tabir edilen hayvanların içler acısı durumu gösterilebilir. Bunlar, ayağa kalkamayacak ya da yürüyemeyecek kadar ağır hasta veya yaralı hayvanlar. İşletmedeki koşullara bağlı olarak, ıskartalar, su, yiyecek ya da veteriner bakımı almaksızın bir gün ya da daha uzun süre yerde yatar

halde bırakılabiliyor. En sonunda, ölü ya da canlı olup olmadıklarına bakılmaksızın, zincire vurularak ya da bir istif arabasına yüklenerek mezbahanın içine sürükleniyorlar. Zogby firmasının Amerika çapındaki bir anketine göre, görüşü alınan yetişkinlerin % 79'u ıskartaların kesilmesine karşı çıkıyor.

Ama 2001'de ıskartaların satışının yasaklanmasını isteyen Kongre'nin yasayı çıkarmasını engellemek için hararetli bir lobi faaliyeti yürüten süt ürünleri endüstrisi, öyle düşünmüyor. Süt ürünleri endüstrisi bu denli küçük bir yasama faaliyetine neden muhalif? Çünkü "ıskarta hayvanların... çoğunluğu... artık süt üretmez hale geldiklerinde etleri için kesilebilen süt inekleridir."

Et işleme endüstrisi de, aynı şekilde, Kongre'ye sunulan ıskarta yasası teklifine tüm gücüyle muhalefet etti. Tek bir hayvan bile olsa neden ziyan olsun? Amerikan Et Enstitüsü'ne göre "Hayvanlara saygı, hayvanlara acı çektirmekten kaçınmak ve onların sağladığı yiyeceklerin kıymetini bilmek, tüm [dinsel] inançlarda ortak bir izlek olagelmiştir. Bu izlekler et işleme endüstrisinin uygulamalarına nüfuz etmiştir. Dinsel inanışları ne olursa olsun, et işleme fabrikalarında çalışanlar hayvanların iyiliğini gözetmekte, insanî nakliyat ve bayıltmanın pek çok avantajı olduğunu gitgide daha çok kabullenmektedirler." Iskartalara yapılan muamelenin "insanî" olarak nitelendirildiği noktada, Söz-Eylem Uyuşmazlığı diyarına ayak basmış olduğumuzu biliyoruz. Bunu endüstrinin sözcüleri söylediklerinde, söylediklerinin gerekçesi ne olursa olsun, onlara inanmamak gerekiyor.

BALIK KATLİAMI

Balıkların bir yaşamın öznesi olup olmadıkları, dördüncü bölümde masaya yatırdığımız bir meseleydi. Bu hayvanlar dünyanın farkında mı? Başlarına gelenin farkında mı? Başkasının umursamasından bağımsız olarak, başlarına gelenler onların umurunda mı? Bence bu soruların hepsinin doğru yanıtı "evet." Bunun doğru olduğunu varsayalım. Öyle ise, onları et-

leri için öldürmekten vazgeçmek, asgarî bir ahlakî yükümlülüktür. Ne yazık ki, balıklar için pek çok insan böyle düşünmemektedir.

Amerikan balık endüstrisi her yıl ortalama yedi milyar balığı öldürmektedir (bu rakama kabuklular dahil değil). Hayvanları Koruma Yasası'nın sağladığı asgarî koruma onlar için geçerli değildir; yetiştirilme, avlanma, deneylerde kullanılma ya da öldürülme şekilleri söz konusu olduğunda, balıklar açıkça bu koruma kalkanından dışlanmaktadır. Balıklar nasıl öldürülürler? Joan Dunayer balık çiftliklerinde balıkların öldürülmesinde kullanılan bazı yöntemleri anlatıyor:

> Öldürülürken, [alabalık çiftliklerinde] alabalıkların çoğu buzlu suya atılır. Var güçleriyle nefes almaya çalışırlar ve yaklaşık on dakika sonra oksijensizlikten bayılana kadar acı çekerler... Somon balıkları çoğunlukla, solunduğunda acı veren karbondiyoksit dolu suya atılırlar. Karbondiyoksit onları felç eder, ancak kanlarını boşaltmak için solungaçları kesilirken çoğunun bilinci yerindedir. Standart uygulamada, kedi balıkları bulundukları akvaryuma elektrik akımı verilerek felç edilirler. Akım doğrudan beyinlerine yöneltilmediğinden, şoku hissederler. Eğer akım yeterince güçlü değilse, şerit testere ya da başka bir kesici aletle başları kesilirken bilinçleri yerinde olur.

Her ne kadar balıklar federal kanunun görünürde sağladığı koruma kalkanından dışlansalar da, balık eti endüstrisi, balıkları insanî yöntemlerle öldürdüklerine herkesi inandırmak ister. İngiltere'deki alabalık çiftlikleri örneğinde görüldüğü gibi, İnsanî Kesim Birliği elektrikli balık öldürme makinelerinin geliştirilmekte olduğunu, bunların "halihazırdaki yöntemlerin hızı ve etkinliğinden ödün vermeden, balıkları insanî bir yöntemle" 'toplayacağını' iftiharla okurlarına bildiriyor. Endüstrinin balıkları hızlı bir biçimde öldürmesi, onları gaddarca öldürdüğü anlamına gelmez. Öyle değil mi?

"Spor" olsun diye balık öldüren Amerikalılar da (yıllık 245 milyon ölüme yol açanlar) yine "insanî" öldürme yöntemlerini savunuyorlar. Aşağıdaki yöntemler, bunlardan bazıları

Cop

Cop, balığı öldürmek için kullanılan küçük bir sopadır. Bunu satın alabileceğiniz gibi, bir parça boruyla evde de yapabilirsiniz. Balığın gözlerinin arkasına vurulan hızlı ve sert bir darbeyle ani ölümü sağlanır. Bu yöntemden iyi sonuç alabilmek, biraz el alışkanlığı gerektirir. Darbe fazla yumuşak olursa, balık yalnızca bayılır ve sonradan tekrar kendine gelebilir; mutfakta aniden canlanan balıklarla ilgili hikâyeleri çokça duyarız. Emin olamadığınız durumda, iki defa vurun. Bu yöntem, gereğince uygulandığında insanîdır ve oltayla avlanan balıkçıların kullandıkları en yaygın tekniklerden biridir.

Başın Sert Bir Yere Vurulması

Balık baş aşağı tutulur ve başı bir kayaya, teknenin zeminine, bir alet kutusuna vs. vurulur. Mezgit, uskumru gibi küçük balıklarda etkili olan bu yöntem, büyük türler için uygun değildir.

Böyle bir davranış insanî sayıldığında, Söz-Eylem Uyuşmazlığı diyarına yaklaştığımızdan emin olabiliriz. Kimi zaman insanlar hakkında söylenebilecek en aleyhte sözler, o insanların kendi ağzından çıkar. Balıkların hakları varsa, bunların hiçbiri olmamalıdır. Öte yandan, daha önce belirttiğim gerekçelerden ötürü, bu meselede daha fazla üstelemeyip şunları söylemekle yetineceğim: Balıkları bir yaşamın öznesi olarak görmemiz için öyle inandırıcı gerekçeler var ki, ahlaken ihtiyatlı davranıp yanılmak pahasına, aksi kanıtlanmadıkça onların öyle olduklarını kabullenmeyi tercih ederim. Balıkların hakları *varmış gibi* düşünmemiz ve davranmamız gerektiğini savunmamın nedeni bu. Balık yiyip kendini vejetaryen addedenler yakında tarihe karışacak. Ya da en azından ben öyle olmasını umuyorum.

SINAÎ ÇİFTLİK HAYVANLARI SIĞINAĞI

Random House College Dictionary sözlüğünün "sığınak" sözcüğüne karşılık olarak verdiği tanımlardan birinde "sığınma imkânı sağlayan herhangi bir yer" sözleri geçiyor. Sınaî çiftlik hayvanı sığınakları, çiftlik hayvanları için bu işi görüyor: Onlara genelde hayatlarında ilk defa özgürce kendileri olabildikleri güvenli bir çevreye sığınma imkânı sağlıyor. Sınaî çiftliklerin dehşetinden kurtarıldıktan sonra çiftlik hayvanlarının görünümlerinde, davranışlarında ve sağlıklarında inanılması güç değişimler oluyor. United Poultry Concerns adlı örgütten Karen Davis (kendisi tavuklar ve diğer kuşlara sağladığı savunmayla tek kişilik bir ordu gibidir) sığınağındaki iki tavuğun, benzerine bolca rastlayabileceğimiz hikâyesini şöyle anlatıyor:

> Penny ile Sweet Pea, United Poultry Concerns'e gelmeden önce korkunç bir hayat sürmüşlerdi. Tüm yaşamları [bir sınaî çiftlikte] tıka basa dolduruldukları küçücük tel bir kafese geçmişti... Yumurtlamak ve daha çok yumurtaya dönüştürmeleri için verilen toz yemlerden yemek dışında hiçbir şey yapmalarına izin verilmiyordu. Penny ile Sweeet Pea bir mart günü kurtarılmalarına kadar, bir kez olsun güneş yüzü bile görmemişlerdi. Aradan üç ay geçip haziran geldiğinde, bu mahzun küçük tavuklar tamamen değişmişti. Martta, tüyleri yoluk yoluk, ibikleri soluk, gözlerinin feri sönüktü. Hiç yürümemiş, kanatlarını açmamışlardı. Bırakın uçmayı, ayakta bile güçlükle durabiliyorlardı.
>
> Şimdi ise lekesiz bembeyaz tüyleri, kırmızı ibikleri ve parlak gözleriyle, kuvvetli minik pençeleri üzerinde avluda koşuşup duruyorlar. Dansçılar gibi çevik adımlarla etrafta dolaşıyorlar.

Sınaî çiftlik hayvanı sığınakları arasında en bilinenleri, her ikisi de Kaliforniya'da bulunan Animal Place ile Suwanna Ranch'tir. İkincisi Humane Farming Association tarafından işletiliyor. İki sığınağıyla (Biri New York'a bağlı Watkins Glen kasabasında, diğeri Kaliforniya'nın Orland kasabasında), bu

alanda öncü olan Farm Sanctuary sözcüleri, gitgide büyüyen çiftlik hayvanı sığınağı fenomenini şu sözlerle anlatıyorlar.

> Çiftlik hayvanı sığınağı hareketi 'gıda hayvanı' üretimi kurbanlarına yaşam boyu barınak sağlar ve et, süt ürünleri, yumurta ve kümes hayvanı üretimiyle bağlantılı olarak hayvanlara çektirilen eziyetler hakkında halkı eğitir. Söz konusu hareket, kurtarma ve eğitim çabalarıyla, toplumun 'gıda hayvanlarına' yönelik bakışını ve muamelesini değiştirmesinde kilit rol oynamaktadır.

Kültürümüz bize Penny ve Sweet Pea gibi tavukları farklı bireyler olarak *görmemeyi* öğretir. Aynı şey domuzlar için de geçerlidir. Kültürümüzün onlara yönelik önyargılı bakışına uygun biçimde, muhtemelen çoğumuz bir domuz gördüğümüzde hepsini görmüş olduğumuzu sanıyoruz. Oysa çoğumuz (kendimi de bu grup içinde sayıyorum) muhtemelen tek bir domuz bile tanımadık.

Çok sevdiğim bir domuz hikâyesi, bu önyargıları yıkıyor. Hikâye, resimleri ve fotoğraf baskılarıyla tarihte hiçbir sanatçının yapmadığı kadar hayvanlara yararı dokunan Sue Coe'nun, kocası Gene Bauston ile birlikte Farm Sanctuary'yi kuran Lorri Bauston'la tanıştığı zamanda geçiyor. Mekân: Sue'nun bazı çalışmalarının yer aldığı bir sergi. Sue resim baskılarından birini bir domuzun fotoğrafını kullanarak yapmıştır. Bu resimde temsilini gördüğümüz birçok domuz vardır, ama yalnızca biri o fotoğraftan yola çıkılarak yapılmıştır.

Lorri duvarda asılı resmi gördüğünde, gözyaşlarına boğulur. "Umut!" diye haykırır. "Evet, evet," der Sue, "her zaman umut vardır." "Hayır," diye üsteler Lorri, "demek istediğim, buradaki Umut!" "Evet, evet..." diye tekrarlar Sue yine, teselli edercesine. "Hayır," diye daha da duygulanarak, gözyaşları içinde üsteler Lorri; bu kez eliyle, fotoğraftan yola çıkılarak yapılan, resimdeki domuza işaret eder. "*Resimdeki domuzu* kastediyorum," der. "Adı Umut. Bizim sığınakta yaşıyor!" Gerçekten de öyleydi. Fotoğrafın kime ait olduğu araştırıldığında, Sue'nun resmindeki domuzun Umut olduğu doğrulanır. Dünyadaki

milyonlarca domuz içinde, Lorri dostunu bir görüşte tanımıştır. Hikâyeden çıkarılacak ders nedir? Eğer hayatta gerçekten bir domuz görürsek, Lorri Bauston'ın bildiği gibi, biz de bileceğiz ki, onların tümünü görmüş sayılmayız.

"Peki Lorri neden ağladı?" Bu hikâyeyi ne zaman anlatsam bana bu soru sorulur. "Ağladı, çünkü Sue'nun resminde Umut mezbahaya giderken gösteriliyordu," diye cevap veririm.

Çiftlik hayvanlarının zekâsını hafife aldığımızı belirttiğimde, yeni bir şey söylemiş olmuyorum. Domuzların en az köpekler kadar (belki onlardan da) zeki olduklarını herhalde duymayan kalmamıştır. Asıl, domuzların onları insandışı primatlarla eşit düzeye getiren bazı davranışlar geliştirebildiklerini gösteren araştırma sonuçları sizi şaşırtabilir. Örneğin, domuzlar yiyecek elde etmek için, tıpkı şempanzeler gibi, diğer domuzların ne düşündüklerine ilişkin bilgilerini onları yanıltmak için kullanabilmektedir.

Demek ki, domuzlar gerçekten de zeki, son derece sosyal yaratıklardır. Peki ya zeki koyunlar var mı? Bu hayvanları inceleyen insanlara sorarsak, bu soruya alacağımız yanıt evet olacaktır. Koyunların olağanüstü bir hafızaya sahip oldukları kanıtlanmıştır. Onlar yalnızca (hem koyun hem de insanların) yüzlerini anımsamayı hızla öğrenmekle kalmayıp, iki yıldan uzun süre onları görmedikten sonra bile, o yüzleri anımsamayı başarırlar. Bu bulguları anlatan, Britanya'daki Babraham Enstitüsü'nden Dr. Keith Kendrick, "gelişkin yüz tanıma yetileri, sürüdeki diğer koyunlarla ve bazı insanlarla sosyal etkileşim kurmanın koyunlar için önemli olduğunu gösteriyor," demiştir. Dr. Kendrick, kendisiyle yapılan görüşmelerde her ne kadar "bir vejetaryen değil" ise de, "kuzu yemediğini" itiraf etmiştir. Yanılmıyorsam yeni bir Kararsız doğuyor.

Sığırlarda hafıza var mı? O iri kahverengi gözlerin ardında işleyen bir şeyler var mı? James LaVeck ve Jenny Stein'ın yaptığı bir başka filmde (*Peaceable Kingdom*) bir çiftlikte büyümüş ve ailenin diğer üyeleriyle birlikte hayvanları yetiştirmiş, onlara bakmış, onları kesmiş bir genç olan Harold'la tanışıyoruz. Harold, Gene Bauston'ın bir konuşmasını dinledikten

sonra, Snickers adlı yavru bir sığırı evlat edinmeye karar verir. Farm Sanctuary'yi ziyaret eder, Snickers'la vakit geçirir ve aralarında özel bir bağ oluştuğu hissiyle sığınaktan ayrılır. Aradan bir yıl geçer ve Harold yeniden Farm Sanctuary'ye döner. Harold, olanları şöyle anlatıyor:

> Bütün sığırlar ahırda ayakta duruyorlardı; Snickers uzak bir köşedeydi ve tabii onu son gördüğümden beri aradan bir yıl geçmişti. Onunla aramızdaki mesafeyi yarılayacak kadar yürüdüm ve ona bakıp "Snickers!" diye seslenerek kollarımı açtım. İnanılmazdı. Bir sığır ne kadar hızla koşabilirse öyle koşarak bana geldi. Başını tam göğsümün üzerine yasladı, alnıyla hafif hafif göğsüme vurdu ve bana yaslanıp öylece orada dikildi.

Kuşkusuz bilimsel bir araştırmadan söz etmiyoruz, ancak Snickers daha önce kimseye karşı böyle bir davranış göstermemişti. Mantığımızı kullanıp bunu en iyi şekilde açıklamaya kalkarsak, varacağımız sonuç bellidir. Snickers, Harold'ı hatırlamış ve onu gördüğüne sevinmişti.

Sırada, çiftlik avlusunun meşhur "kuş beyinlileri" olan, dünya üzerinde kuşkusuz en fazla kötülüğe ve istismara uğrayan ve –yine bir o kadar kuşkusuz– dünyanın en zeki, en sosyal kuşları olan tavuklar var. Yakın zamanda yapılan araştırmalar Karen Davis'in ve Bauston'ların zaten bildikleri şeyleri doğruluyor: Tavuklar yalnızca öğrenme yetisine sahip olmakla kalmayıp, birbirlerine öğretebilme yetisi de sergiliyorlar. Tavukların, yaygın efsanelerde yansıtıldıkları gibi aptal olmadıkları ortada.

Hayvan hakları savunucuları, çiftlik hayvanlarının bilişsel yetilerinin gitgide artan oranda kabul görmesiyle kafeslerin boşalacağı günlerin yaklaşacağını umut ediyorlar. Ama ne yazık ki, çiftlik hayvanları endüstrisi olaylara farklı bakıyor. Domuzlarla ilgili çalışmaları yürüten Dr. Mike Mendel, domuzların bazı zeka testlerinde insandışı primatlara eşit performans göstermelerine dair bulguları yorumlaması istendiğinde şöyle demiştir: "Hayvan zekâsının daha iyi kavranması, çiftçilerin, domuzlar arasındaki saldırganlık gibi ölüm ve yaralanmalara neden olan ve Britanya'da her yıl yaklaşık 20 milyon sterlin

gelir kaybına yol açan sorunlarla başa çıkmalarına katkı sağlayabilir." Bir başka deyişle, domuzların bilişsel yetilerine ilişkin bu aydınlatıcı yeni bilgiler, onları sömürenlere, yaptıkları şeyin ahlakı hakkında kafa yormaları için bir gerekçe sağlamadığı gibi, onlar bu yeni bilgileri hayvanları daha etkin bir şekilde sömürmek için kullanmayı umuyorlar. Onlar yalnızca vazoyu görüyorlar, ya da yalnızca yüzleri.

SONUÇ

Hayatımın büyük bir bölümünde çiftlik hayvanlarıyla hiçbir temasım olmadı ve Gandhi'yi okuyana kadar onlarla ilgili bilgi edinmek için en ufak bir heves duymadım. Gandhi'nin vejetaryenliğe daveti, beni sınaî çiftliklere ve mezbahalara gidip olan biteni kendi gözlerimle görmeye itti. Hükümetin ve Veteriner Hekimler Derneği'nin "her şeyin yolunda olduğu" yönünde verdikleri güvencelerin inanılır olup olmadığını bilmek istedim. Gördüklerimin ve öğrendiklerimin, hayatımın ondan sonraki yönünü belirlememde çok derin etkileri oldu. Onların bazılarını bu sayfalarda sizinle paylaştım. Okuması hoş şeyler değil. Ama bazı gerçekler acı verir.

Hayvanların yiyeceklere dönüştürülmesinin etik sorgulanışı söz konusu olduğunda, hayvan hakları savunucusunun konumu yalın ve nettir. Hayvanların bedenlerini ("etlerini") yemekten vazgeçmeli, aynı şekilde süt, peynir ve yumurta gibi "hayvansal ürünleri" yemeyi de bırakmalıyız. Ticarî hayvan yetiştiriciliği, yaşam haklarının ihlali de dahil olmak üzere çiftlik hayvanlarının haklarını ihlal etmeksizin var olamaz. Daha da önemlisi, ticarî hayvan yetiştiriciliği hayvanların saygın muamele görme hakkını ihlal eder. İnsanlara fayda sağladığını farz etsek bile, bu gerekçeyle hayvanların bedenlerine zarar vermek, özgürlüklerini kısıtlamak ya da onların canını almak bizi asla haklı kılamaz.

Hayvanlara saygı gösteren bir yeme biçimi benimsemek, tarihin bu aşamasında Amerika'da yaygın olmamakla ve zaman zaman bazı sıkıntılara yol açabilmekle birlikte, büyütülecek

bir zorluk değildir. Bu bölümün başlangıcında söz ettiğim gibi, hayvansal ürün içermeyen, inanılmaz derecede lezzetli, zengin ve besleyici bir mutfak keşfedilmeyi bekliyor. Menüsünde dünyanın her yerinden ve her kültürden yiyecekler var. Bu mutfağı keşfetmek, denemek ve onun keyfine varmak, Nancy'ye ve bana, dünyanın barındırdığı çeşitliliğe dair tarih ve kültür antropolojisi derslerinde öğrendiğimiz tüm bilgilerden çok daha fazlasını öğretti. Bunu daha önce de söyledim, izin verirseniz tekrar söyleyeceğim: Veganlığın getirdiği asıl değişiklik, eski yiyeceklerimizden mahrum kalmak değil, yepyeni ve harika yiyecek seçeneklerine kavuşmaktır.

Yalnızca Amerika'da bu yıl içinde yetiştirilip kesilecek olan yaklaşık on milyar çiftlik hayvanına gelince; onların günün her dakikasında, hatta hayatlarının son anlarında dahi katlanmak zorunda kaldıkları kurumlaşmış zulmü anlatacak sözcükleri bulmakta zorlanıyorum. Gandhi'nin unutulmaz pek çok sözü arasında biri var ki, buraya özellikle uygun düşüyor. "Bir ulusun büyüklüğünü ve ahlakî gelişmişliğini, hayvanlara nasıl muamele ettiklerine bakarak anlayabilirsiniz." Üzülerek söylüyorum ki, benim çok sevdiğim Amerikan ulusu, bu basit ölçütü karşılamakta başarısız kalıyor.

7

Hayvanların Gıyeceğe Dönüştürülmesi

Et yemeyi mazur göstermek için en yaygın gerekçe, etin bir ihtiyaç olduğudur. Güçlü kuvvetli her Amerikalı, et yemenin gerekli olduğunu bilir. Günde en az üç büyük porsiyon et yemezsek, yeterli protein alamayız. Yeterli protein alamadığımızda, sonumuz ya hastalık ya da ölüm olacaktır; seçim size kalmış. Çocukluğum boyunca bana öğretilen ve ilk yetişkinlik yıllarım boyunca inanmaya devam ettiğim görüş, hiç şüphesiz buydu.

Protein efsanesi (protein almak için et yemek şarttır) eskiden halk arasında epey revaçtaydı. Artık zaman değişti. Günümüzde, insanların sağlıklı olabilmek için ihtiyaç duydukları proteinin tamamını, et yemeden (vejetaryen diyetle), hatta etin yanı sıra süt, peynir ve yumurta da dahil hayvanlardan elde edilen başka hiçbir yiyecek yemeden (vegan diyetle) alabileceklerini anlamaya başlayan insanların sayısı gitgide artıyor. Geçmişte vejetaryenliğe hiç de sıcak bakmayan ABD Gıda ve İlaç İdaresi (FDA) bile bugün diyet konusunda teslim bayrağını çekmiş durumda. FDA yaptığı en son değerlendirmede, vejetaryenlik ve veganlığın olumlu, sağlıklı diyet seçenekleri olduğunu kabul ediyor.

Yine de geçmişte daima et yemenin lehine işlemiş bir faktör vardı; insanlara yararlı çok önemli iki şeyi, sağlıklı olmayı ve

hayatta kalmayı başarmak için, etin gerekli olduğu varsayımı. İnsanların insandışı hayvanları sömürüsünün tarihinde süregelen bir başka kısım var ki, onun için aynı şeyi söyleyemiyoruz: İnsanların giyeceğe dönüştürmek üzere, hayvanların sırtından derilerini, postlarını ya da kürklerini alması. Kuzey kutbunda yaşamayı seçmiş İnuitler olsaydık, kürk giymek sağlığımız ve hayatta kalmamız için bir ihtiyaç olabilirdi elbette. Ama New York sokaklarındaki insanlar için aynı şey söylenebilir mi? Ya Şikago ve Atlanta'daki alışveriş merkezlerinde turlayanlar için? Ya Aspen'deki kayak kulübelerinde kalanlar? Hayır, buralarda kürk giymek, ne sağlık ne de hayatta kalma gerekçesiyle açıklanabilir. Sebep, *moda*'dır. Ve doğruyu söylemek gerekirse, bazı toplumlarda, zenginliğinizi konuşturmak söz konusu olduğunda, kürkten daha gösterişlisini bulmak zordur: Yıllarca önce Nancy'ye o son moda vizon şapkayı satın almam bu yüzdendi. *Lüks bir şeydi!*

Hayvanların deri ve postlarından yapılan giysi ve aksesuarlara gelince; deri ayakkabılar ve kemerler, yün hırkalar ve kazaklar çoğu Amerikalı için sıradan giyim eşyaları olduğundan, bunlar kürkün tantanası yanında mırıltı gibi kalır ancak. Deri ya da yün satın almaya ve giymeye itiraz edildiği nerede görülmüş ki? O zamanlar biri bana deri ve yün giymekle hata yaptığımı söyleseydi, o kişinin aklından zoru olduğunu düşünürdüm. Ama hayvanların sırtlarındaki postu ya da deriyi bize "vermek" için ne bedeller ödediklerini henüz bilmiyordum.

Bu bölümde, hayvanların kürkleri, derileri ya da postları için sömürülmelerinde kullanılan yöntemlerin bazılarını ele alacağım. İlk olarak, Amerika'da elde edilen bir kürk türünden söz edeceğim. Ayrıca, Kuzeybatı Atlantik'te her yıl gerçekleşen (Kanada ve Grönland tarafından yürütülen) fok katliamını tasvir edip, karakul (İran) kuzusundan elde edilen kürk hakkındaki bilgileri ve uluslararası kedi ve köpek kürkü pazarına ilişkin gerçekleri sunacağım. Kürkün yanı sıra ele aldığım diğer endüstri kolları, deri ve yün. Hayvanların giysiye dönüştürülmesinin etiği üzerine hayvan hakları perspektifinden genel bir değerlendirmeyle konuyu bağladıktan sonra, (elbette uz-

manlık alanı moda olmayan bir uzmandan) bir dahaki giysi alışverişimizde nelere dikkat etmemiz gerektiği konusunda bazı öneriler sunacağım.

AMERİKAN KÜRK ENDÜSTRİSİ

Kürk endüstrisi tarafından kullanılan hayvan sayısı zamanla değişmektedir. 2001 yılında ABD'de yaklaşık 4.5 milyon hayvan kürkü için öldürülmüştür. Kürk yapımında kullanılan en yaygın kaynak, tüm perakende kürk satışlarının yaklaşık % 80'ine denk gelen vizondur.

Kürk nasıl elde ediliyor? Çok da uzak olmayan bir geçmişte, kürkün başlıca kaynağı avcılardı; ancak son yıllarda, tedarik yöntemlerinde devasa değişimler yaşanmıştır. Günümüzde, kürk ticaretine tahsis edilen hayvanların çoğunluğu (2.5 milyonu) endüstrinin tabiriyle "çiftliklerde" yetiştirilmektedir: İnsanın zihninde geleneksel aile çiftliklerini canlandıran pastoral imgelerle yüklü bir sözcük bu, tabii bu sefer çiftlik hayvanlarının yerinde vizonlar ve diğer kürklü hayvanlar var. Gerçekte, bir süt danası bölmesi bir çayıra ne kadar benziyorsa, "kürk çiftlikleri" de gerçek bir çiftliğe o kadar benziyordur. Bu tesisler, çelik imalathanelerinin petrol demiri üretmelerine benzer biçimde kürklü hayvanlar ürettiklerinden, bunlara "kürk imalathanesi" demek daha uygun olur.

Kürk İmalathanesi Kürkü

Dünyanın her yerinde, kürk imalathanelerinin mimarîsi genel hatlarıyla aynıdır. Bunlar, zeminden 10-15 cm. yüksekte duran, uzun sıralar halinde dizilmiş tel kafeslerden oluşur. Kafeslerin tepesinde bir çatı bulunur ve tüm yapının etrafı çitle çevrilidir. (Çit, bir şekilde kafesinden düşmüş ya da serbest kalmayı başarmış hayvanların kaçmasını engellemeye yarar). Bir kürk imalathanesinde 100 hayvan da bulunabilir, 100 bin hayvan da. Vizon, çinçilla, rakun, vaşak ve tilki, yetiştirilen kürk hayvanlarındandır. ABD Tarım Bakanlığı, ülkede faaliyet gös-

teren kürk imalathanesi sayısını 2001 yılı için 324 olarak bildirmiştir.

Anne ve yavrularının birlikte konulduğu vizon yetiştirme kafeslerinde, bir kafese sekiz hayvan koyulabilmektedir. Uzunluğu dört kilometreye varan yaşam alanlarıyla vizonlar, arkalarında bıraktıkları izler dışında yaban hayatta nadiren görünürler. Gece yiyecek arayan bu canlılar, günlerinin çoğunu suda geçirirler ve kusursuz yüzücüler olarak haklı bir şöhrete sahiptirler. Kafese kapatıldıklarında, sudan çıkmış balığa dönerler. Uyanık oldukları zamanın çoğunu, tel ağlardan oluşan dünyalarında, tekrar tekrar kat ettikleri bir rotayla sınırlanmış kısıtlı yaşam alanları içinde, ileri geri volta atarak geçirirler.

Süt danalarını ele alırken belirttiğimiz gibi, bu türden tekrarlayan davranışlar, psikolojik uyumsuzluğun klasik belirtilerindendir. Tekrarlayan diğer davranışlar da (örneğin kafesin duvarlarına sıçrama ve sürekli kafasını çevirme) yine aynı şeyin belirtisidir. Doğal olmayan bir ortama hapsedilmiş ve özgürce dolaşıp yüzme yönündeki içgüdüsel arzularını dışa vurabileceği bir çevreden mahrum bırakılmış olan, kürk imalathanesindeki vizonlar (ve kafese kapatılmış tüm kürk hayvanlarında aynı davranışları görüyoruz) en iyi ihtimalle nevrotik, değilse psikotik olduklarını gösteren her türlü belirtiyi sergilerler.

Kürk imalathanelerindeki hayvanların zihinsel sağlığı ne derece ağır durumda olursa olsun, onları yetiştirenlerin ekonomik çıkarlarına doğrudan hiçbir etkisi yoktur. Hayvanın kürkünün durumu ise, dolaysız bir ekonomik kaygı unsurudur ve kürke zarar gelmemesi için gerekli önlemler alınır. Örneğin yetiştirme kafeslerindeki tilkiler, kafeslere üst üste hapsedilmenin yarattığı stres altında zaman zaman birbirlerine saldırırlar. Tilkiler arasında yamyamlık, yaban hayatta rastlanmayan bir şey olsa da, kürk imalathanelerinde duyulmamış şey değildir. Bu durum karşısında, mal sahiplerinin tepkisi kafeslerdeki hayvan sayısını sekizden dörde, hatta ikiye düşürmek olur. En kötü durumda, "problem çıkaran" hayvan imha edilir.

Kürkün mahvolmamasına verilen öncelik, öldürme yöntemlerine de yansır. Burada, süt danalarının kesimindeki gibi boğaz kesmeye yer yoktur. Hiçbiri anestezi içermeyen, kürkün bozulmasını önleyici yöntemler standarttır. Kürklü hayvanların küçüklerinde, bilhassa vizon ve çinçillada, hayvanın boynunu kırmak yaygın bir yöntemdir. Öte yandan, bu yöntem zahmetli olduğundan, bu hayvanlar bile daha büyüklerin çoğuna yapıldığı gibi sık sık karbondioksit veya karbonmonoksitle boğma yöntemiyle öldürülürler.

Bazı durumlarda, anal elektrik şokuyla öldürme yöntemi tercih edilebilir. Yöntem şöyledir: Önce hayvanın ağzının çevresine metal bir kelepçe takılır. Ardından, elektrik ileten metal bir çubuk tilkinin anüsüne sokulur. Sonra bir düğmeye basılır ve hayvan içerden "kızartılarak" elektrik akımıyla öldürülür. Kimi zaman hayvan ölünceye kadar işlemi birkaç kez tekrarlamak gerekir. Kurala uygun yapıldığında, bu yöntemler zarar görmemiş kürklü deriler elde edilmesini sağlar. Çinçilla Endüstrisi Konseyi, ülkenin dört bir yanındaki çinçilla imalathaneleri adına konuşarak, endüstrinin "evcil hayvanlara karşı insanî muamele uyguladıklarına ve hayvanların yaşamlarının her aşamasında önlenebilir acıları engellemeye çalıştıklarına" bizi inandırmak istiyor. Bu sözler, konseyin boyun kırma ve elektrik vererek öldürmeyi neden kabul edilebilir öldürme yöntemleri olarak gördüğünü açıklıyor olsa gerek.

2002 yılında İskoçya, vizon ve başka hayvanların yalnızca ya da öncelikle kürkleri için yetiştirilmesini yasaklayarak İngiltere ve Galler'in saflarına katıldı. Amerikalı kanun koyucular değişim ihtiyacı görmüyorlar. Washington'dan görünen manzarada, kürk imalathaneleri adeta merhametin kaleleri. Kürk imalatçılarının temsilcileri de öyle söylüyorlar. ABD Kürk Komisyonu sözcüleri şöyle diyor: "Hayvan refahı söz konusu olduğunda, hayvanlardan yararlanmamıza ilişkin toplumsal gelenekler ve halihazırdaki kanunlar, insanın hayvanları insan yararı için kullanma hakkının, bunu insanî biçimde yapma yükümlülüğünü de beraberinde getireceği ilkesine dayanır." Nitekim, "günümüzde çiftliklerde yetiştirilen kürk

hayvanları dünyanın en iyi bakım gören çiftlik hayvanları arasındadır."

Bu sözleri ben uydurmadım. ABD Kürk Komisyonu, kürk imalathanelerindeki hayvanların gördüğü muameleyi resmen böyle tanımlıyor. Onlara "insanî", yani şefkatle, iyilikle, merhametle muamele ediliyor. Hatta onlar, dünyanın "en iyi bakım gören çiftlik hayvanları" Ne acıdır ki bu sözler, pekâlâ doğru da kabul edilebilir. Hücre hapsinde tutulan süt danalarına, domuzlara ve tavuklara kıyasla, uyumadıkları saatleri ileri geri adımlayarak, kafes duvarlarına sıçrayarak ve başlarını döndürerek geçiren o şanslı vizonlarınki sayfiye hayatı sayılabilir. Tanrı bizleri affetsin.

Av Kürkü

Zarar görmüş kürkler, kürk imalathanesi girişimcileri için ciddi bir sorun oluşturmazken, doğadaki kürklü hayvanları tuzağa düşürenler için bir kâbus olabilir. Bu hayvanların kürkleri, ekonomik bakımdan işe yaramayacak kadar kanlı ve şekilden çıkmış hale gelebilir. Kimi zaman bu (bilinen adıyla) "zayiat", tuzağa düşürülmüş bir hayvanın doğal bir düşmanı tarafından saldırıya uğraması yüzünden olur. Kimi zaman ise, potansiyel kürkler, tuzaktan kurtulmaya çalışan hayvanın çılgınca mücadelesi sonucu mahvolur. Bazen de tuzağa düşürülen hayvanlar, kapana kıstırılmış bacaklarını kemirerek, (tuzakçıların jargonunda buna "sıyrılma" deniyor) geride kürk bırakmadan sürüne sürüne kaçarlar. Yıllardır şiddetli bir kürk karşıtı kampanya yürüten Hayvan Dostları (Friends of Animals) örgütü, kürkleri için tuzağa düşen hayvanların (sayıları yaklaşık 625.000) dörtte birinin bu şekilde elden kaçırıldıklarını hesaplamıştır. Örgütün yazdıklarından, tuzağa düşürülen hayvanların kendilerini kemirerek tuzaktan ayırmaya yetecek kadar zaman bulduklarını anlıyoruz. Örgütün hesaplarına göre, hangi türden olursa olsun bu hayvanlar ölmeden ya da tuzakları gözetleyen avcılar tarafından öldürülmeden önce bir haftaya kadar tuzakta kalabiliyor (ortalama süre on beş saat olarak verilmiş).

ABD'de en yaygın kullanıma sahip tuzaklar çelikçene ve *Conibear*. *Conibear*, hayvanı başı, boynu veya bedeninin üst tarafından yakalıyor; çelikçene ise bacağından. İkincisinin tasarımı son derece sade. Tuzağın çelik çeneleri bir yayla ayrılıyor. Dokunmaya duyarlı bir ağırlığa yem iliştiriliyor. Hayvan yemi almak için uzandığında yay serbest kalıyor ve tuzak kilitleniyor.

Tuzağa düşmüş bir hayvanın yaşadığı fiziksel travma, bir parmağın üzerine bir araba kapısının çarpmasına benzetilir. Etolog Desmond Morris'e göre, tuzağa düşmüş hayvanların yaşadığı şoku "kavramak bizim için zordur, çünkü başına neler geldiğini hiçbir biçimde anlayamamış olmanın şokudur bu. Yakalanmışlardır, kurtulamazlar, bunun üzerine çoğunlukla metal tuzağı dişleriyle ısırır, bunu yaparken dişlerini kırarlar ve hatta kimi zaman tuzağa kapılmış olan bacaklarını kemirirler." Tuzak öyle zalimcedir ki, Veteriner Hekimleri Derneği bile buna karşı tavır almıştır. Öte yandan, bugüne kadar tuzağın kamuya ait alanlarda kullanımını yasaklayan kanunlar çıkarılması çabaları başarısız kalmıştır.

Olsa olsa "insanî kesim" kadar anlamlı olabilecek daha "insanî" bir tuzak tasarımı için çeşitli girişimlerde bulunulmaktadır. Örneğin, çelikçene yerine, yastıklı çenelerden oluşan tuzaklar denenmektedir. Bu alternatiflerin hiçbiri ABD'de tutulmamıştır ve çelikçene bacak tuzakları, hesaplamalara göre 100.000 ilâ 135.000 Amerikalı avcı tarafından (ne sıklıkla olduğu belirsizdir) kullanılmaya devam etmektedir – Veteriner Hekimler Derneği'nin bile zalimce olduğu gerekçesiyle tuzağı kınamasına rağmen. Buna karşılık, Avrupa Birliği'ni oluşturan on beş ülkede çelikçene tuzakları 1995'te yasadışı ilan edilmiştir. Bundan iki yıl sonra, Avrupa Birliği ülkeleri ile Kanada ve Rusya, Uluslararası İnsanî Tuzak Standartları Mutabakatı'nı kabul etmiştir; "insanî tuzaklara" dair tüm o dokunaklı sözlere rağmen, bu mutabakatın gerçek amacı, bazı tuzakların iyi ve merhametli olduğu, bazılarınınsa olmadığı şeklindeki ahlakî aldatmacayı desteklemektir. Burada (bir kez daha) klasik bir Söz-Eylem Uyuşmazlığı girişimiyle karşı karşıyayız. İnsanlar çıkıp bize "insanî tuzaklar"dan söz etmeye başladıkları za-

man, nazikçe lafa girip "Kendinizi bununla kandırabilirsiniz belki, ama bizi kandıramıyorsunuz" dememiz gerekiyor.

Kullanılan tuzağın tipi ne olursa olsun, kürk hayvanları ile ördeklerin, yırtıcı kuşların ve ev hayvanlarının da dahil olduğu 'hedefdışı' denilen hayvanları birbirinden ayırt edemez. Avcılar (seveceğnliklerinin bir göstergesi olarak), istenmeden ele geçirilen bu kurbanlardan "çerçöp" diye söz ediyorlar. Avcıların böyle verileri toplayıp rapor etmelerine gerek görülmediğinden, "çerçöp" hayvanların sayılarına dair kesin veriler bulmak zorlaşıyor. Hayvan Dostları örgütünün hesaplamalarına göre, tuzaklarda ölen hedefdışı hayvanların sayısı yılda dört ilâ altı milyon arasında. Ortalamayı alarak sayının beş milyon olduğunu söylersek, bu, günde yaklaşık on dört bin, dakikada yaklaşık on "çerçöp hayvan" ölümü demektir.

Vizon ve kunduz gibi yarı suda yaşayan hayvanlar da yaban hayatta tuzağa düşürülürler. Onlar için sualtı tuzakları yaygın olarak kullanılır. Vizonlar tuzaktan kurtulabilmek için dört dakika kadar mücadele edebilirler; kunduzlar ise, yirmi dakikadan daha uzun süre. En sonunda, tuzağa düşen hayvan boğulur. Diğerlerine kıyasla, sualtı tuzağına düşürülen hayvanlar arasında "sıyrılma" ve zayiat oranı çok azdır.

İster imalathaneden, ister tuzaktan alınmış hayvanlardan yapılmış olsun, kürk mantoların yapımı için çok sayıda ölü hayvan gerekir: Hayvan ne kadar küçükse, gereken hayvan sayısı da o ölçüde artar. Hayvan Dostları'nın hesaplamalarına göre, modeline bağlı olarak değişmekle birlikte, 1 metre uzunluğunda bir kürk manto üretmek için 16 kır kurdu (koyote), 18 vaşak, 60 vizon, 45 opossum, 20 su samuru, 42 kızıl tilki, 40 rakun, 50 samur, 8 fok, 50 muskrat ya da 15 kunduz öldürülmesi gerekir. Kürk mantoların yapılması için kullanılan *hedef* hayvanların çektikleri acılar ve ölümler, hikâyenin yalnızca bir kısmını oluşturuyor elbette. Hedefdışı hayvanların sayıları da buna eklenmeli ve tuzağa düşmüş kara hayvanlarının ölmeden önceki acı çekme süreleri de (daha önce gördüğümüz gibi, Hayvan Dostları'nın hesaplamalarına göre on beş saat) hesaba katılmalıdır. Gerekli hesaplar yapıldığında, örneğin bir metre

uzunlukta koyote kürkünden bir mantonun, on altı koyote ölüsüne, meçhul sayıda hedefdışı hayvan ölüsüne, iki yüz saatten uzun süreli hayvan eziyetine eşit olduğu anlaşılır. Diğer hedef hayvanlar için de buna benzer hesaplamalar yapılabilir. Hayatta pek çok şey için geçerli olduğu gibi, kürk mantolar söz konusu olduğunda da, gerçek, görünenden çok da karmaşıktır.

New York'a bağlı Port Washingon'da şirketleri olan, perakendecilikteki moda eğilimlerin analizinde uzman NPD Fashionworld'un yöneticilerinden Marshall Cohen'e kulak verseydiniz, hayvanların çektiği eziyetlere ilişkin gerçeği bilemeyecektiniz. Bazı varlıklı Amerikalılar, "[ekonomik bakımdan] zor günlerin onları etkilemediğini dünyaya göstermek" isterler. "...Kürk giymekle şöyle demiş oluyorsunuz 'Herkes sıkıntıdayken ben değilim.'" Belki de para hepimizi narsist kişilere dönüştürüyor. *Full Frontal Fashion* programının sunucusu Robert Verdi'de paranın belli ki böyle bir etkisi olmuş. *New York Daily News* muhabirine şöyle anlatıyor: "Bir keresinde, üzerimde rakun kürkü ceketimle Beşinci Cadde'de yürürken kürk karşıtı protestocularla karşılaştım. Ellerindeki fotoğrafları havaya kaldırıp bana 'Eskiden çok tatlıydılar!' diye bağırdılar. Ben de 'Tamam,' dedim, "eskiden çok tatlılarmış, şimdiyse muhteşemler!'" Olur da biri çıkıp Verdi'nin kürkünün geçmişine dair bir merak duyarsa, Amerikan Kürk Enformasyon Konseyi'nden Keith Kaplan, onların içini rahatlatmak için hazır bekliyor: "Endüstrimiz hayvanların insanî muamele görmesi ilkesine sıkı sıkıya bağlıdır."

ULUSLARARASI KÜRK PAZARI: ÜÇ ÖRNEK

Kuzeybatı Atlantik Fok Avcılığı

Vahşet ürünlerine kürk endüstrisi içinde pazar bulan kitlesel yaban hayvan katliamlarının başka türleri de vardır. Kuzey Atlantik'te her yıl gerçekleşen Grönland foku katliamları, bunların en yüz kızartıcı olanıdır.

Avrupalılar bugünkü Kanada ve Grönland'a yerleşmeden çok uzun zaman önce, o toprakların yerlileri hayatta kalmak için bölge sularındaki foklara ihtiyaç duyuyorlardı. Geçimlik avcılar olarak, onlar yalnızca yaşamaları için gerektiği kadarını öldürüyorlardı. Yeni yerleşimcilerle bu gidişat kısa sürede değişmeye başladı. Hayatta kalmak için fok balığına ihtiyaç olmasa bile, cesedi kaldırıp atsanız bile, ölü bir fokun belli kısımları satılabiliyordu (fok eti tadının kötülüğüyle bilinir). Asıl talep fok kürküneydi ve hâlâ da öyle. Zamanla, yerli avcıların yerini kürk endüstrisi aldı. Günümüzde, Kanada ve Grönland'da bir yılda öldürülen fokların sayısı (ölçülü bir hesapla 500.000, 2003 yılında yalnız Kanada'da 350.000) dünyanın herhangi bir yerinde gerçeklesen en büyük deniz memelileri katliamına karşılık gelir. Her iki ülkede de planlar, 2003 yılı av kotalarının daha da arttırılmasını öngörmektedir.

Kurbanların çoğu (yaklaşık % 95'i), yeni doğmuş (yavru), genç (*beater*) ya da yetişkin, Grönland foklarıdır. Bağımsız gözlemcilerin hesaplamalarına göre, öldürülenlerden yaklaşık % 80'i, 12 günlük ilâ bir yaş arasındadır. Fokun tümünün (yani hem kürkün, hem de bedeninin) alınmasını şart koşan hiçbir yasa bulunmamaktadır ve avcıların yalnızca kürkü almaları sık rastlanan bir durumdur.

Kuşkusuz yılda bir yapılan bu etkinliklerden "av" diye söz etmek, semantik yaratıcılığın bir ürünüdür. Bir düşünün: Bir yanda buz üstünde yatan, çoğu yeni doğmuş foklar; dünyanın en hızlı kısa mesafe koşucularından değil, kalabalık, savunmasız, tamamen masum fok sürülerinden söz ediyoruz. Diğer yanda ise, *hakipik*'leriyle (bir ucunda metal kanca bulunan tahta sopalar) onları öldüresiye döven ya da onlara ateş eden cesur "avcılar" Burada avla en ufak bir benzerlik görebilen var mı? Humpty Dumpty iş başında. Bu kullanımdan yola çıkarak, bir kavanozdan her turşu çıkarışımda ben de "turşu avladığımı" söyleyebilirim.

Diğer tartışmalı konularda olduğu gibi, fok avcılığına ilişkin olgular konusunda da fikir ayrılıkları mevcuttur. Örneğin, insanlar, bu işe kaç "avcının" katıldığı konusunda fikir ayrılığı

içindedir. Aynı şekilde, bu yıllık avın Kanada ve Grönland ekonomileri için önemine dair de farklı görüşler vardır.

Bu tartışmalara bu bölüme ait notlarda değinildi. Tarafsız okuyucuların, fiilen ava katılanların sayısının genel nüfusa oranla az olduğu sonucuna varacaklarını sanıyorum (gerekli ruhsatı edinen on beş bin ticarî grup ve kişinin yaklaşık üçte biri). Yine inanıyorum ki, okurlar, ilgili tüm giderlerin (dolaysız devlet sübvansiyonları ve dolaylı başka yardımların) toplamı alındığında, hem Kanada hem de Grönland'da yıllık fok avlarının muhtemelen maddî zararla sonuçlandığını göreceklerdir. Avların sürmesi ekonomik değil, siyasî nedenlerle açıklanabilir.

Avlar devam etmektedir, çünkü ticarî fok avcılığı yapan güçlü çıkar gruplarına ve onların balıkçılık endüstrisi bünyesindeki daha da güçlü yandaşlarına karşı gelmek isteyecek seçilmiş siyasetçilerin sayısı çok çok azdır. Newfoundland Balıkçılık ve Tarım Bakanı John Efford'ın şu sözleri, bu çıkarlar adına söylenmektedir: "O 6 milyon fokun, ya da sayıları her ne kadarsa hepsinin öldürülüp satıldıklarını, imha edilip yakıldıklarını görmekten memnun olurum. Onlara ne olduğu umurumda değil... ne kadar çoğu öldürülürse, o kadar sevinirim." Efford gibi siyasetçiler o makamları işgal etmeye ve hükümet politikası üzerinde denetim kurmaya devam ettikçe, kitlesel fok katliamları da sürecektir. Gerçekten durum bu kadar basit.

1960'lı yıllardan itibaren, olup bitenlere tepki duyan halk avlanmaların sona erdirilmesi için çağrıda bulunmaya başladı. O sıralarda yayımlanmış olan fotoğraf ve video görüntülerini görenlerden çok azı bunu hafızasından silebilmiştir: Koyu giysiler içindeki avcılar, iri gözlü, savunmasız beyaz fok yavrularını öldüresiye döverek, onların masum kanlarını buzların üzerine oluk oluk akıtıyorlar. Kamuoyundan gelen protestolar karşısında, Kanadalı milletvekilleri iki haftalıktan küçük yavruların (tüy değiştirmeye başlayıp beyaz tüylerini döktükleri döneme kadar olanların) öldürülmesini yasaklayan bir kanun çıkardı. Ancak, avları düzenlemeye yönelik olarak çıkarılan diğer yasalar gibi, bu yasa da riayetten çok ihlal gördü. Kanada

avcılığına yönelik hükümet denetimi, en iyi haliyle tutarsızdır. Grönland en azından Kanadalıların ikiyüzlülüğüne düşmeyecek kadar dürüst. Grönland'da beyaz fok yavrularını sopayla döverek ya da vurarak öldürmek suç sayılmıyor. Bunun suç olduğunu iddia etmek (Grönland Yüksek Mahkemesi'ne göre) anayasaya aykırı.

1983'ten sonra, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu oluşturan ülkelerde beyaz fok yavrusu kürkü ithalatı yasaklandı. ABD'de, 1972 tarihli Deniz Memelilerini Koruma Kanunu'na dayanan benzer bir yasak var. Bu ambargoların gitgide birikerek artan etkileri tahmin edildiği gibi olmuştur: Beyaz fok yavrusu kürkü piyasasında ciddi bir düşüş yaşanmıştır. Günümüzde, "kaliteli" fok derilerinin çoğu, kürk ve deri üretimi için (AET dışında bir ülke olan) Norveç'e ihraç edilirken, fok etinin kötü tadı (bol miktarda devlet sübvansiyonunun desteğiyle) Kanada'da, salam ya da sosis tadı vermesi beklenen kimyasallarla "iyileştirilmektedir." Fok endüstrisinin bu manasız konumuna rağmen, siyasetteki gücü asla küçümsenmemeli. 1994'te Kanada fok endüstrisi hızlı bir yükselişe geçti; 1995'te "et sübvansiyonlarının" uygulamaya konmasıyla avlanma 1975'teki düzeylere çıktı. Şubat 2003'te Kanada Balıkçılık Bakanı Robert Thibault, yıl başına 350.000'i geçmemek şartıyla üç yıl içinde 975.000 Grönland foku avlandığını bildirdi.

Kanada fok avının yeniden canlanmasına katkı sağlayan bir başka faktör, fok penisine olan piyasa talebiydi. Bilhassa Asya'da bu organlardan yapılan kapsülleri içeren kuvvet ilaçları, sözde güçlü afrodizyak etkileri için tüketilmektedir. İyi bir ereksiyon mu lazım? Çaresi, fok penisi. Yakın zamana kadar, bütün bir fok penisi beş yüz doların üzerindeki fiyatlara alıcı buluyordu. Erkeklerin cinsel fonksiyon bozukluğuna çare olarak Viagra'nın piyasaya sunulmasından sonra, fok penisi piyasası daha birkaç yıl önceki kapasitesinin dörtte birinden de geriye düşmüş durumda.

Kanada'daki avcılığa ilişkin uygulanabilir kuralların uygulanmasını sağlama işi Balıkçılık ve Okyanus Bakanlığı'na dü-

şüyor. Kurallar arasında şu da var: Avcıların, bir hayvanın derisi yüzülmeden önce ölmüş olduğunu kesin olarak anlamak için "göz kırpma testi" yapmaları isteniyor. Test, fokların gözlerini kırpıp kırpmadıklarını görmek için gözlerine vurulmasından ibaret. Göz kırparlarsa, canlı oldukları varsayılıyor; kırpmazlarsa, ölmüş sayılıyorlar. Bakanlık yetkilileri, ısrarla, kuralların uygulanıp uygulanmadığının "sıkı sıkıya denetlendiğini" söylüyor. Veteriner hekim Mary Roberts'in kişisel bulgularının da gösterdiği gibi, onların bu güvenceleri asılsız:

> 1998 boyunca gerçekleşen ticarî fok avı sırasında Uluslararası Hayvan Refahı Fonu [IFAW] tarafından elde edilen yeni video kanıtlarını gözden geçirdim. 1997'deki çekimlerin yayımlanmasının üzerinden tam bir yıl geçtiği halde, bu avı denetlemekle sorumlu Balıkçılık e Okyanus Bakanlığı ve bu avı kurallara uygun diye tanıtan Kanada Fok Avcıları Derneği, fokların eziyet çekmemesini sağlamak ve Deniz Memelileri Kanunu ve Kanada Ceza Yasası'nın ilgili hükümlerine uyulmasını garanti altına almak yönünde herhangi bir şey yapmış değiller.

Dr. Roberts radikal bir hayvan hakları savunucusu değil. Kendisi aslında, Ontario Başsavcılığı'na bağlı Hayvanları Koruma Denetleme Kurulu Başkanı ve Ontario Veteriner Hekimleri Derneği Hayvanları Koruma Müdürü olarak görev yapmış çok saygın bir meslek erbabı. Bakanlık sözcüleri ile Dr. Roberts'ınkiler arasında hangisine güveneceğine dair bir tercih yapması gerektiğinde, tarafsız birinin birincisini seçeceğini sanmıyorum.

Dr. Roberts'ın sözünü ettiği eziyet gerçek ve son derece korkunç. Bazı foklar kalın sopalarla dövülüyorlar. Bazıları silahla vurularak, ağır ağır, acı içinde ölüme terk ediliyor. Kimileri, yaralı ve bilinçleri henüz açıkken, buz üzerinde sürükleniyorlar. Resmî makamlar tersi yönde güvence verseler de, pek çok fokun canlı canlı derileri yüzülüyor. Elbette bunlar hiç olmamalı, ama olanların çok nadiren olduğunu öğrenmek de bir ölçüde rahatlama sağlayabilirdi. Maalesef, bunlar çok sık yaşanıyor. 2001 yılında bir grup veteriner tarafından yürütülen bağımsız bir bilimsel araştırmada, fokların tam % 42'sinin canlı

canlı derilerinin yüzüldüğünü saptandı. Bu da yaklaşık olarak 130.000 fok demek.

Rakamlar hislerimizi donuklaştırabilir. Kimi zaman, bazı şeylerin gerçekliğini somutlaştırmaktan ziyade, onları bize daha da uzak kılabilir. Yıllık katliamları takip eden insanlar yıllardır işlerin kötü gittiğini gayet iyi biliyorlar. Ancak, J. Dwyer'in *Over the Side, Mickey: A Sealer's First-Hand Account of The Newfoundland Seal Hunt* adlı kitabının yayımlanmasına kadar, okurlar bu kötülüğün şiddetinden habersizdi. Olanlar aslında tahayyül edilenden çok daha kötü. Kendilerini destekleyen bir acımasızlık kültürüyle çevrili avcılar, hiçbir insan evladının düşmemesi gereken alçaklık seviyelerine iniyorlar. İşte Dwyer'ın bizzat yaşadıklarından bir örnek:

> Fok avcılığı karşıtları, fok avcılarının gaddar olduklarını söylüyorlardı. Haklıydılar. Bu işe dayanmak için barbar olmak zorundasınız!.. Ne kadar gaddarlaşacağınız, bununla ne kadar uzun süre haşır neşir olduğunuza bağlıydı. Bir keresinde, ava girişmemizden çok kısa süre sonra biriktirdiğim on tane kafayı kullanarak iki saat boyunca "kafa-topu" oynamıştık. Oyun hokey gibiydi; yalnızca, hokey sopaları yerine *hakipik*'lerimizi kullanıyor, kale direği yerine kullandığımız can çekişen iki leşin arasına kafaları isabet ettirmeye çalışıyorduk. Hepimiz sırayla atış yapıyorduk. Oyun bittiğinde, gözler, dişler, kafatası parçaları ve altçene kemikleri alanın dört bir yanına dağılmıştı. Oyunu Darrell [Dwyer'in arkadaşı] kazandı ama hepimiz için müthiş bir eğlence oldu.

Diğer fok avcılarının "müthiş bir eğlence" için benzer yollara başvurmaktan kaçındıklarını varsaymamız lazım, Kanada Balıkçılık Bakanı Thibault'un "Kanadalılar insanî avlanma uygulamalarına büyük değer veriyorlar. Bakan olarak ben de bu değeri takdir ediyor ve fok avcılığının insanî bir biçimde ve bu alandaki tüm kurallara uygun olarak yürütüldüğü garantisini veriyorum" diyerek verdiği güvenceye inanmamamız gerekiyor.

Bu koşullarda "insanî" yöntem ve muameleden söz etmek, ikiyüzlülükten de beter. Kanada hükümeti bile bunu biliyor

olsa gerek. Fokların "insanî" muamele gördüklerine öyle eminler ki, av sırasında "yetkisiz" herhangi birinin fotoğraf çekmesi ya da video kaydı yapmasını suç kapsamına aldılar. Saklayacak hiçbir şeyleri yok. Hiç. Kanada Uluslararası Hayvan Refahı Fonu'ndan Rebecca Aldworth'ü yıldıramamışlar. Aldworth'ün 2003 katliamı sırasında gördükleri arasında, şunlar da var:

> Öldürme yöntemleri zalimceydi. Fok avcısı foka kalın bir sopayla vuruyor, hayvan kımıldamadan yerde yatıyordu. O zaman avcı onu kesmeye başlıyordu ancak sık sık, hayvan yeniden kımıldanmaya başlıyordu. Bu durumda avcı hayvana yeniden sopayla vuruyordu. Fok yine kımıldanmayı kesiyor ve avcı deri yüzme işine geri dönüyordu. Fok tekrar kımıldıyordu. Genelde avcı, öldürmekten vazgeçip, hâlâ can çekişmekte olan hayvanın derisini yüzme işini öylece bitiriyordu.

Mecbur tutulan göz kırpma testine gelince, Aldworth "fok avcılarının hemen hemen hiçbirinin bunu uygulamadığını" kaydediyor.

Suçu mağdura atmanın klasik bir örneği olarak, arp fokları Kuzeybatı Atlantik'teki morina balığı kaynaklarını yok etmekle suçlanıyorlar. Çok fazla sayıda fok, "balıklarımızdan" aşırı miktarda yiyorlar, bu yüzden de fok popülasyonunun fazlasını yok etmemiz "gerekli" Gerçekler tam tersini söylese de, Newfoundland Balıkçılık ve Tarım Bakanı gibi insanların zihniyeti bu. Ve gerçekler tam tersini söylüyor. Daha Kasım 1999'da, deniz biyologları şunu kanıtladılar ki, "insanlar tarafından öldürülen fokların sayısı... gerçekten 'önlem niteliğinde' bir denetleme modelinin mazur görebileceği düzeylerin iki ilâ altı katını aşmış durumda." Bölgedeki morina balıklarının ani azalışı, fok balıklarının aşırı bolluğundan kaynaklanmıyor; bunun nedeni, açgözlü balıkçılık endüstrisinin yol açtığı aşırı avlanma.

Hıristiyan misyonerlerin Eskimoları Hıristiyanlaştırma girişimleri sırasında "Tanrı'nın kuzusu" imgesini kullanmakla işlerini nasıl zorlaştırdıkları anlatılır. Hiç kuzu görmemiş olan

Eskimolarda, bu imge gerekli çağrışımı yapmıyordu. Bunun yerine, misyonerler "yavru fok balığı" anlamına gelen *kotik* sözcüğünü seçtiler. Bundan daha iyi bir seçim tahayyül edilemez. Wilfred Grenfell'in dediği gibi "Buzdan beşiğinde uzanmış yatarken, kusursuz beyazlığı, kırılgan, korunmaya muhtaç doğası ve dokunaklı masum bakışlarıyla bu hayvan muhtemelen ...[kuzunun] doğadaki en uygun muadili" O halde, her yıl yüz binlercesini öldürmek için ne bekliyoruz? İnsan işte böyle bir mahluk.

Fok katliamı neden sürüyor? En önemli getirisi, para. Ne de olsa insanlar derileri satıyorlar ve her alım satımda birileri kazanç sağlıyor. Diğer insanlar fok derisi, fok eti ve fok yağından elde edilen ürünleri satın almayı bıraksalar, bu mesele son bulur. Gereken yalnızca bu. Az sayıda insanın davranışlarında ufak bir değişim yalnızca. Buna da gerek kalmadan, eğer seçilmiş politikacılar, fok avcılığı, balıkçılık ve kürk endüstrilerinin öncülerinin yerleşik çıkarlarına karşı koyacak cesareti bulsalar, yıllık katliamlar son bulabilir. Siyasî bağlamından baktığımızda, hayvanların kaderi, bizim kimi seçip kimi elediğimize bağlı.

İran Kuzuları

Kürk konulu tartışmamızda, başta Afganistan ve Özbekistan olmak üzere Orta Asya ülkelerinden ithal edilen kürkten yapılma ya da onunla süslenen mantolar ve diğer giysilere değinmemek olmaz. Bu kürklü deriler cenin halindeki ya da yeni doğmuş (İran kuzusu da denen) karakul kuzularından elde edilir. Kuzu büyüdükçe, postunun sıkı, düzgün bukleleri açılmaya başlar. Olabildiğince sıkı ve düzgün bukleli postlar yüksek prim yaptığından, kuzular doğumlarının on beş gün öncesinden, doğumdan bir-üç gün sonrasına kadar geçen sürede öldürülürler. İlk prosedür, gebe annenin de öldürülmesini gerektirir ki, ilk bakışta bunu anlamak zor gelebilir. Bunun ticaretini yapan biri üreyen dişi bir hayvanı neden öldürsün?

Nedeni, paradır. Cenin halinde öldürülmüş karakul kuzularından yapılan bir manto, yeni doğmuş kuzulardan yapılan ay-

nı ölçülerdeki bir mantonun iki katı fiyata satılır; ikincisi ancak on iki bin dolara kadar çıkabilirken, birincisi yirmi beş bin doların üzerinde alıcı bulur. Ralph Lauren ve Karl Lagerfeld, İran kuzusu kullanan tasarımcılar arasındadır ve Fendi ve Neiman Marcus bu tür tasarımları satan mağazalardandır.

ABD İnsanî Muamele Derneği'nin (HSUS) internet sitesinde Mart 2000'de gizli kamerayla çekilmiş görüntüler yer alıyor. Bu ayrıntılı görüntüler "dişi bir koyunun yere yatırılışını, boğazının kesilişini ve karnında –kürk mantolar, yelekler ve diğer kılık kıyafet objelerinin "hammaddesi" olan– gelişim aşamasındaki fetüsün bir işçi tarafından çıkarılabileceği genişlikte bir yarık açılışını gösteriyor." Derisi yüzüldükten sonra, kuzuların diğer kısımları çöpe atılıyor. Hollandalı hayvan hakları grubu Bont voor Dieren, öldürülen İran kuzularının sayısını yılda dört milyon olarak veriyor. Altmış kuzudan alınan kürkle, standart boyutta bir tane manto yapılabilir.

Kedi ve Köpek Kürkü

Çin'deki insanlar kedi ve köpek yiyorsa, bu hayvanların kürklerinden de yararlanmanın yollarını bulmuş olmalarına şaşmamak lazım. Amerikalılar da temelde aynı şeyi yapıyor, etleri için yetiştirdikleri sığırların derilerinden yararlanmak için derilerini yüzüyorlar. Neden Çinlilerin daha farklı davranacağını düşünüyoruz ki?

Çin'de ve diğer Güneydoğu Asya ülkelerinde, (HSUS tarafından verilen rakamlara göre) yılda iki milyon kedi ve köpeğin kürkleri sırtlarından alınıyor. Bu kürklü deriler, Asya, Avrupa ve Kuzey Amerika'nın dört bir yanına ihraç edilen diğer ticarî ürünler arasında yerlerini alıyor. Ürünler, doldurulmuş hayvandan, anoraklara iliştirilen kürklü süslemelere uzanan bir yelpazede çeşitlilik gösterebiliyor. Uzun manto yapmak için yirmiden fazla kedinin ya da on iki köpeğin kürkü gerekebiliyor; kürkün kedi ya da köpek yavrularından elde edilmesi durumunda bu sayı daha da artıyor.

İşletmelerin çoğunluğu küçük (en fazla birkaç yüz hayvan-

lık) ancak, buralarda yaşanan yoksunlukların boyutları muazzam. Kürklerinin canlı ve parlak oluşu nedeniyle, kısa tüylü kediler ve Alman çoban köpekleri tercih ediliyor. Hayvanlar, yaşam kalitelerinin hiç umursanmadığı içler acısı koşullarda barındırılıyorlar.

Hayvanların öldürülme yöntemleri dehşet verici. Kediler kimi durumlarda sahipleri tarafından boğazları sıkılarak öldürülüyorlar; diğer bir yöntem, asarak öldürmek veya bir yere asıp boğazlarına zorla su akıtarak boğmak. Köpekler, çaresizce kendilerini kurtarmak için mücadele ederken boğazlarını kesecek şekilde, bir telle boyunlarından asılıyorlar ya da havada asılıyken bedenlerine keskin bir bıçak saplanıp kanları akıtılarak öldürülüyorlar. Deri yüzme işi çabucak, kimi zaman hayvanın ölmesi dahi beklenmeden yapılıyor. Bu vahşice vakalarda, anestezi uygulamak düşünülmüyor bile. Neyse ki Çinliler en azından hayvanların refahını umursadıklarını ya da onlara insanca davrandıklarını söylemiyorlar. (Kürkleri için İran kuzularını kesen insanlar da öyle.)

1997'den itibaren HSUS'un uluslararası kedi ve köpek kürkü ticaretini gözler önüne sermesi üzerine, Amerikalılar, bilhassa Amerikan mağazalarındaki giysilerin bu hayvanların kürkleriyle süslendiğini ama başka adlarla etiketlendiğini (Çin veya Asya kurdu gibi) öğrendiklerinde, büyük öfkeye kapıldılar ve bunu protesto ettiler: Kedi ve köpeklerin kürklerini onlardan çalamazsınız. Kürk *onların kürküdür; bize değil, onlara ait olan bir şeydir.* Kedi ve köpekleri kürkleri için öldürmek hem gayri medenî, hem de etiğe aykırıdır. Hayvan hakları savunucuları da aynı şeyi savunuyor. Tek farkla ki, bizler bu görüşü, kürkü çalınan tüm hayvanlar için savunuyoruz.

Kedi ve köpek kürkü... Bu bağlam, algıda bir değişim için hepimize muazzam bir fırsat sunuyor. Yapılacak şey, kunduzların ve kır kurtlarının, vizon ve fokların ahlakî statüsünün, kedi ve köpeklerinkinden farklı olmadığını görmeye başlamak; bu kadar basit (ve bir o kadar zor). Elbette pek çoğumuz, kedi ve köpeklerle, ilk saydığımız hayvanlarla olmayan yakın bir ilişki içindeyiz. Kedi ve köpekler ailemizin üyeleri

olarak bizimle birlikte yaşıyorlar. Onlar tam anlamıyla ailemizin bir üyesi. Yaban hayvanlar öyle değil. Yine de görmeyi denesek, onların özünde aynı olduklarını fark edebiliriz. Bir kunduzun ya da bir fokun gözlerinin ardında *biri var*; tıpkı bir kedinin, bir köpeğin gözlerinin ardında *biri* olduğu gibi. Hayvancıl duyarlılığımız geliştikçe, algılarımız değiştikçe, ötekini ne kadar net görebiliyorsak, bunu da o denli net görürüz.

DERİ

Tüm Amerikalılar kedi ve köpek kürkünden yapılmış giysileri reddetse de ve diğer hayvanların kürklerinden yapılan giysileri giyenlerin sayısı çok az olsa da (umarız böyledir), deri giymek, Amerikalılar arasında sabah kahve içmek kadar yaygın bir alışkanlıktır. Amerika'nın deri ürünleri listesindeki hayvanlar arasında, domuz, kaz, kuzu, at, yılan, yaban domuzu, geyik, kurbağa, köpek balığı, bizon, zebra, kanguru, timsah, kertenkele, yılan balığı ve fil sayılabilir. Yine de, sığırlardan elde edilen post ve deri, yaygınlığı bakımından diğer deri türlerinden çok daha öndedir.

Dünya piyasasının en büyük deri satıcıları Avrupa Birliği ülkeleridir; diğerlerinden açık ara farkla önde olan başlıca üretici İtalya'dır ve onu İspanya takip eder. Çin, Güney Kore, Brezilya, Pakistan, Tayland, Hindistan, Kanada ve ABD, deri ihracatçısı diğer ülkeler arasındadır. Küreselleşmenin etkileri hissedilmeye devam ederken, deri üretimi, Asya ve Güney Amerika'da yeni pazarlar bulmaya başlamıştır.

Deri nasıl yapılır? Mezbahadan giyim mağazasına hangi aşamalardan geçer? Elliot Gang, bunu şöyle özetlemiş:

> Temel işlem, derinin cesetten soyulması, tuz ve bakterisid çözeltisinde arıtılması ve suya batırılarak temizlenmesi ve rehidrasyonunun sağlanmasıdır. Bundan sonra, sülfid ve kalsiyum hidroksit kullanılarak, tüyler çıkarılır ve et parçalarının tamamen temizlenmesi kolaylaştırılır. Daha sonra deriye kimyasallar (ve sülfidlerden) bir miktar daha sürülür, nötralize edilir

ve tabaklama maddelerinin deriye iyice işlemesini sağlamak için (genelde sülfirik asit çözeltisinde) paklanır. Sonra, kromyum tuzları kullanılarak deri tabaklanır ve burularak suyu sıkılıp kurutulduktan sonra, nihaî kullanım amacına göre tasnif edilip başka işlemlere alınır.

Fazla kimyasal kullanıldığı hissine kapıldıysanız, haklısınız. Deri imalatıyla ilgili olarak ortaya atılan, iş güvenliği ve çevreye ilişkin, bu bölümün notlarında ayrıntısıyla yer verilen haklı endişelerin temelindeki husus da budur. Tüm bu kimyasal maddeler, atıkların aktıkları yer olan dere ve nehirler için olduğu kadar onlarla iş gören insanlar için de zararlıdır. Deri üretiminin yanlış bir şey olduğunu düşünmek için hayvan hakları savunucusu olmanıza gerek yok. Ancak, eğer hayvan hakları savunucusuysanız, deri üretiminin uygunsuz bir şey olduğunu düşünmeniz kaçınılmazdır.

Belli ki pek çok insan, deri satın almanın ahlaken masum bir tavır olduğunu düşünüyor. Ne de olsa deri, etleri için zaten öldürülmüş olan hayvanlardan alınıyor. Deriden yapılmış bir şey satın aldığımızda, ölü bir hayvandan elde edilmiş derinin (postun) bir kısmını satın almış oluyoruz yalnızca. Bunun nesi yanlış ki? Bir düşünelim.

İşte size, pek çoğumuzun deri hakkında ne kadar az bilgi sahibi olduğumuzu anlamak için bir örnek (inanın bana, az sonra anlatacağım şeyi öğrenmeden önce ben de deri hakkında bilebileceğim her şeyi bildiğimi sanıyordum). Bize ineklerin gerçekten *iyi muamele gördüğü* bir ülke söyleyin deseler, çoğumuz "Hindistan" derdik. Ve çoğumuz yanılmış olurduk.

PETA (Hayvanlara Etik Muamele için Mücadele Edenler) örgütünün Hindistan'daki üyelerinin kaydettiği gizli kamera görüntüleri, yaşlı, hasta ve sakat ineklerin yüzlerce kilometrelik mesafeyi zorla yürütülüşlerini ya da üst üste kamyonlara tıkılarak engebeli yollarda sarsıla sarsıla götürülüşlerini gösteriyor. Pek çok inek nakliye sırasında ölüyor. Pek çoğu da yaralanıyor. Bazıları öyle bitkin düşüyorlar ki, yere yığılıyorlar ve yürüyemeyen diğerleri gibi mezbahaya sürüklenerek götürül-

mek durumunda kalıyorlar. Hâlâ yürüyebilir durumda olanlar, sivri sopalarla itilip kakılarak ölüme gitmeye zorlanıyor; mezbaha işçileri, koşturarak ilerlemeleri için gözlerine acı biber sürüyor, kuyruk kemiklerini kırıyorlar. Tıpkı etleri için değil kürkleri için öldürülen Afganistan'daki karakul kuzuları gibi, videoda gösterilen –bitkin, sıska, bir deri bir kemik kalmış– inekler de, etleri değil, derileri için katlediliyorlar. Tüm bunlar güya ineklerin kutsal sayıldığı bir ülkede oluyor. Gandhi, biricik ineklerine bugünkü Hindistan'da yapılan muameleyi görebilseydi, dehşet ve tiksintiyle gözlerini kaçırırdı.

Hindistan'a özgü bu gaddarlıklar bir yana, hem çiftçiler hem de ekonomistler, deri endüstrisinin sığır yetiştiren insanlar için vazgeçilmez bir gelir akışı sağladığını biliyorlar. Hayvan yetiştirmek ucuz bir şey değildir ve üreticiler, başta deri olmak üzere hayvansal "yan ürünlerden" elde ettikleri ve gelirlerinin % 10'unu oluşturan o pay olmaksızın bu işi götüremezler. Gang'in dikkat çektiği gibi "hükümetin ve sektörün verdiği rakamlara göre, hayvan derisinin değeri, canlı hayvanın yaklaşık % 6-7'sine denk, ABD'de yıllık 2 milyar doların biraz üzerinde." Büyük bir çiftlik sahibinin ortalama kâr marjının % 2 olduğu göz önünde tutulursa, tüketicilerin deri pazarını boykot etmeleri halinde, çok sayıda çiftçinin bu sektörden çekilmek zorunda kalacağı anlaşılır. Dolayısıyla her deri mal satın alışımızda, günümüzün sınaî çiftliklerinde hayvanların kitlesel üretiminin ayrılmaz bir parçası olan hayvan istismarına (minimum) destek vermiş oluyoruz. Ayakkabı, kemer, ceket ve diğer giyim eşyalarının yapımında kullanılan inekler ve domuzlar, 6. bölümde anlatılan içler acısı koşullarda yetiştirilen hayvanların ta kendileri. Deri satın almak ahlaken masum bir davranış değil.

YÜN

Merinos yününe Amerika'nın her yerinde, hemen hemen her giyim mağazasında rastlayabilirsiniz. Eldivenler, atkılar, yelekler, kazaklar, montlar: Merinos ürünü her türlü giysiyi raflarda ya da askılarda bulursunuz. Pek çok tüketicinin, merinos yü-

nünün Avustralya menşeli olması ötesinde, onun nereden geldiğine ilişkin bir şey bilip bilmediği bir başka sorudur.

Merinos koyunları, yün endüstrisinin can sıkıcı bir ekonomi sorusuna yanıtıdır. Soru: Üretimde tek koyundan elde edilen yün miktarını en üst düzeye nasıl çıkarabiliriz? Endüstrinin yanıtı: Koyun başına deri miktarını arttırarak. Yanlış okumadınız. Endüstrinin yanıtı aynen böyle: Koyun başına deri miktarını arttırarak. Basit bir aritmetik işlemi. Pürüzsüz deri, yünün büyümesi için x miktarda yüzey sağlar; oysa kırışık deri, yani okyanustaki mercan katmanları gibi kat kat olmuş deri, x+y miktarda yüzey sağlar. Ve x+y miktarda deri demek, koyun başına daha fazla yün elde etmeniz demektir.

"Buruşuk derili olmak" merinos koyununun özelliğidir. Yıllarca süren yoğun tür ıslahının ürünü olan merinos koyununun o deriye sahip olmasının nedeni, Avustralyalı koyun yetiştiricilerinin nesiller boyu onları elde etmeye yönelik ıslah çabasıdır. Buruşuk derili koyunlara sahip olmak, yetiştirdikleri koyun başına üretimi maksimize ettiğini düşünen çiftçilerin işine gelebilir. Koyunlar için ise bunun hiç de iyi olmadığı kesindir.

Merinos koyunu işediği ya da dışkıladığı zaman, idrar ve dışkı derilerindeki kıvrımlarda toplanır. Yumurtalarını bırakmak için nemli bir yer arayan kurt sinekleri de onları koyunun derisinin kıvrımları arasına bırakır. Yumurtalar bir günden kısa sürede olgunlaşır ve içinden çıkan larvalar, artık birer parazit olarak, en yakın besin kaynağına yönelirler; bu da, elbette ki, koyundur. Müdahale edilmeyince (bu tür istilalara "parazit istilası" deniyor) obur larvalar beslendikleri hayvanın başka yerlerine de yayılabilir. ve birkaç günde onları öldürebilirler. Kazlar, hatta köpekler, bilhassa başıboş olanlar, parazit istilasına kurban gidebilir. Ölüm nedeni: Sıvı ve kanda protein kaybı.

Zamanla, koyun endüstrisi buna karşılık olarak bir yöntem benimsedi. Yöntemin mucidi ve 20. yüzyılda yaşamış bir Avustralyalı koyun yetiştiricisi olan J. H. Mules'ten esinlenilerek bu yönteme "Mulesleme" adı verildi. Çiftçiler, keskin bir bıçakla, koyunun kasık altı bölgesindeki deriden büyük bir

alanı kesip alıyorlar; bunun mantığı, yaralar iyileştiğinde buruşukluğun da gideceği ve dolayısıyla parazit istilası potansiyelinin de ortadan kaldırılmış olacağı. Başka bir deyişle, parazit istilası sorununu çözmek için, çiftçiler nesiller boyu merinos koyunlarına tür ıslahı uygularken elde etmeyi hedefledikleri deri özelliğini (en azından kısmi olarak) bozmaya çalışıyorlar.

Tabii ki, iyileşmesi üç ilâ beş hafta alan iltihaplı yaraların kendileri de, kurt sinekleri için cazip bir nemli ortam sunmaktadır; bu yüzden, çiftçinin bakış açısından değerlendirildiğinde Muleslemenin etkili bir önlem olduğu tartışmalıdır. Koyunların buna tepkisine gelince, işte bir tasvir: "Mulesleme işleminden sonra, kuzuların, acıdan kurtulma çabasıyla, kıvranarak, yengeç gibi sürünerek yan yan kaçmaya çalıştıklarını görebilirsiniz."

Mulesleme işlemi, merinos yününün oluşumunun bir parçasıdır. Büyük çiftçilerin koyunun yaşamını uzattığını iddia ettikleri diş öğütme de öyle. İşlem şöyledir. Öğütücüler ya da yuvarlak bıçaklar kullanılarak, dişler dibine kadar törpülenir ya da damağın hemen üstünden kesilir; her iki durumda da, işlem sırasında sürekli olarak sinirlere temas edilir. Dustin Hoffman'ın *Maratoncu* filminde oynadığı karakterin eski bir Nazi tarafından dişlerinin söküldüğü sahnede olduğu gibi, koyunlara da işlem sırasında hiçbir anestezi uygulanmaz. Ve aynen Muleslemede olduğu gibi, işlem sonrasında da koyunlara acı dindirici hiçbir müdahalede bulunulmaz.

Merinos koyunları, kulak çentme (tanıma amaçlı), kuyruk kesme ve erkek koyunların iğdiş edilmesi de dahil, başka pek çok biçimde doğrudan fiziksel saldırıya maruz kalırlar. Tüm bu işlemler, koyunlar daha birkaç günlükken, acılarını dindirmek ya da mümkün olduğunca azaltmak adına en ufak bir zahmete girilmeksizin yapılır. İğdiş etme, üç şekilde olabilir: Bıçak kullanılarak, bir aletle sperm kordonu ezilerek, ya da testis torbası etrafına lastik bir halka geçirilerek.

Bedensel dokunulmazlığa yönelik tüm bu saldırıların zalimce olduğunu düşünmekte haklısınız. Avustralyalı Kanun Re-

formu Başkanı M. D. Kirby'ye göre, Avustralya'daki koyunlar, her yıl, kedi ve köpeklere yapılmış olsa zalimce fiiller olarak sınıflandırılacak, hak ihlali niteliğinde *elli milyon* işleme maruz kalıyorlar. Her biri hayvanların bedensel dokunulmazlık haklarını ihlal eden bu işlemlerin hepsi, kurbanlar koyun olduğunda son derece meşru sayılıyor. Hayvanların acı çekmesi, kanun koyucuların ya da merinos üreticilerinin umurunda değil. Neden olsun ki? Üreticinin bakış açısına göre, asıl önemli olan hayvan başına yün verimini en üst düzeye çıkarmak; hayvanın acısının ekonomik denklemde yeri olmadığından, onu dikkate almaya da gerek yok.

Hayvanların çektiklerine yönelik kayıtsızlık, kırpma işleminde de etkisini gösteriyor. Çoğunluğu kentli insanlar olarak bizler kuzuların, berbere ya da kuaföre gittiğimizde olduğu gibi nazikçe yerlerinden alınıp kırpılmaya götürüldüklerini hayal ederiz. Bu düşünceden vazgeçsek iyi olur. Nezaketin bu muamelede yeri yok. Neden böyle olduğunu Jennifer Greenbaum bize anlatıyor:

> Koyunlar sırt üstü yere devrilip hareketsiz hale getiriliyor, kırpma aletiyle uraşlanıyor İster makineyle, ister makasla kırpılmış olsun, deride kesikler oluşması çok yaygın bir durum. Özensiz kırpma, meme uçlarını, cinsel organı, diğer uzantıları ve dokuları yaralayabiliyor. Makineyle kırpmada, koyunların hareketlerini engellemek için yüzlerine sıkı kelepçeler geçiriliyor... Kırpıcı haşin davranarak koyunu organlarına zarar verecek bir pozisyonda tutarsa, koyunun daha önceden sağlık sorunu varsa ya da tüylerin kırpılması koyunun sisteminde şoka neden olursa, ölümler gerçekleşebiliyor... [Kırpma işleminden sonra] çıplak kalan koyunlar yeniden çayırlara salınıyor ve burada ağır güneş yanıklarına ya da beden ısılarını koruyamadıkları için aşırı üşüme gibi eziyetlere katlanmak zorunda kalıyorlar.

Son bir şey daha: Merinos koyununun yaşamında bir dönem gelir, hayvan artık kaliteli yün veremez. Yılda yaklaşık yedi milyon koyun için bu, yaşamının Ortadoğu'da koyun eti

pazarında noktalanması demektir. Koyunlar, sivri sopalarla itilip kakılarak, bazıları 125.000 hayvan taşıma kapasitesine ulaşan çok katlı gemilere bindirilirler. Orada, sıradan fiziksel hareketleri bile imkânsız kılan bir alana üst üste tıkılmış halde, üç hafta, kimi zaman daha da uzun süren bir deniz yolculuğu yaparlar. Varacakları yere geldiklerinde, hâlâ hayatta olanlar (pek çoğu ölür) gemiden indirilir ve yine itile kakıla bir miktar daha yol kat ederek İran ya da Irak'ta bir dinî ritüelde, kasapların ellerinde, kanlı, korkunç sonlarına erişirler. Ürün etiketlerindeki uyarılarda dürüst olunsaydı, merinos koyunlarının tüyler ürpertici o son günlerine de yer verilirdi. Ben şöyle bir etiket öneriyorum: "Bu yün, kimi insanların para kazanma, kimilerinin şık olma arzusu yüzünden tüm hayatını haksız eziyetler görerek geçiren, sonunda, kimi insanların para kazanma, kimilerinin et yeme isteği yüzünden amansız koşullar altında başka yerlere nakledilip acımasızca öldürülen koyunlardan elde edilmiştir." *Bunu* giymek isteyen var mı?

Dünyanın başka yerlerinde olduğu gibi, Amerika'daki koyun endüstrisi de, Avustralya'daki koyun endüstrisi örneğinin bir çeşitlemesinden ibarettir. Bazı hususlarda farklılıklar olabilir ama hikâye genelde her yerde aynıdır. Koyunlar, kâr gayesiyle, yiyecek ve iplik elde etmek için yetiştirilir; kâr ne kadar büyükse yatırım o kadar iyi durumdadır. Kültürel paradigma (hayvanlar insan arzularını ve ihtiyaçlarını doyurmak için vardır) mutlak egemenliğini sürdürür. Bu paradigmayı veri kabul edersek, diğer çiftlik hayvanları gibi koyunların var olmasının da yalnızca iki nedeni vardır: İnsanlar tarafından yenmek ve giyilmek.

SONUÇ

Nancy'nin vizon şapkası içinde ne kadar müthiş göründüğünü kimse söylemese de bilirdim. Vizonlar bu yüzden vardı. Onlar birer "nesne" idi, "kişi" değil. Onlar ahlaken, salatalıklarla ya da yün bluzlarla aynı kategoride değerlendirilecek birer şeydi. O zamanlar, biri bana deri ayakkabı satın almamamı ya da yün

süveter giymememi söylese, bunu söyleyene deli diye acırdım. Ama bunlar çok geride kaldı. Kürk, yün ve derinin aslında nereden geldiğini bilmeden önceydi bunlar. Bunu öğrenmek, bir şeyleri değiştirebilir. Bu bilgi, bazı Kararsızların dünyaya daha farklı bakmasına katkı sağlayabilir.

Hayvan hakları savunucuları, kürk hayvanlarının "çiftliklerde" yetiştirilmelerinde, yaban hayatta tuzağa düşürülmelerinde, buzullarda dövülerek öldürülmelerinde ya da daha doğmadan öldürülmelerinde hiçbir geçerli mazeret göremezler. Çoğu Amerikalının kedi ve köpek kürküne ilişkin görüşlerini, hayvan hakları savunucuları her tür kürk için savunurlar. Onlar, hayvanların deri ya da postlarının giyim eşyalarına dönüştürülmesinin de aynı şekilde hiçbir haklı mazereti olamayacağını savunurlar. Söz konusu hayvanların insanlardan gördükleri muamele "insanî" değildir ve "hayvan refahını desteklediklerini" söyleyen kürk tacirleri ve avcıları, Söz-Eylem Uyuşmazlığı'nın tipik birer örneğini vermiş olur. Onlar hayvanlara bu şekilde muamele ettiklerini söyledikleri zaman, onlara "Hayır. Söylediklerin yalan," dememiz gerekiyor.

Bu hayvanların gördükleri muameleyi insanların ekonomik çıkarlarını öne sürerek haklı göstermeye çalışmak da mantığa aykırıdır. Birinin bir başkasının haklarını çiğneyerek maddî kazanç elde edecek olması, asla bunu yapması için bir ahlakî gerekçe olamaz. Aynı itirazlar, kürk, deri ve yün ticaretine atfedilen diğer sözde çıkarlar için de geçerlidir. Bir kadının lüks görünümlü bir manto ya da bir erkeğin deri bir ceket sahibi olmaktan alacağı hazzın, o insanların yaşamına keyif katacağı aşikârdır. Ancak alınan hazların, insan olsun olmasın, herhangi birinin haklarının ihlal edilmesi için geçerli bir mazeret olduğu düşünülemez. Hayvan kürkü ya da derisi, yalnızca onun gerçek sahibi olan hayvanın sırtında olmalıdır.

Hayvan hakları savunucuları, çuval bezi ve dişbudak sapları giyinerek dolaşmıyorlar. Bir hayvanı kasten öldürmeyi gerektirmeyen harika giyecek seçenekleri mevcut. Örneğin, büyük perakende mağaza zincirlerinde olduğu gibi internet üzerinden sipariş verilen firmalarda da sıkça bulunabilen çeşit çeşit

ayakkabı, kemer, cüzdan ve deriden yapılmamış başka ürünler piyasada mevcut. (Giriş bölümünde adı verilen internet sitesinde, bunlardan bazılarının bir listesi bulunuyor). Kumaşlar söz konusu olduğunda, en eski göz ağrımız pamuk ve pamuklu flanel son derece yaygın. Ancak sentetik yün ve her bakımdan yün ayarında bir dokuma olan Tensel de dahil, yeni sentetik ürünleri de ihmal etmeyin. Üstelik günümüzde üretilen sentetik kumaştan mantolar, kürkten daha sıcak tutuyor ve derinin dillere destan soğuktan koruma özelliğinin pabucunu dama atan bir seçenek olarak, (örneğin motosikletçiler için), deriden daha hafif, hareket serbestisi daha fazla olan yeni giysiler var. Peki ya kürkün görüntüsü ve dokusundan vazgeçemeyecek olanlar? Suni kürk artık her yerde bulunuyor, çok daha ucuz ve eskisinden çok daha revaçta. Aspen kayak merkezinde bile.

8

Hayvanların Performansçılara Dönüştürülmesi

Hayvanlar binlerce yıldır insan eğlencesi uğruna kullanılmaktadır. Dünyanın her yerinde, her zaman, bunun temel mantığı hep aynıdır. İnsanlar hayvanları, seyircilerin eğlenceli bulduğu çeşitli hünerler ve numaralar sergilemeleri için eğitirler. Kimi durumlarda eğlence ile spor arasında sıkı bir bağ vardır. Örneğin rodeo, bir spor olarak lanse edilir, at yarışı da öyle ("kralların sporu"). Rodeolar ve at yarışları aynı zamanda insanların eğlenmeye gittikleri yerlerdir. Öte yandan, bu ikisini (eğlence ve spor) farklı kılan can alıcı bir nokta vardır. Genelde spor, kazananların ve kaybedenlerin olduğu bir rekabet unsuru içerir; diğer eğlence biçimlerinde (*rock* konserleri ve baleyi düşünün) bu yoktur. Ancak bazı spor etkinlikleri de (örneğin futbol ve hokey maçları) aynı zamanda bir tür eğlence olarak görülür. Bazı insanlar bunun hayvanların dahil olduğu etkinlikler için de geçerli olduğunu düşünür. Örneğin bu insanlar boğa güreşleri ve tazı yarışlarını hem spor hem de bir eğlence biçimi olarak görürler. Bunun neden yanlış olduğu 9. bölümde anlatılacak.

Bu bölümde en azından bildik anlamda kazananların ve kaybedenlerin olmadığı koşullarda, yaban hayvanlarının eğlence amaçlı kullanımlarının bazı biçimleri ele alınıyor. Sirklerde ve su parklarında gösteri yapan bazı yaban hayvanlarının

içler acısı durumu, bu hayvanların bizi eğlendirmek üzere eğitilmesinin onların haklarına saygı göstermekle nasıl çeliştiğini apaçık görmemizi sağlayacak.

GELENEKSEL SİRKLER

Bazı sirklerde hayvan gösterileri olur; bazılarında olmaz. Hayvan gösterileri yapanların en tanınmışları arasında Ringling Brothers Barnum ve Bailey Sirki ile Clyde Beatty-Cole Brothers Sirki sayılabilir. Hayvan gösterisi yapmayanların en ünlüleri Cirque du Soleil ve New Pickle Family Sirki'dir. Aksi belirtilmediği sürece, bu bölümdeki konumuz (genelde "geleneksel" ya da "klasik" sirkler olarak anılan), yaban hayvanlarının gösterilerini içeren sirklerle sınırlı tutulacak.

Geleneksel sirkler güleryüzlü bir maske takınır. Dekorlar rengarenktir. Müzik neşelidir. Kostümler pırıltılı ve süslü püslüdür. "Her yaştan çocuğun" eğlenmesini garantilemek için elden gelen ne varsa yapılır. Nitekim, en çok da ebeveynlerle gelen çocuklar olmak üzere, çoğumuz sirkte gerçekten de eğleniriz. Regan ailesi sirkte hep iyi vakit geçirirdi. Günümüz dünyasında, bunun neden böyle olduğunu anlamak zor değil. Hiçbir ayıp sözcük, kan, saldırganlık ve cinsellik olmaksızın iki saat geçirmek. Ebeveynlerin, çocuklarını küçücük yaşta bilmeleri hiç gerekmeyen onca şeyden koruma derdinden kurtulduğu, memnuniyet verici iki saat. Sirklerin pek çok insan tarafından zararsız aile eğlencesiyle eş anlamlı olduğunun düşünülmesine, sirkleri eleştiren hayvan hakları savunucularının aile karşıtı ve Amerikan karşıtı, kendileri dışındakilerin eğlence ve tercih özgürlüğünü ellerinden almaya yeminli ahlakçı işgüzarlar olarak görülmelerine şaşmamalı.

Oysa eleştirilecek çok şey var. Geleneksel sirkin güler yüzlü maskesinin ardında, hayvanların sistemli biçimde yoksunluğa uğratıldığı bir dünya gizli; "hayvan terbiyesi" adı altında belgelenmiş zulmün sıradanlaştığı, hayvan koruma yasalarının ve müfettişlerin varlığının "her şeyin gayet yolunda olduğu" yönünde sahte bir güvence sunduğu bir dünya.

YOKSUNLUĞUN BOYUTLARI

Sirklerdeki yaban hayvanlarının sistemli bir biçimde yoksunluğa uğratılmaları, bu işletmelerin doğasının gereğidir. Yaban hayvanları sirklere ait değildir; onlar, hem birey hem de (örneğin fillerin durumundaki gibi) hareketli bir sosyal grubun üyeleri olarak kendi kimliklerini özgürce yaşayabildikleri ortamlara aittirler. Hiçbir sirk böyle bir ortam sağlayamaz. Alan sınırlaması, sosyal bağların yitirilmesi ve anormal davranışlar, bu hayvanların yoksunluklarının ne boyutlarda olduğunu anlamamıza yardımcı olur.

Alan Sınırlaması

Sirklerin yaban hayvanlarının doğal ortamlarından çok farklı olduklarını anlamak için Jane Goodall olmak gerekmiyor. Yılda kırk sekiz-elli haftayı yollarda geçirmek sirk çalışanları için alışılmadık durum değildir. Bir gösteri yerinden diğerine yolculuk edilirken, hayvanlar kamyonlara ya da vagonlara tıkış tıkış doldurulurlar. Gidecekleri yere vardıklarında, kısıtlamalar daha da ağırlaşır: Aslan ve kaplanlar kafeslere kapatılır, filler zincirlerle kelepçelenir.

Kafes boyutlarıyla ilgili resmî yönetmelik, muğlak olmanın ötesinde, ikiyüzlüdür. Federal Kanunlar Yönetmeliğinin 9. Bölümünün "Alan Koşulları" başlıklı 3.128 maddesinde şöyle denir: "Hayvanların kapatıldıkları yerler, her hayvanın makul bir hareket serbestisi içinde normal davranışlarını yerine getirebilmesine ve sosyalleşmesine izin verecek yeterince boş alan sağlamaya uygun inşa edilip, o şekilde tutulacaktır." "Yeterince boş alan" ya da "makul bir hareket serbestisi" ile ne kastedildiği kesin olarak belirtilmemiştir; kuralların muğlak olduğunu söylememizin nedeni budur. Ikiyüzlülük ise, bu kurallarla, "yeterince boş alana" sahip kafeslerin gereksinimleri *karşılayabileceğinin* ima edilmesidir. Bunlar abes sözlerdir.

Sirklerde gösteri yapmak üzere terbiye edilen yaban hayvanlarıyla empati kurabilmek, hayvancıl duyarlılığımızı geliştir-

mek için bir fırsattır. Yaban ortamlarında, aslanların yaşam alanı 3 ila 60 km^2 arasında değişir. Erkek kaplanlar için bu rakam (Hindistan'da) 3 ilâ 23 km^2 ve (Sibirya'da) 155 km^2'ye kadar çıkar. Karşılaştırma yapabilmek için, San Francisco ve Boston'ın sırasıyla 18 ve 18.5 km^2; Şikago'nun 88 km^2; New York City'nin beş beldesiyle birlikte toplam 119 km^2'lik bir alan tuttuğunu düşünebilirsiniz.

Aklı başında hiçbir insan, sirklerin aslan ve kaplanlara kafes içinde "yeterli boş alan", hayvanlara "makul hareket serbestisi" tanıyan bir alan sağladığına inanmaz. Ringling Brothers sirki, hayvanlardan ziyade halkla ilişkilere yönelik olarak tasarlanmış bir iyi niyet gösterisiyle, kafeslerinde "daha çok yeni seyyar evlerdekine benzeyen, ('veranda' diye bilinen) dışa doğru açılan bölümler" olmasıyla övünüyor. "Bölümlerin hepsi açıldığında, her kafes 91.5 cm. uzunluğuna erişerek, burada tutulan yedi ilâ dokuz hayvanın gezinmesi, birbiriyle etkileşim kurması ve egzersiz yapması için bolca alan sağlıyor." 91.5 cm. uzunluğunda bir kafesin aslan ve kaplanlara oldukları gibi hayvanlar olabilmeleri için "bolca alan" sağladığını sanmak düpedüz abestir ve sirk işleten dürüst herhangi bir insan bunu anlayabilir. Big Apple Sirki'nden Paul Binder, şimdiye dek neden "hiç aslan, kaplan ya da kafes hayvanı gösterisi sunmadıklarını" açıklamış: "Bu tür hayvanların gereksindiği barınma koşullarını sağlayamayacağından."

Aslan ve kaplanlar için geçerli olan durum, filler için de aynen geçerlidir. Fillerin yaşam alanı, sulak bir ormanda 2 km^2'dir ve kurak bir savanda 523 km^2'ye kadar çıkar; bu alan, New York City'nin büyüklüğünün dört katından fazladır. Fillerin bir günde 19 km yol kat ettikleri nadir görülen bir şey değildir. "Yeterince boş alan." "Makul hareket serbestisi." Doğrusu, Humpty Dumpy bile bu sözlere şapka çıkarırdı.

Sosyal Bağların Yitirilmesi

Sirke geldikten sonra, "büyük kediler" için her türlü sosyal yapılanma koşulu ortadan kalkar. Doğal yaşam alanlarında kaplan

yavruları yıllarca anneleriyle kalırlar. Anneler, tecrübeli yol göstericiler olarak, yavrulara hayatta kalma becerilerini aşılarlar. Yeni yavrular doğduğu zaman, daha büyük yavrular kendi yollarına giderler. Erkekler yalnız başına dolaşma eğiliminde olsa da, kimi zaman avlanma sırasında birbirleriyle yardımlaşırlar.

Aslanlar sürü halinde yaşayan sosyal yaratıklardır. Bir aslan sürüsü, sayıları on ikiye varan, hepsi de birbiriyle akraba olan dişi aslanlardan ve yavrularından oluşur. Yavrular ortaklaşa büyütülür, ancak anne ve kızı arasındaki bağ bilhassa sıkıdır ve hayat boyu devam eder. Her sürünün başında bir baskın erkek ya da kimi zaman bir erkek grubu bulunur. Aslanların kültüründe genelde dişiler avcı, erkekler koruyucudurlar. Bazı durumlarda, erkekler kendi aralarında gruplaşır ve yıllarca beraber yaşarlar.

Havadar verandalarının sınırları içine hapsedilmiş olan Ringling'in kaplanlarının gidecek bir yerleri, öğretecek bir şeyleri yoktur. Burada, süreğen bir cemaat duygusundan, ortaklaşa faaliyetlere katılmak için herhangi bir fırsattan eser yoktur. Sirklerde gösteri sergileyen aslan ve kaplanlar, *görünüşte* yaban kuzenlerine benzeseler de, yabanlıkları onlardan son damlasına kadar sökülüp alınmıştır.

Filler de öyle. Herkes fillerin anaerkil, karmaşık sosyal yapılanmalarını az çok bilir. Filler baskın dişi bir filin liderliğinde, sayıları sekiz ilâ on beş arasında değişen fillerden oluşan gruplar (sürüler) halinde yaşarlar. Erkekler ergenliğe ulaşınca sürüyü terk eder, ama dişi filler hayat boyu anneleriyle kalır. Birbiriyle kan bağı olan gruplar ("akraba grupları") aynı bölge içinde kalıp birbirleriyle sık sık iletişim kurma eğilimindedir. Tehlike doğduğu durumlarda, sayıları iki yüze varan güç birlikleri kurarak, ortak savunmaya geçerler. Afrika fillerinin 193 km.'ye uzanan bir yaşam alanı vardır; sürüdekiler göç rotalarını "içgüdüsel" olarak bilmezler ve yaşlı fillerden bunu öğrenmek zorundadırlar.

Bunların hiçbiri, sirk ortamında herhangi bir anlam ifade etmez. Orada dişi sürü reisleri, akraba grupları, göç rotaları, hatta bu heybetli hayvanların yaşam âdetlerinden en ufak bir iz

yoktur. "Bir sirkin olmazsa olmazı, palyaçolardır," diye yazıyor bir sirk sevdalısı olan Earl Chaplin May, "bir de fındık fıstık ve filler: Ama bunlar içinde en önemlisi fillerdir" Ne yazık fillere ki, May'in söyledikleri çok doğrudur. Ringling Brothers tarzı sirklerin yılmaz savunucuları, gerekirse fındık fıstıktan feragat eder de, "fillerinden" yine vazgeçmezler.

Anormal Davranışlar

İnsanlar ve hayvanlar, ortak bir dilden yoksun olduklarından, birbirlerinin davranışlarını gözlemleyerek iletişim kurarlar. Gösterici sirk hayvanlarının davranışlarını izleyen herhangi biri, onların iç dünyalarında olup bitenler hakkında az çok fikir edinebilir. Gördüğümüz şey, sınaî çiftliklerde ve kürk imalathanelerinde kafese tıkılmış hayvanlarda rastladığımız stereotipik davranışlardan farklı olmayacaktır. Sınırları belirlenmiş bir yörüngeden asla sapmadan ileri geri volta atıp duran aslan ve kaplanlar. Defalarca ileri geri sallanan ya da başlarını bir o yana bir bu yana atıp duran, bunu durmadan tekrarlayan filler. Kimi zaman bir davranış, sözcüklerden daha çok şey anlatır. Sözünü ettiklerimiz, zihnen hasta, ruhen çökmüş hayvanlar. Peki ne uğruna? Kaplanlar ateş çemberinden atlayabilsinler, filler ön ayakları üzerinde "amuda kalkma" gösterisi yapabilsinler diye. Ne elde ettik?

Gary Yourofsky'nin yaşamı, bir fili görmesiyle –daha doğrusu bir fili fark etmesiyle– tamamen değişmiş. Sirkte palyaçoluk yapan üvey babası, yaşadıkları şehre sirk geldiği zaman onu sahne arkasına sokabiliyormuş. Gary, bir direğe zincirlenmiş halde ileri geri sallanıp duran yapayalnız bir fili ilk orada görmüş. Daha da önemlisi, fil de Gary'yi fark etmiş. Hayvanın hüzün ve çaresizlikle dolup taşan kederli bakışları Gary'nin yüreğine ve zihnine işleyerek onu etkisi altına almış. Gary'nin anlattığına göre, bu karşılaşma sırasında, filin bakışları ve Gary'nin hayvanın ona baktığı, onun içini gördüğünün bilinci dışında, her şey silinmiş. Adeta bu dev gibi yaratık Gary'ye daha önceden bildiğimiz o sözcüklerle sorar gibiymiş: "Bunu hak etmek için ne yaptım?

Neden bana yardım etmiyorsun?" Bir Pavlus anı. Gary Yourofsky fille vedalaşıp ayrılırken, artık yeni bir kimliğe, dünyada var olmak için yeni bir dayanağa sahipmiş. O anda, oracıkta bir hayvan hakları savunucusu olmuş. Bugün Gary (yakın çevresindeki herkese söylediği gibi) o fil sayesinde, tüm hayvanların haklarının en yılmaz savunucularından biri.

Bu bölümün daha eski bir taslağında, sirk hayvanlarının yaşam koşullarını demir parmaklıklar ardındaki mahkûmlarınkiyle karşılaştırıyordum. "180 cm'e 245 cm boyutlarında hücrelere hapsedilmiş insan mahkûmların insan gibi yaşamak için 'bolca alan' sahibi olduklarını söylemek, onlarla acımasızca alay etmektir," diye yazmıştım. "Nitekim insanları sınırlı bir alana kapatmak, onları yoksun bırakmak için kasten yapılan bir şey olup işlenen suçun cezasının bir parçasıdır. Sirklerdeki aslan ve kaplanlar ile kafes hayvanları için de, sınırlı alan en az bu denli vahim bir kısıtlamadır; onların durumunda tek fark, hiçbir suç işlememiş olmalarıdır."

Hayvan hakları savunucusu bir eleştirmen, bana yardımcı olmak için yazdıklarımı okuduğunda, buna şiddetle karşı çıktı. Kendisi üç yıldan uzun süre hapis yatmıştı. Sirk hayvanlarına yapılanlar, mahkûmların gördükleri muameleden "çok daha kötüdür" diye yazıyordu. "Mahkümlara yapabildikleri en kötü şey, onları 'hücre hapsine' almaktır ki, orada bile kanunlara göre günde bir saat egzersiz hakları vardır ve yine egzersiz yapmanıza yetecek genişlikte bir hücre, bir TV, kitaplar, vs. bulunur... Tim Mc Veigh ve Unabomber'a bile, her gün bir saati birlikte hücre dışında geçirebilme izni veriliyordu." O halde, başkalarının da benim düştüğüm yanılgıya düşmemeleri için bir uyarıda bulunayım. Sirklerdeki aslan ve kaplanların, ayıların ve fillerin yaşam koşulları, bizim en azılı suçlularımıza sağladığımız koşullardan bile çok daha kötüdür.

ACI ÇEKTİRMEDEN TERBİYE OLMAZ

Yaban hayvanlarını numaralar sergilemeleri için terbiye etmek, onların yabani canlılar olarak bütünlüklerine saldırılmaksızın

yapılamaz. Terbiye ne denli başarılı olursa, hayvanın yaban doğasının o denli büyük bir parçası yok edilmiş demektir. Hiçbir ciddi hayvan hakları savunucusu böyle bir kaybı kabullenemez; hepsi de çıkıp gerekirse sesini yükseltir: "Durun! Ne yapıyorsunuz? Yapmayın!"

Bu yetmezmiş gibi, hayvan terbiyecileri, "profesyonel" kisvesine bürünerek bu hayvanları fiziksel istismarla yıldırırlar. Bu meslekte bugün kullanılan aletler, geçmişteki terbiyecilerin kullandıklarıyla aşağı yukarı aynıdır: Kırbaç, fil üvendiresi, demir sopa, zincir, elektroşok aleti, burunsalık ve ağızlık, yumruk.

Yaban hayvanı terbiyecilerinin geçmişte hayvanlara zalimce davrandıklarını kimse inkâr etmez. Günümüz sirklerinin sözcüleri, bizi bugünkü sirklerde şefkatin hâkim olduğuna inandırmaya çalışır. Bizlere çağdaş terbiye yöntemlerinin Clyde Beatty'den esinlendiğini anlatırlar. Beatty, "Gaddarlıkla hiçbir yaban hayvanı terbiye edilemez" iddiasındadır; ona göre, hayvan terbiyecisi aksine "sevecen bir yaklaşıma ve meşakkatli bir yapıya sahip olmanın yanı sıra makul ölçüde neşeli bir mizaca" sahip olmak zorundadır. Bu sözler güven verici; duyan da, hayvan terbiyecilerinin kaplanları ateş çemberinden atlamaya ikna etmek için kulaklarına tatlı sözler fısıldadığını sanır. Oysa acı gerçek bundan çok farklı.

"Dokunma Öyle! Canını Acıt!"

Carson ve Barnes Sirki, dört kuşaktır Kuzey Amerika'yı turlayarak (kendi tabirleriyle) "Amerika'nın en iyi ve görkemli şovunu" sergiliyorlar. Filler, aslanlar, kaplanlar ve atların yanı sıra, bu sirk "lunapark alanında devasa bir hayvanat bahçesine" de müşteri çekmeye çalışıyor.

Carson ve Barnes Sirki'nin internet sitesini dolaşan okurlar, fillerin "yalnızca pozitif ödüllendirme yöntemiyle terbiye edildiklerini" okuyacaklardır. "Hem hayvanların hem de terbiyecilerin karşılıklı güveni önemli... Hayvanlarla bakıcıları arasında bir ilişki kuruluyor ve terbiye sürecinde bu çok önemli bir

faktör. Karşılıklı güvenin sağlanması şarttır; aksi durum paniğe yol açar. Eğer hayvan paniğe kapılırsa büyük olasılıkla eğitime yanıt vermeyecektir. Sakin, sabırlı olmak ve yalnızca pozitif ödüllendirme yöntemini kullanmak önemli." Çok güven verici. Yeterince insanî. Tek bir sorun var: Bu sözleri kimin söylediğini unutmamamız gerekiyor. Tabii ki Carson ve Barnes'ın sicili, bu ikna edici sözlerle hiç uyuşmuyor.

Tim Frisco, Carson ve Barnes'ın hayvan bakımı müdürlüğü görevini yürütüyor. Frisco'nun terbiye yöntemleri, PETA tarafından gizlice kaydedilmiş video görüntüleriyle teşhir edilmekte. O görüntülerde, "yalnızca pozitif ödüllendirme" dışında ne ararsanız var.

İzlediklerimizi sözcüklerle anlatmak zor. Bu kadarını belirttikten sonra, en iyisi sözü, videonun tanıtım yazısına bırakmak:

> [Frisco], nesli tükenme tehlikesinde olan Asya fillerine iğrenç küfürler ederken, nefretle saldırırken ve onlara elektroşok uygularken görülüyor. Filler saldırılardan korunmaya çalışırken acı çığlıklar atıyorlar. Frisco, diğer terbiyecilere, filleri acıyla bağırtana dek iki elle onlara nasıl vuracaklarını ve keskin metal bir üvendireyi etlerine nasıl batırmaları gerektiğini öğretiyor. Onlara, sahne arkasındaki dayakların etkili olması gerektiğini, zira terbiyeciler olarak "bin kişinin karşında" bunların hiçbirini yapamayacaklarını söylüyor.

İnsanın kanını donduran bir diyalogda, Frisco öğrencilerine şöyle diyor: "Dokunmayın öyle! Canlarını acıtın! Eğer canlarını yakmaktan çekiniyorsanız, bir daha buraya gelmeyin!"

Carson ve Barnes'ın ortaklarından Barbara Byrd, Associated Press'e verdiği demeçte, Frisco'nun üslubunun "dehşet verici, feci" olduğunu söylemiş. Ama belli ki diğer davranışını böyle görmüyor. Ms. Byrd, kasetin "bir fili yaraladıklarına dair bir kanıt" içermediğini söyleyerek inkâr yoluna gidiyor. Halen Carson ve Barnes'ın çalışanlarından olmakla birlikte Frisco, fil terbiyeciliği görevinden alınmış durumda.

Söz konusu kasette gösterilen tarzda bir hayvan terbiyeciliği ne denli yaygındır dersiniz? Frisco çoğunluğu mu temsil edi-

yor, yoksa bir istisna mı? Ne yazık ki istisna değil. Ekim 2002'de, Sterling ve Reid Brothers sirkinde fil terbiyecisi olan David A. Creech, Virginia'da, Norfolk Yerel Mahkemesi'nce hayvanlara acımasız muameleyle ilgili üç dava maddesinden de suçlu bulundu. Tanıklar, Creech'in yirmi üç yaşındaki Joy adlı bir file, ucunda kanca bulunan çelik bir sopayla (*ankus*) defalarca vurduğunu doğruladılar. Joy'u muayene eden bir veteriner de, mahkemede hayvanın bir bacağında yeni açılmış üç yara tespit ettiğini söyledi.

O halde, Frisco'nun bir istisna olmadığı açıkça ortada. Gizlilik perdesiyle korunan ve normalde kamuya kapalı eğitim yerlerine kolay erişim sağlanmadıkça, sirkteki hayvanların ne sıklıkta kötü muamele gördüklerini kim söyleyebilir? Sirklerin söyledikleri ile bazı hayvan terbiyecilerinin yaptıkları arasındaki bu büyük tutarsızlığı gördükten sonra, kanıt gösterme zorunluluğunun hayvan hakları savunucusu sirk karşıtlarına değil, bizzat sirklere ait olması gerektiği açıktır.

KANUNÎ ALDATMACALAR

Hayvanları Koruma Kanunu ve ilgili federal yönetmeliklerin uygulanması, ABD Tarım Bakanlığı'na bağlı olan Hayvan ve Bitki Sağlığı Denetleme Şubesi'nin sorumluluğundadır. Bu şube, hayvanların terbiyesine, bakımına ve nakliyatına ilişkin standartların uygulanmasını sağlamakla sorumludur. Yine bu sözler de, gerçeklerle ters düşecek kadar güven verici. Eski eyersiz at rodeocusu ve eski Hayvan ve Bitki Sağlığı Denetleme Şubesi müfettişi bir veteriner olan Peggy Larson, Riverside County denen vilayette (Kaliforniya) fillerin halk şenliği veya eğlence amacıyla kullanılması yasağına destek için verdiği tanıklık ifadesinde, devlet denetiminin kurumlaşmış eksikliklerine dikkat çekiyor:

> Sirk hayvanları, çeşitli sebeplerle, Hayvanları Koruma Kanunu'nun denetiminden yeterince yararlanamıyorlar. Bir sirkle ilgili bir sorun tespit edildiğinde, resmî evrakların oluşturul-

ması ve görevli memurun sirki ziyaret etmesi gerekiyor. Çoğu zaman, bu aşamalar tamamlanana kadar, sirk bir başka eyalete gitmiş ve bir başka Tarım Bakanlığı veterinerinin yetki alanına girmiş oluyor. Eğer o veteriner o sirki denetliyorsa, prosedür tekrarlanıyor ve sirk, sorun çözülmeden, taşınıp durmaya devam ediyor.

Tarım Bakanlığı'na bağlı olarak hizmet veren veterinerler, sirkler ve sergilerde gösteri yaptırılan hayvanları etkileyen hastalıklar konusunda eğitim almıyorlar. Bu hastalıkları nasıl teşhis edeceklerini bilmedikleri gibi, filin ya da başka herhangi bir sirk hayvanının insanlara bulaşabilen bir hastalık taşıyıp taşımadığını da bilmiyorlar. Tarım Bakanlığı veterinerleri filleri ya da diğer sirk hayvanlarını nasıl zapt edeceklerini bilmiyorlar, dahası, onları uygun biçimde etkisiz hale getirmek için gerekli uyuşturuculardan yoksunlar. Bir teşhis laboratuvarına götürülecek kan ya da doku örnekleri almak için, hayvanı uygun biçimde uyuşturmak gerekir. Dolayısıyla, Bakanlık veterinerleri sirk hayvanları üzerinde teşhis amaçlı taramalar yapmıyorlar. Hastalıklardan ziyade iskân ve çiftçilik sorunlarıyla uğraşıyorlar.

Dahası, Tarım Bakanlığı veterinerleri, onların ne yapıp ne yapmayacakları konusunda mutlak otoriteye sahip olan devletin ziraat memurlarıyla çalışmak zorundalar. Devlet ziraat memurlarının pek çoğu, sirk hayvanlarının hastalıkları konusunda Bakanlık veterinerlerinden daha bilgisizler. Çoğu zaman, eyaletin siyasî çıkarları, Bakanlık veterinerlerinin doğru düzgün bir denetim yürütmesini engelliyor... Tarım Bakanlığı veterinerlerinin devletin Sağlık Bakanlığı yetkilileriyle çalışmıyor olmaları büyük talihsizlik. Bu memurlar, hayvanlardan insanlara bulaşabilen hastalıklar konusunda tarım memurlarından çok daha bilgililer, ancak bir sirk hayvanının sorunundan nadiren haberleri oluyor. Onlar "işe karıştırılmıyor."

Vakit darlığı. Tıbbî eğitim ve öğretim yetersizliği. Siyasî çıkar çatışmaları. Sirklerde "her şey yolunda", "tüm hayvanlar korunuyor" çünkü "ilgili yasalarımız var" dedirten başlangıçtaki gü-

ven duygusu, katı gerçekler karşısında uçup gidiyor. Devlet müfettişlerinin sirk hayvanlarını istismar ve zulümden gereğince koruduklarına inanmamız için açıkçası iyi bir dayanağımız yok. Nasıl olsun ki? 2001 yılında, yol kenarlarında kurulan hayvanat bahçelerinden, son teknolojiye uygun deney laboratuvarlarına, Tarım Bakanlığı ruhsatına sahip 9000 tesis vardı. Müfettişlerin sayısı mı? Ülkenin tamamında, bu ruhsatlı dokuz bin tesisi denetlemekle görevlendirilmiş müfettişlerin toplam sayısı 100 idi. Tek tük istisnaî örnek dışında, Amerika'da hayvanların "kanunlarla korunması" bir aldatmacadan ibaret.

"Radikal Görüşler"

Statükoyu destekleme çabasıyla, bazı geleneksel sirkler Amerikan Tıp Derneği'nin buluşu olan önleyici stratejiyi benimsemişlerdir. Ringling Brothers bu gayretlerin önde gelen temsilcilerindendir. Hayvan hakları savunucusu gruplar sirklerini eleştiren broşürler dağıtabiliyorlarsa, Ringling de bu dezavantajlı durumu kendi lehine çevirip, eleştirenleri eleştiren broşürler dağıtabilir. Peki onları eleştirenler kimler? Hayır, hayvanların refahını destekleyen saygın insanlar değil. Onları eleştirenler hayvan hakları aşırılıkçıları. İşte Ringling'in broşüründen bir alıntı ("Protestoculara Kanmayın"): " 'Hayvan hakları' grupları hayvan sevginize seslenerek aslında kendi radikal görüşlerini –tüm hayvanların 'insan gözetiminden tamamen özgürleşmesi' görüşünü– yaymak için para toplamaya çalışmaktadırlar... Onların bu radikal görüşlerini, hayvan 'refahı' ya da hayvanlara etik, sorumlu ve insanî muamele ve gözetimle karıştırmayın."

Bir bakalım: "Hayvan refahı" "Sorumlu ve insanî muamele." Bunlar bir yerden tanıdık gelmiyor mu? Bir de kimin söylediğine bakın: Hayvanları kullanan büyük endüstrilerin liderlerinden biri. Söz-Eylem Uyuşmazlığı'na bundan daha uygun örnek olamaz. Gerçekten, sirklerdeki hayvanların refahını içtenlikle ve dürüstlükle umursayan bir insanın yapacağı ilk şey, şu soruyu sormak olurdu: "Onları bu sirkten nasıl çıkarabili-

riz?" Peki ikinci adım ne olurdu? Bunu gerçekleştirmek için çaba göstermek elbette.

"'Butik Sirkler' Bana Göre Değil"

Gelenekten yana olanlar, hayvan gösterilerinin olmadığı bir sirk (onların tabiriyle "butik sirk") tahayyül edemezler. Big Apple Sirki'nin yönetim kurulu başkanı Alan Slifka, şöyle yazmış: "Hayvansız sirk, bence kendi kendisiyle çelişen bir ifadedir: Ağaçsız bir hakiki yağmur ormanı, asfalt döşeli bozulmamış bir cangıl gibi. Gitgide artan bir hızla modernleşen bir dünyada, sirk gibi, kendi özümüzle temasımızı sağlayan ritüelleri anlayabilmek gerekir."

"Kendi özümüzle temasımız gibi mistik sözleri görmezden gelsek bile, Slifka'nın mantığı statüko batağına saplanmış durumdadır. Çok da uzak olmayan bir geçmişte, insanlar, sirk alanında kusurlu ve engelli insanların –Timsah Kadın, Köpek Yüzlü Kız, Istakoz Çocuk, Bacaksız Akrobat, Dört Ayaklı Adam, İki Başlı Bebek ve (kalabalıkların favorisi olan) Siyam İkizleri'nin– sergilendiği oyalayıcı etkinlikler olmayan sirklere sirk denmesinin de "çelişkili bir ifade" olduğunu söylüyordu. Neyse ki, yeni bir duyarlılığın köklenip gelişmesi sayesinde, bu tür teşhirler artık ahlaken ayıp ve küçük düşürücü bulunuyor. Sirkin bir parçası olarak 'ucube şovlara' yer verilmesi bir gelenekten başka şey değildi. Sirklerin onları bulundurmaktan vazgeçmesi, hem sirkler hem de onları destekleyenler için iyi bir şey oldu. Sirklerde gösteri hayvanlarına yer vermek de bir gelenekten başka şey değildir ve sirklerin onları kullanmaktan vazgeçmeleri de iyi olacaktır.

Sadece geleneksel sirkleri bilenler, Slifka'nın gerekçesini daha farklı bir nedenle de akla yatkın bulabilirler. Onlar, gösteri hayvanlarının olmadığı bir sirke gitmenin hiçbir eğlence vermeyeceğini düşünebilirler. Oysa alternatifi denemiş olanlar böyle düşünmüyor. *Boston Herald* gazetesi, 26 Temmuz 2002 tarihindeki bir Cirque du Soleil performansını değerlendirirken, şu yorumu yapıyor: "Hayvanlar ortadan kalkmış... Bu de-

değişimlerle, Cirque 21. yüzyılın sirkine yeni bir tanım getirmiş bulunuyor... yeni Barnum ve Bailey. Ve Cirque, hem yetişkinlerin hem de çocukların keyif alabileceği bir gösteri sunuyor." Slifka bile görse, böyle düşünürdü. 2003 Ocak ayında yerel gazetede Cirque'in şehre geldiğine dair bir haber yayımlandığında, Raleigh Turizm Bürosu şu yorumu yapıyordu: "Cirque'in ilk defa şehir merkezimize gelişi, Raleigh'in gözde bir eğlence adresi olarak kazandığı üne katkı sağlıyor." Ringling Brothers Sirki hakkında bu hiç söylenmemişti; oysa o sirk otuz yıldan uzun bir süredir Raleigh'e gelmektedir. (Bu arada, Cirque'in Raleigh'deki gösterileri, hafta sonları ikişer şovla, dolu dolu üç hafta sürdü. Seyirci kapasitesi sınıra dayandı. Nancy ve benim gittiğimiz gece, finalden sonra tüm seyircilerle birlikte alkışlarken, az önce gördüklerimizin gerçek olup olmadığını düşünüyorduk hâlâ. Büyüleyiciydi!)

Bazı ileri görüşlü insanlar, oturup sirklerin değişmesini beklemiyorlar. Brezilya, Kostarika, Finlandiya, İsrail, Singapur ve İsveç, sirklerde hayvan gösterilerini yasaklayan kanunlar çıkaran ülkeler arasında. ABD'de, aralarında Boulder (Colorado), Hollywood (Florida), Newport Beach (Kaliforniya) ve Orange County'nin (North Carolina) de bulunduğu on sekiz vilayet ve beldede, yaban ya da egzotik hayvanların sergilenmelerini yasaklayan tüzükler var. Aynı durum Kanada'daki dört eyalette de geçerli. Ne mutlu ki, yeni dünyamızda yeni bir duyarlılığın daha kök salmaya ve gelişmeye başladığı yönünde işaretler var.

DENİZ MEMELİLERİNİN SERGİLENMESİ

Dünyanın dört bir yanında, su parklarında çeşit çeşit deniz memelileri ve başka memeli hayvanlar sergilenmekte ya da gösterilerde kullanılmaktadır. Örneğin San Diego Sea World'de orkalar (katil balinalar), beluga balinaları, morslar, kutup ayıları, penguenler ve Kuzey Kutbu tilkileri sergileniyor. San Diego Sea World'ün internet sitesinde anlatılan hayvan gösterilerinden biri şöyle:

Acemiler İşbaşında [başlığı altında]: [İki ayıbalığı Clyde ve Seamore'dan] muzip sakarlıklarla dolu ev tamiratı şovu "Acemiler İşbaşında"nın şamatalı özgün bir versiyonu!...Clyde ve Seamore, kapı tokmağı takma, duvar kâğıdı döşeme, tesisat ve elektrik işleri gibi belli başlı ev işlerinden kesitler sunarak sizi eğlendirecekler.

Shamu Macerası [başlığı altında]: Shamu Macerası, Bebek Shamu ve Namu ile birlikte, dünyaca ünlü katil balina Shamu'nun performansını sunar... Onların birbirleriyle ve eğiticileriyle oyunlarını izlemekten keyif duyacaksınız.

Yunus Keşfi [başlığı altında]: Yunus Keşfi, şişeburunlu yunuslardan, yer yer şaşırtıcı komik anlar içeren heyecan verici, capcanlı bir gösteri. Kuyruk üzerinde yükselme, dönerek sıçrama ve havada geri taklaların sergilendiği tempolu bir şov.

Yaban hayvanlarının sırtından gelir elde eden diğer endüstriler gibi, Ric O'Barry'nin tabiriyle "yunus köleleştirme endüstrisi" de, (Barry ile karısı Helene'den daha sonra tekrar söz edeceğiz) eğitici ve türleri koruyucu rollerini öne çıkarır. Ancak onların tür korumacılığına yaptıkları katkıya en hafif tabirle yetersiz denebilir; nesli tükenmekte olan hiçbir tür, bu parklar tarafından korunmamaktadır. Eğiticiliklerine gelince: Terbiye edilmiş iki ayıbalığının kapı kolu takıp duvar kâğıdı yapıştırmasını izleyen çocuk ve yetişkinler hiç kuşkusuz *bir şey* öğreniyorlar. Asıl soru, bu öğrendikleri şeyin ne olduğu. Ayıbalıklarının sahte kahkahalar atmaya bayıldıkları mı? Yunusların bir ölü balık için her şeyi yapacakları mı? Yoksa (bağımsız köşe yazarı Dave Barry'den alıntılarsak) yunusların "beton havuzlarda yaşayıp gün boyu gösteri yaptıklarında sergileyecekleri doğal davranışlar mı?" Ayrıca, sektörü desteklemek üzere sarf edilen eğitim ve korumacılıkla ilgili sözleri, San Diego Sea World'dekilerin hayvan gösterileri hakkında kendi söyledikleriyle bağdaştırmak güç. Asıl amaç, gördüğümüz gibi, "muzip bir kargaşa," "keyif veren" bir performans, "heyecan verici, capcanlı bir şov"dur. Asıl amaç, bildiğimiz, demode eğlencedir.

Yunus Keşfi gibi şovlardaki şişe burunlu yunusların kullanımı, benzer türden şovlardaki uygulamaların çok tipik bir örneğidir. Bu esir hayvanlara yapılanların ahlakî değerlendirmesinde beliren tüm kaygılar, bütün köleleştirilmiş deniz memelilerine yapılanların değerlendirilmesinde de geçerlidir.

Yunusların Doğası

Şişe burunlu yunuslar (ya da kısaca, yunuslar) eski Yunan'da özel bir statüye sahipti. Bir yunusu öldürdüğüne hükmedilen kişi, tanrılara karşı suç işlemiş sayılırdı ve bu suç ölümle cezalandırılabilirdi. Aristoteles yunusların balık değil memeli familyasından olduğunu biliyordu; pek çok Yunanlı, insanlar ile "denizde yaşayan kuzenleri" arasında güçlü bir ruhsal, biyolojik akrabalık olduğuna inanırdı. Çocukları sırtlarında yüzdüren ve boğulan denizcileri kurtaran yunus sahneleriyle, yunusların oyuncu ve cesur görüntülerini çizen yüzlerce hikâye ve fresk vardır. Yunan düşüncesinde yunusun yeri öyle saygındı ki, Delphoi'deki Kâhin, Zeus ile ölümlüler arasında iletişim kurabilen tek tanrı olan yunus tanrı Apollo Delphinos'tan (Yunus Apollon) başkası değildi.

Günümüzde, yunusların kıymetini bilmesek bile, belki de onları daha iyi tanıyoruz. Milyonlarca yılı aşkın bir zaman dilimi içinde evrim geçirdiklerini biliyoruz. Büyük, çok gelişmiş beyinleriyle, bu deniz memelileri dünyanın en zeki hayvanları arasında yer alıyor. Aynı zamanda da en aktif hayvanlardan. Yunuslar bir günde 60 kilometreden fazla yüzebilirler. "Uyurken" bile, sağa sola, yukarı aşağı hareket ederler. Nefeslerini yirmi dakika tutabildiklerinden, kolaylıkla 50 metreden daha derine dalabilirler.

Yunusların sosyal yönleri de bir o kadar çarpıcı. Onlar yalnız gezen canlılar değiller. Farklı büyüklüklerdeki gruplar içinde yaşarlar. Yeni doğan yavrular dört beş yıl anneleriyle kalır. Dişilerin çoğunluğu sürüyü hiç terk etmez; genç erkekler ise bir süre sonra kendi sürülerini oluştururlar. Hem erkek hem dişi yunuslar, hayata geldikleri ilk yıllarda, büyüklerin-

den akıntıyla nasıl yüzüleceğini, nerede yiyecek bulunacağını, yırtıcı hayvanların hangileri olduğunu öğrenirler. Normal yaşam süreleri 20 ilâ 50 yıl arasında değişir.

Bir sürüden ayrılan yunuslar kimi zaman sürüye geri dönerler; yani, herhangi bir zamanda aynı aileden birkaç kuşak yunus, su içinde yaşayan büyük bir aile oluşturabilir. Sosyal bağları öyle güçlüdür ki, her yunus sürüsü, yalnızca sürüdekiler tarafından anlaşılabilen benzersiz iletişim biçimlerine sahiptir. Dolayısıyla, bir yunusu bir sürüden ayırmak, hem ayrılan yunus için, hem de geride kalanlar için doğal olarak çok ciddi bir olaydır.

Esir Yunuslar

Yunus yakalamanın gaddarlığına dair çok şey yazılmıştır ve yazılanlar doğrudur. Gemiler bir yunus sürüsünün peşine takılıp sürüdekiler kaçamayacak kadar bitkin düşene dek onu takip ederler. Sonra bir ağ salınır, sürü kapana kıstırılır ve yunuslar güverteye atılır. (Islık ve kıkırtılar çıkararak) kıvranmalar ve direnişler arasında, en sevimli olanlar (genelde iki ilâ dört yaş arasındakiler) ayrılır, diğerleri tekrar denize atılır. Bazı yunuslar şok nedeniyle güvertede ölüverir. Pek çoğu yaralanır. Sürünün sosyal bütünlüğü kalıcı zarar görür. Dünyanın dört bir yanında bugün esaret altında tutulan yaklaşık 1000 yunusun her birinin soyağacında, denizde esir düşme vakası vardır.

Yunusların Refahı

Yunus köleleştirme endüstrisi adına konuşanlar, ısrarla, hayvanlarının refahını sağlamak için ellerinden geleni yaptıklarını söylerler. Örneğin, büyük su parklarında personel içinde bir veteriner bulundurulur, hayvanlara bolca yiyecek verilir, suları temiz olur ve su sıcaklığı uygun derecede tutulur. Daha ne istiyorsunuz?

Bu mantığın ahlaksızlığı, insanı hayrete düşürüyor. İnsan şöyle söylemek istiyor: "Ciddi olamazsınız! Olsaydınız –eğer

gerçekten bu hayvanların refahını düşünseydiniz– her şeyden önce onları buraya getirmezdiniz! Kimi kandırdığınızı sanıyorsunuz?"

Bu sözler size fazla sert, aşırı dik başlı göründüyse, şunu bir düşünün: Yunuslar günde 60 kilometre yüzebilir ve 50 metreden derine dalabilirler. Doğal ortamlarında, geniş sosyal gruplar içinde yaşar ve sürekli değişen, mücadele gerektiren bir ortamda yollarını ses dalgaları aracılığıyla bulurlar (yani işitme duyusuyla "görürler"). İşte bu hayvanlar, yakalandıktan sonra beton tanklara (bu tankların boyu ve eni yedi buçuk metre, derinliği 1,82 m. kadar küçük olabilmektedir) ya da küçük deniz kafeslerine hapsedilirler. Orada sürüler yoktur. Bu ıssız dünyada kayda değer hiçbir değişim olmaz. Mücadele gerektiren hiçbir doğal engelle karşılaşılmaz. Doğal olarak ilginç hiçbir şeye rastlanamaz, çünkü öyle bir şey yoktur.

Açık konuşmak gerekirse, ikiyüzlülükten de beter bir tavır bu. Biz hayvan hakları savunucuları, birilerinin, gidecek bir yerleri, birlikte olacakları bir aileleri, dalacak bir yerleri, yüzecek kilometrelerce mesafeleri olmayan bu hayvanları kastederek "gerçekten, sizi temin ederiz ki, yunuslarımızın refahını önemsiyoruz" demelerini yüz kızartıcı buluyoruz. Berne Üniversitesi Beyin Anatomisi Enstitüsü Müdürü Profesör Giorgio Pilleri'nin belirttiği gibi, "ne kadar gayret gösterilirse gösterilsin, memeli deniz hayvanlarının esaret altında tutulması... kendi içinde barındırdığı bir çelişkiyle yüzleşmek zorundadır: Uçsuz bucaksız alanlara alışkın yaratıkları sıkışık koşullarda tutmak... [Esaret altındaki memeli deniz hayvanlarının iskânına ilişkin] standartların temelinde bile, insan cehaletini görüyoruz."

Çaresizlik Çıkmazı

Daha önce sözlerinden alıntı yaptığım Ric O'Barry eski bir yunus terbiyecisi; hatta, çok büyük başarı sağlayan TV dizisi *Flipper*'da oynayan yunusların eğitimini üstlenmiş kişi olarak, onların belki de en ünlüsü. Bir zamanlar O'Barry yunusların esaret altında tutulmasına taraftardı. Hatta, Miami Seaquari-

um'da çalıştığı sırada, yalnızca yunusları eğitmekle kalmayıp denizden yunus yakalama seferlerine de katılıyordu.

Bugünkü Ric O'Barry, o zamanki Ric O'Barry'den farklı biri. Onun Pavlus olması, 1970 yılında, televizyon programı için eğittiği bir yunus olan Cathy'nin kollarında ölmesiyle gerçekleşmiş. Suda ölü olarak yatan Cathy'ye baktığında, O'Barry, hayvancıl duyarlılıkta başka bir boyuta ulaşmış. Algılarında bir değişim olmuş. Yunusların ne olduklarını ve kendisinin onlara ne yaptığını idrak etmiş. O andan bugüne dek, esaret altındaki her bir yunusu kurtarmak Ric O'Barry için dünyada var olma nedeni olmuş.

O'Barry ile karısı Helene, Yunus Projesi'ni yönetiyorlar. Helene yunusların nasıl eğitildiklerini kendi tecrübelerinden biliyor. O, bu hayvanların durumunu "çaresizlik çıkmazı" olarak tanımlıyor, çünkü "[yunuslar] beslenmek için tamamen bakıcılarına bağımlıdırlar. Aç yunuslar bir kez ölü balık yemeye boyun eğdirildikten sonra, eğitici onlara yalnızca istenilen bir davranışı sergiledikleri takdirde, ödülü, yani balığı alabileceklerini öğretir. Bir yunusun anormal davranışlara zorlanması bu şekilde olur." Bu tür bir gücü kullanarak, eğiticiler oraya para ödeyen halkın hoşlandıkları davranışları yunuslara aşılayabilir.

Yine Helene'den (yazdıklarının önemli olması nedeniyle uzun) bir alıntı:

> Yiyecek denetimini iletişim adı altında maskelemek kuşkusuz köle yunus gösterisinin vazgeçilmez bir parçasıdır ve tam da yunusların sergilemeye kodlandıkları maharetlerin aldatmacanın en inandırıcı dayanakları haline gelmesi ironiktir. Birkaç örnek verelim: Yunuslar kuyrukları üzerinde "yürüdüklerinde" ve basketbol "oynadıklarında" seyirciler yunusların davranışını, tahminen, eğlence düşkünü bir oyunculuk olarak yorumlar. Ve yunusların eğiticilerini "öpmesi", göğüs yüzgeçleriyle kendi numaralarını alkışlamaları ve "eğleniyor muyuz?" türü sorulara evet der gibi başlarını hararetle öne doğru sallamaları, yunuslara çok insansı özellikler yükleyerek, eğiticileriyle aralarında gerçekten ortak bir dil olduğu şeklinde

yanlış bir izlenim bırakır. Gösteri yapan yunuslar için, bu öğrenilmiş davranışlar, bir balık elde etmenin anahtarı olmaları dışında elbette ki hiçbir anlam taşımaz.

Burada bir "aldatmacadan" söz etmek doğrudur. Bu hayvanlar "basketbol oynamaktan keyif" almazlar. Bu oyun hakkında en ufak bir fikirleri dahi yoktur. Hatta bundan zevk aldıklarını düşünmek, Sea World'un en önemli eğitici dersleriyle çelişir. "Hayvan davranışlarını incelediğimizde" diye uyarıyor eğiticiler, Sea World'un internet sitesinde, "*hayvanlara insanlara özgü karakter özellikleri ya da güdüler atfetme yanılgısına düşebiliriz.* Hayvanlara insan özellikleri atfetmeye antropomorfizm denir. Hayvan davranışlarını izlerken bu yanlış varsayımlardan kaçının! (vurgular bana ait)" Ancak, seyirci konumundaki çocuklar ve yetişkinler, gösteri yapan hayvanlara "insansı karakter özellikleri" atfetmeyeceklerse, onların "eğlence düşkünü oyunculuğunu" başka nasıl yorumlamaları bekleniyor? Yapılanlarla asıl vurgulanan şey de, aldatmacanın nedeni de bu değil mi? Performansın başarısı, onun varlığına dair açıklanan gerekçelerle çelişmektedir.

Şunlardan hangisinin daha aşağılık olduğunu söylemek güç: Esir yunusların soytarı gibi davranmak üzere eğitilmeleri mi, insanlara onları bu şekilde eğitmek için para ödenmesi mi, yoksa para kazanan insanların bize yunusları soytarılık yaparken izleyerek onlar hakkında önemli bir şey öğreneceğimizi söylemeleri mi? Su parklarının en kalburüstü olanları bile (ki hepsi de yasalara tamamen uygun olan yol kenarı sergileri ve diğer yunus sergileri daha da kötüdür) bu hayvanlar için gerçek birer hapishanedir ve buradaki mahkûmlar "eğlenceli" görünmeye adanmış bir ömür boyu sürecek mahrumiyet cezasına çarptırılmışlardır. Bu hapishaneler ne meşru bir eğitsel amaca, ne de mantıklı bir koruma amacına hizmet eder. Hizmet ettikleri tek amaç, kârdır. Jean-Michael Cousteau'nun söylediği gibi, su parkları "kazançlı ticarî yatırımlar: Denizin sirkleri"nden başka şey değildir.

SONUÇ

Eğlence amaçlı olarak, çeşitli hayvanlar, çeşitli "maharetler" ya da "sirk numaraları" sergilemek üzere eğitilmektedir. Bu bölümde sirk ve su parklarında gösteri yaptırılan hayvanların küçük bir kesiminin içler acısı durumu anlatıldı. Pek çok insan, bilhassa da ebeveynler ve çocuklar, bu gösterileri keyifle izler. Hayvanlar bizleri güldürür ve kimi zaman da hayrete ve hayranlığa sürükler. Size de, onların yapabildikleri karşısında büyülenmek ve eğiticilerinin becerilerini alkışlamak kalır. İnsanların çoğu, bunun neresinin yanlış olduğunu anlamakta güçlük çeker.

Eskiden kendisi de bu "çoğunluk" grubuna dahil biri olarak, bu bakış açısını anlayabiliyorum. Algıda bir değişim olmadıkça, çoğu insan gösteri hayvanlarının durumunda hiçbir yanlışlık görmeyecektir. Nasıl görebiliriz ki? Aslanların, kaplanların, fillerin ve yunusların sirklere ve su parklarına ait olduklarını düşünürken, onlar *gösteri yaptıklarında* bundaki tersliği nasıl algılayabiliriz? Bunu yapmasalar neden orada olsunlar?

Biz hayvan hakları savunucuları olanlara bu şekilde bakmıyoruz. Bizim gözümüzde, yaban hayvanları yabanidir, gösteri hayvanları değil. Her şeyden önce, onların sirklerde ya da su parklarında asla bulunmamaları gerekir; onları çeşitli "maharetler" sergilemek üzere eğitmek, haksızlığı daha da ağırlaştırır. Bazı insanlar iyi vakit geçirebilsin diye ya da başkaları bundan rahatça geçim sağlasın diye hayvan hakları kesinlikle ihlal edilmemelidir. Bize sağladığı yararların ölçüsü ve gerekçesi ne olursa olsun, yaban hayvanlarını gösteri hayvanlarına dönüştürmemiz asla haklı gösterilemez. Bir hayvan hakları savunucusu için, adaletin yerini bulması, tüm kafeslerin, tüm tankların boşalmasıyla –"gösteri yapan" hayvanların hepsinin özgür bırakılmalarıyla– mümkündür ancak. Bu mesele söz konusu olduğunda, aşırılıkçı olduğumuz doğrudur.

Boulder'dan Brezilya'ya, bazı insanlar, yabani ya da egzotik hayvanlara gösteri yaptırılmasını yasaklamak üzere girişimler-

de bulunmaktadır. Esaret altındaki deniz memelileriyle yapılan gösterilere karşı da benzer bir süreç başlamıştır. İngiltere'deki iyi insanlar, pek çok konuda olduğu gibi, bu konuda da bizlere örnek olmuşlardır. Su parklarının büyüsü İngilizler için öyle dönülmez biçimde bozuldu ki, hatırlı müşterilerin tek tek ayağını çekmesiyle bu yerlere verilen destek kesildi. Özetle, bu parklara gitmeyi bıraktılar. Şu Britanyalıların hepsi gerçek birer hayvan hakları teröristi. Sonuç mu? Dayanışmaları sayesinde, tüm İngiliz su parkları kapandı.

Bir de Güney Carolina'daki iyi insanlar var. Oradaki yasama organı, (Atlantik kıyısında yer alıyor olmalarına ve bunun getirdiği tüm kazanç fırsatlarına rağmen) Palmetto State'te, balina ve yunusların sergi ve gösteri amaçlı her tür kullanımını yasaklayan bir kanunu kabul etme cesaretini ve ileri görüşlülüğünü gösterdiler.

Birbirinden böylesine farklı geleneklere, böylesine farklı yaklaşımlara sahip, bu denli farklı yerlerde, esaretin kaldırılması yönünde çarpıcı değişimlerin gerçekleşebildiğini gördüğünde, insan ister istemez iyi bir stratejiyle çok çalışmanın uyumlu birlikteliği oldukça hayvan hakları savunucularının dünyanın her yerinde önemli değişimler sağlayabileceklerine inanmaya başlıyor.

9

Hayvanların Yarışçılara Dönüştürülmesi

İnsanın ilk ne zaman hayvanları içeren bir etkinliğe katılıp buna spor adını verdiği bilinmiyor. Daha MÖ 680 yılında Olimpiyatlarda iki tekerlekli araba yarışlarının sergilendiğini, Orta Asya'daki göçebe kabilelerin at yarıştırma etkinliklerinin tarihinin MÖ 4500'e uzandığını biliyoruz. Ancak insanların, gerek insanlar arası yarışlarda, gerek bağımsız yarışçılar olarak hayvanları kullanmaya nerede ve ne zaman başladıkları hâlâ bilinmiyor.

Bu iş ne zaman başlamış olursa olsun, spor etkinliklerinde sömürülen hayvanların sayısı bugün yüz milyonları bulmaktadır. Bu hayvanların çoğunun yaralanmasının ya da ölmesinin, bu etkinliklerde yer alan sporcuları tasalandırmadığı anlaşılıyor. Birazdan göreceğimiz gibi, kuşkusuz onlar her fırsatta "hayvan refahı"ndan ve kendilerinin hayvanlara "insanî" muamele etmekle sorumlu olduklarından söz ederler. Bu kaygılarında ne denli ciddi olduklarını ölçmenin en iyi yolu, bu sporlarda yer alanların, hayvan refahına ilişkin kaygılar yüzünden yaptıkları sporu bırakmak ya da onu değiştirmek için herhangi bir girişimde bulunup bulunmadıklarını sormak olacaktır. Sorunun yanıtı, onların kaygılarının şiddetine ve samimiyetine ilişkin epey fikir verecektir. Benim bildiğim kadarıyla (ya-

nılıyorsam doğrusunu öğrenmeye hazırım) bu sorunun tek bir yanıtı var: "Asla."

Hayvan sömürüsünün diğer biçimlerindeki gibi, spor adı altında yapılan hayvan hakları ihlallerinin hikâyesi de bu sayfalarda anlatmakla bitmez. Bizim söylediklerimiz, hikâyenin bir-iki bölümünden seçilmiş birkaç cümleyle sınırlı olabilir ancak.* Yine de, burada ele aldığımız sporlar (avcılık, rodeo ve tazı yarışları) diğerlerine de örnek oluşturduğundan, hayvanların herhangi bir sporda, herhangi bir biçimde yarışçılara dönüştürülmesi söz konusu olduğunda hayvan hakları savunucularının neden aşırılıkçı olduklarını açıklamaya yardımcı olacaktır. Hayvan hakları savunucuları, buna daima karşı çıkarlar.

AVCILIK

Spor olsun diye avlanan insanlar, türümüzün sayıları hızla azalmakta olan bir çeşididir. Günümüzde avlanma ruhsatına sahip Amerikalıların genel nüfusa oranı % 5'ten azdır; bu oran, daha 1970'lerde bu ruhsatı satın alanların yarısı kadar ve bizim mahallede ava giden daha büyük yaştaki gençleri gıptayla izlediğim dönemde avlananların sayısından çok daha az. Yine de, spor amaçlı avcılık hâlâ büyük bir sektör. Hayvanlar İçin Fon [Fund for Animals], 2000 yılında tüm av masrafları için (tüfekler, cephane, kıyafetler vb.) 21 milyar dolar harcandığını hesaplamış. Bu miktarda para, milyonlarca hayvan ölüsü demektir. Fonun verdiği rakamlar, yalnızca Amerika'da yılda 134 milyon hayvanın öldürüldüğünü, bunların 35 milyonunun kumru, 13 milyonunun tavşan, 26.5 milyonunun sincap, 12 milyonunun bıldırcın ve 16.5 milyonunun ördek olduğunu gösteriyor.

(*) Hayvanların bahis veya eğlence amaçlı olarak yarıştırılmaları, ülkeden ülkeye, kullanılan hayvanların türlerine göre benzerlikler ya da farklılıklar gösterir. Türkiye'de "eğlence" amaçlı en yaygın yarışlar horoz ve köpek dövüşleri, deve güreşleridir: Elif Erdoğan, "Sınırsız Zulüm: Eğlence Sektöründe Hayvanlar - Hayvan Yarışları, Sirkler", *http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=236* – e.n.

Spor amaçlı avcılık yapanlar "avlanma tartışmasını" daima geyik avcılığıyla sınırlı tutmak isteseler de (Fon, öldürülen geyiklerin toplam sayısını 6 milyon olarak belirliyor), hayvan avcılarının öldürdükleri hayvanların büyük çoğunluğu Bambi'nin akrabaları değildir. Regüle edilmiş türler (yalnızca belli zamanlarda öldürülebilen yaban hayvanları) arasında su kuşları, yayla kuşları ve kumrular yer alırken, regüle edilmemiş türler (herhangi bir zamanda istenilen miktarda öldürülebilen yaban hayvanları) arasında çakallar, kirpiler, kargalar ve çayır köpekleri sayılabilir.

Spor amaçlı avcılığın popülaritesindeki düşüşün çok basit bir nedeni var: Çoğumuz bunu spor olarak göremeyiz. Geleneksel olarak adil bir mücadele olduğu gerekçesiyle savunulan avcılıkta, günümüzün cesur avcılarının üstün bilgi ve becerileriyle koruluklara çıktığını ve kaçmaları için bolca olanak sunan bir ortamda kendi bilgi ve yetilerini kullanan hayvanları alt ettiklerini düşünmemiz beklenir. Günümüzün avcıları yüzlerce, hatta binlerce dolar değerinde silah ve teknolojik ürünle donanıyorlarmış, varsın olsun! Hindi, geyik, ördek ya da dişi geyik sesi veren çığırtkanlar; Silver Top Jelatin Macun; Kızışmış Dişi Kokulu Geyik Yemi ve Antilop Yemi; koku bloke edici kıyafetler; Garmin GPS V Deluxe Yatay/Düşey Rota Belirleme Aleti; ya da (benim favorim) Shaggie 3 boyutlu kamuflaj sistemi (bu sonuncusu Rancho Safari'den *www.ranchosafari.com*). Shaggie giyinmiş halde ormana girip de dikkat çekmezseniz, bunun nedenini anlamak zor olmasa gerek. Vahşi kaz ve ördeklere, sincap ve kumrulara, geyiklere ve öteki hayvanlara gelince: Onlar hangi silahlarla donanmış dersiniz? Yalnızca duyularıyla. Yine de, kaçmak için bolca donanıma sahip olduklarından onları öldürmeye çalışmak spor sayılıyor.

Humpty Dumpty Yine Aramızda

Hayvanların kaçma olanağının bulunmasının avcılığı bir spor haline getirdiği düşüncesi, gerçeğin çarpıtılmasıdır. Humpty Dumpty'nin dediği gibi, insanlar bir sözcüğe istedikleri anlamı

yükleyebilirler. "Zafer, seni alt etmeye yarayan iyi bir argüman demektir!" diyebilirler. Ama elbette, sırf birileri öyle söyledi diye sözcüklerin anlamları değişmez.

"Spor" sözcüğünün anlamı da, bir istisna değildir. "Adil mücadele" tek başına spor nitelemesini hak etmeye yetmez. Avcılar ne kadar tersini söylerse söylesin (keza balıkçılık, rodeo ve tazı ya da at yarışlarından "spor" diye söz edenler için de geçerlidir bu) gerçek bir spor etkinliği, rakip tarafların kendi iradeleriyle katılımını gerektirir. Bu yüzden beyzbol, futbol ve golf birer spor dalı iken, kadim Roma arenalarındaki kanlı gladyatör dövüşlerine spor denemez.

Spor amaçlı avcılık, beyzbol, futbol ve golften ziyade, Roma'daki 'oyunlara' benzer. Arenalarda aslanlarla dövüşmeye zorlanan Hıristiyanlar, *Survivor*'ın bir bölümünde yarışmaya aday olmuş gönüllülerle bir tutulamaz; her yıl Amerika'da avcılar tarafından öldürülen milyonlarca hayvan da. Dilerseniz buna "av hobisi" deyin, ama "spor amaçlı" avcılık bir spor değildir.

"İnsanî" Avcılık

Avcılar acımasız insanlar olarak görülmekten hoşlanmazlar. Tam tersine, kendilerini dünyanın en merhametli insanları arasında görürler. Ann S. Causey, bunun nedenini şöyle açıklıyor:

> Spor amacıyla avlanan gerçek bir avcı, avına duyduğu derin saygının gereği olarak, hayvanın çektiği acı ve eziyete daima çok duyarlıdır ve bunları en düşük düzeyde tutmak için her türlü çabayı gösterir. Elverişli silahlar ve avcılık eğitimi hayvanın incinmesini en az seviyeye indirebilir. İnsanîlik açısından genel bir değerlendirme yaparsak, esaretten bağımsız bir hayat ve maharetli bir avcının ellerinde hızlı bir ölüm, bir hayvan için, hayvan endüstrilerinin sunabileceği her şeyden ve elbette ki Doğa Ana'nın yönlendirdiği pek çok ölümden daha iyidir.

O halde yine aynı yere geldik. Bir sincabın ya da kır kurdunun beynini dağıtan insanlar, merhamet, şefkat, duygudaşlık, ilgi ve sevecenliklerini sergileyen kusursuz birer insanîlik ör-

neği oluşturuyor. En azından, bu bakımdan sınaî çiftlik sahiplerinden ve diğer hayvanlardan daha iyiymişler.

Bu tür kıyaslamalar asla birer gösterge olamaz. Avcılar, bazı insanların hayvanlara kendilerinden daha kötü davrandıklarına dikkat çekmekle, kendi insanîliklerini kanıtlamış olmazlar. Causey'nin söylediklerinin, mantıksal olarak, sadece bayılttığı kadınlara tecavüz eden (ve dolayısıyla "zararı en aza indirmek" için elinden geleni yapmakla "kurbanın acı ve eziyetine duyarlılık" gösteren) tecavüzcülerin, kurbanlarını incitmeyi seven tecavüzcülerden "daha insanî" olduklarını söylemekten hiç farkı yok. "İnsanî tecavüzcü" kavramı ortaya atılsa, bunun korkunç bir çelişki olduğu düşünülürdü. Spor amaçlı avcılığı mazur göstermeye çalışan Causey gibiler, "insanî avcı" kavramının bundan farklı olduğunu düşünmemiz için hiçbir mantıklı gerekçe sunmuyor.

Koleksiyoner Avcılar

"İnsanî avcılar" içinde ilk sırayı koleksiyoner avcılar denenler alır. Koleksiyoner avcılar, başka insanların pul ya da çizgi roman biriktirmeleri gibi, ölü hayvan kafası koleksiyonu yaparlar. Farklı avcılar, farklı serileri tamamlama peşindedir. Büyük Afrika Beşlisi, leopar, aslan, fil, gergedan ve Afrika bufalosundan oluşur. Kuzey Kutbu Grand Şlem serisi, karibu, misk sığırı, kutup ayısı ve morstan (deniz aygırı) müteşekkildir. 20. yüzyıl boyunca morslar, iyi korunmuş bir türdü. Bu durum 1994'te değişti; o tarihten beridir sayıları gitgide artan koleksiyoner avcılar, Kuzey Kutbu Grand Şlem Serisi'ni tamamlama ayrıcalığına erişmek için, bir mors kafasına 6000-6500 dolar ödemektedirler.

New York Times muhabiri C. J. Chivers, Connecticutlı başarılı bir işadamı olan Peter Studwell'in yaptığı böyle bir avı anlatıyor. Studwell, İnuit rehberler eşliğinde, iki morsun dinlenmekte olduğu buzullara çıkarıldı. İnsanlar kendilerine yaklaşırken, morslar korkudan ziyade merakla onları izliyordu. Arada 4-5 metrelik mesafe kaldığında, baş rehber Studwell'e ateş etmesini söyledi. Studwell ateş etti. Hayvan tek kurşunla öldü.

Kendi beyanına göre, Studwell 11 ayı, 10 Kanada geyiği, 6 karibu (Kuzey Amerika ren geyiği), 3 mus, 2 misk sığırı, 1 bizon, 1 puma ve 300 kadar geyik öldürmüş. Oturma odasının duvarlarında, öldürdüğü hayvanlara ait 147 baş sergiliyor. Morsla birlikte bu sayı 148 olacak. Studwell bundan son derece gururlu. "Şimdiye dek öldürdüğüm en iri şey," diyor. "Ya bu ya da bizon."

Sıkı bir gözlemci olan Chivers, Studwell'in avını şöyle değerlendirmiş: "İnuit nezaretinde mors avcılığının, dev bir mindere ateş etmek için uzun bir gemi yolculuğu yapmaktan pek farkı olmadığı düşünüldüğünde, bunun beklenmedik bir başarı olduğu söylenemez." Bir farkla tabii: Dev minderler canlı değildir ve "spor" olsun diye öldürülemez.

Konserve Av

Kuzey Kutbu Grand Şlem Serilerine bir mors eklemiş avcıların sayısı görece az (Chiver'ın tahminlerine göre 1000'in altında). Çok daha fazlası (sayılarını kimse tam olarak bilmiyor), dev minderlere ateş etmeye bile benzetilemeyecek kadar zahmetsiz avlara büyük hevesle katılıyorlar.

Amerika'da 'konserve avcılık' hizmeti sunan tesislerin sayısının 1000 civarında olduğu hesaplanmış. Çoğu eyalette bulunan bu işletmeler (yalnızca on dört eyalette konserve avcılık yasak), genelde "av koruma alanı" ya da "özel av alanı" olarak tanıtılıyor.

Konserve avlarda "avlanan" hayvanlar arasında Asya ve Afrika antilopu, bizon, ayı, zebra ve Kanada geyiği bulunuyor. Çoğunluğu insanlar tarafından yetiştirilen ve bizlere güven duymaya başlamış olan bu hayvanlar, etrafı çitlerle çevrili alanlarda tutuluyor. Müşteriler, hangi hayvanı öldüreceklerine karar verdikten sonra, yürüyerek ya da işletmeye ait araçlarla, uygun bölgeye götürülüyor. Onlar yaklaşırlarken hayvanlar tedirgin olmuyorlar; onlar için alışık oldukları ziyaretçilerden bu insanlar. Sonra avcılar silahlarını onlara doğrultup avlarını öldürüyorlar.

Burada "adil mücadele" tamamen hikâye. Mağaralarına ganimet götürmek isteyen ama onu elde etmek için ormanların içinde taban tepmekle vakit harcamak ya da bu zahmete katlanmak istemeyen "sporcu" avcıların keyfi için yaratılmış konserve avlar, tıpkı fıçıdan balık avlamaya benziyor. Aşağıda okuyacaklarınız, ABD İnsanî Muamele Derneği (HSUS) için çalışan gizli araştırmacıların kamerasına yakalanan konserve av görüntülerinin bir tasviri:

> Korsika koçu aniden iz sürmeyi bırakıp başını kaldırarak rüzgârı kokladı ve çalılıkların arkasını görmeye çalıştı. Tepeden tırnağa kamuflaj giysilerine bürünmüş olan avcı, levyeler, bobinler ve tekerlerden oluşan modern teknoloji harikasını ağır ağır omuz seviyesine kaldırıp okunu fırlattı. Yayın tıngırtısıyla birlikte, tam o anda okun bıçak keskinliğindeki ucu sol böğrüne saplanmış olan koç, başını sağa sola savurdu. Acı ve dehşet dolu bir haykırışla öne sıçrayıp, içinde esir tutulduğu tel örgülere çarptı. Taş çatlasa yirmi metre ötedeki avcı, tekrar ok yerleştirip hedefe fırlattı. Yine isabet, ve koç bir kez daha haykırıp sıçrayarak tel örgülere çarptı. Üçüncü ok hayvanın böğrüne, dördüncüsü sırtına saplandı. Avcı, ganimetine zarar verme riskinden kaçınmak için, kasıtlı olarak başın uzağını hedef alıyordu. "Düşersen doğru düzgün düş!" diye bağırdı koça. "Okumu yamultmanı istemiyorum." Ağır ağır can çekişen hayvan, çitin dibine yığılmıştı. Altı oktan sonra, rehber talihsiz hayvanın şiddetli ıstırabına tek kurşunla son verdi.

Korsika koçları, kafa başına 350 dolarla en ucuz seçenekler arasında yer alıyor. Sözgelimi, bir gergedanı devirmek 20.000 dolarınıza mal oluyor. Yolculuk, konaklama, yemek ve hayvan postu doldurma hizmetleri de fiyata dahil değil.

"Av Hayvanları Nereden Getiriliyor?"

Bu hayvanlar nereden getiriliyor? Ne de olsa, Afrika antilobu ve gergedan, doğal olarak ABD topraklarında bulunan hayvanlar değil. Bunlar, nasıl oluyor da kendilerini, sözgelimi Tek-

sas'taki bir "av koruma alanı"nda buluveriyorlar? Bu hayvanların bazıları, safari hayvanı tedarik etmeyi iş edinmiş olan ve "hayvan refahı" ya da insanî ve sorumlu gözetim" konusunda söyleyecek çok az sözü olan özel yetiştiricilerden geliyor. Ancak, bazı durumlarda, safari hayvanları, söz konusu değerlerin Amerika'daki en yaygaracı destekçileri olan iki yerden, sirklerden ve hayvanat bahçelerinden gelebiliyor – en meşhur sirk ve hayvanat bahçelerinden bazıları da bunlara dahil.

Bilhassa hayvanat bahçelerinin bu alandaki rolü ibret verici. Bu ülkenin en iyi hayvanat bahçeleri Amerikan Hayvanat Bahçeleri ve Akvaryumları Derneği'ne bağlıdır ve bu derneğin, hayvanat bahçesindeki "artık" hayvanların (bir hayvanat bahçesinde yetiştirilmiş ama artık orada kendisine yer sağlanamayan hayvanların) doğrudan satışını açıkça yasaklayan yazılı bir politikası var. Öte yandan, hayvanat bahçelerini, "artık" hayvanlarını daha sonra onları konserve av işletmelerine satacak hayvan tacirlerine satmaktan hiçbir şey alıkoymuyor. *San Hose Mercury News*'un iki yıllık bir araştırma sonunda edindiği bilgiye göre, "1992'den 1998'in ortalarına kadar ülkenin saygın hayvanat bahçelerine bırakılmış 19.361 memeli hayvandan 7420'si –yani % 38'i– tacirlere, açık arttırmalara, av çiftliklerine, meçhul kişilere ya da ruhsatsız hayvanat bahçelerine veya av sahalarına gitti." Dikkate değerdir ki, konserve avların gediklisi olan "insanî" avcılara cazip gelen "safari hayvanları"nın pek çoğu (karacalar, zebralar ve hatta gergedanlar), eskiden bir sirk ya da bir hayvanat bahçesini evi bilmiş. Hayvanat bahçesi (ve sirk) yöneticilerinin ikiyüzlülüğü, kelimelerle anlatılamayacak kadar büyük bir kepazelik.

"Hakiki" Avcılar

Bazı avcılar (bunlar kendilerini "hakiki" avcılar olarak görür), konserve avları ya da Studwell'inki gibi koleksiyon avlarını av olarak kabul etmezler. Balık tezgâhından balık almak gerçekten balık tutmaktan ne denli uzaksa, kafese konmuş bir hayvanı ya da buzun üzerinde uyuklayan bir morsu vurmak da

gerçek avcılıktan o denli uzaktır. Onların bu mantığına kusur bulmak zor. "Hakiki" avcılar bu konuda haklı. Haksız oldukları nokta, yaptıkları şeyi spor addetmeleri. En azından şunu kavrayamadıklarından yanılgıya düşüyorlar: Gönüllülük olmayan yerde hakiki spordan söz edilemez.

"Hakiki" avcılar avlanmanın yalnızca kendileri için bir hak olduğuna inanmakla kalmayıp, doğru bir şey olduğunu da düşünürler. Neden? "Hakiki" avcılar, yaptıklarını haklı çıkarmak söz konusu olduğunda bundan hiç çekinmezler. Tam tersine, yaptıkları şeyi açıklama ihtiyacı duydukları bellidir ve zaten de böyle olması beklenir. Onların kendilerini haklı gösterme yönündeki bu çabaları biraz incelendiğinde, bizlere ve birbirlerine anlattıkları onca hikâye, onca terane arasında asıl gerçeğe hiç değinmedikleri anlaşılır. Burada bu hikâyelerden yalnızca belli başlı birkaç tanesine göz atmakla yetineceğiz. (Diğerleri, girişte listesi verilen internet sitelerindeki kaynaklarda istemediğiniz kadar bolca yer alıyor)

1. "Avlanmak Genlerimde Var"

"İnsanların avlanmasının nedeni genetiktir. İnsanın doğasında vardır bu. Kendi dışındaki hayvanları öldürmek, insan olmanın bir parçasıdır." Muhtemelen, herhangi bir zamanda bu açıklamayla karşılaşmayanınız yoktur. Bu masalı uyduran avcılar yalnızca Burt Reynolds'ın *Deliverence* adlı filmde karşılaştıklarına benzer dağ adamları olsa, belki kestirip atabilirdik. Oysa spor amaçlı avcılığın entellektüel ağır topları da (Aldo Leopold, Ortega y Gasset, Ted Nugent) bu anlayışın destekçileri.

Sağgörülü, saygın bir orman mühendisi olan, *A Sand County Almanac* adlı eseriyle ün kazanmış Leopold'u ele alalım. Leopold, "avcılık humması türümüze özgü bir hastalıktır," fikrini bize aşılamaya çalışır. Ortega y Gasset daha da ileri giderek, avlanma arzusunun "insanlık durumunun derin ve daimi bir özlemi", "insan ırkının her hücresine sinmiş" bir şey olduğunu ilan eder.

Bu genetik tezin tek bir problemi var: Deliller tam tersini

söylüyor. Amerikalıların % 95'inin (ve başka pek çok ülkede nüfusun benzer orandaki insanlarının) avlanmamasını nasıl açıklayacağız? Bizim genlerde bir eksiklik mi var acaba? Biz hayvan hakları savunucuları, her salata tezgâhına yönelişimizde hayvanları öldürme yönündeki doğal güdümüzü bastırmış mı oluyoruz? Bu düşünceyi ciddiye almamız zor. Avlanan insanlar suçu genlerine atamazlar.

2. "Sevgimden Yaptım"

Avlanma yanlısı bir başka gerekçe, sefahati anımsatan imalar içerir. Ortega bunu açıkça yazar. Kan (tercihen başkalarınınki) "eşsiz bir cinsel şölen etkisine" sahiptir. Ortega'ya göre, avlanma yerine doğa fotoğrafçılığını tercih etmek, gerçek aşk yerine platonik olanı tercih etmekten farksızdır. (Spor amaçlı avcılığın şirret bir savunucusu olan) Randall Eaton'ın belirttiğine göre, "avcının avına duyduğu hisler, derin bir tutku ve vecd içerir... Avcı öldürdüğü hayvanı sever."

Burada bir terslik var. Ben Nancy ve çocuklarımı seviyorum. Ne mutlu bana ki, onlar da beni seviyor. Buna rağmen biz, bunu göstermek için birbirimizi öldürmeye çalışmıyoruz. Regan ailesinin bu konuda bir istisna oluşturduğuna inanmam beklenemez. Evet, dizginsiz bir psikopatoloji yüzünden bu tür şeylerin yaşandığı trajik örnekler yok değildir; örneğin, bir kadın çocuklarını boğarak öldürüp, nedeni sorulduğunda, "onları çok seviyordum" diyebilir. Ancak bu olayların gerçekte kendi yaptıklarının bilincinde olmayan insanların yaşadığı trajik cinnet vakaları olduğunu herkes görebilir. Spor amacıyla avlananlar bize kamyonetlerinin arkasına attıkları hayvan ölülerini sevdiklerini söylediklerinde neden böyle düşünmeyelim? Sahi neden?

3. "Avcılık Ruhanî Bir Şey"

Avcılığı yüceltmek için yazılmış methiyelere bolca rastlarız. Bir hayvanı öldürmekle, kutsallığın kapısını araladığımıza inanmamız beklenir. David Petersen'in tabiriyle avcılık, "bildi-

gim kadarıyla ilahi bir deneyime en yakın şey." James A. Swan bu durumu daha ayrıntılı biçimde tasvir ediyor. "Bir hayvanın müstesna, hatta kutsal bir şey olduğunu herkes söyleyebilir. Ama bir şeyin gerçekten kutsal hale gelebilmesi, o nesnenin ya da canlının bir biçimde maddî alemin ötesinde bir var oluşa uzanan bir köprü olabileceğini hissettirmesiyle mümkündür ancak". Yaban hayvanı ölüsü bu işe yarar: O, "[avcı için] maddî alemin ötesinde bir var oluşa uzanan köprü" işlevi görür (ya da en azından böyle bir potansiyele sahiptir).

Bu derin fikirler karşısında bir şey söylemekte zorlanırsınız. *E Magazine* editörü Jim Motavelli, (kendi deyişiyle) "bu ruhani sayıklamaları" duyduğunda, başını sallamakla yetiniyor. Söylenecek, söylenmesi gereken tek şey bu belki. Ama belki de, mantıklı bir fikir oluşturmak için bir analoji kurma çabasına değer. "Bir *insanın* müstesna, hatta kutsal bir şey olduğunu herkes söyleyebilir. Ama bir şeyin gerçekten kutsal hale gelebilmesi, o nesnenin ya da canlının bir biçimde maddî alemin ötesinde bir var oluşa uzanan bir köprü olabileceğini hissettirmesiyle mümkündür ancak"

Eğer dünyaya belli bir bakış açısından bakıyorsak, burada söylenenlerin bazılarını tartışmamız zordur. İnsanların "müstesna, hatta kutsal" olabilecekleri fikrine bir itirazımız olamaz elbette. Ancak bunun hemen ardından bize *insanları öldürmenin* "maddî alemi aşan bir var oluşa uzanan bir köprü" işlevi göreceği söylense, (umuyorum ki) hepimizin buna itirazı olurdu. Böyle yapmak bizi manevi olarak yüceltecek diye birbirimizi öldürmeyi haklı görmezdik. Peki ama, (işte mantık burada devreye giriyor) "ruhanî" gerekçelerle insanları öldürmek yanlışsa, aynı gerekçeyle yaban hayvanlarını öldürmek nasıl doğru olabilir? Avlanma etiğini ruhanî şeylere dayandıranların yanıtlamaları gereken pek çok soru var.

4. "Hayvanlara İyilik Ediyoruz"

Avcıların en gözde hikâyelerinden biri de, kendilerinin ölü yaban hayvanlarının en iyi dostları olduklarıdır. Hikâye şöyle

gelişir. Kış, hayvanlar için son derece zorlu geçmektedir. Pek çoğu, ya hava koşulları ya da açlıktan ölecektir ki, her iki durumda da toprağa karışmaları yavaş ve eziyetli olur. Ama ne mutlu hayvanlara ki, avcılar onlara yardıma hazırdır. Usta nişancılar tarafından vurulan hayvanlar şanslıdır. Onlar çabucak, hiçbir şey hissetmeden ölürler. İnsanî olmak, hayvan refahını desteklemek söz konusu olduğunda, bundan iyisi düşünülemez.

Sayacağım nedenlerle bu hikâyeye "ikiyüzlü" demek hafif kalır.

1) Avcılar tarafından öldürülen hayvanların büyük çoğunluğu, kışın soğuktan donarak ya da aç kalarak ölme tehlikesindeki türler değildirler; en bilinen örneklerin bazılarını sayacak olursak, bunların 50 milyonu kumru, 25 milyonu tavşan ve sincap, 25 milyonu bıldırcın, 20 milyonu keklik ve 10 milyonu ördektir.

2) Kışın ölme tehlikesiyle karşı karşıya olan hayvanlar içinde, en riskli grubu yavru, hasta ve sakat olanlar oluşturur.

3) Avcılar hayvanları öldürmekteki asıl niyetlerinin onları sefalet içinde ölmekten kurtarmak olduğunu söylerken samimi olsalardı, öldürecekleri hayvanları yavrular, yaşlılar, hasta ve sakatlardan seçerlerdi.

4) Oysa bir av sonunda avcıların eve götürmek istedikleri hayvanlar kesinlikle bunlar *değildir*. Onların eve götürmek istedikleri hayvanlar, tam da kış boyunca hayatta kalmayı başarma şansı en yüksek olan, en cüsseli ve en sağlıklı olanlardır. O halde, evet, bu hikâye en hafif tabirle "ikiyüzlülük" olsa gerek.

5. "Avlanmak Zevkli!"

Tüm o sevgi ve maneviyat lafları ardında basit, değişmez tek bir gerçek yatar. Sporcu avcılar avlanmaktan zevk alırlar. Onlar ağaçların içinde gezinmeyi, saatlerce bir ağaç askısında oturmayı ya da soğuk bir kamuflaj barakasında nefeslerinden salınan buharı izlemeyi severler. Bunun yanı sıra, doğayla iç içe, kendi akranlarıyla olmak eğlencelidir. Bunların hepsi doğ-

ru elbette. Ancak tüm bu süslü lafların tozu dumanı ardında, sporcu avcıya asıl heyecan veren şey, öldürmektir. Bundan kuşkusu olanların, gazete bayilerinin raflarında duran herhangi bir avcılık dergisinin sayfalarını karıştırması yeter. O sayfalarda fotoğraflarını gördüğümüz, ağzı kulaklarında, öldürdükleri hayvanları gösteren avcılar mutluluğun doruğundadırlar. Onlardan dev minderlerle poz vermeleri istenseydi, hiç de böyle olmazdı.

İşte bence avcıların neden avlandıkları sorusunun gerçek yanıtı budur. *Sırf hayvan öldürme olasılığı başlı başına* heyecan vericidir. Michigan'daki William Beaumont Üniversitesi'nde yürütülen bir araştırmanın bulgularına göre, "bir geyikle karşılaştıklarında, hareketsiz duruyor olsalar bile, bazı avcıların kalp atışlarının hızı neredeyse iki katına çıkmaktadır." Bir de (yalnızca görmekle kalmayıp) bir hayvanı gerçekten öldürdüklerinde yaşadıkları heyecan dalgasını varın siz tahmin edin. Durup düşündüğünüzde, kişi için dile getirmesi çok zor bir şeydir bu. Şöyle dediğinizi düşünün: "Evet, bu hafta sonu biraz hayvan öldürerek bir güzel eğlenmeyi planlıyorum!" Bu sözleri söylemekte zorlanmayacak bazı avcılar da olabilir elbette, ancak çoğunun bunda zorlandığını sanıyorum. Avcılığın genlerimize işlemiş olduğu ya da avcılar beyinlerini dağıtma nezaketi gösterdikleri için hayvanların onlara minnettar kalması gerektiği şeklinde hikâyeler uydurmaları da bu yüzdendir. Bu hikâyelerin işlevi dikkatleri hakikatten başka yöne çekmeleridir. Birini öldürmekten keyif almak, hiçbir insancıl kişinin gururlanacağı bir şey değildir. "Bana ne derseniz deyin ama insancıl demeyin!" diye çırpınanımız var mıdır?

"Vandalları İçeri Tıkın"

Ulusal Silah Derneği gibi avcılık yanlısı örgütler, şiddet eğilimli, Amerikan düşmanı hayvan hakları savunucularının avcılığa karşı tavır almalarını hiç hoş karşılamazlar. Derneğin tepkisi tahmin edebileceğiniz gibidir: "Avcılık mirasımız, mümkün olan her yönteme başvurarak kendi değerlerini topluma dayat-

mak isteyen bilgisiz, aldatıcı insanların tehdidi altında. Avlanma karşıtı aktivistler, yanıltıcı reklam kampanyaları, okullardaki gizli eğitsel programlar, kanunlara saygılı sporculara yönelik fiziksel taciz ve özel mülkiyete yönelik vandalizm yoluyla avcılığa saldırıyorlar."

Derneğin, hayvan hakları savunucularının söylediklerine karşılık vermek yerine o çok bildik taktiğe başvurarak bunu söyleyenlere saldırmayı seçtiği sanırım açıkça görülüyor. Bu tür taktikler, mantıktan yoksun olmakla birlikte, etkisiz değildir. Silah Derneği, Amerikan siyasetinde muazzam bir güce sahiptir. Hayvan hakları savunucuları bunun farkında. Bizler paranın gücü nasıl satın alabildiğini çok iyi biliyoruz. Ancak, Amerikalıların büyük çoğunluğunun, bize başkalarınca biçilen kötü imajdan farklı olduğumuzu anlayabileceğine de inanıyoruz. Halihazırdaki koşullarda, hayvan hakları savunucularının tek isteği, diğerleriyle konuşmak, birlikte akıl yürütme olanağı bulmaktır. Bunun gerçekleşmesine Ulusal Silah Derneği bile engel olamaz.

Mors avı hakkındaki şu *New York Times* haberinde, C. J. Chivers genç bir Inuit rehberin bir diğeriyle konuşmasına kulak misafiri oluşunu anlatıyor: "Bazen buna neden spor amaçlı avcılık dediklerini anlayamıyorum," dedi rehber. "Onları dışarı çıkarıyoruz, orada oturuyorlar. Onlar için morsu buluyoruz, onları araçla oraya kadar götürüyoruz ve ne zaman ateş edeceklerini onlara biz söylüyoruz. Hayvanı kesip gemiye taşıyan biziz. Sonra, kıyıya varıp şöyle diyorlar: 'Bir tane hakladım! Bir tane hakladım!'"

Bu sözler çok anlamlı. Bu avın sporla alakası yok. Başka avların da. Mahalledeki benden büyük delikanlılara, ava giden oğlanlara gıpta etmekle neden yanıldığımı anlıyorum artık. Ebeveynlerim bana engel olmakla, benim iyi yetişmemi sağlamış oldular.

RODEO

Profesyonel Rodeo Kovboyları Derneği, hayvanların iyiliğini savunurken hayvan haklarına karşı çıkanlardan. Hayvan hak-

ları felsefesi, hayvanları rodeoda kullanmaktan ve başka pek çok şeyden vazgeçmemiz anlamına geliyor. Rodeo Kovboyları Derneği bunların hiçbirini istemiyor. Tam tersine, hayvan refahı felsefesi "İnsanî gözetim ve faydalanma ilkelerini temel alıyor. [Rodeo Kovboyları Derneği gibi] hayvan refahı ilkelerini savunan örgütler hayvanlara iyi muamelenin ve hayvan refahının geliştirilmesi için çabalar. Hayvan refahı ilkelerini desteklemek demek, insanların hayvanları kullanma hakkı olduğuna, ancak o hakkın beraberinde titiz ve insanî gözetim ve muamele sorumluluğu getirdiğine inanmak demektir." Rodeo Kovboyları Derneği, kendini, bunların hepsini ve daha fazlasını yapıyormuş gibi lanse ediyor. Onlar, yalnızca hayvan refahını gözeten sıkı kurallara sahip olmakla kalmayıp, destekledikleri tüm yarışlarda, yarış yerinde veteriner bulundurulmasını şart koşuyorlar.

Rodeo Kovboyları Derneği destekli yarışlar, buzdağının yalnızca görünen yüzü. Amerika'da her yıl düzenlenen yaklaşık beş bin rodeo yarışının % 85'i derneğin sponsorluğunda yapılmıyor; bu rodeolarda derneğin kuralları işlemiyor ve yarış yerinde veteriner bulundurma zorunluluğu yok. Dernekle bağlantılı rodeoların kusursuz olduğunu farz etsek bile, aynı şeyin rodeoların ezici çoğunluğu için geçerli olduğunu söyleyemeyiz.

Rodeo bir "spor" olarak, rodeo etkinlikleri de (hemen hemen hepsi erkek olan) insan yarışmacıların cesaret ve becerilerinin hayvanların gücü ve hızıyla boy ölçüştüğü "yarışlar" olarak tanıtılır. Tek tek etkinliklerde ve hepsinin toplamında en yüksek puanı toplayanlar para ve başka ödüllerle ödüllendirilir. Rodeonun popülerliği gitgide artmaktadır. Geçtiğimiz yıl 25 milyondan fazla insan bir rodeo etkinliğine katılmıştır. Büyük blucin üreticisi Wrangler, 2002 ulusal şampiyonasının sponsorluğunu yapmıştır. Belli başlı diğer sponsorlar arasında, Coors biraları, Dodge kamyonları ve Jack Daniels viskisi sayılabilir. 2001'den beridir, ulusal şampiyona ESPN kanalınca ülkenin her yerinde yayımlanmaktadır.

Rodeo, spor olma niteliği bakımından avcılıktan bile geridedir. Avcıların öldürdükleri hayvanlar çoğu zaman en azından

kaçma fırsatına sahiptir. Rodeolarda kullanılan sığır ve boğalar (ve bazen atlar) ise bu fırsattan yoksundur. Bu hayvanların bundan kurtulmasının tek yolu rodeo pistinde ölmek ya da mezbahalara nakledilmektir.

"Rodeodaki Atlar Neden Tepinir?"

Yarı ehlileştirilmiş binek atına binmek, "klasik" rodeo etkinliklerindendir; Profesyonel Rodeo Kovboyları Derneği bu etkinliğin tarihini, kovboyların yabani atları sürerken en iyi stili kimin sergileyeceğini görmek için aralarında yarıştıkları zamanlara dayandırır. Günümüz binicilerinin atlarını mahmuzlamaları ve bundaki becerilerine göre puan almaları öngörülür. Puan kazandıran diğer etkenler biniş süresinin uzunluğu, denetim ve atın harcadığı efordur. Nitekim verilen puanın % 50'si atın (ya da boğa rodeosunda boğanın) ne kadar tepindiğine bakılarak verilir. Bu durumda, yarışçıların ve hatta organizatörlerin atı tepinmeye sevk etmek için çok ileri gidebilmelerine şaşmamak gerekir.

Bu yarışlara katılan atlar yabani değildir. Bunlar gösteriden gösteriye sürüklenen kıdemli performansçılardır. Kendi hallerine bırakılsalar, tepinmeleri pek beklenmez. Atın kulvarını terk ettiği anda hayvana bir aletle elektrik verilmesi ve bedeninde göğüs kafesinin korumasından yoksun olan hemen gerideki bölgeye sıkıca bağlanmış deri bir kayışın iyice sıkılması gibi bir dizi insan müdahalesiyle, tepinmesi teşvik edilir. Bazı rodeo karşıtları, kalın ve ince bağırsakla diğer hayatî organların yakınına bağlanan bu kayışın, kasıkları ve cinsel organları sıkıştırdığını öne sürmektedir.

Büyükbaş hayvan veterineri ve eski eyersiz binek atı rodeocusu olan Peggy Larson, acının büyük bölümünün mahmuzlamadan kaynaklandığını düşünüyor. "Mahmuzların keskin olmaması koşulu getirmekle Rodeo Kovboyları Derneği bir yanılgıya yol açmıştır... güya böylelikle atın derisi kesilmeyecektir. Oysa sorun derinin kesilmesi değil. Doku hasarının nedeni, kör mahmuzla berelenmelerin tekrarlanması. Genelde be-

relenen yerler iyileşmeden at yeniden mahmuzlanıyor, böylelikle hasar ağırlaşıyor. Çelikle etin çarpışmasından etin zararlı çıkacağını aklıselim sahibi herkes bilir."

O halde atlar neden tepiniyorlar? Çünkü ürkütülüyor ve acı çekiyorlar. Neden bazı atlar diğerlerinden daha çok tepiniyor? Çünkü daha çok ürkmüşler ve daha çok acı çekiyorlar. Bir atın korkusu ve acısının derecesiyle orantılı olarak puan kazanılan bu "sporun" dayandığı sapkın mantık bu işte.

Kement Atma

Binicilik etkinliklerinden başka, bir de buzağı bağlama ve öküz güreşi vardır. Rodeo Kovboyları Derneği buzağı bağlamanın kökenlerini de yine Vahşi Batı'ya, kovboyların veteriner tedavisine ihtiyaç duyan buzağıları bağladıkları döneme dayandırıyor.

Buzağı bağlama fazla uzun sürmez. Buzağının serbest bırakılıp ileri fırlamasından sonra, bir at üzerindeki binici onu hemen ardından takip eder. Kement atıldıktan sonra, hayvan önce ayakta durmalı, sonra yana devrilmeli (zemine fırlatılmalı), sonra da üç bacağı birbirine bağlanmalıdır. Bu yapılır yapılmaz, kovboy ellerini havaya kaldırır, atına atlar ve halat gevşer. Eğer buzağı altı saniye geçmeden halatı çözebilirse, yarış geçersiz sayılır. Katılımcılar becerilerini geliştirmek için saatlerce pratik yaparlar: Yani, herhangi bir kanun tarafından engellenmeksizin, genelde aynı buzağı üzerinde, tekrar tekrar aynı işlemleri uygularlar.

Rodeoda kullanılan diğer hayvanlar gibi buzağılara da bu muamelelerde söz hakkı tanınmaz. İstesinler istemesinler, bu gösteriyi yapmak zorundadırlar. Ve onlar da diğer hayvanların katlandıkları korkutma ve acı verme taktiklerinin aynılarına (kuyruk bükme, elektrik verme) maruz kalmak durumundadır. Ancak, bunların yanı sıra, buzağıların katlanması gereken özel bir aşağılama taktiği de vardır.

Buzağılar kementle yakalanmadan ("devrilmeden") önce saatte 50 kilometreye varan bir hızla koşabilirler; çoğu zaman,

geriye doğru ani bir hızla çekilir ve aniden yere çarpılırlar. (Bu şekilde devrilmeleri teknik olarak yasak olsa da, cezalar hemen hemen hiç uygulanmaz.) O sırada hayvan ne kadar hızlı koşuyorsa, rodeocu tarafından o denli şiddetle geriye çekilir. Ve ne kadar şiddetli geriye çekilirse, hayvanın boynu o kadar çok burkulur ve yere çarpma şiddeti o denli artar. Bazı buzağılar performanslarını tekrarlayamaz. Tek performansta işleri biter. Ya pistte, ya da gösteriden hemen sonra ölürler.

İşte, boynunda ve sırtında yara bereler, kırık kemikler ve iç kanamayla, ürkmüş, sersemlemiş, çaresiz bir bebeğin üzerine abanmış onu bağlayan, günümüzün cesur kovboyu bu. Buzağı bağlamanın ve genel olarak rodeoların tamamen yasaklanması için çalışanlar, ancak aşırı duygusal, dengesiz buzağı meraklıları mıdır?

Buna yanıt vermeden önce, veteriner hekim E.J. Finnochio'nun Rhode Island'da buzağı bağlama etkinliğinin yasaklanmasına destek vermek için Rhode Island yasama meclisine yazdığı mektuptan şu alıntıları da hesaba katın. "20 yıldır büyükbaş hayvan veterinerliği yapan biri olarak... buzağıların saatte 50 kilometre hızla giderken bir iple aniden durdurulmaları sonucu omuriliklerinin kopmasından sonra aniden ölüm vakalarına doğrudan tanık oldum. Görüp tedavi ettiklerim arasında, felç olan... ve soluk boruları tamamen ya da kısmen parçalanmış buzağılar da vardı. Yere çarpma, iç organların yırtılmasına yol açarak bu buzağılardan bazılarının ağır ağır, acılar içinde ölmelerine neden olmaktadır." Ve buna "spor" deniyor.

Peggy Larson böyle düşünmüyor. "Büyükbaş hayvanlarla olan kapsamlı deneyimlerime dayanarak, rodeo etkinliklerinin doğası gereği zalimce olduğuna kanaat getirdim. Bunların en acımasızı da bağlama etkinlikleri."

Dr. Larson, ABD Tarım Bakanlığı mezbaha denetçisi olarak otuz yıllık deneyime sahip bir başka yetkiliden, C.G. Haber'dan alıntı yapıyor. "Rodeocular hayvanlarını mezbahalara yolluyorlar... buralarda, öyle ağır yaralı sığırlar gördüm ki, bedenleri üzerinde derileri kalkmamış tek yerleri, baş, boyun, bacaklar ve karınlarıydı. Kaburgalarında altı ila sekiz kırık ke-

mikle, bazılarında kemiğin ciğerleri deldiği hayvanlar gördüm. Yarılmış derilerden iki üç galon kan fışkıranları gördüm." Hayvan refahını desteklemenin bu kadarı! Profesyonel Rodeo Kovboyları Derneği'nin laf cambazları, farklı bir isim vererek hakikati değiştirme çabasıyla, buzağı bağlamaya artık "kıskıvrak bağlama" diyorlar. Kurbanlar –buzağılar– böylelikle sihirli değnekle ortadan kaybolmuş oluyor.

Ulusal çaptaki hayvan hakları gruplarının büyük bölümü, yerel grupların çoğu, rodeo karşıtı kampanyalar yürütmektedirler. Steve Hindi başkanlığındaki SHARK [Hayvanlara Saygı ve Nezaket], uzun menzilli, hatta karanlıkta kayıt yapabilen kameralar kullanarak, rodeonun perde arkasındaki zulme ışık tutuyor. Rodeoların burada anlatılan suçları işlediğinden şüphe duyan varsa, SHARK'ın video arşivlerine başvurarak anlatılanların doğruluğunu kendi gözleriyle görebilir.

Görmedikçe İnanmazsın

Rodeonun perde arkasındaki zulmü bilen insanlar, televizyonda gördüklerinin rodeolarda gerçekte olup bitenler olmadığını anlar. ESPN'nin yayınlarında elektroşok çubukları ve kuyruk çekmeler yoktur. Orada bel kayışının ne olduğunun, neden bedenin o kısmına bağlandığının konuşulduğu görülmez. Sponsor şirketler ve rodeoyu masum bir "aile eğlencesi" gibi sunma ihtiyacı hesaba katıldığında, tüm bunlar şaşırtıcı değildir. Bunun beteri, daha derinde gizlidir. O da ölüm ve yaralanma görüntülerinin montaj sırasında kırpılmasıdır.

Karen Chapman, Tarafsız ve Doğru Habercilik adlı grubun çıkardığı *Extra* dergisindeki yazısında, 2001 rodeo finallerinde bir atın nasıl öldüğünü anlatıyor: "14 yaşında Great Plains adlı yarı ehlileştirilmiş bir binek atının sırt kemiği kırıldı ve 17.000 kişilik tam kapasite seyirci kalabalığı önünden, bir sedyeye yatırılarak dışarı çıkarılması gerekti. Etkinlik ESPN'nin kablolu yayın ağından, yedi saniyelik gecikmeyle banttan televizyona aktarılsa da, televizyon seyircisi olan bitene dair en ufak ipucu elde edemedi. Kamera, atın yere devrilmesinden az

önce çekimi durdurdu ve spikerlerden hiçbiri olayla ilgili tek kelime etmedi. Bir saat sonra at öldürüldü."

Tabii bir de ESPN kanalının buzağı bağlama sansürü meselesi var. Bu etkinliğin televizyonda gösterilen kısmı, kementle boğanın geriye doğru çekilip yere düşürülmesinden sonra neler olduğunu asla izleyicilere göstermez. Bu anlar montaj masasında daima kırpılır. Neden diye sorduğumuzda, yanıtı bulmak zor değildir. Profesyonel Rodeo Kovboyları Derneği temsilcisi Steve Hatchell, kendisine sorulduğunda şu yanıtı veriyor: "Buzağı bağlamayla sorunu olabilecek insanlara karşı son derece duyarlıyız. Bizler yalnızca bunu olabilecek en iyi şekilde sergilemeye çalışıyoruz. Bu şovu yalnızca rodeo izleyicisiyle sınırlı kalmayan çok daha geniş bir kesime iyi tanıtmak istiyoruz."

Ancak (diye sorabilirsiniz), Profesyonel Rodeo Kovboyları Derneği'nin tercihleri yayın politikasına ne şekilde yansıyor? Etkinliği düzenleyenlerle, yayın kabininde oturan profesyoneller arasında kesin bir sınır yok mudur? "Yayında nelerin yer alacağını biz [yani Rodeo Kovboyları Derneği] belirleriz" demiş Hatchell, *Wyoming Tribune-Eagle*'a. "ESPN'nin buna hiçbir itirazı olmaz."

Yalnızca başka hayvanlar üzerinde tahakküm kurmakla kalmayıp insanların görecekleri şeyleri de denetleyen böyle bir güç karşısında derin bir kötümserliğe kapılmamak zor. Profesyonel Rodeo Kovboyları Derneği, izleyicilerin görmeleri engellenen bir şeye karşı ayaklanmayacaklarını çok iyi biliyor. O halde, neden acı gerçek onlardan gizlenmesin? Asıl önemli olan, "yalnızca rodeo izleyicisiyle sınırlı kalmayan çok daha geniş bir kesime iyi tanıtılacak" bir şov hazırlamak.

TAZI YARIŞLARI

"Tazı" isminin kökeni bilinmiyor. Kimilerinin tahminine göre, geçmişte tüm tazıların tüylerinin rengi griydi.* Kimileri ise, cinsin Yunanistan'daki köklerine gönderme yaparak, sözcüğün

(*) Tazı sözcüğünün İngilizcesi, "gri av köpeği" anlamına gelen *grayhound*'dur – ç.n.

"Grek av köpeği"nin [*Greek hound*] zamanla değişime uğramasıyla oluştuğu tezini savunuyor.

Sözcüğün gerçek kökeni ne olursa olsun, tazıların insanlık tarihinde önemli bir yer tuttuklarını biliyoruz. Örneğin eski Mısır'da tazılar soylulukla ilişkilendirilirdi; dönemin saygı ve yüceltme gösteren uygulamaları gereği, bu hayvanların ölüleri de insan bakıcılarınınki gibi mumyalanırdı. Homeros, köpek Argus'u yüceltmişti; zira yıllar sonra evine dönen Odysseus'u tanıyan yalnızca Argus'tur. Argus bir tazıydı. Ve Danimarkalı kral Canute 11. yüzyılda İngiltere'yi yönetirken bu cins öyle itibar görüyordu ki, bir tazı öldürdüğüne hükmedilen kişiler ölüm cezasına çarptırılırdı.

En eski köpek cinsleri arasında en hızlıları tazılardır. İncecik bedenleri, uzun bacaklarıyla bu hayvanlar, kusursuz kısa mesafe koşucularıdır. Tazılar, erişkinlik çağında kısa mesafede saatte 70-80 km. hızı aşabilir ve saatte ortalama 50 km.den yüksek hızla 1.5 km. mesafe kat edebilir. Ne yazık ki bu köpekler, bu özelliklerinden ötürü, haklara saygıdan ziyade para kazanma derdindeki insanlar tarafından sömürülmektedirler.

Hayvan Hakları-Hayvan Refahı

Kuzey Amerika'daki yarış tazılarının resmî sicil dairesi olan Ulusal Tazı Derneği, tazı yarışlarını biçimlendiren felsefeyi dile getiriyor. Aşina olduğumuz bir temanın çeşitlemesi bu.

> Hayvan refahı felsefesi, sorumlu ve insanî bir tavır benimsediğimiz sürece, insanların hayvanları yiyecek, giyecek, araştırma, eğitim, spor, eğlence ve refakatçilik amacıyla kullanmasının hem uygun hem de gerekli olduğunu savunur.
>
> Bunun tersine hayvan hakları felsefesi, ne denli insanî olursa olsun hayvan kullanımının her türlüsüne karşıdır...
>
> Hayvan refahı savunucuları, gözetimleri altındaki hayvanların insanî muamele görmesinden sorumlu olduklarını kabul ederler.

Bu sözlerin hakikati yansıtmaktan ne denli uzak olduğunu, aşağıdakileri okuduğunuzda açıkça göreceksiniz.

İnsanî Dedikleri Bu mu?

Tazı yarışı dünyanın her yerinde yapılıyor. Avustralya'da, Yeni Zelanda'da, Asya, Avrupa, Kuzey ve Güney Amerika'nın çeşitli yerlerinde yarış pistleri işletiliyor. ABD'de, üçte biri Florida'da olmak üzere, on beş eyalette kırk sekiz yarış pisti bulunuyor. Amerikan Tazı Yarış' Pisti Sahipleri Derneği'ne göre, tazı yarışları, buna para yatıran yıllık otuz milyondan fazla meraklısıyla, ülkenin en büyük altıncı gösteri sporu.

Her yıl, yaklaşık otuz dört bin tazı bu endüstri için yetiştiriliyor. En hızlı ve yarışa en uygun köpekler on sekiz aylıkken yarışlara katılmaya başlıyorlar. Çok azı, zorunlu emeklilik yaşı olan beş yaşına kadar yarışıyor; çoğunluğu üç ila dört yaş arasında "emekli" oluyor. Hasarlar (söz gelimi kemik kırılmaları ve kalp krizleri), insanî eğiticiler ve köpek sahipleri tarafından üstlenilmesi gereken, istenmeyen ekonomik zararlar.

Köpeklerin yaklaşık üçte biri, sakat, hastalıklı oldukları ya da sırf yeterince hızlı olmadıkları için hiçbir yarışa katılmıyorlar. Hesaplamalara göre, yarış endüstrisinin rutin işleyişi içinde öldürülen tazıların sayısı yılda 20 binden fazla. Tüfekle vurma, döverek öldürme ve elektrik verme, kullanılan yöntemler arasında yer alıyor.

Bu soylu cinse yönelik kötü muamelenin belki en zalimce olanı, köpeklerin deney laboratuvarlarına satılması ya da bağışlanması. İnsana güven duyan bu uysal hayvanlar, safkan oluşlarıyla, çeşitli deneyler için ideal "modeller" oluşturuyorlar. Sayıları azımsanacak gibi değil. 1995-1998 yılları arasında Colorado Eyalet Üniversitesi'ndeki araştırmacılar, oralı yetiştiriciler tarafından bağışlanan 2650 tazıyı deneylerde kullanmışlar. Diğer üniversitelerde, aynı yıllara ait rakamlar şöyle: Kansas Eyalet Üniversitesi 111; Alabama Üniversitesi 254; Iowa Eyalet Üniversitesi 595.

Yarış tazılarının gündelik hayatları sürekli yoksunluklarla

geçiyor. Köpekler küçük tahta kafeslere hapsediliyorlar; bunların bazıları 90x90 cm. boyutlarında olabiliyor. Yarışmadıkları günlerde hayvanlar yirmi iki saat boyunca, kimi zaman üst üste istiflenmiş tahta kafeslerde tutulabiliyorlar. Yemek yedikleri zamanlar dışında ağızlıkları çıkarılmıyor.

Köpeklerin neden o kadar uzun süre hapis tutuldukları sorusuna, Tazıseverler Birliği'nden aldığımız yanıt şu (yani bunlar da benim uydurduğum sözler değil): "Tembel tembel yayılıp oturmak köpeklerin doğasında var. Ev köpekleri erişkin yaşa geldikten sonra zamanlarının büyük çoğunluğunu evde bir köşeye uzanıp yatarak geçirirler. Tazının kafesi, onun yatağıdır." Ağızlık uygulamasına gelince, yapılan açıklama endüstrinin insanî muameleye ne kadar bağlı olduğunun bir ifadesi: Ağızlıkları çıkarılırsa köpekler kafes tellerini kemirerek ağızlarını, dişlerini, damaklarını yaralayabilirlermiş. Bir başka deyişle, endüstrinin köpeklere daha insanî muamele göstermek adına bir yoksunluğa (köpekleri kafeste tutmak) bulduğu çare, onlara başka bir yoksunluğu dayatmak (ağızlıklarını çıkarmamak) olmuş. Tazı yarışları endüstrisi, Söz-Eylem Uyuşmazlığı'nın mutlak hâkimiyeti altında.

Kasti Eziyet

Kasti eziyet vakalarıyla ilgili haberlere (aç bırakılıp öldürülen, terk edilen, dövülen köpekler) çok sık rastlanıyor ve bu durum ABD'yle sınırlı da değil. 2000 yılı yazında dünyanın dört bir yanındaki hayvan hakları savunucuları, Madrid'in kuzeybatısındaki küçük kasaba Medino del Campo'da işlenen vahşeti haber aldıklarında dehşete düştüler. *Interviu* dergisinde yazan Loles Silva, artık yarışlarda başarı sağlayamayacak durumdaki yüzlerce tazının, kasaba yakınındaki çam koruluğunda ağaçlara asılı halde bulunduklarını bildiriyordu. Anlaşılan sahipleri köpeklerin 'insanî' bir ölümü hak ettiklerini düşünmüşlerdi. Daha da kötüsü, inanması zor ama, zaten yarışamayacak kadar hantallaşmış olan bu köpeklerin arka ayakları yere hafifçe değecek şekilde asılmış olmalarıydı. Oraya terk edil-

miş bu canlıların, çabalamaktan bitkin düşüp sonunda teslim olarak son nefeslerini verip ölmelerinden önce, hayatta kalmak için ne kadar süre çırpındıklarını kimse bilmiyor.

Amerika'da buna benzer bir olayın asla yaşanmayacağını sananlar için, *New York Times*'ın 22 Mayıs 2002 tarihli sayısında, Alabama'da Lillian dışındaki bakımsız bir çiftlikte binlerce tazının gömülü olduğu bir toplu mezar bulunduğu haberi yer aldı. Yarışabilecek kadar hızlı olmadıklarına kanaat getirilmiş olan tazılar Robert L. Rhodes diye birine satılmış, o da onları başlarına birer kurşun sıkarak 'insanî bir biçimde' öldürmüştü. "Hiçbir şey hissetmediler," diyordu Rhodes, katliamı soruşturan yetkililere.

Soruşturmayı yürüten Baldwin Bölge Başsavcısı David Whetstone, Rhodes'un verdiği güvenceye itiraz ederek, köpeklerin anında ölmediklerini söyledi. Whetstone, geçmişte tazı yarışlarını izlemeye gittiğini, ancak kendi deyişiyle bu "köpek soykırımının" ortaya çıkmasından sonra, buna kafa yorup fikrini değiştirdiğini itiraf etti.

"Buna daha önce de tanık olduk," diyordu Whetstone. "Hitler denen bir manyak, üstün ırk yaratma çabasıyla yapıyordu bunu. Eh, bunlar da ölçüsüzce türetiyorlar çünkü üstün köpekler elde etmeye çalışıyorlar. Bu köpekler sağlıksız değildiler, yalnızca yavaş koşuyorlardı." Tazı yarışı ne kadar "temiz" ne kadar "sağlıklı"dır? Buna yanıt vermek için, Baldwin Bölge Başsavcısı'ndan daha güvenilir biri olabilir mi?

Neyse ki, bu "istenmeyen" tazılara yuva bulunmasına yardımcı olan hayvan hakları savunucuları var. Tazılara bakıcı bulma işinde uzmanlaşmış örgütler, ABD'nin her yerinde ve başka pek çok ülkede bulunabiliyor. (Daha fazla bilgi için, bu bölüm başlığı altındaki çevrimiçi kaynaklarda yer alan internet adreslerine başvurabilirsiniz). Bu çabalar ne denli önemli ve takdire şayan olsa da, endüstrinin doğasından kaynaklanan zulme maruz kalan köpeklerin imdadına yetişmekte geç kalıyor. "Tazı sorununun" asıl çaresi, tazıların yarıştırılmasına son vermektir. Hayvan hakları savunucuları bundan daha azını öngören bir çözümle yetinmeyecektir.

SONUÇ

Bu bölümün başında belirtildiği gibi, spor adı altında işlenen hayvan hakları ihlallerinin her çeşidini bu sayfalarda ele almamız imkânsız. Burada söylediklerimiz, çok uzun bir hikâyenin bir-iki bölümünden alınmış birkaç cümleye karşılık gelir ancak. Bununla birlikte, burada ele alınan sporlar diğerlerine de örnek oluşturmaktadır ve hayvanların şu ya da bu sporda, şu ya da bu biçimde "yarışçılara" dönüştürülmesi konusunda hayvan hakları savunucularının neden aşırılıkçı tavır aldıklarını okurların anlamasına bu örnekler yardımcı olacaktır.

Avcılıkta, rodeoda, tazı yarışında, ya da aralarında at yarışı, horoz dövüsü, boğa güreşi ve kızak yarışını da savabileceğimiz benzeri aktivitelerin hiçbirinde "spordan" eser yoktur. Bunlar olsa olsa, insan hükümranlığının, insan sömürüsünün, insan tamahkârlığının, insan zalimliğinin örnekleridir. Hayvan haklarına saygının olduğu bir yaşamda bu tür barbarlıklara yer yoktur.

Hayvan hakları savunucuları, uygar dünyanın, böyle her türlü "sporun" yasaklandığı bir noktaya evrilmesinin zamanla gerçekleşeceğine inanıyorlar. Albert Schweitzer'in belirttiği gibi, "Bir gün gelecek, kamuoyu artık hayvanlara karşı kötü muameleye ve onların öldürülmesine dayalı eğlencelere hoşgörü göstermeyecek." Biz hayvan hakları savunucuları, buna yürekten inanıyoruz. Ama Schweitzer'in son sözleri yine de kafamızı kurcalıyor. "Bir gün gelecek. Ama hangi gün?"

10

Hayvanların Araçlaştırılması

Hayvanların deneylerde kullanılmasına ilişkin görüşleri sorulduğunda, çoğu insan, onların kullanımından sağladığımız önemli tıbbî faydalarla ilgili bir şeyler söyler. Hayat kurtaran ameliyatlar (kalp, böbrek ve diğer organ nakilleri). Ömrü uzatan ilaçlar (kanser, şeker hastalığı ve hipertansiyon için). Hayvanları kullanmasaydık, bugün ne aşamada olurduk? Ortaçağ karanlığında tabii.

Bu doğru mudur? Kamu sağlığındaki gelişmelerin tümünü, hatta büyük çoğunluğunu "hayvan deneklerin" kullanımına mı borçluyuz? Öyle olsa bile, "Bizim sağladığımız yararlar, onlara verdiğimiz zararları haklı çıkarır mı?" şeklindeki ahlakî soruya yanıtımız ne olacak?

Eskiden, bu soruların her ikisinin de basit ve tek bir cevabı olduğunu düşünürdüm. Birincisinin cevabı, evet. İkincisinin cevabı, yine evet. Hatta hayvancıl duyarlılığımı yükseltme yolculuğuna koyulmamdan sonra bile, deneylerde hayvan kullanılmasını savunuyordum. General Motors şirketi araştırmacıları, emniyet kemerlerini daha güvenilir hale getirmek için araba kazası testlerinde babunları kullanmak zorunda olduklarını söylüyorsa, ben ne hakla onlara karşı çıkabilirdim? Hayvanlara "gereksiz yere acı çektirilmediği" sürece, buna bir iti-

razım yoktu. Hiçbir araştırmacı o güne dek bunun tersini söylemediğinden (o güne kadar hiçbiri "hayvanlarımın gereksiz yere acı çekmelerine özel dikkat gösteririm" demediğinden) benimle aynı görüşteki insanların çoğu araştırmaya karşı çıkmaları zordu.

Derken, önce bir soruyla, sonra ikinci, üçüncü soruları sorarak, bu yolda düşe kalka ilerlemeye koyuldum. Bir zaman sonra, daha önceki fikirlerimi reddetmeye başladım. Bugün artık kamu sağlığındaki belli başlı ilerlemelerin çoğunun "hayvan deneklerin" kullanımı sayesinde gerçekleştirildiğini düşünmüyorum. Bugün, o acıyı çekmeleri "gerekli" görülse bile, hayvanların deneylerde araç olarak kullanılmalarının yanlış olduğunu düşünüyorum. Bugün, ölü hayvanların teşrih edilmesini ya da canlı hayvanlara eğitsel amaçlarla zarar verilmesini veya onların ürün testlerinde kullanılmalarını dahi yanlış buluyorum. Aslında, size açıklayabileceğimi umduğum gibi, bu amaçlar için hayvanları kullanmanın eskimiş bir yöntem olması bir yana, onlarsız amaçlarımıza ulaşmamızı sağlayacak daha üstün yöntemler de mevcuttur.

"İNSANÎ GÖZETİM"

Bilim alanında hayvanların araç olarak kullanımı genelde üç kategoride olur: Eğitim, deney ve araştırma. Hayvanların bu amaçlar için kullanımına taraftar olanlar da, elbette, hayvan refahı felsefesini canla başla benimserler. Örnek vermek gerekirse: Ulusal Biyomedikal Araştırma Derneği "biyomedikal araştırma, yüksek öğrenim ve ürün güvenliği testlerinde hayvanların insanî kullanımının hayatî rolünü teslim eden akla yatkın bir kamu politikasını desteklemeye kendini adamış, kâr amacı gütmeyen tek ulusal örgüt" olarak tanımlıyor kendini. Dernek üyeleri arasında "sayıları 300'ü aşan devlet üniversiteleri ve özel üniversiteler, tıp ve veterinerlik fakülteleri, üniversite hastaneleri, gönüllü sağlık kurumları, meslek örgütleri, ilaç şirketleri ve hayvan deneyleriyle ilişkili başka şirketler" bulunuyor. Biyomedikal Araştırma Derneği, bize, "laboratu-

varlardaki hayvan deneylerini ilgilendiren kanun ve yönetmelik meselelerinde bilim camiasının ortak sesi" olduğunu söylüyor. Peki Dernek ve üyeleri neyi destekliyorlar? "Araştırma, eğitim ve ürün güvenliği testlerinde laboratuvar hayvanlarının sorumlu kullanımını, insanî gözetimini ve insanî muamele görmelerini." Bir diğer deyişle, Dernek ve temsil ettiği çıkarlar, Söz-Eylem Uyuşmazlığı'nın tatbiki için son derece uygun bir zemin sunuyor.

EĞİTİM ALANINDA HAYVANLARIN ARAÇLAŞTIRILMASI

Eğitim kurumlarında hayvanların kullanılması rutin hale gelmiştir. Örneğin Amerika'daki lise ve üniversite öğrencileri yılda 6 milyondan fazla hayvan teşrihi yapmaktadır. 1920'lere kadar teşrih yaygın bir uygulama değildi. Muhtemelen, biraz da o dönemde güçlenmekte olan viviseksiyon* karşıtı harekete tepki olarak, bilimsel kurumlar öğrencilerin anatomi, fizyoloji ve (benim durumumda olduğu gibi) biyoloji derslerinin bir parçası olarak ölü hayvanları teşrih etmelerini normal, hatta zorunlu kılacak değişimlerin gerçekleşmesi için sinsi bir mücadele yürüttüler.

Teşrih edilen hayvanlar, yaban ortamdan yakalanan veya hayvan barınaklarından satın alınan, çalınan, özel tesislerde yetiştirilen veya bir şekilde mezbahalardan edinilen hayvanlardır. Bu hayvanların çoğu, eğitim kurumlarının sınıflarında son bulmadan önce biyolojik malzeme tedarik eden bir şirkete getirilir. Teşrih için hayvan tedariki hiç de düşük kârlı bir iş değildir; günümüz Amerika'sında bu iş, milyarlarca dolarlık bir endüstridir.

Teşrih edilecek hayvanın gördüğü bakım ve muamele normalde halktan gizlenir. "Yetkisiz personel" içeriye alınmaz. PETA için çalışan bir araştırmacının kaydettiği gizli kamera

(*) Canlı hayvanlar üzerinde anestezisiz cerrahî işlemler de dahil olmak üzere çeşitli deneylerin yapılması. Türkiye'de kedi ve köpekler de dahil pek çok hayvan üzerinde bu tür deneyler yapılmaktadır ve zaten çok yetersiz olan etik kurallara uyulup uyulmadığı neredeyse hiç denetlenmemektedir – e.n.

görüntüleri, bize bu yasak dünyadan kolay kolay göremeyeceğimiz bir kesit sunuyor.

Filmde, ayakta duramayacakları kadar dar kafeslere tıkış tıkış doldurulmuş kedilerin biyolojik malzeme sağlayan bir şirkete getirilişleri gösterilir. Bazıları gözle görülür derecede hastadır; bazıları her an ölecek gibidir. Oraya vardıktan sonrasını, araştırmacı şöyle anlatıyor: "Ürkmüş kediler, bir işçiyle karşı karşıya geldi, adam ucu kancalı metal bir çubukla onları vahşice iteleyerek, zaten tıkış tıkış olan iki ya da üç kafesten tek bir kafese girmeye zorladı. Oradan gaz odasına alındılar. İşçiler damarlarına formol verirken kedilerin çoğu hâlâ kımıldanmaktaydı; kimyasallar bedenlerine yayılırken patilerini sıkıyorlardı. Daha sonra, topluca bir yere alınıp kolilere konularak en sonunda ülkenin dört bir yanındaki okullara gönderildiler."

Malzeme tedarikçilerinin standart çalışma prosedürü böyle midir? Teşrih edilmeye götürülen milyonlarca hayvana bu derece acımasızca mı muamele ediliyor? Bu şirketlerin camdan duvarları olmadıkça, bunu kim bilebilir?

"Öğrencilerin Anatomi Öğrenmesi İçin Hayvan Teşrih Etmeleri Şarttır"

Okullarda hayvanlar neden teşrih edilir? "Çünkü anatomi öğrenmenin tek (ya da en iyi) yolu budur." Bu soruya verilen en yaygın yanıttır bu. Aynı zamanda da yanlış bir yanıttır. Gerçek hayatta öğrencilerin anatomi öğrenimiyle haşır neşir olmuş herkes size bunu söyleyecektir.

Konuyla ilgili literatür üzerinde detaylı bir araştırma yapmış olan Jonathan Balcombe, yüksek teknolojili bilgisayar tatbikatları da dahil, alternatif yöntemler kullanan öğrencilerin, teşrih yapan öğrencilerle eşit ya da onlardan yüksek başarı gösterdikleri sonucuna varıyor. Balcombe, hepsi aynı sonuca ulaşan otuzdan fazla akademik araştırmayı referans veriyor. Açıkça görüldüğü gibi, öğrencilerin ne öğrendiği bakımından değerlendirildiğinde, teşrih bir ihtiyaç değil.

Bir olasılıkla size, teşrihin asıl amacının, öğrencilere çeşitli bilimsel araçları (bisturi, dikiş vb.) kullanmakta maharet kazandırmak olduğu söylenecektir. Amaç buysa eğer, onların yalnızca küçük bir bölümü böyle aletlerin kullanımını gerektiren alanlarda kariyer yapacaklarına göre, her öğrencinin buna katılmasının neden gerekli görüldüğünü anlamak zor. Dahası, tüm öğrencilerin bu aletleri en azından bir kez kullanmayı denemesi arzulanıyor olsa bile, öğrencileri aletleri kullanabilir hale getirmenin daha iyi yolları mevcut. Kolaylıkla bulunabilen interaktif video programları, öğrencilerin üzerinde uygulama yaptıkları "numuneye" kalıcı zarar vermeksizin prosedürleri defalarca tekrarlamalarına olanak sağlıyor. Bu tür programların kullanımı, insan hekimliği ve veteriner hekimlik alanlarında gitgide yaygınlaşıyor. Yüksek teknoloji ürünü alternatifler tıp öğrencileri için yeterli olabilse de, ilköğretim ve lise öğrencilerinin ancak, ölü de olsa, gerçek hayvanlarla eğitilebileceğinde ısrar edenler, hak ettikleri şekilde, gülünç duruma düşüyorlar.

Değişim Rüzgârları

Günümüzde, gitgide artan sayıda biyoloji, anatomi ve fizyoloji öğretmeni, geçmişteki yöntemleri bırakıp yüksek teknoloji ürünü alternatiflere yöneliyor. Dünyanın her yerinde, teşrihe sırt çevirme akımı yaygınlaşıyor. Arjantin, İsrail, Hollanda, Slovak Cumhuriyeti ve İsviçre, ilk ve orta dereceli okullarda teşrihi kaldırdı ve Britanya, Almanya ve İsveç'te de uygulamaya sıkı sınırlamalar getirildi. Aynı zamanda, gitgide daha çok öğrenci, kişisel dokunulmazlıklarını öne sürerek zorunlu teşrihe "Hayır!" demek için anayasal haklarını kullanıyorlar. Onların cesaretine öyle hayranım ki! Keşke ben de, kendi biyoloji laboratuvarı derslerimde elime bisturi ve dikiş iğnesi tutuşturulduğunda onların duyarlılığına sahip olsaydım! Bu gençleri herkes örnek almalı. Birer hayvan hakları savunucusu olarak onlar, otoriteyi sorgulamak ve cezalandırılma riski pahasına da olsa, doğruları için mücadeleye hazırlar. Bu gençler hakiki birer terörist. Öylesine "gerçeklikten kopuklar" ki!

Değişime direnen tek tük unsurlar, eğitimin en üst basamaklarında bile varlığını sürdürür. Colorado Üniversitesi Tıp Fakültesi bunun çarpıcı bir örneğiydi. Fakültenin idarecileri ve öğretim kadrosu, ilerici değişimden yana güçlerle uzlaşmamak için var güçleriyle direndiler. Peki onların dişiyle tırnağıyla korumaya çalıştıkları neydi dersiniz? "Köpek laboratuvarı" denen rezalet.

Köpek laboratuvarı, kuşaklar boyunca Amerikan doktorlarının geçmesi gereken bir sınav olmuştur ve bu süre boyunca ne Amerikan Tıp Derneği ne de Amerikan Veteriner Hekimler Derneği bu uygulamaya son vermek için parmağını oynatma zahmetine girmemiştir. Tipik prosedüre göre, tıp fakültesinin ilk yılında bir köpek alınıp anesteziyle uyuşturulur; sonra köpeğin göğsü kesilip açılır ve öğrencilerin, kalbin atışını ve çeşitli ilaçların verilmesinin kalp hareketini nasıl etkilediğini gözlemlemeleri sağlanır. Kullanılan anestezi her zaman yeterli olmaz. Colorado Üniversitesi Tıp Fakültesi'nin kayıtlarında belirtilene göre, bazı köpekler (bu hayvanlar kimi zaman yedi saat boyunca laboratuvarda kullanılabiliyordu) "acı tepkisi" gösterebilir. Tatbikatın sonunda, köpek öldürülür. Köpek laboratuvarı savunucuları, bu şekilde öğrencilerin fizyoloji ve farmakoloji hakkında önemli bilgiler edindiklerine inanıyorlar. Bu amaç uğruna, yalnızca Colorado Üniversitesi'nde her yıl düzinelerce köpek öldürülüyordu.

Geçmişte köpek laboratuvarlarını savunma adına her ne söylenmiş olursa olsun (bu arada Cambridge ve Oxford'da dahil olmak üzere Britanya tıp okullarındaki tıp eğitiminde bu laboratuvarlara *hiçbir zaman* yer verilmediğini belirtelim) günümüzde onların lehinde pek az şey söylenebilir. Bunun çok daha üstün alternatiflerine her yerde ulaşılabilir (CD-ROM'lar, interaktif bilgisayar programları, kadavra tetkiki ve insanlara yapılan ameliyatların doğrudan izlenmesi) ve şimdiden yaygın biçimde kullanılmaktadır. Bu yazılım programlarının bazıları, insan fizyolojisini en ince ayrıntılarıyla tasvir ederek çeşitli

farmakolojik etmenlerin kalbi, kalp atışını ve kan basıncını ne şekilde etkilediklerini gösterir.

Tüm bu anlattıklarımıza rağmen, eninde sonunda biri çıkıp "Nasıl öğreteceğine karar vermek bir *öğretmen hakkı*dır! Bu bir *akademik özgürlük* meselesidir. Bu yüzden (bu bildik protesto şöyle noktalanır) siz hayvan hakları savunucusu aşırılıkçılar bize ne yapacağımızı öğretmeye kalkmayın!" diyecektir.

Köpek laboratuvarı gibi uygulamaları yasaklayan kanunlar yoksa, profesörlerin bu tür uygulamaları öğrencilerine yaptırmaya devam etmesi elbette ki onların yasal hakkıdır. Ancak, akademik özgürlük de dahil özgürlüğün hiçbir türlüsü, sorumluluktan bağımsız düşünülemez. Asıl soru öğretim görevlilerinin bu yıl, sonraki yıl ve bir sonraki yıl köpek laboratuvarı dersi verip veremeyecekleri değildir. Asıl soru, yalnızca köpeklerin boş yere öldürülmesi yüzünden değil, öğrencilerinin eğitimini önemsemeleri bakımından da, profesörlerin bunu yapmalarının doğru olup olmadığıdır. Elimizdeki bulguların hepsi, bizi aynı sonuca götürüyor: Köpek laboratuvarları, öğrencilerin bu derse katılarak öğrenileceği varsayılanları öğrenebilmeleri için en iyi yol değil. Amerika'daki her dört tıp okulundan üçü, ki bunlara (Columbia, Harvard, Johns Hopkins, Stanford ve Yale gibi) en iyi okullar da dahil, artık hiçbir biçimde ve hiçbir amaçla canlı hayvan kullanmıyor. Inatçı tıp profesörleri, akademik özgürlük bayrağı ardında protestolarını sürdürerek, kendi derslerinde köhne bir geleneği canlı tutmayı seçebilirler. Ancak, öğrenciler, idareciler, mütevelliler ve finansal destekçiler, böyle tıp fakültelerinin adlarının kötüye çıkmasını, pek çok kişiye üstün eğitim fırsatları sunma ilkesine bağlı kalmalarına değil, bir avuç insanın kişisel inatçılığına borçlu olduklarını biliyorlardır herhalde.

Colorado'daki hayvan hakları savunucuları, tıp fakültesindeki köpek laboratuvarı derslerinin (ve hayvanlara zarar veren diğer tüm uygulamaların) durdurulması için yıllarca hararetli bir kampanya yürüttüler. Ocak 2003'te üniversite yöneticileri herkes için sürpriz bir açıklama yaparak, güz döneminde kayıt yaptıran öğrenciler için köpek laboratuvarı derslerinin iptal

edildiğini bildirdiler. Neden? "Etik kavgılardan" değil tabii. Nedeni paraydı: Bu karar, "masraflar yüzünden" alınmıştı (yılda 17.000 dolar). Peki okul ekonomisinin gelecekte düzelmesi durumunda? "Karar kalıcı değil," diye bilgilendirildik. "Üniversite yetkilileri yıl sonunda bunu yeniden ele alacaklar." Bu şekilde düşünen tıp fakültesi yöneticileri oldukça, hayvan hakları savunucusu aşırılıkçıların daima tetikte olacakları bir yöntem geliştirmeleri gerek. Neyse ki, onlardan daha kalabalık olan Boulder ahalisi harekete geçiyor. *Boulder Daily Camera*'nın 31 Ocak 2003 tarihli başyazısında, laboratuvar dersleri "zulme elverişli... ve çağdışı olarak nitelendikten sonra, üniversiteye "doğru olanı yapın ve köpek laboratuvarı derslerine kesin olarak son verin" çağrısında bulunuldu: Hayvan hakları savunucularının yıllardır söyledikleri de buydu. Sebat etmedikçe hiçbir şeyi değiştiremezsiniz.

Hayvan Dostunuzun Yaşamı Laboratuvarda Son Bulabilir

Şu basit gerçeğin farkına varmak önemli: Hayvan dostunuzun yaşamı laboratuvarda son bulabilir. Hayvan deneyleri endüstrisi sözcülerinin böyle bir şeyin asla olmayacağı yönündeki güvencelerine aldanıp yanılgıya düşmeyin: Çünkü oluyor.

Barınak sözcüğü güven verici anlamlar taşır. Sözcük, "korunma yeri", "sığınak", "güvenli yer" anlamlarına gelir. O halde "hayvan barınakları" hayvanlara sığınak sağlayan yerler, onların korundukları güvenli mekânlar olmalıdır. Sözcük anlamıyla düşündüğümüzde, hayvanları onlara zarar verecekleri belli olan kişilere teslim etmek, bir sığınaktan asla beklenmeyecek bir şeydir. Bunu yapan bir sığınak, kendi ismiyle çelişir. Ne yazık ki, bazı sığınaklar kendileriyle çelişmekte sakınca görmemektedir.

"Barınak gaspı", hayvan barınakları ve hayvan deneyleri endüstrisini iş ortakları haline getiren sinsi bir uygulamanın adı. Bunun yasal olduğu eyaletlerde, ki çoğu böyle (yalnızca on üç eyalet bu uygulamayı yasaklıyor), barınak gaspı şu şekilde yürütülüyor. B Sınıfı bir satıcı (bu, devletin yaptığı bir sınıflan-

dırma) rasgele kaynaklardan hayvan satın alır. Söz konusu kaynaklar arasında, kedi veya köpek yavrularını "iyi bir yuva için bedavaya" veren insanlar ve gönüllü olarak ya da yasalar gereği onları "emanet alan" barınaklar da vardır. Satıcı, bu hayvanları biyomedikal araştırma laboratuvarlarına, ilaç şirketlerine ya da (örneğin köpek laboratuvarlarındaki gibi) eğitsel amaçlarla kullanılabilecekleri üniversitelere satar. B sınıfı satıcı olabilmek özel bir eğitim ya da uzmanlık gerektirmez. Sabıkalı katiller bile bu işi yapabilir. Gereken tek şey, ABD Tarım Bakanlığı'ndan elli dolar karşılığı ruhsat almaktır: Bu yapılır yapılmaz, işe başlamaya hazırsınız.

İşte size bir akıl yürütme denemesi. Bir an için B sınıfı satıcı olduğumuzu düşünelim. Kendimize soralım "Barınaklara gittiğimizde ne tür köpekler arardık? Hangileriyle (aynı kaygı müşterilerimiz açısından da geçerli) baş etmesi en kolay olurdu? İri, saldırgan, güçlü hayvanlar değil. Kibirli hayvanlar değil. Hayır, tercih edeceğimiz hayvanlar, küçük ya da orta boyutta, iyi huylu hayvanlar olacaktır; tam anlamıyla sosyalleşmiş, insanlarla olmayı seven hayvanlar. Bir başka deyişle, satın alacağımız hayvanlar, *sahiplenilmeye en elverişli olan*, barınaktan sağ çıkma şansı en fazla olanlardır.

Bu hayvanlarla ilgili asla unutulmaması gereken bir şey daha var. Tüccarların ve araştırmacıların kendi yararlarına kullanabilecekleri bir özellik: Bu hayvanlar insanlara güven duymayı öğrenmişlerdir. Karşı gelmek yok. Isırmak yok. Dostça bir kuyruk sallamanın ya da kedilerde hafifçe sırtını kamburlaştırmanın eşlik ettiği, sakin, kendine güvenli davranışlar yalnızca. Kötümserlikte aşırıya kaçıyorsam kusura bakmayın ama, sormadan edemeyeceğim: Biz insanların alçaklığının hiç mi sınırı yok?

Biyomedikal endüstrinin malı haline geldikten sonra bu hayvanların başına neler gelir? Bunu kimse tam olarak bilmez, çünkü kimse buna fazla dikkat etmez. Daha fazlasını öğrenmeye çalışanlar için iki yol vardır: Gizli teftişler ve literatür taramaları. Yine bir başka PETA araştırmacısı tarafından yapılan böyle bir teftiş sonucu, Ohio, Dayton'daki Wright Eyalet Üniversitesi'nde uyuz hastalığı araştırmalarında kullanılan barı-

naktan gasp edilmiş köpeklerin gördüğü muamele belgelendi. İşte orada ortaya çıkarılan gerçeklerin özeti:

> Köpeklere, tüm bedene yayılarak yoğun, uzun kaşıntılara, açık yaralara ve en sonunda ölüme yol açan mikroskobik kenelerin neden olduğu bir deri hastalığı olan uyuz bulaştırılıyordu. Genesee isimli bir köpeğe hastalık öyle ağır sirayet etmişti ki, yoğun kaşıntı yüzünden bir an bile yerinde duramıyor, sürekli kendi çevresinde dönüyordu. Dokunduğunuzda acıyla haykırıyor, bir şey yiyip içemiyor, dengesini kaybediyordu; kederli ulumaları kapalı kapılar ardından bile duyulabiliyordu. Sonunda veteriner tedavisi görmeden öldü; çünkü tedavi deneye "müdahale" etmek sayılıyordu.

Bunlar öyle dehşet verici ki, köpekleri seven insanlar böyle bir araştırmaya inanmak istemeyecektir. Ancak inanmak zorundayız. Hayvan ve Bitki Sağlığı Denetleme Şubesi'nin hiç rol oynamadığı bu soruşturmaya dayanılarak, Wright Eyalet Üniversitesi, Hayvanları Koruma Kanunu'nu ihlal ettiği için yirmi bin dolar para cezasına çarptırıldı.

Robert Eckstein'ın çalışmaları, literatür taramalarının neleri ortaya çıkarabileceğine dair bir örnek oluşturuyor. Eckstein, konuyla ilgili literatürün rasgele bir taramasını yaparak, sığınaklar tarafından "emanet alınan" elli iki köpeğin başına neler geldiğini ortaya çıkardı. Sorumlu Tıp Doktorları Komitesi kurucusu ve başkanı Dr. Neal Barnard, bu bulguları özetleyerek şöyle yazıyor: "Deneylerin süresi ortalama on gün. Deneylerin % 32'si bir aydan uzun sürmüş. Eckstein'ın araştırmasında yer alanların en uzunu beş-altı ay sürmüş. Deneylerin % 66'sı ağır acı içeriyor. % 13'ünde anestezi uygulanmayan hayvanlara şiddetli acılar verilmiş. Köpeklerin onda biri deneyler sırasında kazara ölmüşler."

Genesee'nin ve Eckstein araştırmasında izi sürülen diğer köpeklerin başlarına neler geldiğini bilmek önemli. Bu bilgi, üstünkörü de olsa, laboratuvar kapısını biraz olsun aralamamızı sağlıyor. Normalde bize yasak olan bir dünyadan kısacık bir görüntü yakalamamıza olanak tanıyor. Ayrıca, "o hayvan-

lar zaten kısa süre sonra ölecekti" diyerek barınak gaspını savunan birine yanıt vermek gerektiğinde, bize bir dayanak sağlıyor. Bu hayvanlar için, aylarca ve yıllarca bir kafese hapsedilmekten ve çoğu durumda hiç müdahalesiz acılar çekerek yaşamaktansa, ölmek daha iyidir.

Hayvan deneyleri endüstrisi adına konuşanlar (örneğin Tıbbî İlerlemeyi Savunan Amerikalılar adlı dernek) az önce anlattığım sorunu "bir hayvan hakları masalı daha" diyerek ustalıkla savuşturuyor. Onlara göre, hayvan hakları savunucuları "evcil hayvanların çalındığını ve araştırma tesislerine satıldığını anlatıp hayvan sahiplerini kandırarak, onların duygularını istismar ediyorlar." Peki bu bulguyu destekleyen bir kanıt var mı? Dernek, "araştırmalarda çalıntı ev hayvanları için yoğun hacimli bir pazarı besleyecek talep bile olmadığını" gösteren bir araştırmayı aktarıyor ve bundan şu sonuca varıyor "talep olmadıkça... ticaret olmaz."

Dernek sözcülerinin saygın konumuna bakarak, "tıp konusunda da mantıkta olduğu kadar zayıf" olmadıklarını ummak durumundayız. "Çalıntı ev hayvanları için yoğun hacimli bir pazarın" olmayışı, çalıntı ev hayvanları için pazar olmadığı anlamına gelmez. "Yoğun hacimli" bir pazarın olmayışından "talep yok" ve dolayısıyla "ticaret yok" sonucunu çıkarmak, hatta bunun doğru olduğunu iddia etmek, açıkça saçmalamaktır. Şöyle düşünün. Varsayalım köpeğiniz çalındı, bir B sınıfı satıcıya satıldı ve kendini Genesee'ninki gibi bir uyuz deneyinde buldu. Yine varsayalım Tıbbî İlerlemeyi Savunan Amerikalılar Derneği'nden bazı temsilciler "Tüm kanıtlar gösteriyor ki, araştırma alanında çalıntı ev hayvanları için yoğun hacimli bir pazar bulunmuyor" dediler. Bunun sizin köpeğinizin başına gelmesi için, "yoğun hacimli bir pazarın" olması şart değil. En az bir köpek için, yani sizin köpeğiniz için pazar olması yeterli. Bu tür şeylerin yaşandığından şüphesi olan varsa, Dernek teknisyenlerinin yapma zahmetinde bulunmadığı şeyi yapıp, Last Chance for Animals (Hayvanlar İçin Son Fırsat) örgütünden Chris DeRose'a danışmalarını öneririm. Dernek temsilcileri bunu yapmış olsalardı, kedi ya da köpeğinin yaşamı şu ya

da bu laboratuvarda noktalanmış insanların isimlerinin uzun bir liste oluşturduğunu, o hayvanların bazılarının bulunmakta geç kalındığı için kurtarılamadıklarını bilirlerdi.

HAYVANLARIN TOKSİSİTE TESTLERİNDE KULLANILMASI

Toksisite (zehirlilik) testleri, bilim adı altında hayvan kullanılan pek çok alandan biridir. Bu testlerin amacı, belli bir maddenin insanlarda yaratması muhtemel zararlı etkilerini, maddeyi öncelikle hayvanlar üzerinde deneyerek saptamaktır. Söz konusu madde, tedavi amaçlı kullanılan (tıbbî) ilaçlardan, şampuanlar, deodorantlar, cilt losyonları, parfümler, lavabo açıcılar, bulaşık deterjanları, böcek ilaçları ve endüstride kullanılan çözücülere uzanan bir yelpazede çeşitlilik gösterir. Tıbbî ilaçlar, daha ileride, hayvan deneyleri konulu bölümde ele alınacak. Buradaki toksisite testleri tartışması kozmetik ürünleri ve ev tipi ürünleri kapsıyor.

Toksisite testlerinde farklı yöntemler kullanılır. Test edilen madde kimi zaman hayvanlara içirilir, kimi zaman solutulur ya da madde hayvanın derisine ya da gözüne sürülür. Kesin sayıları bilinmemekle birlikte, bu testlerde milyonlarca hayvanın kullanıldığına ve sayılarının gitgide artmakta olduğuna kuşku yoktur. Örneğin, halihazırdaki planlamalarda, kimya endüstrisinin önümüzdeki altı yılda 3000 kimyasal madde için, hayvan kullanımını içeren beş tip toksisite testi yürütmesi öngörülmektedir. Geçmişte olduğu gibi şimdi de yapılacaklarını varsayarsak, sırf bu testler bile yüz binlerce hayvanın kullanılmasını gerektirmektedir. Ve bunlar, halen devam eden ve gelecekte yapılması planlanan, hayvan kullanımını içeren çok sayıdaki toksisite test çeşidinden yalnızca biridir. Toksisite ölçümleri alanının tümünde kullanılan hayvan sayısı on milyonları bulacaktır.

Toksisite testleri, bilinen risklerin tüketicilere mümkün olduğunca yansıtılmaması amacıyla, ürün güvenliği adı altında yapılır. Bu konuda uyulması zorunlu eyalet yasaları, en iyi ihtimalle muğlaktır. ABD Gıda ve İlaç İdaresi'nin ifadesiyle, üre-

ticilerin, ürünlerini piyasaya sürmeden önce "güvenilirliklerini layıkıyla kanıtlamaları şarttır." Güvenilirliğin "layıkıyla kanıtlanmasının" *nasıl* olacağı her üreticinin kendi kararına bırakılmıştır. Tam tersi bir inancın yaygın olmasına rağmen, kozmetikler ve ev tipi ürünler için hayvanlar üzerinde toksisite testleri yapmak genellikle zorunlu değildir ve yasal olarak bilhassa şart koşulan bu türde tek bir deney bile yoktur.

"LD_{50}"

Son altmış yıldır, hayvanlar üzerinde yaygın biçimde yapılan toksisite testlerinden biri LD_{50}'dir. LD, *ölümcül doz (lethal dose)*, 50 ise, *% 50* anlamına gelir. Sözcüklerden tahmin edileceği gibi, LD_{50}, test edilen maddenin hangi dozajının test hayvanlarının %5 0'sinde ölümcül olduğunu (yani onları öldürdüğünü) saptamayı hedefler. Testin hem oral, hem de dermal (cilt üzerinde yapılan) çeşitleri mevcuttur. Burada yalnızca oral olanı ele alacağız.

Oral LD_{50} testi şöyle yapılır. Test edilen madde, test hayvanlarına ağızdan verilir; bazılarına maddenin daha yoğun, bazılarına daha seyreltilmiş hali verilir. Teoride, her şeyin belli bir dozu ölümcüldür. Yüzyıllar önce Paracelsus'un (1453-1541) söylediği gibi, "Tüm maddeler zehirleyicidir; zehir olmayan bir madde yoktur. Bir zehirle bir ilaç arasındaki farkı yaratan, doğru dozajdır." Yeterince kısa bir süre içinde yeterince tüketildiğinde, suyun bile deney hayvanlarının % 50'si için ölümcül olabildiği kanıtlanmıştır. Hayvanlar tiner ya da Noel ağacı spreyi gibi şeyleri yutmak için kendiliğinden "gönüllü" olmayacaklarından, değişkenleri denetleyebilmek amacıyla ölçülmüş bir miktar madde tüpten geçirilerek hayvanın boğazından aşağı akıtılır. Değişkenleri kontrol etmenin bir yolu da, anestezi yapmamaktır. Testlerde on hayvan da kullanılabilir, altmış hayvan da. Durumlarının gözlemlenmesi iki haftaya kadar sürebilir ve bu zaman diliminde ölmesi beklenen % 50'lik grup genellikle ölür ve bundan sonra, geriye kalan hayvanlar da öldürülerek bedenleri parçalara ayrılıp incelenir. Elde edilen so-

nuçlara göre, test edilen madde katkısız ya da seyreltilmiş halinin yutulması durumunda az ya da çok zehirli olarak etiketlenir. Oral LD_{50} benzeri testler, fren yağı, ev tipi yağlar ve endüstride kullanılan çözeltiler gibi malların kutuları üzerindeki "Yutulması sağlığa zararlı ya da ölümcüldür" etiketlerin ardındaki gizli geçmişi oluşturur.

Üreticilerin tüketicilerini ürünlerinin güvenliği hakkında bilgilendirme yükümlülüğü olduğuna aklı başında hiçbir insan itiraz etmez. Amerikan halkı "Ey tüketici, uyan!" sloganlarının olduğu dönemi geride bırakmış durumdadır. Oral LD_{50} testine bel bağlamanın bu yükümlülüğü tüketicinin sırtına yıkıp yıkmadığı ve bu yükümlülükten kurtulmak için hayvanları kullanmanın ahlakî bakımdan hayvanlara ödetilen bedele değip değmediği meselesini, duyarlı insanların göz önüne almalarında fayda vardır.

Toksisite testi endüstrisinde kanunla öngörülen pek çok test de dahil, LD_{50} testlerinin her iki türünü de eleştiren biliminsanları, bu testi ağır derecede hatalı bulmaktadır. Sonuçların bir laboratuvardan diğerine, hatta aynı laboratuvarda yapılanlarda bir günden diğerine farklılık gösterdiği kanıtlanmıştır. Test hayvanlarının türleri kadar, cinsiyetlerinin, yaşlarının ve yediklerinin de sonuçları etkilediği kanıtlanmıştır. Test hayvanlarında düzenli olarak aynı sonuçlar elde edildiğinde bile, bu sonuçların insanlar için sağladığı fayda, en iyi ihtimalle, önemsizdir. Kazara zehirlenmelerin çoğunluğunun tedavi edildiği acil servislerde çalışan doktorlar ve hastane personeli, hastaları tedavi etmeden önce LD_{50} sonuçlarına bakmazlar. Bunun tersini iddia etmek acil tıp uygulamaları hakkında derin bir bilgisizliğin göstergesidir.

Genel olarak toksisite testlerinin, ve bunlardan biri olan LD_{50} testinin sonuçlarının tüketicileri korumadığını öğrenmek işleri daha da karmaşıklaştırıyor. Sorumlu Tıp Doktorları Derneği hukuk danışmanı Mindy Kursban, şuna dikkat çekiyor: "Güvenli oldukları kanıtlanana kadar kimyasalların tehlikeli olduklarını varsaymak yerine... [devlet politikaları] zehirli oldukları bilinen kimyasalların, sabun, şampuan, saç boyası,

parfüm, aseton, deterjan, çamaşır suyu, boya, yapıştırıcı, motor yağı, ispirtolu kalem, boya kalemi, benzin, kozmetik, mum, yer döşeme malzemesi ve mobilya cilası da dahil ev tipi ürünlerin çoğunda kullanılmasına izin veriyor." Bu durumda "tüketicinin korunması"ndaki "korunma" gerçek değil, uydurma.

Hayvanları toksisite testlerinde kullanmanın yol açtığı sonuçlar, hayvanların durumunu göz önüne aldığımızda, yararsız olmakla da kalmıyor. Hayvanlar için, laboratuvardaki yaşam cehennemden farksız olabiliyor. Örneğin LD_{50} testlerinde, hayvanlar genellikle ölmeye ya da öldürülmeye kalmadan ağır hastalıklara yakalanıyorlar. İshal, şiddetli kasılmalar ve ağız, göz ya da makattan kanlı akıntılar, görülen semptomlar arasında. Cambridge ve Columbia üniversitelerinde yaptığı araştırmalarda hayvanları kullanmış olan eski deneysel psikoloji uzmanı Richard Ryder, LD_{50} kozmetik deneylerinde kullanılan hayvanların acınası halini şöyle özetliyor:

> Kozmetik ürünlerinin çoğu bilhassa zehirli olmadıklarından, bir fare ya da köpeğin bu şekilde öldürülmesi gerekiyorsa, doğal olarak, midelerine çok büyük miktarlarda kozmetik ürünü zorla akıtılarak iç organlarının tıkanması ya da iflas ettirilmesi veya özel herhangi bir kimyasal etkenden ziyade başka bazı fiziksel tesirlerle hayvanın öldürülmesi gerekir. Kuşkusuz ki, sufrajet hareketindeki kadınların ve açlık grevi yapmış başka mahkûmların tanık oldukları gibi, zorla besleme işlemi –sağlıklı yiyeceklerle olduğunda bile– tatsız bir işlemdir. Mideye zorla akıtılan maddenin, yiyecek yerine, bol miktarda yüz pudrası, makyaj malzemesi ya da sıvı saç boyası olması durumunda çekilen eziyetin kat kat fazla olduğu kuşku götürmez. Eğer, testin bürokratik doğruluğu için öldürmeye yetecek kadar yüksek miktarlar kullanılıyorsa, elbette ki ölüm süreci genelde daha uzun ve daha acı verici olacaktır.

Çoğu durumda, kullanılan hayvanların "yalnızca sıçanlar" ya da "yalnızca fareler" olduklarını düşünenler için şunu be-

lirtmeliyiz ki, fareler ve sıçanlar kusamazlar, dolayısıyla bu mekanizmanın sağladığı geçici rahatlamayı bile yaşayamazlar.

Hayvan hakları savunucuları, LD_{50} testlerinin yanlış olduğuna inanıyorlar. Bizler, hayvan haklarını ihlal ettiği için bu testleri yanlış buluyoruz. Başka türlü düşünmemiz mümkün mü? Hayvanların bedenlerine büyük zararlar veriliyor, özgürlükleri gasp ediliyor, canlarına kıyılıyor. Peki ne uğruna? Birinin kazara bir zehirlenme yüzünden yaralanması ya da ölmesi durumunda üreticiye yasal bir zırh kazandıran güvenilmez, yersiz bir testin yapılması için. Ne de olsa, etikette açıkça yazıyor: "Yutulması sağlığa zararlı ve ölümcül olabilir."

Alternatifler

Gitgide artan eleştiriler karşısında bazı laboratuvarlar LD_{50} testinden uzaklaşmakta ve "limit" testleri kullanmaktadır: Örneğin yalnızca on hayvan kullanılan LD_{10} gibi. Öte yandan, kullanılan hayvanların sayısı ne olursa olsun aynı bilimsel ve ahlakî itirazlar hepsi için geçerlidir. Bu test hem yanlış hem de ahlaksızcadır.

Üreticiler tüketicileri korumayı içtenlikle önemsiyor olsalardı, daha güvenilir testler yapabildikleri durumda daha az güvenilir testlere asla başvurmazlardı. Bu basit kaideye uysalardı, LD_{50} ve hayvanların kullanıldığı diğer toksisite testlerinden vazgeçerek, klinik çözümleri uygularlardı. İsveçli bilimciler, dört *in vitro* testi kullanarak, bir maddenin insanlar için zehirli olup olmadığını % 80 başarıyla tahmin edebildiler; buna karşılık LD_{50} testlerinde başarı oranı % 65'tir. Aradaki % 15'lik fark hiç de azımsanacak bir rakam değil.

Devlet ona ihtiyacımız olduğunda nerede? Tüm taraflara kazanç sağlayacak basit bir çözüm, tüketicinin korunmasını arttırırken aynı zamanda hayvan haklarına saygılı olmayı mümkün kılan bir yol var: LD_{50}'yi yasaklayın. Ona izin vermeyin. Hayvan hakları savunucuları bunu yapacak yetkiye sahip değiller. Başka herhangi bir sıradan yurttaş grubunun da böyle bir yetkisi yok. Yalnızca seçilmiş ve atanmış temsilcilerimiz

gereken güce sahipler ve biz hayvan hakları savunucuları, onların bu gücü gerektiği şekilde, herkesin iyiliğini gözetecek biçimde kullandıklarını görene kadar, tavrımızdan ödün vermemeye kararlıyız.

Avrupa Birliği'nin parlamentodaki temsilcileri ürün testlerinin reformuna öncülük ediyorlar. Onlar, 2003 yılında AB ülkelerinde üretilen kozmetik ürünlerinde toksisite testlerinin yapılmasını yasaklayan (örneğin LD_{50} testi artık yapılmıyor) ve bu testlerin yapıldığı ülkelerden gelen ürünlerin satışını yasaklayan kanunları oybirliğiyle kabul ettiler. Bu AB sınırları içinde bile tüm toksisite testlerinin sona erdiği anlamına gelmiyor elbette. Ancak pekâlâ, bu konuda sonun başlangıcı kabul edilebilir.

Kirli Saçlar ve Ağız Kokusu

Kimilerinin şöyle söyleyeceğini tahmin edebiliyorum: "Hayvan hakları savunucularının et yemeyi bırakmamızı ve yün giymekten vazgeçmemizi istemeleri yetmedi; şimdi de saçımızı yıkamaktan, dişlerimizi fırçalamaktan vazgeçmemizi istiyorlar!" Hiç de değil. Asla. Piyasada hayvanlar üzerinde test edilmemiş şahane kozmetik ve temizlik ürünleri mevcut; bunların çoğu oturduğumuz mahallenin eczanesi ya da kuaför salonunda veya yakınımızdaki büyük marketlerin çeşitli reyonlarında bulunabilir. Hayvan hakları savunucuları, kirli saçlarla ya da ağız kokusuyla dolaşan insanlar değildir. Dahası, bizler zulüm içermeyen ürünler kullanarak, yerlerden klozetlere kadar evlerimizin her yerini tertemiz tutabiliyoruz. Bu ürünlerle ilgili bilgilere, giriş bölümünde adı geçen internet sitesinden ulaşabilirsiniz.

DENEYLERDE HAYVANLARIN ARAÇLAŞTIRILMASI

"Araştırma" ya da "deney" (bundan sonra bu iki sözcüğü birbirinin yerine kullanacağım) birbirinden son derece farklı iki amaç için yapılır. Sağaltıcı deneyde amaç, deneklere yarar sağlamaktır. Söz gelimi, bana deneysel bir kalp ameliyatı yapılma-

sını kabul ettiğimde, hem ben hem de cerrah, benim bu deneyden fayda sağlamamı bekliyoruzdur. Sağaltıcı olmayan deneyde ise, kendilerine hiçbir fayda sağlanması amaçlanmayan denekler, tam tersine, deneyden zarar görür; buradaki amaç, sonradan başkalarına yarar sağlayabilecek birtakım bilgilerin elde edilmesidir. Tuskegee frengi araştırması bu tür deneylerin bir örneğidir. Tersi belirtilmedikçe, buradaki tartışmamızı, (basitleştirmek adına, bu bölümde yer yer yalnızca "araştırma" ya da "viviseksiyon" diye andığım) zararlı, tedaviye yönelik olmayan tıp deneylerinde hayvanların kullanımıyla sınırlı tuttum.

Araştırma Çeşitleri

Hayvanların araştırmalarda kullanılmasına ilişkin fikrimiz sorulduğunda, çoğumuz onların (bu gözlemi daha önce de dile getirmiştim) kanser ya da şeker hastalığı gibi hastalıklarla savaşta önemli gelişmelere yol açan türden araştırmalarda, yani tıbbî araştırmalardaki kullanımını düşünürüz. Oysa bu tür gelişmelerle ilişkili araştırmalar bunun yalnızca bir kısmıdır. Medyaya hemen hiç yansımayan, Jeff Diner'ın belgelediği türden araştırmaların varlığı gözden kaçmamalıdır. İşte Diner'ın verdiği bazı örneklerin bir özeti:

> Göz deneyleri: Maymun, tavşan, köpek, kedi ve başka hayvanlar kullanılır. Hayvanların gözleri yakılır veya başka yöntemlerle yaralanır; kimi zaman göz kapakları dikilerek kapatılır veya gözler çıkarılır.
>
> Yanık deneyleri: Hayvanlar (kobaylar, sıçanlar, fareler, köpekler vb.) kimyasal maddelerle veya radyasyonla yakılır, veya hayvanda ağırlığı bakımından hafif yanıkla üçüncü derece arasında değişen "termal yanıklar" oluşturulur. Termal yanıklar, hayvanların bedenlerinin tamamen ya da kısmen kaynar suya sokulması, derilerine çok sıcak bir levha bastırılması ya da buhar tatbik edilmesiyle oluşturulur.
>
> Radyasyon deneyleri: Hayvanın bedeninin tamamı ya da bazı kısımları radyasyona maruz bırakılır veya bazı durumlar-

da test hayvanları radyasyon solumak zorunda bırakılır. Köpekler, maymunlar, sıçanlar, fareler ve hamsterler bu deneylerde kullanılan hayvanlardandır.

Beyin deneyleri: Beyin faaliyeti ve davranışlar, kedi, köpek, maymun, tavşan ve fare gibi hayvanlar üzerinde araştırılır. Bu hayvanlar (genelde doğrudan başlarından yaralanmaları sonucu oluşan) deney kaynaklı travmalar geçirir, üzerlerinde cerrahî değişiklikler yapılır veya (örneğin organ nakli ameliyatı sonrası) beyinleri elektrikle uyarılır.

Elektroşok deneyleri: Elektroşok karşısında gösterilen fizyolojik ve ruhsal tepkiler çeşitli hayvanlar, en çok da fareler üzerinde araştırılır. Daha çok ayaklar ve kuyruk üzerinde, çeşitli derecelerde ve çeşitli aralıklarda elektroşok uygulanır.

Saldırganlık (agresyon) deneyleri: Sosyal izolasyon, indüklenmiş beyin anomalisi ve uyku yoksunluğu gibi etmenlerin saldırgan davranışlardaki etkisi araştırılır.

Stres deneyleri: Fizyoloji ve davranışlarındaki değişiklikleri gözlemlemek için, test hayvanlarına, aşırı soğuk veya sıcağa maruz bırakma, REM uykusundan yoksun bırakma, hareketini kısıtlama veya kötü besleme gibi yöntemler uygulanır.

Ordu deneyleri: ABD Savunma Bakanlığı'nın kaynak sağladığı bu deneylerde, insan dışı primatlar da dahil çeşitli hayvanlar, konvansiyonel, biyolojik ve kimyasal silahlara, nükleer radyasyona, lazer ışınlarına ve çok güçlü mikrodalgalara maruz bırakılır.

Bu deneylerde hayvanların zarar gördüklerini aklı başında hiçbir insan inkâr edemez. (Başka bazı sonuçları da sayarsak) hayvanlar suyla ya da boğazları sıkılarak boğulduğunda, açlıktan ölmeye terk edildiklerinde; uzuvları kopup organları ezildiğinde; onlara kalp krizi, ülser, felç ve inme gibi hastalıklar aşılandığında; tütün dumanı solumaya, alkol içmeye ve eroin ve kokain gibi uyuşturucuları yutmaya zorlandıklarında; kısacası, hayvanlar bu tür muamelelere maruz bırakıldıklarında, aklı başında hiç kimse çıkıp da "Evet ama, bundan zarar mı görüyorlar?" diye sormaz.

Az önce anlattıklarımın her gün yaşanan şeyler olduğuna dikkatinizi çekerim. Hayvanların gözlerinin çıkarılmasından termal yanıklara, boğulmalarından organlarının ezilmesine kadar anlattıklarımın hiçbiri, istisnaî uygulamalar değil. Burada, hiçbir yasanın çiğnenmesi, hiçbir yönetmeliğin ihlali söz konusu değil. Alt alta saydığımız deney prosedürlerinin her biri "deneylerde laboratuvar hayvanlarının sorumlu kullanımı ve insanî gözetim ve muamele görmesi" ile kusursuz uyum içinde. Tırnak içindekiler Ulusal Biyomedikal Araştırma Derneği'nin kullandığı sözcükler. Bu, klasik bir Söz-Eylem Uyuşmazlığı örneği. Hayvanları suda boğan, boğazlayan ya da açlıktan ölmeye zorlayan, sonra da "insanî gözetim" sağlamaktan yana olduklarını söyleyen insanlara kanmamalıyız.

"(Hepsini Değil, Bazı) Hayvanları Koruma Yasası"

ABD'de hayvanların araştırmalarda kullanımına ilişkin çeşitli anayasal kanunlar ve eyalet yasaları mevcuttur. Anayasal ölçekte, Hayvanları Koruma Kanunu yalnızca araştırmalar dışında kalan hayvanların gözetimi ve onlara ilişkin muameleye değinir; bu yasa, "bir araştırma kurumu tarafından yapılan araştırma ya da deneyin, kurumun belirlediği şekildeki tasarımı, projesi, tüzüğü ya da uygulanmasında" devletin rol almasını açıkça engeller. Dahası, bu kanun "hayvan" sözcüğünü "canlı ya da ölü her türlü köpek, kedi, maymun, [insandışı] primat, kobay, hamster, tavşan ya da Tarım Bakanlığı'nın araştırma, test etme, deney veya sergileme amaçlı kullanıldığına ya da kullanılabileceğine kanaat getirdiği bu tür diğer sıcakkanlı hayvanlar" olarak tanımlıyor. Araştırma ortamında kullanılan hayvanların en az % 90'ının oluşturan sıçan ve farelerin, kuşların, çiftlik hayvanlarının ve balıkların listede bulunmaması dikkat çekici.

2000 yılında, kemirgenlerin ve kuşların federal kanundaki "hayvan" tanımına dahil edilmesi yönünde bir teklif getirildi. Bu yasa değişikliği teklifi, hayvan araştırmacısı çevrelere rahat bir nefes aldırıp onları hoşnut eden bir kararla reddedildi. (Bi-

yomedikal Araştırma Derneği teklifin en hararetli muhaliflerindendi.) ABD hükümetinin "hayvanların refahına" ve "insanî ve sorumlu kullanıma" bağlı kalma konusundaki ikiyüzlülüğünün hiç olmadığı kadar ayan beyan ortaya serilmesinin nasılsa önemi yoktu.

Bilimsel amaçlarla kullanılan hayvanların sayısını tam olarak bilen yok. Yine de bu sayının milyonlarla ifade edileceğinde herkes hemfikir. Dolayısıyla tartışma, kaç milyon hayvan olduğu konusunda yapılıyor. On beş mi? Elli mi? İkisi arasında bir sayı mı? Bunu yirmi beş ila elli milyon arasında kabul etmek hiç de abartılı olmayabilir.

Devlet İcraatı

Hayvan ve Bitki Sağlığı Denetleme Şubesi'nden (sirklerdeki hayvanların "insanî" muamele gördükleri güvencesi vermek gibi benzersiz bir sicile sahip şu kurumdan) bir kez daha, Hayvanları Koruma Kanunu'nun Amerikan laboratuvarlarında hayata geçirilmesini talep ediyoruz. Yasada belirtilen türlerden herhangi birini kullanmayan tesisler kanundan muaf tutuluyor; keza devlet fonlarından yararlanmayan ve kendi yetiştirdikleri hayvanları kullananlar da. Bu sınırlamalara rağmen, sayıları kabaca 9000 olan araştırma tesisi, hayvan taciri, hayvan nakliyatçısı ve diğerleri, kanuni olarak denetime tâbi. Birincil yükümlülükleri hastalıklı bitkilerin ve büyükbaş hayvanların eyaletler arası nakliyatını engellemek olan şube müfettişlerinin, hayvan hakları kanununun uygulanmasını denetlemek için vakitlerinin en çok % 6'sını ayırdıkları hesaplanmış.

Gitgide artan bütçe kesintilerinin sonucu olarak, 1990'ların ilk yarısında şube teftişlerinin sayısında % 20'yi aşan bir düşüşe tanık olundu. 2001'e gelindiğinde (hayvanlarla ilgili kanunların sirklerde uygulanmasına ilişkin önceki tartışmamıza bakın) bu mesleği sürdüren yalnızca yüz müfettiş vardı.

"Yazı" Gelirse Araştırmacılar Kazanır, "Tura" Gelirse Hayvanlar Kaybeder

Kanunlar, araştırma tesislerinin çoğunluğunda Kurumsal Hayvan Gözetimi ve Kullanımı Komiteleri bulunmasını öngörüyor. Bu komiteler, araştırmalarda daha ileri bir aşamaya geçilmeden önce deney protokollerinin gözden geçirilmesiyle yükümlü. Komitenin değerlendirmesine bağlı olarak, araştırma önerildiği haliyle ilerleyebilir, bazı değişiklikler yapılmak zorunda kalınabilir veya araştırma teorik olarak yasaklanabilir. Bu komitelerin kullandığı ölçütlerden bazıları, yapılmak istenen araştırmanın zarar vericiliği ve yol açacağı acının miktarı ve yoğunluğuyla ilgilidir. Temel prensip, kayıp-kazanç dengesini kurmaktır. Hayvanlar "gereksiz yere" acı çekmemelidir. Kabaca söylersek, ağır acı ve ölüme yol açan zarar verici deneylere, ancak deneyin önemli sonuçlar alınmasını vaat etmesi durumunda izin verilmelidir.

Hayvanların komitelerce korunduğu yanılgısı, 2001 yılı Haziran ayında saygın *Science* dergisinde yayımlanan bir araştırmayla ortaya kondu. Bu araştırma, çoğu vakada komitenin onayını almış önergenin başka bir komite tarafından reddedildiğini gösteriyordu. Bu "insanî kullanım" ve "sorumlu gözetim" konusunda hiç de güven verici bir bilgi değil. Araştırmayı yapanlardan birinin belirttiği gibi "komite incelemelerinin güvenilirliği tamamen şansa bağlı – kelimenin tam anlamıyla, yazı tura atmak gibi." Hayvanlar için bunun varacağı sonuç, yanlış zamanda yanlış yerde olup olmadıklarına göre değişiyor. Eğer öyleyseler, o zaman "yazı" da gelse "tura" da, kaybeden onlar, kazanansa araştırmacılar oluyor.

Yarar Argümanı

Viviseksiyonun tek bir ciddi ahlakî savunusu var: Viviseksiyon sayesinde, insanlar daha gelişmiş bir sağlık düzeyine kavuştu deniyor. Hatta bu sayede eskisinden kat kat iyi olduğumuz iddia ediliyor. İnsan sağlığı ve insanın yaşam süresinin uzunlu-

guyla ilgili en önemli gelişmelerin hepsini değilse de çoğunu buna borçluyuz. Sık sık söz edilen bu gelişmeler arasında açık kalp ameliyatı, aşılar (örneğin çocuk felci ve çiçek aşıları), katarakt ve kalça protezi ameliyatı, omurilik zedelenmesi ve omurilik felci kurbanlarına yönelik rehabilitasyon tekniklerindeki ilerlemeler yer alır. Çıkarlar argümanını savunanlar şöyle devam eder: Viviseksiyon sayesinde gerçekleştiği söylenebilecek bu ve daha nice gelişme olmasaydı, insan hastalıkları, kalıcı sakatlık ve düşük vakaları bugün olduğundan çok daha sık yaşanacaktı.

Yarar argümanını savunanlar, hayvanlara gösterilen muameleye kayıtsız değildirler (en azından kendileri öyle olmadıklarını söylerler). Viviseksiyonda kullanılan hayvanların zaman zaman, hem deney sırasında, hem de laboratuvarda yaşamalarının yol açtığı kısıtlayıcı koşullar nedeniyle eziyet çektikleri konusunda onlar da hemfikirdir. Viviseksiyon savunucuları bu zararların üzücü olduğunu teslim eder ve onlara göre, bunları en az düzeye indirmek için elden gelen her şey yapılmalıdır. Örneğin, aşırı kalabalığı engellemek için hayvanlar daha büyük kafeslere konmalıdır. Ancak (diye devam ederler) hayvan deneylerinin insan sağlığına kazandırdığı bunca önemli menfaati elde etmenin başka herhangi bir yolu yoktur; hayvanların katlandıkları her türlü acıyı haklı çıkaracak menfaatlerdir bunlar.

Yanlış Sorudan Yola Çıkmak

Bir şey hemen dikkatinizi çekmiş olsa gerek. Yarar argümanının hayvan hakları tartışmasında mantıksal olarak en ufak bir ağırlığı yoktur. Açıktır ki, bu argüman olsa olsa insan dışı hayvanlara uygulanan viviseksiyonun insanlara yarar sağladığını gösterebilir. Ancak bu gerekçeyle, hayvanlar üzerinde deney yapmanın ahlaken haklı olduğunu *kanıtlayamaz*. Viviseksiyonun insanlara ne derece yarar sağladığını söylemekle, hayvanların hakları olup olmadığı sorusu yanıtlanmış olmaz.

Yanlış sorudan yola çıkmanın yanında, yarar argümanını savunanlar işlerine gelmeyen pek çok şeyi görmezden gelip işle-

rine gelen azıcık dayanakla yetinir. Bu boşluklar doldurulmadıkça, bu argüman mantıksal dayanaktan yoksun kalır.

Yarar Argümanının Görmezden Geldikleri

Yarar ve zarar kıyaslamasına dayalı herhangi bir argüman, yalnızca yararları gerçeğe uygun biçimde sıralamakla yetinmeyip, konuyla ilişkili zararları da aynı şekilde ortaya koymalıdır. Yarar argümanının savunucuları her iki bakımdan da başarısızdırlar. Hayvanlara verilen zararları en aza indirme şeklindeki acınası temayülleri ve hayvan dışı alternatifleri küçümseme yönündeki kararlılıkları dışında, insanların viviseksiyondan sağladığı yararları abartarak, bugüne dek onun ayrılmaz bir parçası olarak insanlara getirdiği ağır zararları neredeyse yok sayarlar. Bundan da önemlisi, hepsi de, türlerin birbiriyle olan yarar-zarar ilişkisinin kıyaslaması için somut bir yöntembilim sunmakta başarısızdırlar. Bu üç kusurun her birini sırayla ele alalım.

Yararların Abartılması

Yarar argümanını savunanlar, insan sağlığı alanındaki gerçekten önemli ilerlemelerin çoğunun viviseksiyon olmaksızın başarılamayacağına inanmamızı isterler. Oysa gerçekler çok farklı. İnsan sağlığı alanında çalışan uzmanlar, hayvanlar üzerinde yapılan deneylerin insan sağlığına olsa olsa mütevazı bir katkı sağladığını kanıtlamış durumdalar. Bunun tersine, tıp alanındaki en önemli gelişmelerin çok büyük çoğunluğu, yaşam koşullarındaki (örneğin sağlık hizmetlerindeki) iyileşmeler ve kişisel hijyen ve yaşam biçimindeki değişimler sonucu ortaya çıkmıştır ki, bu iyileşmelerin ve değişimlerin hiçbirinin hayvan deneyleriyle ilgisi yoktur.

Zararların Küçümsenmesi

Yarar argümanının savunucuları, deneylerde "hayvan modeli"ne bağlı kalmanın neden olduğu söylenebilecek yüz mil-

yonlarca ölümle, sayısız hastalık ve sakatlığı işlerine geldiği şekilde görmezden gelirler. Kimi zaman söz konusu zararlar viviseksiyona güvenerek elde edilenlerin yarattığı sonuçlardır; kimi zaman ise bunlar viviseksiyona güvenmenin oluşturduğu engellerden doğar. Tıbbî ilaçların insan sağlığına zararlı etkileri birincisine örnektir.

Tıbbî ilaçlar, tüketicilerin kullanımına hazır hale getirilmeden önce ilk olarak hayvanlar üzerinde bolca denenir. Çok iyi bilindiği gibi, hayvan bünyesi üzerinde yapılan araştırmalardan elde edilen sonuçların insan bünyesinde uyarlanması sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Bilhassa test hayvanları için toksik olmayan pek çok ilacın, sonradan insanlar için son derece toksik etkiler yarattığı görülmüştür. Ne kadar toksik? Bu sizi şaşırtacak belki, ama hesaplamalara göre, yılda 100 bin Amerikalı, aldığı tıbbî ilaçların zararlı yan etkileri yüzünden ölmekte ve ortalama 2 milyon Amerikalı aynı nedenle hastanelik olmaktadır. Tıbbî ilaçlar böylelikle kalp hastalığı, kanser ve felçten sonra, Amerika'da *başlıca ölüm nedenlerinden dördüncüsü* olmuştur: Yarar argümanının tüm savunucularının dile getirmekten kaçındıkları bir gerçektir bu.

Daha da kötüsü, tıbbî ilaçların yönetmeliğe tâbi tutulmasından sorumlu devlet organı olan Gıda ve İlaç İdaresi'nin verilerine göre, doktorlar ilaçlardaki ters etki vakalarının yalnızca % 1'ini rapor ediyorlar. Bir başka deyişle, ilaçlarda kayıtlara geçen her ters etki vakasına karşılık, kayıtlara geçmeyen doksan dokuz vaka bulunuyor. Viviseksiyon savunucuları, insanın bundan elde ettiği menfaatlerin maruz kaldığı zararları kat kat aştığını iddia etmeden önce, "hayvan modeli" ne olan bağımlılığın yol açtığı, yarardan çok zarar getiren ilaç tedavilerinin ne denli sıklıkla ve bolca yaşandığını dürüstçe teslim etmeleri gerekiyor.

Viviseksiyonun Amerika'daki sözcüleri işlerini her zamanki gibi sürdürmekte inat ederken, Avrupa Birliği'ndeki araştırmacılar insanın kan hücrelerini kullanarak yapılan ilaç testleri geliştiriyorlar. Bu testler daha ucuz ve daha pratik olmakla kalmayıp, hayvan deneyleri endüstrisinin en çok tercih ettiği

"modeller" olan tavşanlar üzerinde yapılan testlerden daha duyarlı oldukları da anlaşılmış bulunuyor.

Viviseksiyona bel bağlandığı için önlenemeyen birçok zarar da söz konusudur. Kanser vakalarında sigaranın rolü böyle bir durumdur. Daha 1950'lerde, insan epidemiyolojisi araştırmaları sigara içmek ile akciğer kanseri arasında bir bağ olduğunu ortaya koyuyordu. Her şeye rağmen, elli yıldan uzun süredir tekrarlanan deneylerde, hayvanlarda tütün bağlantılı kanser oluşturmakta nadiren başarı sağlandı. İnsan sağlığı savunucularının bütün uyarılarına rağmen, dünyanın her yerinde, uzun yıllardır, hükümetler sigara içenleri karşı karşıya bulundukları ağır riskler konusunda bilgilendirmek üzere eğitici bir kampanya başlatmayı reddetmektedir. Günümüzde, ABD'deki her beş ölümden birinin sigara kaynaklı olduğu bilinmektedir ve ABD'deki dolaysız sağlık harcamalarının en az % 60'ı tütün kullanımıyla ilişkili hastalıkların tedavisine gitmektedir.

Peki, devletin sağlık politikasını hayvan deneylerinden elde edilen veriler yönlendirmeseydi, insanların gördüğü bu ağır zararın ne kadarı engellenebilirdi? "Çok büyük bir kısmı. Bizim tahmin edebileceğimizden de fazlası" demenin ötesinde, buna kesin bir yanıt verebilecek biri yoktur belki. Yine de kesin olarak bildiğimiz bir şey var: Yarar argümanının savunucuları, viviseksiyonu savunurken bu zararları işlerine geldiği şekilde göz ardı ettikleri zaman, kendi argümanlarının mantığını çiğnemiş oluyorlar.

Araştırmanın İdeolojisi

Son olarak, viviseksiyon savunucuları, türlerin birbirine sağladığı yararları ve verdikleri zararları nasıl tartacağımızı açıklamayı bir türlü başaramazlar. Teşrihin insanlara sağladığı yararın, onun diğer hayvanlara verdiği zarardan çok daha ağır bastığı hükmünü verebilmemiz için, önce bu kıyaslamanın nasıl yapılması gerektiğini açıklamamız lazım. Sözgelimi, hayvanlar üzerinde test edilmiş bir ilacın insana sağladığı rahatlamanın ne kadarı, hayvan acısının ne kadarına eşittir? Amerikalı dü-

şünür Carl Cohen'in yaptığı gibi (Cohen yarar argümanının dünyada önde gelen savunucularındandır) "türümüzün acı çekmesi, şöyle ya da böyle, diğer türlerin acı çekmesinden daha önemli görünmektedir," demekle iş bitmiyor. Bu sözler, bizim acılarımızın diğerlerininkinden ne kadar önemli olduğunu açıklayamaması bir yana, neden böyle düşünmek gerektiğine dair hiçbir gerekçe de sunamıyor.

SONUÇ

Yalnızca insan dışı hayvanlar değil, insanlar da, sağaltıcı olmayan, zararlı deneylerde kullanılmaktadır. İnsan "kobayların" çoğunluğunun varlıklı ve eğitimli, egemen ırktan, kendi haklarını talep ederek onları kabul ettirecek kesimlerden olmamasına şaşmamak gerek. Evet, viviseksiyonun insan kurbanlarının çoğunluğu, küçük çocuklar (bilhassa kimsesizler), yaşlılar, akıl hastaları, yoksullar, eğitimsizler, "aşağı" ırk üyeleri, eşcinseller, düşük rütbeli askerler, savaş esirleri, mahkûmlar ve ağır zihinsel engelli insanlar arasından seçilerek zorla kullanılmaktadır.

İnsan viviseksiyonu ardında yatan bilimsel mantık kolayca açıklanabilir. Deneylerde insan deneklerin kullanılması, başka bir türden elde edilen sonuçları türümüze uyarlamanın yarattığı zorluğu ortadan kaldırır. Evet, insan vivseksiyonu, hayvan deneylerinin doğuracağı muhtemel yararlardan bile çok daha fazlasını vaat etmektedir.

Hiçbir ciddi insan hakları savunucusu böyle bir deneyi destekleyemez. Bu hüküm, değişken ya da rasgele bir hüküm değildir; bu, belli başlı haklarımızdan olan saygın muamele görme hakkımız da dahil olmak üzere, ahlakî haklarımız düşüncesinin bizi kaçınılmaz olarak ulaştıracağı yerdir. Daha önceki bir bölümde yer alan benzetmeyi kullanırsak, bireysel haklar, ahlak oyunundaki kozlar gibidir. Sırf başkaları bundan yarar sağlayacak diye bedenlerimize zarar verilmesi, özgürlüğümüzün elimizden alınması ya da yaşamlarımıza son verilmesi doğru değildir.

Hayvan hakları savunucuları, viviseksiyon kurbanlarının öteki hayvanlar olması durumunda da aynı görüşü savunurlar. Amaçlar araçları haklı kılmaz. İnsanların bu uygulamadan büyük yararlar gördüğü ve hiç zarar görmedikleri doğru olsaydı bile, bu, herhangi bir laboratuvarda kafese düşme talihsizliğine düşmüş hayvanların haklarının ihlal edilmesi için haklı bir gerekçe olamazdı. Bizi iyiliğe ulaştıracak diye kötülüğü kabul edemeyiz. Viviseksiyon, tam da böyle bir kötülük.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Gemiyi El Birliğiyle Yürütmek

11

"Evet... Ama..."

Hayvan hakları, kolay yutulur lokma değildir. Biz hayvan hakları savunucuları, kim olduğumuza dair efsaneleri yıkmak için elimizden geldiğince uğraşabiliriz; fikirlerimizi son derece akla yatkın biçimde savunabiliriz; hayvanlara yapılan dehşet verici bir yığın şeyi gözler önüne serebiliriz; hayvanları kullanan büyük endüstrilerin sözcülerinin yanıltıcı söylemlerinin maskesini düşürebiliriz; kanun kitaplarında kanun maddelerinin ve saha içinde çalışan müfettişlerin olmasının, çiftliklerde, laboratuvarlarda, sirklerde ve kürk imalathanelerinde "her şeyin yolunda gittiği"nin garantisi olduğu yanılgısını yıkabiliriz. Peki tüm bunları yapabildiğimiz halde, (her zaman değilse de çoğu zaman) gördüğümüz tepki ne olur? Direnç. Hayvancıl duyarlılığı gelişmekte olanlar; hayvanları içtenlikle önemseyenler; değişime açık olanlar; sorular sorup yanıtlar bulanlar: Benim tabirimle Kararsızlar. Hayvan hakları savunucuları söylediklerinin gerçekliğini ispatladıktan sonra bile, pek çok Kararsız, son adımı atmaktan çekinir. Evet, daha önce görünmez olan şey artık ortadadır. Evet, artık eskiden farkına varmadıkları şeyi görmektedirler. Ama görüntü net değildir; gelip gider; süreksizdir, kalıcı değildir. Hayvanları zaman zaman birer "kişi" olarak görürler; ama çoğu zaman da, eski alışkanlıkların

baskın gelmesiyle, birer "şey" olarak. Direnirler. Direnirler. Direnirler.

Neden? Algıda gerçek bir değişim sağlamamıza, "evet, hayvanların hakları vardır" fikrini yerleşik bir kanı haline getirmeyi başarmamıza engel olan nedir? Bunun birden çok yanıtı var. Her Kararsızın bulunduğu yerde kalmakta direnmesinin farklı nedenleri vardır. Hatta, Kararsızların, hayvan haklarını kabul etmenin beraberinde getireceği köklü değişime direnmelerinin gerekçeleri uzun bir liste oluşturur; bu gerekçelerin en yaygın ifade şekli "Evet... ama..."dır. Örneğin: "Evet, hayvan hakları mantıklı argümanlara dayanıyor, ama..." denir ve konuşan kişi, bu noktada, şu ya da bu çekincesinden söz eder.

Bu bakımdan ben, Kararsızlara çok hak veriyorum. Göze almaları gereken şey düşünüldüğünde (en azından hayatı yaşama şeklimizi toptan değişmesi) Kararsızların direnişi son derece anlaşılırdır. Ben de bir Kararsızdım. Kararsızlıkla uçurumun başında dikilmenin nasıl bir duygu olduğunu biliyorum. Kararsızlar, hayvan haklarını hayatlarının bir parçası haline getirmeden önce elbette durup düşüneceklerdir. Bu son bölümde, Kararsızların o uçurumdan aşağı atlamadan önce hayvan haklarına *fazla temkinli* yaklaşmalarının en yaygın nedenlerden bazılarını (ben bunlara "çekinceler" diyorum) incelemek isterim. Ama ondan önce, bir iki saptamada bulunacağım.

Hayvan hakları savunucuları pek çok güçlüğü aşmak zorundadır. Bunların en önemlileri (1) sayımızın çok az olması,(2) fikirlerimizin halk nezdinde rağbet görmeyişidir. Peki hayvan hakları hareketini nasıl büyüteceğiz? Toplumun ilgi alanının kenarına itilmiş bugünkü yerimizden kurtulup, kültürümüzün ahlakî gündeminin merkezinde yer almayı nasıl başaracağız? Binlerce yıllık tarihi ve alışkanlıkları nasıl ters yüz edeceğiz? Bir başka deyişle, sıkışıp kaldığımız bu dar manevra alanından nasıl çıkacağız?

Hayvan hakları savunucuları saf değil. Bizler, hareketin hedeflerini gerçekleştirmek isteyen insanların sayısı çok az oldukça, hayvan haklarının geleceğinden umut olmayacağının farkındayız. Evet, bazı insanların yoğun çabalarıyla, bir yerler-

de bazı hayvanlara daha geniş kafesler verilmesi sağlanabilir; ama sayımız çok az, etkimiz çok zayıf olursa, ne kadar gayret etsek de o kafesleri boşaltmayı asla başaramayız. Bu kitabı dünyadaki tüm Kararsızlara adamam bu yüzden. Kararsızlar hayvan haklarının geleceğidir. Yeterli sayıda Kararsızı saflarımıza katmayı başaramadıkça, hayvan hakları hareketi hiçbir yere gitmez (olsa olsa geriye gidebilir). Dolayısıyla, biz hayvan hakları savunucuları, elbette Kararsızların her "Evet... ama"sına içten yanıtlar vermekle yükümlüyüz. Eksiklerimi şimdiden kabul ederek söylemeliyim ki, bu bölümde yapmaya çalıştığım şey bu: İçten yanıtlar sunmak.

"Karşıtlık" Çekincesi

Daha önceki bir bölümde, hayvan hakları savunucularının genelde nasıl bir "karşıtlar" güruhu olarak algılandığından söz etmiştim: et karşıtı, süt ürünleri karşıtı, kürk karşıtı, deri karşıtı, avlanma karşıtı, rodeo karşıtı. Bu liste böyle uzayıp gider. Bu, durum çok sık duyduğumuz bir "evet... ama"nın nedenidir: Evet, hayvan haklarını kabullenmeye hazırım, ama etrafında böyle negatif insanlar olmasını kim ister?

Hayvan hakları savunucuları adına buna mazeret uyduracak değilim. Bizler gerçekten de, (bizim görüşümüze göre) iğrenç olan tüm bu şeylere ve başka pek çok şeye karşıyız. Ama unutulmamalı ki, bizim inandığımız ve değer verdiğimiz düşüncenin "taraf" olduğu şeyler de vardır. Tek tük istisnalar dışında, hayvan hakları savunucuları, aile ve ülke sevgisinden, insan hakları ve adaletten, insanların özgürlüğü ve eşitliğinden, sevecenlik ve merhametten, barış ve hoşgörüden, özel ihtiyacı olanların özel bakım görmesinden, temiz, sürdürülebilir bir çevreden, çocuklarımızın çocuklarının –gelecek nesillerimizin– haklarının korunmasından yanadır.

"Evet, hayvan haklarını kabullenmeye hazırım, ama etrafında böyle negatif insanlar olmasını kim ister?" diye düşünen Kararsızlara naçizane bir teklifim olacak: Daha fazla hayvan hakları savunucusuyla tanışın. Muhtemelen böyle tanıdıklarınızın sayı-

sı çok az. Bizler inandığımız olumlu değerler hakkında konuşmaya dünden razıyızdır. Eğer kamuoyu bunu duymuyorsa, onların tek duyduğu şey hayvan haklarının olumsuz taraflarıysa, bunun nedeni malum. Olumlu taraf, medya süzgecini geçmeyi başaracak kadar "kanlı", seksi ya da pırıltılı değil.

"Gülünç Soytarılar" Çekincesi

Kararsızlara itici gelen bir diğer şey, onların budalaca ve yadırgatıcı buldukları davranışlardır. "Evet, hayvan hakları mükemmel bir fikir," der ve eklerler "ama ciddi sosyal adalet meselelerini bir sokak karnavalına indirgeyen –insanların sınaî çiftçiliği protesto için tavuk ya da inek kostümlerine büründüğü ya da hayvan deneylerini protesto için goril kılığında etrafta zıpladığı– bir hareketle ilişkili olmak istemem."

Bu çekinceye faydalı bir yanıt verebilmek için, mesajını duyurma mücadelesi veren başka gruplar gibi hayvan hakları savunucusu için de sorun oluşturan medya zihniyetini hatırlatmakla işe başlamalı. Soru: Medyanın dikkatini nasıl çekebiliriz? Yanıt: Kanuna aykırı ya da yadırgatıcı bir şey yaparak. Her iki durumda da, medyada bu şekilde yer almamız bazı Kararsızlara itici gelecektir.

Kanuna aykırı eylemler konusunu daha ileride ele alacağım. Yadırgatıcı eylemlere gelince; Büyük medya, elinde mikrofonla haber okuyan muhabirin yanı sıra, göstereceği bir şeyler olsun ister. Hayvan hakları savunucuları,"soytarı" rolünü oynayarak bu isteğe yanıt vermiş olurlar. Bu illa ki kötü bir fikir midir? Bence değil. Örneğin, kürkü protesto etmek için insanları sokaklarda çırılçıplak koşturmak, bilgilendirme sürecinde meşru bir araç *olabilir*, yeter ki, olayın yarattığı gürültü patırtı mesajı boğmasın. O mesaj hep aynı olmalı: Hayvanlar kafeslere tıkılıyor ve bu yanlış bir şey. Eğer bazı gruplar (yer yer olabildiği gibi) yadırgatıcı yönteme çok sık başvuruyorlarsa, en doğru tepki, onlardan tarzlarını yumuşatmalarını talep etmek ya da başka bazı gruplara destek vermektir, hayvan haklarını topyekün gözden çıkarmak değil.

Dahası, Kararsızlar, 'soytarı' rolünün hayvan hakları savunucularının tekelinde olmadığını da gözden kaçırmamalı. Medyanın dikkatini daha fazla çekebilmek için yadırgatıcı eylemlere başvuran başka sosyal adalet hareketleri de vardır. Bundan herhangi bir kuşkusu olan varsa, örneğin San Francisco'daki eşcinsellerin Gay Pride yürüyüşünü izlesin veya böyle bir gösteriye katılsın. Üzüm salkımı, portakal ve muz ("meyve") kılığına girmiş gaylerin hali, tek kelimeyle, yadırgatıcıdır. Onların bu kıyafetleri eşcinsel haklarının destekçisi olmayı reddetmek için yeterli bir gerekçe olabilir mi dersiniz? Kimsenin böyle düşündüğünü sanmıyorum. O halde, bir Kararsızın Albay Sanders* restoranı önünde tavuk kılığına girmiş bir hayvan hakları savunucusu gördüğü durum için de, aynı şey geçerlidir. Hayatımızı değiştirecek kararlar alırken, birilerinin "gıdaklamasına" duyduğumuz tepkiyle hareket etmemeliyiz.

"Şöhret" Çekincesi

Bazı Kararsızlar, hayvan hakları savunucularının tanınmış kişilerin desteğini kazanma çabası yüzünden hayvan hakları hareketini itici bulurlar. Ülkedeki hayvan hakları örgütlerinin yayınlarına şöyle bir bakın. Bunların bazıları ünlülerin fotoğraflarıyla öyle dolup taşar ki, *People*, *Ebony* ya da *Hispanic* gibi dergilerden birini okuduğunuzu sanırsınız. Her gün yeni yüzler doğuran bu şöhret kültürünün günümüz dünyasındaki sorunların bir parçası olduğunu düşünen bir Kararsız için, hayvan hakları savunucularının, *rock* müzisyenlerinden film yıldızlarına, ünlülerden destek almak için birbiriyle yarışmasını izlemek gerçekten itici olabilir. "Evet hayvan hakları önemli bir fikir" diyecektir bazı Kararsızlar "ama şöhretli isimlerin desteğinden medet uman bir harekette yer almak istemiyorum."

Bu kitabı yazmaya başladığım sırada ben de böyle düşünüyordum. Bir şeyi *kimin* söylediğinin, o kişinin *ne söylediğinden*

(*) Kentucky Fried Chicken – ç.n.

daha önemli görülür hale gelmesi iyiye işaret değildir. Şimdi kitabı bitirme aşamasına gelmişken, bu konuda biraz daha hoşgörülüyüm artık. Hayvan haklarının tanınmış kişiler tarafından desteklenmesi eğitici sürece önemli bir katkı *sağlayabilir* (yine vurguya dikkatinizi çekerim). Doğruya doğru. Şöhretler, bizim boşuna yumruklayıp durduğumuz kapıları kolayca açabilirler. Kim Basinger ve Paul McCartney'nin et yememesi, başka herhangi birini vejetaryen olmaya yöneltmek için asla yeterli bir gerekçe olmayacaktır. Ancak bazı insanlar (bilhassa genç Kararsızlar), bu ünlülerin ne yiyip içtiklerini öğrendikten sonra kendi beslenme şekillerini sorgulamaya yönelebilirler. Buna karşı çıkmak zor.

Ayrıca, ünlü kozunu kullanan başka sosyal adalet hareketleri de var. Burt Lancaster, Quincy Jones, Carmen McRae ve Josephine Baker, "We Shall Overcome" şarkısıyla yürüyüş yapanlara katıldıklarında, yurttaşlık hakları hareketi onlardan kaçmadı. Ve Joan Baez, Country Joe McDonald ve Jane Fonda, Nancy ve benim de dahil olduğumuz, savaşa karşı sesini yükselten diğer tüm savaş karşıtı aktivistlerin arasına katıldıklarında, Vietnam Savaşı'na karşı olan aktivistlerin hiçbiri bundan şikâyet etmedi. Şöhretin gücü daima hayatın bir gerçeği olmuştur ve olacaktır. Bu durumda ister istemez, hayvan hakları da dahil tüm sosyal adalet hareketleri tarafından kullanılacaktır. Kimi zaman dünya bizim istediğimiz gibi değil diye onu inatla reddetmek yerine, olguları oldukları gibi görmek zorundayız.

"Düşüncesizlik" Çekincesi

Hayvan hakları savunucuları bazen gerçekten incelikten yoksun işler yapabilirler. Örnek vermek gerekirse: Bir hayvan hakları örgütü, insanların karşılaştığı ve kamuoyunda herkesçe bilinen bir faciadan faydalanarak hayvanlara yararlı olacağını düşündüğü reklamlar tasarlamıştı. Kızlarının bir seri katil tarafından öldürülmesinin üzüntüsünü yaşayan bir aile vardı. Haber her yerde konuşuluyordu. Söz konusu örgüt, hayvan

haklarına destek sağlamak için reklamlarında bu koşullardan yararlandı. "Seri katillerin kızları öldürmesinin kötü bir şey olduğunu düşünenlerdenseniz, bir de mezbahalarda hayvanlara yapılanları düşünün" Tabii olanları tahmin edersiniz. Medya, reçele uşuşen sinekler gibi hayvan hakları savunucusu reklam ilanlarına hücum etti ve örgüt bu sayede reklamlarının başarılı olduğu fikrine vardı. Oysa bir kez daha düşünmeliler.

Mezbahalarda hayvanlara korkunç şeyler yapıldığı doğru. Bu konuda benden bir itiraz beklemeyin. Ancak burada, çoğu insanın paylaştığı bir dünya gerçeği var: Merhametli insanlar, zor durumdaki diğer insanlarla empati kurarlar. Merhametli insanlar kendi hedeflerinde ilerlemek için başkalarının kişisel trajedilerinden kazanç sağlamaya çalışmazlar. Anlaşılan bunun gibi ilanları tasarlayan hayvan hakları savunucuları, gerçek dünyadan kopuk başka bir dünyada yaşıyorlar. Böyle ilanlar pek çok insana itici gelir. Şahsen bana itici geliyor. Sanırım *herkes* de böyle düşünür. Bu kaba reklamlar olsa olsa öfke, düşmanlık ve kınamaya yol açar. Bu şekilde (insanlardan nefret eden hayvan hakları savunucusu klişesini pekiştirerek) medyada yer almak ne hayvan hakları hareketine ne de hayvanlara yarar sağlar. Acı bir dönem geçiren insanlara karşı duygudaşlıktan yoksun bir tavır sergileyerek insanları hayvanlara karşı merhametli olmaya sevk edemezsiniz.

Hayvan hakları savunucularının bu davranışı, benim görüşümü yansıtmıyor. Ancak bu, hayvan hakları savunucularının ezici çoğunluğunun görüşünü de yansıtmıyor. Bizler (büyük çoğunluk) böyle şeyler olduğunda saklanacak yer arıyoruz. Hem dostlarımız, hem düşmanlarımızdan inanılmaz şiddette tepkiler alıyoruz. Bu yüzden, Kararsızlar "Evet, hayvan hakları savunucularına katılmak isterdim, ama onlar böyle düşüncesizce işler yapıyorlar" dediklerinde, "onlar" dediklerinin yalnızca bir avuç hayvan hakları savunucusundan ibaret olduğunu hatırlatmak gerekiyor. Onların düşüncesizce davranışları, Kararsızların bize katılmamaları için iyi bir gerekçe değildir.

"Ahlak Kumkuması" Çekincesi

Bazı Kararsızlar hayvan hakları savunucularında gördükleri ahlak kumkuması tavrını itici bulurlar. "Evet, hayvan hakları muazzam bir fikir, ama bakın insanları ne hale getiriyor; kendilerinin çok iyi, çok temiz olduğunu düşünüyorlar. Onlara benzemeyi kim ister?" Bu tepkiyi çok iyi anlayabiliyorum. Aramızda, tanıdığım öyle aktivistler var ki, sırf onlarla muhatap olmamak için yolumu değiştirirdim. İşte size bir örnek.

Hayvan hakları savunucuları kürk, deri ya da yün giymemekte son derece haklılar. Kürk imalathanelerini, Hindistan'da ineklere yapılanları ya da Avustralyalı koyun çiftçilerinin uyguladığı "Mulesleme" yöntemini düşünmeniz yeter; tepkimizin nereden kaynaklandığını hemen kavrarsınız. Bu kötülüklerin hiçbirinin hayatımızda yer tutmasını istemeyiz. Bizler pamuğu ve suni kürkü tercih ederiz.

Elbette haklıyız. Yalnız, bazı hayvan hakları savunucuları bilirim, sırtlarındaki giysi ve ayaklarındaki ayakkabı konu olduğunda, sizin ne denli kötü, kendilerinin ne kadar iyi olduğunu *size göstermek* isterler. Doğru giyinmeyen insanlara *ateş püsküren* hayvan hakları savunucularını kastediyorum.

Bu şekilde davrananlar gerçek dünyadan kopuk yaşıyorlar. Burada ortaya çıkan sorun önemli olduğundan, bu konuya bir-iki sayfa ayırmak istiyorum.

Örneğin, pamuğu ele alalım. Pamuk, hayvanların bedelini ödemedikleri bir şey değildir. Dünyanın en kimyasal yoğunluklu yöntemlerle yetiştirilen ürünlerinden biridir pamuk. Herbisidler [Bitki öldürücüler]. Nematisidler [Nematod kurdu öldürücüler]. Fungusidler [Mantar öldürücüler]. Öldürücü kimyasalların her türlüsü (*cide, ölüm* demektir) pamuğa uygulanmaktadır. Yağmur suları öldürücü kimyasalları çevredeki nehir ve derelere taşıdığında, balıklar ve başka hayvanlar bu yüzden ölürler. Ondan da önce, motorlu çift sürme araçları, toprağı ekime hazırlarken çok sayıda kara hayvanını öldürmektedir. Yani? Biz hayvan hakları savunucuları, satın aldığı-

mız her pamuktan yapılmış ürünle, eve hayvan kanına bulanmış giysiler götürmüş oluruz.

Suni deriden yapılmış ayakkabı ve kemerlere gelince: Bunlar petrokimya endüstrisinin yan ürünleridir. Bunun da anlamı petrol sızıntıları ve sayısız miktarda yaralı ve ölü hayvandır. Biz hayvan hakları savunucuları, ne zaman sahte deriden yapılmış ayakkabılar giysek, ayağımızda hayvanların kanıyla dolaşmış oluyoruz.

Ben içinde bulunduğumuz çıkmazı şuna benzetiyorum: Kocaman, karmaşık bir örümcek ağı hayal edin. Ağın bir merkezi, bir de dış çeperleri vardır. Bu ağın dünyadaki kötülüğü sembolize ettiğini düşünün. En kötü şeyler merkezde, daha az kötü şeyler dış çeperlerde olsun.

Bu durumda, hayvanları kullanan büyük endüstrilerin hayvanlara yaptığı kötülüğü nerede konumlandırabiliriz? Bir düşünelim. Her yıl milyonlarca hayvan bedenine bilerek ve isteyerek zarar veriliyor. Her saat başı, yüz milyonlarca hayvanın özgürlüğü bilerek ve isteyerek gasp ediliyor. Her dakika, on binlerce hayvanın bilerek ve isteyerek canına kıyılıyor. Hayvan hakları savunucuları, hayvanları kullanan büyük endüstrilerin hayvanlara yaptıklarının, ağın merkezine yakın ya da merkezinde yer aldığını savunuyorlar. Onlara yapılanlar, bizim gözümüzde işte bu denli kötü.

O halde, hayvanlara pamuk endüstrisi ve petrokimya endüstrisinin yaptığı kötülükleri nereye koyabiliriz? Diğerlerinin yakınına değil. Bu endüstrilerin hayvanlara verdiği zarar bilinçli ya da kasıtlı değildir. Hayvan hakları savunucularına göre, bu önemli bir farktır. Bizim öncelikle yapmamız gereken şey, hayvanları kullanan büyük endüstrilerin ürünlerini satın almayarak onlara doğrudan destek vermeyi bırakmaktır. Diğer endüstriler tarafından üretilmiş ürünleri satın almakla bu öncelikli yükümlülüğümüzü çiğnemiş olmayız; öte yandan, gelişmiş bir hayvancıl duyarlılık bu konuda bile mümkün olduğunca azıyla yetinmemizi önerecektir. Çok yerinde ve doğru bir tabirle, sadece ötekiler de yaşayabilsin diye, sade bir yaşam sürmeliyiz.

O halde, hayvan hakları savunucularının dünya sözde Masumlar (biz) ve Ahlaksızlar (insanlığın kalan kısmı) olarak ikiye ayrılırmışçasına ahlak kumkumalığı yapmaları için hiçbir gerekçeleri olamaz. Ahlaken, hepimiz grinin tonlarıyız. Bununla birlikte, Kararsızlar şunu da unutmamalı: Giydiğiniz giysilerden dolayı size ateş püsküren o tehditkâr aktivist yalnızca tek bir kişidir ve hiç kimse tek başına tüm hayvan hakları savunucuları adına konuşamaz. Ahlak kumkumalığı, ne hayvan hakları savunuculuğunun bir ön koşulu, ne de onun kaçınılmaz bir sonucudur. Kendi yolculuklarında bulundukları noktanın neresi olduğunu anlamamış başkaları yüzünden, Kararsızlar yollarında ilerlemekten yılmamalıdır.

"Teşhir" Çekincesi

Hayvan hakları savunucuları tarafından gitgide daha yaygın biçimde kullanılan eğitici yöntemlerden biri de, insanlara komşularının ne işle geçindiklerini bildirmek olarak tanımlanabilecek teşhirdir. Yöntem şöyle işler. Kapı komşunuz olan kadının meslek hayatında kedileri kör etmekle meşgul olduğunu, sokağınızda oturan adamın her yıl on binlerce domuzun kesilmesine yardım ettiğini varsayalım. "Teşhir" o çevrede yaşayan insanların, bu kişilerin mahalledeki bir markette ya da benzincide çalışmadıklarını öğrenmelerine yardımcı olmak demektir.

Bunu yapmanın farklı yolları vardır. Klasik bir teşhir şöyle olur. Hayvan hakları savunucuları, kanunen belirlenen mesafeden daha fazla yaklaşmamak koşuluyla (bazı eyaletlerde bu sınırları tanımlayan kanunlar vardır) belli bir adreste toplanmak üzere resmî izin alırlar; daha sonra, megafonlar ve ses yükseltici başka aletlerle, komşulara, deyim yerindeyse, yanı başlarında yaşayanın kim olduğu bildirilir. Diğer eğitici yöntemler, doğrudan broşür dağıtmak ve yoğun afişleme yapmaktır (telefon direklerine, ilan panolarına vs.). Hepsinde ortak amaç, şu mesajı iletmektir: Komşularınız işe gittiklerinde, hayvanlara işte bunları yapıyorlar.

Teşhirler hayvan haklarını doğrudan ihlal etmeyen insanları da hedef alabilir. Bunun örnekleri arasında, hayvanları kullanan büyük endüstrilere sigorta poliçeleri hazırlayanlar, bu endüstrilerde büyük hisseleri olanlar, bu endüstrilerin yaptıklarına güler yüzlü bir imaj kazandıran halkla ilişkiler müdürleri ve bu endüstrilerde faaliyet gösteren şirketlere kredi veren bankacılar sayılabilir. Hayvan hakları savunucuları, insanlara, komşularının çalıştığı işin hayvanlara yapılan korkunç şeylere katkı sağladığını bildirmek için, herhangi bir gün, herhangi bir saatte bir evi ziyaret edebilir.

Teşhir edilen insanlar için bunlar hiç de hoş anlar değildir. Bu onları (ve ailelerini) mahcup edebilir, yılgınlığa ya da öfkeye sürükleyebilir. Kimi zaman o çevrede oturan diğer insanlar için de tatsız bir durumdur bu. Şu sahneyi gözünüzde canlandırın: Sokağa tanımadığınız insanlar doluşmuş. Huzur ve sessizlik yerini gürültüye bırakmış. Trafik arapsaçına dönmüş. Etrafta polisler var. Bunların emlak değerlerine yapacağı olumsuz etkiyi düşünmenin zamanı gelmiş.

Bu yüzden (belki bazı Kararsızlar şöyle diyecektir). "Evet, hayvan haklarının önemli bir dava olduğuna yürekten katılıyorum, ama bu 'teşhir' zımbırtısı bana fazla abartılı geldi. Bu tür davranışları hoş gören bir harekette yer alamam." Buna şöyle karşılık vermek gerekir: "Hangi tür davranışlar?" En azından şimdiye kadar, tüm Amerikalılar, anayasanın birinci maddesiyle korunan haklara sahiptirler; bizlerin anayasal ifade özgürlüğünü güvence altına alan bir-iki sözcük ve uzun bir tarihsel geçmiş. Hiçbir yasayı çiğnemediğiniz sürece (ve hiçbir yasayı çiğnemenizi gerektirmez bu) teşhir şundan ibarettir: Anayasal olarak korunan bir ifade özgürlüğü biçimi. Hayvan hakları savunucusu olmayan insanlar teşhirden hoşlanmayabilir. Şahsen benim de *hoşuma gitmiyor*. Ancak paha biçilmez olan konuşma özgürlüğü hakkımızı, hayvan hakları savunucusu olmayanlar da dahil, herkes savunmalıdır. Herhangi birimizin özgürlüklerimizi kısmen de olsa kaybetmesi demek, hepimizin kaybetmesi demektir.

"Vandalizm ve Şiddet" Çekincesi

Vandalizm ve şiddet yakın akrabadır. Vandalizm, zararın ya da yıkımın doğrudan hedefinin insanlar değil de nesneler olduğu şiddet biçimidir. Vandallar insanlara değil, mülkiyete zarar verirler. Bunun örnekleri arasında, mobilyaları ve pencere camlarını kırıp dökmek, evleri ve arabaları boyamak, bitki ve ağaçları yolup sökmek, ya da işyerleri ve evlere hasar vermek sayılabilir. Vandalizm küçük çaplı şiddettir.

Bazı hayvan hakları savunucularının vandalizm eylemlerinde bulundukları kesinlikle doğrudur. Yine çoğu insanın, hayvan hakları savunucularının bir kürk dükkânının camlarını indirdiklerine, bir hayvan deneyi laboratuvarını kırıp dağıttıklarına dair haberler okuduklarında, ya da bir teşhir eylemi şiddete dönüştürülüp ev ve arabalar boyandığında, bunları itici buldukları da şüphesiz doğrudur. Bu yüzden, şunu olabildiğince net bir biçimde belirteyim: Hayvan hakları savunucularının ezici çoğunluğunun vandalizmle ilişkisi yoktur. Hüsrana uğramış hayvan hakları savunucularının, Ronald McDonald'ın* evinin pencerelerini ya da Ted Nugent'in** spor arabasını hayvan hakları aktivizmi için epey davetkâr birer hedef olarak görmelerini anlayabiliyorum elbette. Ancak hüsrana uğramış olmak bir gerekçe olamaz. Bazı insanlar hakkımızda ne derse desin, hayvan hakları savunucuları kanunsuz fanatikler değildir.

Hayvan hakları savunucuları vandalizmin ötesine geçerler mi? Ciddi şiddete başvurdukları olmuş mudur? FBI'a bakılırsa, bunun yanıtı evettir. Kurumun yaptığı hesaplamaya göre, Hayvan Kurtuluş Cephesi (ALF), Dünya Kurtuluş Cephesi (ELF) ile birlikte, "ABD'de 1996'dan beri 43 milyon doları aşan hasarla sonuçlanan 600'den fazla suç fiilinde bulunmuştur." Bu, FBI ajanları için çok sayıda şiddet olayı demektir. ALF sözcülerine gelince, onlar, Söz-Eylem Uyuşmazlığı'nın

(*) Ronald McDonald, ABD'de McDonald's zincirinin tanıtımını yapan palyaço – e.n.

(**) Ted Nugent, avcılığı savunan, muhafazakâr görüşlü müzisyen – e.n.

hayvanları kullanan büyük endüstrilerin tekelinde olmadığını kanıtlıyorlar. ALF, mülkiyete zarar veren eylemlerinin "aktivistlerin (insan ya da başka türden) herhangi bir hayvana zarar vermemek için her türlü önlemi aldığı, şiddet kullanılmayan bir kampanya" olduğunda ısrar ediyor.

Şiddet, ALF ya da onun destekçilerinin bizi öyle olduğuna inandırmaya çalıştıkları şeyle sınırlı bir kavram değildir. Boş bir kürtaj kliniğini ya da boş bir sinagogu kundaklayan biri hiçbir duyarlı varlığa fiziksel olarak zarar vermiş olmaz; ancak bu kundaklama eylemlerinin şiddet olmadığını söylemek şiddetin anlamını çarpıtmaktır. *American Heritage College Dictionary*, "şiddet" sözcüğünü, "bozma, zarar verme ya da taciz etme amaçlı fiziki güç uygulamak" olarak tanımlarken, zararın duyarlı bir varlığa verilmesi koşulu belirtmez. Bir şeye karşı şiddet kullanmış olmamız için, birini incitmiş olmamız gerekmez. ALF bir binaya zarar vermek için kundaklama yöntemini kullanırsa, ciddi bir şiddet eyleminde bulunmuş olur. "Mülkiyete şiddet kullanarak zarar vermek" çelişkili bir ifade değildir. Apaçık bir şeyi ısrarla inkâr etmek niye? Bence, ALF sözcüleri, pek çok ALF eyleminin şiddet niteliği taşıdığını açıkça kabul etmedikleri sürece, halka söyledikleri diğer şeylerin hiçbiri umursanmayacaktır. Yaptığımız şeyin ne olduğunu kabullenmekte gönülsüz davranırsak, onu destekleyecek insanları asla bulamayız.

Pek çok Kararsız, hayvan haklarına atfedilen şiddetten dolayı hareketi itici bulmaktadır. "Evet, hayvan hakları harika bir fikir ve gerçekten onu kabul etmek isterdim, ama tüm o şiddete katlanamam." Hayvan hakları savunuculuğunun itici yönleri arasında, açıklaması belki en zor olan da bu. Bu nedenle, bunu incelerken aceleci davranmamak gerekiyor; ama her koşulda, söyleyeceklerimde yine de eksik kalan pek çok şey olacak.

Birinci bölümde söz edilen bir şeyi hatırlayarak başlayalım. Hayvan hakları karşıtları, hayvan hakları adı altında yapılan şiddet içerikli eylem haberlerinin varlığını gerektiren bir strateji geliştirmiş durumdadır. Az buz da değil; onların bu stratejisi, böyle çok sayıda şiddet olayı olmasını gerektirir. Şahsen,

hayvan hakları savunucularına atfedilen şiddetin bir kısmının başkaları tarafından, hatta muhtemelen hayvanları kullanan büyük endüstrilerden birinde görevli insanların para karşılığı kiraladığı insanlar tarafından yapıldığından hiç şüphem yok. Leon Hirsch'i hatırladınız mı? Ya "Hayvan Hakları Teröristleri Endüstri Devini Öldürmeye Teşebbüs Etti" haberlerini? Bu kadarı yeterli sanırım.

Bu tartışmanın daima nasıl tek yanlı sunulduğuna da dikkatinizi çekmek isterim. Bir yanda hayvanları kullanan büyük endüstrilerde çalışan kanuna saygılı kusursuz insanlar var. Diğer yanda ise, tüm o kanunsuz hayvan hakları savunucuları (tek tük istisnalar olabilir tabii). Bir yanda kusursuz mülayimlik abideleri, diğer yanda ateş püsküren kötü niyetli saldırganlar. Bu sunum, hayvan hakları savunucularına haksız yere çamur atması bir yana, hayvanları kullanan büyük endüstrilerin işledikleri suçların örtbas edilmesine de katkı sağlıyor. Tek bir örnek vermek gerekirse, bilim adı altında hayvanlara yapılanları düşünün.

Hayvanlar boğuluyor, boğazlanıyor ve açlıktan öldürülüyor; uzuvları parçalanıp iç organları eziliyor; yakılıyorlar, radyasyona maruz bırakılıyorlar ve deneysel ameliyatlarda kullanılıyorlar; onlara şok veriliyor, tecrit koşullarında büyütülüyorlar, kitlesel silahlara maruz bırakılıyorlar, kör ediliyor ya da sakat bırakılıyorlar; kalp krizi, ülser, felç ve havale geçirmeleri sağlanıyor; tütün dumanı solumaya, alkol içmeye, eroin ve kokain gibi çeşitli uyuşturucuları yutmaya zorlanıyorlar. Tüm bunları yapanlar, hayvan hakları savunucularına vahşi diyorlar, öyle mi? Hayvan hakları savunucularının uyguladığı şiddet (bununla, aşağıda açıkladığım gibi, şiddet kullanarak mülkiyete zarar verilmesini kastediyorum), hayvanları kullanan büyük endüstrilerin uyguladığı şiddetin yanında hiçtir; biri yağmur damlasıysa, diğeri okyanus. Bir mesleğin yasal, hatta (viviseksiyon örneğinde olduğu gibi) itibarlı olması, onun şiddet içermediği anlamına gelmez. Gündelik hayatta, "uygar" dünyadaki şiddetin en büyük bölümü, insanların diğer hayvanlara yaptıklarıyla gerçekleşiyor. Bu şiddetin kanunlarla korunuyor olması olsa olsa işlerin daha da kötüleşmesine hizmet ediyor.

Ben Gandhici bir pasifist değilim. Şiddet kullanmanın her koşulda yanlış olduğunu düşünmüyorum. Bilhassa da, masumları korumak için şiddet kullanmanın yanlış olmadığını savunuyorum (örneğin, çocukları, onları öldürmekle tehdit eden babalarından kurtarmak için). Elbette ki, şiddet gerektiğinde, onu mümkün olduğunca az kullanmamız gerekir. Ayrıca, zaman ve koşullar izin verdiği ölçüde, şiddet dışı seçeneklerin tümü tükenmedikçe şiddete başvurmamalıyız. Pasifist olmayan benim gibiler (bu hemen hemen herkesin dahil olduğu grup) her an şiddet uygulamaya hazır anarşistler olmak zorunda değildir. O halde, ahlakî olarak, hayvan hakları savunucuları aşağıdaki akıl yürütmeyle, saydığım koşullara uymayı deneyebilir.

1. Hayvanlar masumdur.
2. Yalnızca onları korkunç zararlar görmekten kurtarmak gerektiği zaman şiddet kullanılır.
3. Aşırı şiddet asla kullanılmaz.
4. Şiddet ancak, zaman ve koşullar izin verdiği sürece, şiddet dışındaki seçeneklerin tüketilmesinden sonra kullanılır.
5. Dolayısıyla, böyle durumlarda şiddet kullanmak haklı görülebilir.

Bu akıl yürütmeye karşılık ne diyebiliriz? Eğer tüm öncüller (1'den 4'e kadar) doğruysa, son hükmü (5) kabullenmekten nasıl kaçınabiliriz? Gandhici pasifistler son hükmü kabullenmeyebilir; onlar, masumları savunmak için de olsa, hiçbir türlü şiddeti kabul etmezler. Ancak çoğumuz Gandhici pasifist değiliz; bizim için, iş daha da karmaşık.

Şahsen, ikinci öncüldeki durumun, hayvan hakları adı altında sergilenen şiddetin hepsinde, hatta çoğunda bile geçerli olmadığını düşünüyorum. Neden? Çünkü bu şiddet eylemlerinin büyük çoğunluğu hayvanların kurtarılmasını içermez. Büyük çoğunluğu (benim hesaplarıma göre % 98'i) sadece mülkiyet tahribatıdır. Bunun gibi örneklerde, şimdi ele aldığımız savunma, yapılanları haklı göstermeye hiçbir katkı sağlamaz.

Şiddet kullanılan ve hayvanların kurtarıldığı % 2'lik vakalar için ne diyeceğiz? Örneğin, içindeki hayvanlar özgür bırakıldıktan sonra milyonlarca dolar değerinde bir laboratuvarın yakılıp yerle bir edildiğini farz edelim. Yukarıda kısaca açıkladığımız argümana bakarak, bu tür bir şiddeti haklı görebilir miyiz?

Bence yine hayır. Böyle düşünmemin nedeni de, dördüncü öncülde ortaya konan önkoşulun karşılanmamış olması. Şahsen, ne genel olarak hayvan hakları savunucularının, ne de bizzat ALF üyelerinin, şiddetdışı seçeneklerin tüketilmesi için yeterince çaba gösterdiklerini sanmıyorum. Doğru, bunu yapmak zaman ister ve büyük bir sabrın yanında zorlu, fedâkar bir çalışma gerektirir. Evet, tüm bu zahmetlerden sonuç alınacağının garantisi de yoktur. Yine kabul ediyorum ki, hayvan hakları savunucularının şiddet içermeyen yollarla hayvanları kurtarmak için mücadele verdiği her gün ve her saat, hayvanlar acı çekmekte ve ölmekte olacaklar. Tüm bunlara rağmen, hayvan hakları savunucularının şiddet içermeyen özverili çalışmayı gereğince yerine getirmeden şiddet kullanmaya başvurmaları, bana göre ahlaken haklı görülemez. (Üstelik bu bir taktik faciasıdır da. Hayvanların kurtarıldığı durumda bile, medyanın anlattığı hikâye o hayvanlara yapılmış olan korkunç şeyler değil, hayvan hakları savunucularının "terör" eylemleridir. Hayvan hakları savunucusu şiddetin daima başardığı tek şey, hayvanları kullanan büyük endüstriler adına konuşanlara daha fazla malzeme sağlamaktır.)

ALF'nin yandaşları elbette ki, benim belirtmiş olduğum koşullardan farklı koşulların şiddet gerekçesi olabileceğini savunarak, benim ALF şiddetini eleştirmeme karşı çıkabilir. Örneğin, yol açtıkları zararın bir hayvan istismarcısını işinden edecek kadar büyük olması durumunda şiddetin haklı hale geldiğini savunabilirler. Böyle bir vakada, kurtarılan hayvan yoktur ama (diye devam edebilir bu argüman) bazı hayvanların, bir laboratuvarda teşrih edilme ya da bir kürk imalathanesinde hayat boyu kötü muamele görme gibi korkunç durumlara düşmeleri engellenmiş olur. Ancak böyle bir argümanı ciddiye almak için erkendir. Ciddiye alabilmemiz için, önce ALF yan-

daşlarının, ALF'nin zaman zaman şiddet kullandığını kabul etmesi gerekecektir; daha önce gördüğümüz gibi, ALF'lilerin kabullenmekten nefret ettikleri bir şeydir bu.

Sosyal adalet hareketlerinde şiddetin rolü, asıl meselenin ne olduğu konusunda –bilhassa etik ve stratejide– aktivistler arasında daima bölünmelere yol açmış ve açacak olan, içinden çıkılması güç sorular doğurur. Hayvan hakları savunucuları, meselenin özüyle ilgili böyle bir ayrışma gereği duymaz. Benim anladığım anlamıyla şiddet kullanmış olduklarından yasaları çiğnedikleri için hapiste yıllarını harcamış hayvan hakları savunucuları tanıyorum. Kişisel olarak, bu aktivistler, hayvan hakları savunucularının şiddet içermeyen seçenekleri tüketmiş olduğuna inanırlar. Kişisel olarak, onlar konuşma vaktinin artık geçtiğini düşünürler. Kişisel olarak, eylem zamanının geldiğine inanırlar.

Bu aktivistlerin içtenliğinden ve harekete bağlılıklarından –ya da cesaretlerinden– asla şüphe duymamışımdır. Burada Gandhi'nin söylediği bir sözü hatırladım (nerede geçtiğini bulamadım); şiddet kullanma cesaretine sahip insanları, korkaklıktan dolayı şiddet karşıtlığını benimsemiş olanlardan daha çok takdir ettiği anlamında bir sözdü. Dolayısıyla ALF üyelerinin eylemlerinde cesur, bağlılıklarında samimi olduklarını kabul ediyorum. Ve onların kullandığı şiddeti reddeden bazılarımızın, bunu belki korkaklıktan yaptığımızı da. Her şeye rağmen, hayvan hakları savunucularının kullandığı şiddet, bana göre yanlıştır; hayvan hakları hareketine katkıda bulunmak yerine, ona zarar vermektedir.

Peki hayvan hakları savunucularına atfedilen şiddet yüzünden, Kararsızlar yolculuklarına devam etmekten vaz mı geçmeli? Bu, hayvan haklarına muhalefet etmek için iyi bir gerekçe olmayacaktır; tıpkı küçük bir aktivist grubun, Ohio Eyalet Üniversitesi kampüsündeki Subay Kursu (ROTC) binasını kundaklama işgüzârlığında bulunmasının, Nancy ve benim savaş karşıtı hareketten ayrılmam için iyi bir gerekçe olmaması gibi. Hayvan hakları savunucularının büyük çoğunluğu (Norman Rockwell Amerikalıları) şiddete karşıdır. *Şiddet* ve *hayvan*

hakları sözcüklerinin pek çok insanın kafasında eşanlamlı hale gelmesine yol açan şey, hayvanları kullanan büyük endüstrilerin propaganda çarklarıdır. Amerikan halkının zihninde kendi çıkarlarına göre böyle sinsice bir yönlendirmede bulunmuş (ve hâlâ bulunan) bu çarklardır. Onlara hak ettiklerinden daha fazla güç ve nüfuz bahşetmek niye? Bağımsız düşünebilen insanların, özellikle Kararsızların doğasına aykırıdır bu.

"Umutsuz Bir Dava!" Çekincesi

Hayvan hakları öyle devrimci bir fikirdir ki, bazı Kararsızlar bu fikri hayalperest buldukları için reddederler. "Evet, hayvan hakları gözetilseydi dünya gerçekten harika olurdu, ama bu durum hiç gerçekleşmeyecek. Umutsuz bir dava!"

Bazı Kararsızların neden böyle düşündüklerini anlamak zor değil. Elimizdekilerin basit bir dökümünü yapalım. Bir kere, hayvanların insan ihtiyaçlarını karşılamak ve insan arzularını tatmin etmek için var olduğunu öğreten binlerce yıllık Batı uygarlığı var. Sonra, çağlar boyunca aktarılmış bilgeliği doğru kabul eden bir insanlık. Yanı sıra, reklam kampanyalarına yüz milyonlarca dolar harcayan, ülkesinin kanunları tarafından korunan, çok büyük kitlelere, evet doğru, hayvanlar ihtiyaçlarımızı karşılamak ve arzularımızı tatmin etmek için vardır diyen, hayvanları kullanan büyük endüstriler. Son olarak da, toplumsal örgütlenmelerimiz var (eğitim sistemi, dinsel kurumlar, hukukî gelenekler, restoranlar, giyim mağazaları, ailelere yönelik eğlence biçimleri, biyomedikal endüstri tesisleri, kara ve su avcılarının aralarında spor diye andıkları şeyler). Bu güçlü etmenlerin hepsini birden karşısında bulan bir Kararsız, "Evet, hayvan hakları harika fikir, size yardım etmek de isterdim, ama bu fikir asla gerçekleşmez. Umutsuz bir dava!" diyecektir.

Şunu söyleyeyim ki, hayvan hakları hareketi insanları iyimser yapmaz. Daha ziyade, iyimser insanların hayvan hakları hareketini oluşturması gerekir. Hayvan hakları savunucuları, harekete olumlu bir yaklaşım getirmek zorundadır. İnsanlığın iyiliğine inanmayan, hayvanlar için daha iyi bir gelecek umudu taşıma-

yan, mücadelede ileriyi göremeyen insanlar, harekette uzun ömürlü olamazlar. Tıpkı rüzgârdaki bir mum gibi, çabucak sönüp giderler. Hayvan hakları mücadelesi, yüreksiz insanlara ya da maymun iştahlılara uygun değildir. Bu işe baş koymuş hayvan hakları savunucuları için, bu mücadele bir ömür boyu sürer. Biz inançlı aktivistler için, harekete harcadığımız zaman, yetenek ve caba boşa değildir. Biz bu yolda sonuna kadar gidenler olarak, kendimizi boş bir çabanın peşinde görmüyoruz.

Daha iyi bir dünyaya inancımız çok köklü bir geçmişe sahip. Bir zamanlar pek çok insan, Amerikan yerlileri, Afro-Amerikalılar, kadınlar, zihinsel engelliler ya da sakatlar için eşit haklar elde etmenin ütopik, gerçekçilikten uzak ve umutsuz olduğunu düşünüyordu. Eğer dedelerimiz ve ninelerimiz durumlarını olduğu gibi kabullenselerdi, daha çok eşitlik çağrısı yapanlara sırtlarını çevirselerdi, bugün pek çok Afro-Amerikalı hâlâ köle olacak ve hiçbir kadının oy kullanma hakkı olmayacaktı. Elbette, insanlar arasındaki eşitlik mücadelesinde daha alınacak çok yol var. Elbette hayvan hakları savunucularının karşı karşıya olduğu engeller, geçmişte insan hakları savunucularının karşılaştıkları engellerden bile büyük. Her şeye rağmen, tarihteki sonuçlara bakarak, köklü sosyal pratiklerin *değişebilir* olmakla kalmayıp, *değişmiş* olduklarını öğreniyoruz. Ama asla mücadele etmeksizin değil.

"Benim Bir Yararım Dokunmaz" Çekincesi

Gerçek tevazu, hiçbirimizin olağanüstü varlıklar olmadığımızı kabul etmeyi gerektirir. Her birimizin yapabildiklerinin bir sınırı vardır. Zaman zaman, bundan "hiçbir şeye gücümüz yetmez" anlamı çıkarmak cazip gelebilir. Hayvan hakları savunuculuğu böyle bir anımıza denk gelebilir. "Evet, hayvan hakları fikrini gerçekten harika buluyorum" der bazı Kararsızlar "ama harekete katabileceğim bir şey yok." Ya sonra? Bunun ardından ne gelebilir? Ardından gelecek olan (dile getirilmese de) şudur: "Dolayısıyla, hayvan haklarını benimseme yönünde bir adım daha atmayacağım."

Çok zekice ama, hayvan hakları mücadelesinin sunduğu zorluklardan bu şekilde sıyrılmak fazla kolaya kaçmaktır. *Her* hayvan hakları savunucusunun harekete bir katkısı vardır. Örneğin, her hayvan hakları savunucusu, diğer insanlar için eğitici bir örnektir. Hayvan hakları savunucusu olmak, kimseyi, hiçbir bakımdan kusursuz kılmaz. Ancak, bu fırsat sayesinde bizler, yaşam mücadelemizle hayvan hakları lehinde tanıklık etmiş oluruz. Hayvan haklarına inanmayan insanlar, ona inananlara ister istemez dikkat edecektir. Bu bile tek başına bir eylem şeklidir. Bu bile tek başına diğer insanlara (bilhassa aile çevresine ve arkadaşlara) üzerinde düşünecekleri bir şey sunar. Bu bile tek başına bir katkıdır.

Her hayvan hakları savunucusunun kendi yaşam mücadelesiyle hareket lehinde tanıklık etmesinin yanı sıra, harekete katılan Kararsızlar, o ya da bu şekilde, kendi özgün katkılarını sunabilir. Hayvan hakları hareketi, pek çok alanda pek çok insanın ortak hedefe yönelik çaba göstermeleri sayesinde ilerler. İster sanat ya da tartışmalarda, ister örgütlenme becerileri ya da halkla ilişkiler konusunda, ister kampanyalar tasarlamak veya mektuplar yazmak, kurtarılan hayvanlara barınacak yer bulmak ya da telefonlara bakmak, bir internet sitesine katkı sağlamak, ya da gazeteleri katlamak, fotokopi makinesini idare etmek ya da Ringling Brothers sirkini protesto etmek gerektiğinde gelip yardım eli uzatmakla olsun, yapabileceğimiz katkıların çeşitliliği, bu merasime katılmayı teşvik ediyor. Her hayvan hakları savunucusunun hayvan hakları hareketine katacağı bir şey vardır. Sıradan bir şey de değildir bu. Her kişinin katkısı, bizim ihtiyaç duyduğumuz, müstesna bir şeydir.

"Ben Bunun Radikal Bir Hareket Olduğunu Sanıyordum" Çekincesi

Bazı Kararsızlar, hayvan hakları hareketinden aşırılığı gerekçesiyle soğurken, bazıları onu fazla muhafazakâr bulabilir. Birinci görüşteki Kararsızlar, hayvan hakları savunucularının bir hayvan tesisi bulup onu kundaklamayı eğlence sayan alçakların

oluşturduğu bir azgın sürüsü olduğunu sanırlar. İkinci görüşteki Kararsızlar ise, onların, pazar günleri vegan kurabiye satmanın ötesinde bir yenilik düşünemeyen, iyi niyetli zavallı sosyal reformcular olduklarını düşünürler. Radikal bir hareketin parçası olmak isteyen (çünkü, haklı olarak, radikal değişimlerin gerekli olduğuna inanan) Kararsızlar, aşağıdaki alışıldık hayvan hakları faaliyetlerinden fazlasını ararlar; broşür dağıtmak, tartışmalar düzenlemek, sessiz protestolar yapmak, (politikacılara, gazetelere ve hayvanları kullanan büyük endüstrilerde çalışan insanlara) mektuplar yazmak, boykot düzenlemek, gösterileri idare etmek ve yıllık köpek banyosu etkinliklerinde para toplamak. Bunların her biri saygıdeğer çabalardır. Yine de, hayvan hakları hareketine kökten değişimi hedefleyen bir hareket kimliği kazandırmaya, hele de harekete enerji katmaya ya da ona birlik duygusu aşılamaya pek yararları dokunmaz. Şöhretli isimler et hakkında kötü şeyler söylediklerinde ya da hayvan hakları savunucuları süt ürünleri endüstrisini protesto için inek kılığına girdiklerinde de aynı durum geçerlidir. Bazı Kararsızlar şöyle diyecektir "Evet, hayvan haklarının devrimci bir hedef olduğuna inanıyorum. Ama devrimci araçlara bünyesinde yer vermiyor. Benim sizin tarafınıza geçmem için daha fazlası gerekiyor."

"Daha fazlası gerekiyor" mu? Bence kesinlikle öyle. Burada hayvan hakları savunuculuğundaki öteki yaklaşımlardan yalnızca ikisini ele alacağım. Her ikisi de aramızda daha cesur olanları, daha cüretkâr bir katılıma davet ediyor.

Daha önce ALF'yle ilgili anlattıklarım, kanunu çiğnemenin ne olursa olsun kötü olduğunu düşündüğüm izlenimi vermiş olabilir. Bu fikri, Gandhi ya da Martin Luther King nasıl benimsemişse öyle benimsiyorum. Ben de onların yöntemiyle kanunları çiğnedim: Sivil itaatsizlik yöntemiyle. Sivil itaatsizliğin düsturu gizlilik değil açıklıktır; şiddet değil, şiddet karşıtlığıdır. Sivil itaatsizlik eylemi yapıldıktan sonra, onu yapanlar kaçıp saklanmazlar. Kanunu çiğneyenlerin kanunla yüzleşmesi gerekir. Başarılı bir sivil itaatsizlik eylemi kimseye zarar vermez ve etrafa korku salmaz. Rosa Parks'ı düşünün. Onun kendi koltuğundan kalkmayı ve otobüsün arka tarafına geçmeyi reddetme-

si, kusursuz bir sivil itaatsizlikti. Parks bir kanunsuz muydu? Evet. Şiddet uygulayan bir kanunsuz mu? Hayır. Tüm hayvan hakları savunucularının, hapse düşmelerine yol açsa bile sivil itaatsizlik suçu işlemeye hazır olmaları gerektiğini düşünüyorum. Ama rasgele biçimde değil, iyi tasarlanmış ve iyi uygulanan kampanyaların bir parçası olarak bunu yapmaya hazır olmadıkça, şiddet içeren taktikleri düşünmeye başlamadan önce barışçıl metodları tüketmiş sayılmayacağımıza inanıyorum.

Olanakları zorlamanın ikinci bir yolu, Katliama Karşı Merhamet (Compassion over Killing) örgütünü örnek almaktır. Onların özgün kanun ihlalinin adı, açık kurtarma. Klasik sivil itaatsizlikten farklı olarak, açık hayvan kurtarma eylemlerinde, aktivistler birinin "malını" çalarak yasayı çiğnerler; öte yandan bazı ALF eylemlerinden farklı olarak açık kurtarma hiçbir şiddet biçimi içermez.

Katliama Karşı Merhamet örgütünün bir hikâyesi şöyle. Nisan 2001'de, örgüt büyük bir sınaî tavuk çiftliğindeki perişan koşulları haber alır. Şirkete mektup yazarak tesisleri dolaşma isteğinde bulunurlar ve yanıt alamazlar. Karanlıktan yararlanarak, dört örgüt üyesi tesise izinsiz olarak girer ve işlerin düşündüklerinden daha da kötü olduğunu görürler: Ölü tavuklar canlı tavuklarla aynı kafeslerde durmaktadır; bazı tavukların ayakları ya da kanatları kafeslerin tellerine sıkışmıştır; pek çoğu çeşitli şekillerde yaralanmıştır. Örgüt üyeleri birkaç ziyaret sırasında tüm bunları video filmi ve fotoğraflar halinde belgeler.

Daha sonra bu aleyhte bilgileri kullanarak, soruşturma açılması talebinde bulunurlar. Onlara "Özür dileriz, eyalet savcısı yalnızca kanun icra organlarının talepleri üzerine soruşturma başlatır," denir. O zaman örgüt eyalet polisine başvurarak soruşturma talebini tekrarlar. Aradan iki yıldan uzun zaman geçer. Şerif hâlâ çağrılarına yanıt vermemiştir.

Bunun üzerine örgüt, meseleyi kendisi halletmeye karar verir. Tesisi son ziyaretlerinde hepsi acil tıbbî bakıma ihtiyaç duyan sekiz tavuğu yanlarına alırlar. Daha sonra gerekeni yaparak, tüm dünyaya duyuracak şekilde, "Bu tavukları çalarak kanunları çiğnedik. Bizi tutuklayın," derler. Ne olur biliyor musunuz?

Tutuklanmaz; kurtardıkları tavuklar sahiplendirilir ve hayatlarında ilk defa gerçek tavuklar gibi yaşamalarına izin verilir.

Dikkate değer bir başka olgu da şu: Gazeteler ve televizyon programları örgütün açık kurtarma eylemine olumlu bir üslupla, geniş yer verdiler. Yüz binlerce Amerikalı, tavukların kafeslerde tutulduklarını ve bunun yanlış bir şey olduğunu öğrendi. Üstelik *haberlerde* baştan sona *tavuklardan söz ediliyordu*; ünlü bilmemkimin ya da tavuk kılığındaki bazı hayvan hakları savunucularının yumurta yeme konusunda ne söylediği araya karıştırılmadan. Tabii birilerinin itfaiyeyi çağırmasına da gerek kalmadan.

Bu tür bir barışçıl kanun ihlali tekrar edilebilir mi? Örgüt, bir başka sınaî tavuk çiftliğindeki aynı türden vahşi koşulları (on bir kuşun bir dosya çekmecesi büyüklüğünde alana tıkıştırıldığını) gözler önüne sererek, bunun yapılabileceğini gösterdi. Bu defa örgüt on tavuğu kurtardı ve yine kendilerini tutuklamaları için dünyaya meydan okudu. Yine kimseden buna karşılık gelmedi. Öte yandan, Yumurta Üreticileri Birliği siyasî ilişkiler başkan yardımcısı Ken Klippen, yumurta endüstrisinin her zaman yaptığı gibi, yaptıkları işi arsızca savundu. Muhabirlere şöyle güvence verdi (artık size hiç şaşırtıcı gelmeyecektir): "Tavukları kafeste tutmak, yumurta üretmenin insanî yöntemidir." Yumurta yememek için hâlâ iyi bir gerekçe arayanlar, Bay Klippen sayesinde bulmuş oluyorlar.

Pazar günleri vegan kurabiye satmaktan daha radikal bir şey yapmak isteyen Kararsızlar "bunun radikal bir hareket olduğunu sanmıştım" tepkisine teslim olmasınlar. ALF'nin onayladığı yola girmeye gerek bırakmaksızın, hayvan hakları hareketi kanunların yaratıcı, barışçıl bir biçimde ihlal edilmesi için pek çok fırsat sunmaktadır. Gandhi ve Martin King bile bu yöntemleri onaylardı.

DAHA DA İLERLEMEK

Bir de şöyle bir tablo hayal edin. Karşımızda büyük tuğla bir duvar duruyor. Bu, hayvanlara yapılan zulmü sembolize edi-

yor olsun. Hayvan hakları savunucularının en önemli hedefleri bu duvarı tarihe karıştırmak, onu mazide bırakmaktır. Yalnız şöyle küçük bir sorun var: Bunu bir kerede, ya da çok yakın bir gelecekte yapmamızın yolu yoktur. O halde ne yapabiliriz? Ben, duvarın tuğlalarını tek tek indirdiğimizi hayal ediyorum. Her türlü hayvan sömürüsünü bugün ortadan kaldıramasak da, yakın gelecekte buna kısmen son vermeyi başarabiliriz. Hayvanların sömürüldüğü koşulları değiştirmeyi beklemek yerine, bazı alanlarda onların sömürüsüne son verebiliriz.

Burada, size kastettiğim türden değişimlere bazı örnekler sıraladım. Bunların her biri, belli başlı ulusal hayvan hakları grupları arasında sağlam bir işbirliğinin ve bu grupların tabanını oluşturan tek tek hayvan hakları savunucularıyla birlikte etkin, onurlu bir mücadelenin yürütülmesiyle mümkün olur. Bazı durumlarda yasaların çıkarılması gerekir; dolayısıyla, hayvan hakları savunucularının, bu alanda çok sayıda engel ve yetersizliğin olduğunu akıldan çıkarmadan, siyasî arenada gayretle çalışmaya hazır olması şarttır. Ve ister sivil itaatsizlik ister açık kurtarma biçiminde olsun, hayvan hakları savunucularından doğrudan eyleme katılmaları istenebilir. Bazılarımız zaman zaman yasaların dışına çıkmak zorunda kalabiliriz. Kapılarını açabileceğimiz bazı kafesler şunlar:

- Filler ve diğer gösteri hayvanlarının sirklerden çıkarılması
- Yunus köleleştirme endüstrisi tarafından esir tutulan yunusların serbest bırakılması.
- Konserve avcılığın tamamen durdurulması
- Tazı yarışı endüstrisinin tamamen yok edilmesi
- Kürk imalathanelerinin yasaklanması
- Fok katliamına son verilmesi
- Zorunlu teşrih uygulamasının yasaklanması
- Köpeklerin laboratuvarlarda kullanımına son verilmesi
- Hayvanların, başta LD_{50} olmak üzere toksisite testlerinde kullanılmalarının yasaklanması
- Barınak gaspına son verilmesi
- B sınıfı satıcıların tamamen meslekten men edilmesi

Bir keresinde bir filozof benim için "iyimser bir hayalperest" demişti; şimdi bazı Kararsızların da böyle düşünebileceğinden endişeliyim. "Bunun olabileceğine gerçekten ihtimal veriyor musun?" diye soracaklardır. Bu soruya yanıtım: "Elbette olabilir. Yeter ki, ihtiyacımız olan çok sayıda yeni insan da dahil, hayvan hakları savunucularının her birinde var olan o enerjiyi değerlendirip, onu yalnızca elbirliğiyle çalışan birleşik bir hareketin sağlayabileceği bir hedefte yoğunlaştıralım. Bunu yaparsak, az önce saydıklarımın hepsi –ve çok daha fazlası, şimdiye kadar hayal ettiklerimizden de ötesi– mümkündür." Bir bilinmezlikler deniziyle çevrili bizler için, kesin olan tek bir şey var: Denemezsek asla ne olacağını bilemeyiz.

Kürk mantoların, balina kemiklerinden yapılan korseler gibi modacılar tarafından büsbütün unutulduğu, mezbahaların yalnızca tarih kitaplarında var olduğu ve dünyanın tüm bilim laboratuvarlarının giriş kapısına Hayvanlar Giremez tabelasının asıldığı günlerin gelmesi büsbütün ümitsiz bir hayal midir? İnsanlığın ahlakî potansiyeline kötümser yaklaşanların bu soruya yanıtı "evet" olacaktır. Ama insanların iyilik kapasitesine inanan benim gibi insanlar buna *hayır* yanıtı verir. Belki ben göremeyeceğim ama, hayvan haklarının zaferine, yıllarca süren mücadeleden sonra tüm kafeslerin boşaldığı o mutlu güne tanık olan hayvan hakları savunucuları mutlaka olacak.

SONUÇ

Biz hayvan hakları savunucuları savunduğumuz düşünceyi delillerle destekledikten, hayvanları kullanan büyük endüstrilerin can simidi gibi sarıldıkları yalanların maskesini düşürdükten sonra bile, Kararsızlardan ikna olmayanlar olacak. Basit bir gerçek var ki, hayvan hakları savunucuları zaman zaman insanları itecek şeyler yapmaktadırlar. Ahlak kumkumalığı. Düşüncesiz kampanyalar. Şiddet. Bu üçü konusunda tamamen Kararsızların tarafındayım. Öte yandan Kararsızlar, her hayvan hakları savunucusunun her düşündüğünü ve yaptığını onaylamıyorlar diye, hayvancıl duyarlılıklarını genişletmekten

geri durmamalılar. Tam bir fikir birliği zaten imkânsızdır. Yine, harekete "katabileceği hiçbir şey olmayan" birer "tek tabanca" olma gerekçesi de, bu insanların hevesini kırmamalıdır. Daha önce de belirttiğim gibi, hayvan hakları hareketi gemisi, herkesin küreklere asılması sayesinde ilerliyor. Kıyıda durmuş seyreden her Kararsızın asılabileceği bir kürek var.

Bu kitabı dünyanın tüm Kararsızlarına adamış olmamın iki nedeni var. Birinci nedeni daha önce açıklamıştım. Kararsızlar hayvan haklarının geleceğidir. Çok açık ve basit bir gerçek var: Eğer çok az sayıda Kararsız katılırsa, hayvan hakları hareketi hiçbir yere gidemez (olsa olsa geriye gidebilir). Kararsızlar gerçekten bu derece önemlidir.

İkinci nedenim, kişisel. Kendim de bir Kararsız olarak, düşe kalka ilerleyen; sorular sorup onlara yanıtlar bulan; bir o bir bu deneyimi yaşayan; daha gelişkin bir hayvancıl duyarlılığa doğru kâh hızla, kâh ağır ağır ilerleyen; geçici bir süre de olsa diğer hayvanları saygınlığı hak eden benzersiz kişiler olarak gören bu insanlara kendimi gerçekten yakın hissediyorum. Dünyanın herhangi bir yerinde bir Kararsızın bir şekilde yoluna devam etmesine, onun hayvanlara ilişkin kültürel paradigmanın baskısına direnerek gelişmeyi sürdürmesine katkıda bulunacak bir şeyler söyleyebilme umudu, beni bu kitabı yazmaya itti.

Belki de o Kararsız sizsiniz. Belki bir gün gelecek, hiç hesapta yokken, siz de (benim gibi) aynaya bakıp karşınızda bir hayvan hakları savunucusu göreceksiniz. Umarım burada yazdığım bazı şeyler, bu yolculukta size biraz olsun faydalı olur.

Sonsöz: Kedi

Başlangıç bölümünde tanıştığımız şu uzun tüylü, beyaz kediyi anımsayın. Hiçbir suçu olmayan bir canlı. İnsan hoyratlığı karşısında aciz. Bu sözcükleri yazarken bile, haykırmak istiyorum "Durun! Ne yapıyorsunuz! Yapmayın!"diye.

O zavallı kedi nasıl muamele görüyorsa, hayvanları kullanan büyük endüstrilerin hayvanlara karşı muamelesi de en az o kadar, belki ondan da kötüdür. Endüstrinin sözcüleri, kendi sektörlerinde hayvanlara insanî muamele gösterildiğini *söylüyorlar*; daima onların refahını gereğince gözettiklerini *söylüyorlar*. Ancak yaptıkları söylediklerini tutmuyor. Bunun böyle olduğunu defalarca doğruladık. Başlangıçta söylediğim gibi, uzun tüylü beyaz kedinin, bu endüstrilerde hayvanlara yapılan muameleler göz önüne alındığında şanslı olduğunu söyleyebilir miyiz?

Bir düşünün. O her ne kadar küçük bir kafeste yaşamış ve hayatının son dakikaları dehşetle ve acı dolu işkencelerle geçmişse de, bundan önce oldukça tatminkâr bir yaşam sürmüş olabilir. Yarış endüstrisi tarafından sömürülen tazılar için asla böyle bir durum söz konusu olamaz. Ahır bölmelerine tıkılmış dişi domuzlar için de. Sirk endüstrisi içinde doğmuş ve yıllarını numaralar yapmak üzere "terbiye edilerek" geçirmiş filler,

kaplanlar ve aslanlar için de. Bütün hayatlarını bir tel kafese hapsedilmiş olarak geçiren vizon ve diğer kürk hayvanları için de. Yirmi, otuz, hatta kırk yıl boyunca deneylerde kullanılan şempanzeler için de. Kafes bataryalarındaki tavuklar ve tahta bölmelerde yetiştirilen süt danaları için de. Yalnızca Amerika'da, *milyarlarca* hayvan için böyle bir durum asla söz konusu değil. O kedi şanslılardan biri miydi? Bunu söylemek ve buna inanmak ne kadar zor olsa da, bence evet.

Kedi vakasıyla ilgili iki gözlemimi daha belirtmem gerek. Birincisi, görüntülerdeki aşçının, kediye insanî davranıyormuş ya da onun refahını umursuyormuş gibi görünme derdi yoktu. Hayvana insafsızca, kalpsizce davranıyor, hiçbir vicdan azabı belirtisi göstermiyordu. Öte yandan, onun en azından dürüst bir adam olduğu söylenebilir. İkincisi, devlet yetkililerinin, Amerika'daki Hayvanları Koruma Kanunu'nun Çin'deki muadiline uygun olarak, o kedinin aslında "insanî" muamele gördüğü güvencesi vermeye çalışmak gibi bir çabaları da yoktu. Görünürde, bu kanunun uygulanışını denetleyen müfettişlere karşılık gelecek görevliler yoktu. Ancak, bu Çin köyünde işlerin nasıl yürüdüğünü soranlara, yine şunu söyleyebiliriz: Onlar en azından dürüsttü.

Peki aynı şey hayvanları kullanan büyük endüstriler için söylenebilir mi? Onlar için, "En azından dürüst davranıyorlar" diyebilir miyiz? Pek çok hayvan hakları savunucusu buna hayır yanıtı verir. Onlar, hayvanları kullanan büyük endüstrilerin sözcülerinin bile bile yalan söylediklerine inanıyorlar. Ben doğrudan böyle bir suçlamada bulunmuyorum. Yalnızca bu sözcüleri yanlış şeyler söylemekle suçluyorum. Dürüst olup olmadıklarına gelince: Ben bu endüstrilerin yaptıklarını yorumsuz aktarmaya dünden razıyım; aklı başında herkesi bunlara bakarak kendi hükmünü vermeye davet ediyorum.

O uzun tüylü beyaz kedi bunca yıl nasıl da aklıma takılıp kalmış! Onun o acınası durumunun benim için insan sömürüsünün pençesine düşmüş tüm hayvanların durumunu sembolize etmesinden olsa gerek. Hiçbir suçu olmayan tüm o masumların sembolü. İnsan hoyratlığıyla karşı karşıya kalan tüm

çaresizlerin sembolü. Oldum olası bu hikâyenin başka bir çeşitlemesi daha olması gerektiğini düşünmemin nedeni de buradan anlaşılıyor belki.

Son çeşitleme: HBO'nun video ekibi, bir gün boyunca restorandaki vakayı filme alma hazırlıkları yapıyor. Ertesi gün oraya vardıklarında, aşçı ve patronları afallamış halde buluyorlar. "Ne oldu?" diye soruyorlar. Onlar da, film ekibini, hayvanları her zaman tuttukları yere götürüyorlar. Tüm kafesler boş. Köpeklerin hepsi kaçmış. Kediler de (başta uzun tüylü beyaz kedi). Onların yerine, ikimiz, siz ve ben, orada durmuş, olanları açıklamak, olacaklarla yüzleşmek için bekliyoruz.

TEŞEKKÜR

Yardımını istediğim pek çok kişi, benim için zamanlarından cömertçe fedakârlık ettiler. Bilhassa Jeffrey Masson'a iltifata varan önsözünden dolayı teşekkür borçluyum. Kitabım onun söylediğinin yarısı kadar iyi olabilmişse ne mutlu bana.

Yıllardır yakın dostum olan Sue Coe'ya ne denli müteşekkir olduğumu söylemesem de bilir zaten. Ama yine de söyleyeceğim. Sue'nun sanatı (keza Jeffrey Masson'ın yazdıkları) tarihe geçecek kadar önemli. Bundan bir yüzyıl, hatta daha da sonra, türümüz hâlâ ortadan kalkmamış olursa, Sue Coe'nun eserleri dünyanın tüm büyük müzelerinin duvarlarında asılı olacaktır. O eserlerden birinin kitabımın kapağında yer almasının benim için ne kadar heyecan verici olduğunu bir düşünün.

Tanıdığım az sayıda Da Vinci'den biri olan Laura Moretti, bu sayfalarla ilgili ek bilgi içeren internet sitesi *www.tomregan-animalrights.com*'u kurdu. *Ek bilgi içeren* demek yanlış olabilir. Laura'nın yarattığı site, kitaptan bağımsız olarak, çok değerli bir eser. Böylesine fevkalade yeteneklere sahip birinin, bu yeteneklerini hayvan hakları mücadelesine adaması bizim için ne büyük şans. Bu kitabın daha fazla okura ulaşması için o yeteneklerden yararlanabilmek ne büyük ayrıcalık. *Teşekkür ederim* sözü böylesine büyük bir armağan karşısında sönük kalıyor.

Rowman and Littlefield yayınevinin felsefe editörü Eve DeVaro, bu kitabın meziyetlerini yayıncısına anlatmak için canla başla uğraştı. Onun bu çabaları olmasa, bu kitap hiç yayınlanmayabilirdi. Çok teşekkür ederim Eve. Ayrıca, metinde yaptığı pek çok düzeltiden dolayı Leslie Evans'a da teşekkürler.

Yanıtlayamadığım sorular olduğunda, işin uzmanlarına danışmaktan hiç çekinmedim. Onların zamanını alma konusunda nezaketimin izin verdiği sınırları aştığım durumlarda bile, bıkıp usanmadan bana yardımcı oldular. Jonathan Balcomb, Teri Barnato, Kim Barlett, Gene Bauston, Marion Bolz, Andy Breslin, Ned Buyukmichi, Meritt Clifton, Christin Dorchak, Catherine Doyle, Mylan Engel, Lisa Franzetta, Jennifer Lanier, Debbie Leahy, Donna Litowitz, Mike Markarian, Eric Mills, Alisa Mullins, Ric O'Barry, Wayne Pacelle, Kim Stallwood ve Paul Watson'a teşekkürler.

Gary Comstock, Sid Gendin, James LaVeck ve Dietrich von Haugwitz, taslak metni çeşitli aşamalarda okuyup birçok faydalı yorumda bulundular.

Bruce Friedrich, taslakları okuyup yorumlarda bulunmanın dışında, beni uygun bilgi kaynaklarına da yönlendirdi ve yukarıda isimlerini saydığım uzmanların pek çoğuyla irtibat kurmamı sağladı.

Bana bunca uzun zaman boyunca, böylesine farklı yönlerden bu kadar çok yardımı dokunan başka birini anımsamıyorum. Umarım bir gün bu büyük borcu bir şekilde öderim.

Ayrıca, kitabı yazarken başvurduğum ve pek çok bilgi edindiğim faydalı çok sayıda internet sitesini güncellemekle saatlerini harcayan, adını bilmediğim tüm hayvan hakları savunucularına teşekkür etmek istiyorum. Bilhassa, hayvanları kullanan büyük endüstrilerin iç yüzünün, onlara güvenen halk tarafından az da olsa görülmesini sağlayan o gizli teftişleri yürüten cesur ruhlara teşekkürler. Sizler o riski almasanız, biz bugün bildiklerimizin çok daha azını biliyor olacaktık. Hayvanlar için iyi ve kalıcı bir şeyler yapmak, sizin bizler için ortaya çıkardığınız, gizli kapaklı o korkunçlukları ortadan kaldırmak da bize düşüyor.

Ama en çok da, hayatı paylaştığımız onca yıl boyunca daima yanımda olan sevgili karım Nancy'ye teşekkür ederim. Onun için düşündüklerimi, yaptıklarıyla hayatıma kattığı zenginliği anlatmaya kelimeler yetmez. Gerek karakterimi, gerekse hayata bakış açımı şekillendirmemdeki büyük rolüyle, beni ben yapan kişinin o olduğunu söylesem, inanın abartmış olmam. Emerson, arkadaşlıkla sevgililiğin farkını anlatmak için, sevgililerin yüz yüze dönüp birbirlerine bakanlar, arkadaşlarınsa gözlerini aynı değerlere dikerek ileriye bakanlar olduklarını söyler. Nancy ile benim, sevgililer olarak, yüzlerimiz birbirimize dönük. Ama birlikte ileriye de bakıyoruz. Hem aşkı, hem dostluğu tek bir kişide, onda bulduğum için ne mutlu bana.

NOTLAR

Alıntılar her bölüm içindeki alt başlıklar altında toplanmıştır. Alıntı bir internet sitesinden yapıldığı durumda, o sitenin adresi verilmiştir.

BAŞLANGIÇ: KEDİ

To Love or Kill: Man vs. Animals. Yönetmen: Anthony Thomas, HBO Original Programming/America Undercover Series, 1996.

1. SAHİ KİM BU HAYVAN HAKLARI SAVUNUCULARI?

Asılsız Yakıştırmalar

Hayvan Kurtuluş Cephesi (ALF), "eylemcilerin (insan ya da başka türden) herhangi bir hayvana zarar vermemek için her türlü önlemi aldığı, şiddet dışı bir hareket" olarak tanımlanıyor. Bkz. *www.hedweb.com/alf-faq.htm.*

ALF eylemlerini 11. Bölüm'de ele alıyorum. Kendilerine hayvan hakları savunucusu diyen bir avuç insan, zaman zaman hayvan istismarcılarına zarar verme heveslerini abartılı eylemlerle sergiliyorsa da, bu tatminsizlerin hayvan hakları hareketinde ne yeri, ne de saygınlığı vardır.

Medya

Paul Watson'ın sözleri, Brook Griffin'in 12 Şubat 2003 tarihli bir makalesinden alıntılandı. "Paul Watson Illegal Avcıları Durdurma Yöntemi Ola-

rak Teknesini Kullanıyor," *The Collegian* (Fresno: California State University) s. 2.

Çıkar Politikaları

Bir Amerikan Tıp Derneği raporu, "Biyomedikal Araştırmalarda Hayvanların Kullanımı: Saldırılara Yanıt," 1992 (gözden geçirilmiş).

Biyomedikal Araştırma Vakfı *www.fbresearch.org/*

Gemiyi Kaçırmayalım

Amerikan Kürk Enformasyon Konseyi *www.fur.org/*

"Onlar Asla Bunu Yapmaz"

Fran Trutt vakasıyla ilgili daha fazla bilgi için, bkz. "Misplaced Trust" başlıklı makalem, *The Animals' Voice Magazine* 3, no. 1: 22-26.

John C. Stauber ve Sheldon Rampton, *Toxic Sludge Is Good For You* (Monroe, Maine: Common Courage Press, 1995) s. 62-63.

Beterin Beteri

Bkz. *A Declaration of War: Killing Animals to Save Animals and the Environment*'ın yayınlanma sürecinde olanlar ve yayıncılarının kişiliğine dair Meritt Clifton'ın anlattıkları, "A Late April Fool? Or Something Worse?" içinde, *The Animals' Agenda* (Haziran 1991): s. 34-35.

2. BU NOKTAYA NASIL GELDİNİZ

Hayvancıl Duyarlılık: Da Vinciler

Leanardo'yla ilgili alıntılar, David Hurwitz'in "Leonardo DaVinci's Ethical Vegetarianism" makalesinde yer alıyor. Bunun için bkz. *www.ivu.org/history/davinci/hurwitz.html*; ve *The Extended Circle: A Commonplace Book of Animal Rights*, der. Jon Wynne-Tyson (New York: Paragon Books, 1989) s. 65.

Martin Buber, *I and Thou*, çev. Walter Kaufman (New York: Scribner, 1970)

Algının Değişmesi

James LaVeck ve Jenny Stein, *The Witness*, 2000. Bilgi için *www.tribeofheart.org/*

Hayvancıl Duyarlılık: Kararsızlar

Kim Barlett'in, kendisi ve oğlu Wolf'un hayvancıl duyarlılığına dair gözlemleri, Avustralyalı hayvan hakları savunucusu Christine Townsend ile yaptığı yazışmalarda yer alıyordu. Onları benimle paylaştığı için Kim'e teşekkür borçluyum.

İlk Adımlar

Mohandas Karamchand Gandhi, *An Autobiography: The Story of My Experiments with Truth* (Boston: Beacon Press, 1957).

Hayvancıl Duyarlılığın Artması

Hayvanların deneylerde kullanılmasına dair eski görüşlerim için bkz. "Animal Experimentation: First Thoughts," Tom Regan, *All That Dwell Therein: Essays on Animal Rights and Environmental Ethics* (Berkeley: University of California Press, 1982) s. 65-74.

3. İNSAN HAKLARI

Bu bölümde savunduğum iddiayı başka kitaplarımda ayrıntılı biçimde işlemiştim: *The Case for Animal Rights* (Berkeley: University Pres, 1983) ve *Animal Rights, Human Wrongs: An Introduction to Moral Philosophy* (New York: Rowman and Littlefield, 2004). Ayrıca bkz. *The Animal Rights Debate* içinde Carl Cohen'le makalem (New York: Rowman and Littlefield, 2001); Defending Animal Rights (Urbana: University of Illinois Pres, 2000): "Mapping Human Rights" (66-84) ve "Putting People in Their Place" (85-105).

Tuskegee Frengi Araştırması

Araştırmayla ilgili faydalı bilgileri şu adreste bulabilirsiniz: *www.kn.pacbell.com/wired/BHM/tuskagee_quest.html*

Ahlakî Siper: Geçmek Yasaktır

"Geçmek Yasaktır" benzetmesini Robert Nozick'e borçluyum, *Anarchy, State and Utopia* (New York: Basic Books, 1974).

Ahlakî Ağırlık: Koz

"Koz" benzetmesini Ronald Dworkin'e borçluyum, *Taking Rights Seriously* (Londra: Duckworth, 1977).

Doyurucu Olmayan Yanıtlar

1. "İnsan Haklara Sahiptir, Çünkü İnsan İnsandır"

Carl Cohen'in de bu görüşü benimseyenlerden olduğu anlaşılıyor. Bkz. Carl Cohen ve Tom Regan'ın *The Animal Rights Debate*'teki Cohen'in kendi görüşleri.

2. "İnsanın Hakları Vardır, Çünkü İnsan, Kişidir"

Örneğin Michael Tooley, *Abortion and Infanticide*'da bu yaygın görüşün etkisi altında.(Oxford: Oxford University Press, 1983).

3. "İnsanın Hakları Vardır, Çünkü İnsan Benlik Bilincine Sahiptir"

Yine bu görüşü benimseyen pek çok filozoftan biri Tooley. Bkz. *Abortion and Infanticide.*

4. "İnsanın Hakları Vardır, Çünkü İnsan Dili Kullanır"

R. G. Frey, dil kullanma yetisinin haklara sahip olmanın ön koşulu olduğunu düşünen filozoflardan. Bkz. kendi kitabı *Interests and Rights: The Case against Animals* (Oxford: Clarendon Press, 1983)

5. "İnsanın Hakları Vardır, Çünkü İnsan Ahlakî Bir Toplulukta Yaşar"

Cohen, *The Animal Rights Debate*'de bu görüşü benimsiyor.

6. "İnsanın Hakları Vardır, Çünkü İnsanın Ruhu Vardır"

"Ruh argümanı" dindar insanlar arasında çok yaygındır.

7. "İnsan Haklara Sahiptir, Çünkü Onları Bize Tanrı Bahşetmiştir"

Bu meseleleri ele alan klasik bir eser, Andrew Linzey'in *Christianity and the Rights of Animals*'ıdır (New York: Crossroad, 1987).

4. HAYVAN HAKLARI

Ortak Kökenler

Charles Darwin, "The Descent of Man", der. Tom Regan ve Peter Singer, *Animal Rights and Human Obligations* içinde (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall, 1976) s. 72.

James Rachels, *Created from Animals: The Moral Implications of Darwinism* (Oxford: Oxford University Press, 1990) s. 133, 166.

Sınır Çizmek

Thelma Lee Gross, DVM, DACVP, "Scientific and Moral Consideration for Live Animal Practice," *Journal of the American Veterinary Medical Association* 222, no. 3 (1 Şubat 2003): 285-288.

Balıkların bilişsel yeteneğine dair özet bölümün alıntılandığı eser, Redouan Bishary, Wolfgang Wickler ve Hans Fricke, "Fish Cognition: A Primate Eye View", *Animal Cognition* 5 (2002) s. 1-13. Yazarlar bulgularını "tamamen işlevsel" olarak sunmuşlar.

Hayvan Haklarına Yönelik İtirazlar

2. "Hayvanlar İnsan Değildir."

Daha etraflı bir eleştirel türcülük tartışması için bkz, *Animal Rights, Human Wrongs*, 8. Bölüm.

8. "Hayvanlar Hiçbir Şeyin Farkında Değildir."

Descartes'ın hayvanlarla ilgili görüşlerini, Regan ve Singer'ın derlediği *Animal Rights and Human Obligations* içinde, kendisinin eserinden yapılan derlemelerde bulabilirsiniz, s. 13-19.

10. "En Azından Tanrı Bize Egemenlik Bahşetmiş."

Daha etraflı bir tartışma için, bkz. "Christians Are What Christians Eat" başlıklı makalem, *The Three Generation: Reflections on the Coming Revolution* (Philadelphia: Temple University Press, 1991) s. 143-157.

5. ALICE'İN BİZE ÖĞRETTİĞİ

Humpty Dumpty'nin Kibiri

Peter Heath, *The Philosopher's Alice* (New York: St Martin's Press, 1974) s. 193.

"Sadist Yalancı Nazi Pisliği"

Kongrenin resmi görüşü için bkz.
www.aphis.usda.gov/ac/awa.html#2131.

Amerikan Veteriner Hekimler Derneği'nin Hayvan Refahı ve Hayvan Hakları Politikası için bkz. *www.avma.org/care4pets/morewelf.htm#rights.*

Hayvan Hakları İçin Veterinerler Birliği hayvan hakları felsefesini kabul ediyor. Bilgi için bkz. avar.org/avar

Rebekah Harp, "The Sounds of the Knives", *Voices From The Garden: Stories of Becoming a Vegeterian* içinde, der. Daniel ve Sharon Towns (New York: Lantern Books, 2001) s. 35-36.

Süt Danası Eti Endüstrisi

Yılda sekiz yüz bin dananın kesildiği tahmini, Amerikan Et Enstitüsü tarafından bildiriliyor: *www.meatami.com/*. Bu bölümdeki diğer sayısal hesaplamalar USDA'ya ait: *www.usda.gov/nass/pubs/histdata.htm*

The Stall Street Journal'dan aktarılan alıntılar Peter Singer'dan, "Down on the Factory Farm", *Animal Liberation* içinde, 3. bölüm, 2.Baskı (New York: *New York Review of Books*, 1990). (Türkçesi: *Hayvan Özgürleşmesi*, çev Hayrullah Doğan [İstanbul: Ayrıntı Yayınları]).

Hücre hapsi koşullarında yetiştirilen süt buzağıları ve diğer sınaî çiftlik hayvanlarının, tik ve diğer davranışsal uyumsuzluk belirtileri de dahil, fiziksel ve ruhsal hastalıklarını gözler önüne seren ilk bilimsel araştırmalar, Britanya'da hükümet tarafından atanmış olan zoolog Prof. F. W. Rogers Brambell'in başkanlığındaki bağımsız komite tarafından belgelendi. Bkz. *Report of the Technical Commitee to Enquire into the Welfare of Animals Kept under Intensive Livestock Husbandry Systems* (Londra: Her Majesty's Stationary Office, 1981). Avam Kamarası Tarım Komitesi tarafından sunulan bu rapor, çağdaş Amerikan hayvan yetiştiriciliği sektöründe egemenliğini sürdüren yoğun besicilik yöntemlerini sert bir dille eleştiriyordu. Hayvan sağlığı konulu bilimsel araştırmaların derli toplu bir özeti için, bkz. Joy A. Mench, "Thirty Yeras After Brambell: Whither Animal Welfare Science?" *Journal of Applied Animal Welfare Science 1*, no. 2: 91-102. Aynı dönemi daha ayrıntılı ele alan bir değerlendirme için bkz. Richard Ryder, *The Political Animal: The Conquest of Speciesism* (Jefferson, N.C.: McFarland and Company, 1998); bilhassa bkz. 3.Bölüm, "The Science of Animal Welfare" Ryder *türcülük* sözcüğünü ilk kez ortaya atan düşünürdür.

Sınaî Çiftçilik

Sınaî çiftçilikle ilgili genel araştırmalar arasında, Michael W. Fox, *Farm Animals: Husbandry, Behavior and Veterinary Practice* (Baltimore: University Park Press, 1984) ve Jim Mason ve Peter Singer, *Animal Factories* (New York: Crown, 1980). Ayrıca bkz., Matthew Scully, *Dominion: The Power of Man, the Suffering of Animals and the Call to Mercy* (New York: St.Martin's Press, 2002)

Amerikan Sığır Endüstrisi

www.vealfarm.com/education/pdfs/special-product.pdf.

Domuz Endüstrisi

Hollandalı hayvan davranışları bilimcisi G. Cronin'den alıntı, Singer, *Animal Factories* içinde, s. 25.

Matthew Scully, *Dominion*, s. 258, 267-268, 274.

Bernard Rollin, *Farm Animal Welfare: Social, Bioethical, and Research Issues* (Ames: Iowa State University Press, 1995) s. 74-75.

Domuz Üreticileri Ulusal Konseyi *www.nppc.org*

Wall's Et Firması müdürünün sözleri, *National Hog Farmer*'dan alıntılandı (Mart 1978) s. 27.

Kümes Hayvanları Endüstrisi

ABD Kümes Hayvanları ve Yumurta Üreticileri Derneği *www.poultryegg.org*

Sığır Endüstrisi

Ulusal Sığır Yetiştiricileri Sığır Eti Birliği *www.beef.org*

"İnsanî" Kesim

Gail Eisnitz, *Slaughterhouse: The Shocking Greed, Neglect and Inhumane Treatment inside the U.S. Meat Industry* (Amherst: Prometheus Books, 1997) s. 71, 105, 181, 206, 228-229.

Zogby anketinin sonuçları Reuters tarafından 30 Mart 2002'de açıklandı, bkz. *nodowners.org/poll.htm*

Süt ürünleri endüstrisinin ıskarta hayvanlara ilişkin yasaya muhalefeti, Associated Press'ten Frederic J. Frommer tarafından 9 Haziran 2002 tarihinde, "Süt Ürünleri Grupları Çiftçilik Kanunu Savaşlarında Galip Gelmek İçin Lobi Faaliyetlerine Cömertçe Para Akıtıyor" başlıklı haberle duyuruldu. Bkz. *www.farmed-animal.net*

Amerikan Et Ensititüsü *www.meatami.com*

Balık Katliamı

Ticaret ve "spor" amaçlı olarak öldürülen balıkların toplam sayısına ilişkin tahminler, Bruce Friedrich'in "ABD'de Balıkçılık Faaliyetlerinin Yol Açtığı Yıllık Su Hayvanı Zayiatı" başlıklı özel haberinden alındı. Burada

verilen rakamlar 1997 yılına ait. Toplam sayının günümüzde daha yüksek olduğu kesin.

Joan Dunayer, *Animal Equality: Language and Liberation*(Dervood, Md.: Ryce Publishing, 2001) s. 137-138.

İnsancıl Kesim Derneği *www.hsa.org.uk/recent%20event.html#link7*

"Sporcuların" balık öldürmekte kullanabilecekleri "insanî" yöntemlerin tasvirleri için bkz. "How to HUmanely Kill Fish" *www.geocities.com/tony2kuk/fishkill.html*

Sınaî Çiftlik Hayvanı Sığınağı

United Poultry Concerns *www.upc-online.org/*

Farm Sanctuary *www.farmsanctuary.org/*

Animal Place *www.animalplace.org/*

The Suwanna Ranch *www.hfa.org/refuge/suwanna.html*

Domuzların bazı yönlerden en az insandışı primatlar kadar zeki olduklarını gösteren araştırmanın haberi Reuters tarafından 11 Eylül 2002'de, "Domuzlar ve Tavuklar Düşündüğünüzden Daha Zeki" başlığıyla duyuruldu. Bkz. *www.enn.com/news/wire-stories/2002/09/09122002/reu_48402asp*

Koyunların olağanüstü bir hafızaya sahip olduklarını gösteren araştırmanın haberi Margaret Munro tarafından, 9 Kasım 2001'de *National Post*'ta (Kanada) " 'Onlara Daha Çok Saygı Göstermeliyiz': Zeka Alametleri" başlığıyla yayınlandı.

Peaceable Kingdom adlı filmle ilgili bilgiyi *www.tribeofheart.org* adresinde bulabilirsiniz.

Tavukların öğrenme ve öğretme yetisine sahip olduklarını gösteren araştırma, Bristol Üniversitesi'nin basın bülteni olarak 12 Eylül 2002'de "Soru: Tavuklar Neden Yolun Karşı Tarafına Geçtiler? Cevap: Beslenme ve Sosyal Davranış Dersi Almak İçin" başlığıyla yayınlandı. Bkz. publicrelations@bristol.ac.uk

Sonuç

Gandhi'den yapılan alıntı için bkz. John Wynne-Tyson, der., *The Extended Circle: A Commonplace Book of Animal Rights* içinde (New York: Paragon House, 1988) s. 91.

7. HAYVANLARIN GİYECEĞE DÖNÜŞTÜRÜLMESİ

Amerikan Kürk Endüstrisi

Kürk İmalathanesi Kürkü

Kürk imalathanelerinin sayısına ilişkin istatistikler ABD Kürk Komisyonu'ndan alındı. *www.furcomissionn.com/who/index.html*

Çinçilla Endüstrisi Konseyi'ne ilişkin bilgi edinmek için bkz. *www.chinchilla.com/ranch.html*

Av Kürkü

Friends of Animals *www.friendsofanimals.org*

Desmond Morris'ten yapılan alıntı Mark Glover'ın "Eye of the Beholder" makalesinde yer alıyor, *The Animals Voice Magazine* 5, no. 4 (1992): 33. Morris başka eserinde de tuzaklara değiniyor: *The Animal Contract: An Impassioned and Rational Guide to Sharing the Planet and Saving Our Common World* içinde (New York: Warner, 1990), 116-118.

Marshall Cohen'in sözleri, Gina Ballfante'nin "Çetin Günlerde Isınmak ve Şık Olmak" başlıklı 3 Aralık 2002 tarihli bir *New York Times* makalesinde geçiyor.

Robert Verdi'den alıntılanan sözler, Alev Aktar'ın "Deri Ticareti Maceraları. Eskiden Kürk Mantolar Hanımların ya da Joe Namath'ın Giyeceğiydi. Şimdi İse Erkekler Vizon Kürklerine Bayılıyor" makalesinde yer alıyor. 8 Ocak 2003, *New York Daily News* içinde.

Keith Kaplan'dan yapılan alıntı, 8 Şubat 2003 tarihli *Atlanta Journal-Constitution*'da, Shelly Emling'in "Kürkün Geri Dönüşü İle Moda Merhamete Üstün Çıktı. Parlak, Son Moda Stiller ve Dondurucu Soğuklar Bu Dönüşü Desteklese de, Hayvan Hakları Aktivistleri Ateş Püskürüyor" başlıklı makalede yer alıyor.

Uluslararası Kürk Pazarı: Üç Örnek

Kuzeybatı Atlantik Fok Avcılığı

Her iki avcılıkla ilgili genel bilgiler: Pagophilus, *http://pagophilus.org/hunt/index.htm.*

Newfoundland Balıkçılık ve Tarım Bakanı John Efford'ın sözleri, St. John'daki 31 Mart 1999 tarihli *Evening Telegram*'da yer aldı. Kanada Balıkçılık Bakanı Robert Thibault'nun sözleri 3 Şubat 2003 tarihli *Toronto Globe and Mail* içinde, Jeff Gray'in "Update" başlıklı makalesinde yer alıyor.

Dr. Roberts'tan yapılan alıntı, IFAW'ın yayınladığı *Canada's Commercial Seal Hunt, 1998 Investigation*'da yer alıyor. Roberts'ın sözleri, Rebecca Aldworth'un "SEal Song. Canada'a Shame" yazısında alıntılanmış, *www.animalsvoice.com/PAGES/features/seal.html*

2001 Kanada fok avıyla ilgili olarak veterinerlerin araştırmasına ilişkin bilgileri Fur Free Alliance'ın internet sitesinde bulabilirsiniz. *www.information.com/infurdesk/press/pres0206.htm*

Michael J. Dwyer, *Over the Side, Mickey: A Sealer's First-Hand Account of the New Foundland Seal Hunt* (Halifax: Nimbus, 1998) s. 140.

"A Cruel Slaughter on Ice", Rebecca Aldworth, *The Toronto Star* içinde, 9 Mayıs 2003. Makaleye, *www.thestar.com* adresinden ulaşılabilir.

Kanada fok avcılığı sektörünün "'önlem' niteliğinde bir denetleme modelinin" ölçüsünü aştığı bulgusu "Grönland Foku Popülasyonu Muhtemelen Gerilemekte" haberinde ortaya konuyor. *www.imma.org/PBR/*.

Wilfred Grenfell'in sözleri için bkz. Paul Watson, *Seal Wars:Twenty-Five Years on the Front Lines with the Harp Seals* içinde (Toronto:Key Porter, 2002) s. 29. Her yıl tekrarlanan bu trajik olayla ilgili bilgilendirici açıklamalarla ilgilenen herkes bu kitabı mutlaka okumalı.

İran Kuzuları

HSUS'un İran kuzularıyla ilgili videosu hakkında bilgi için bkz. *www.hsus.org/ace/a2046*

Bont voor Dieren'in karakul koyunlarıyla ilgili internet sitesi *www.bontvoordieren.nl/eglisg/index.php?action=karakul*

Kedi ve Köpek Kürkü

HSUS'un verdiği bilgilere şu adresten ulaşılabilir: *www.hsus.org/ace/12014*.

Deri

Eliot Gang, "The Skin off Their Backs", *The Animals Agenda* içinde, 31 Ekim 1999, *www.animalsagenda.org*

PETA-Hindistan'ın deri üretimi konulu videosuyla ilgili bilgi için bkz. *www.petaindia.org/cleath.html*

Yün

Mulesleme işleminden sonra kuzuların davranışlarının tasviri, Vegan Society'nin (Vegan Derneği) internet sitesinde yer alıyor *www.vegansociety.com/html/info/info21.html*

M. D. Kirby'den yapılan alıntı "Horrors on the Sheep Farm", *Agscene* içinde yer alıyor, Temmuz 1986.

Jennifer Greenbaum, "What's Wrong with Wool?" *www.animalsvoice.com/PAGES/invest/wool.html*

8. HAYVANLARIN PERFORMANSÇILARA DÖNÜŞTÜRÜLMESİ

Alan Sınırlaması

Aslanlar, kaplanlar ve fillerin yaşam alanı ve sosyal yapılarıyla ilgili bilgi edinebileceğiniz örnek bir adres: *www.oaklandzoo.org/atoz/atoz.html*

Her iki alıntının kaynağı ErnestAlbrecht, *The New American Circus* (Gainesville: University of Florida, 1995) s. 207, 218.

Sosyal Bağların Yitirilmesi

Earl Chapin May, *The Circus from Rome to Ringling* (New York: Dover Publications, 1932) s. 109.

Acı Çektirmeden Terbiye Olmaz

Clyde Beatty alıntısı, aktaran Witon Eckley, *The American Circus* (Boston: Twayne Publishers, 1984) s. 75.

Dokunma! Canını Acıt!

Carson and Barnes *www.carsonandbarnescircus.com/*

People for the Ethical Treatment of Animals (PETA) *www.peta.org/*

Barbara Byrd'in Associated Press'e verdiği söyleşinin bir özeti için bkz.: *www.impactpress.com/articles/junjul02/circus6702.html*

David A. Creech davasıyla ilgili bilgiler, 19 Ekim 2002 tarihli *The Virginian-Pilot*'dan edinilebilir. Bkz. "Sirk Terbiyecisi Fillere Zulümden Suçlu Bulunarak Para Cezasına Çarptırıldı", Matthew Roy'un haberi.

Yasal Aldatmacalar

Peggy Larson'ın ifadesi 1 Mayıs 2000 tarihinde, California Riverside'da, Riverside Vilayeti Teftiş Kurulu'na sunuldu. Bu metin için bkz.: *www.api4animals.org/dog.asp?ID+806.*

Müfettişlerin sayısı, Michael Satchell tarafından veriliyor: "Cruel and Unusual", *US News* içinde, 5 Ağustos 2002, s. 31.

"Radikal Görüşler"

Ringling Brothers ve Barnum and Bailey Sirki *www.ringling.com/*

" 'Butik sirkler' bana göre değil"

Alan Slifka'nın sözleri *The New American Circus*'ta alıntılanmış, s. 206. Melissa Draper, Cirque du Soleil'in Raleigh'deki gösterisiyle ilgili yazıyı, 17 Ocak 2003 tarihli *The News and Observer* için yazmış.

Deniz Memelilerinin Sergilenmesi

Sea World-San Diego *www.buschgardens.com/seaworld/ca/*

Dave Barry, "Theme Park Fever: You'llKnow When You Go", *The News and Observer*, Raleigh, N.C., 4 Nisan 2003.

Yunuslarla ilgili genel bilgiler için bkz. Dolphin Project *www.dolphinproject.org/*

Giorgio Pilleri alıntısı için bkz. William Johnson, *The Rose Tinted Menagerie* (Londra: Heretic Books, 1990) s. 168.

Jean-Michael Cousteau'dan yapılan alıntı, Dolphin Project'in internet sitesinde bulunuyor.

9. HAYVANLARIN YARIŞÇILARA DÖNÜŞTÜRÜLMESİ

Avcılık

Avcılıkla ilgili istatistikler için bkz. *http://www.fund.org/library/documentViewer.asp?ID=85&table=documents*

"İnsanî" Avcılık

Ann S. Causey, "On the Morality of Hunting", *Environmental Ethics* 11 içinde (Kış 1989) s. 334-335.

Koleksiyoner Avcılar

C. J. Chivers "A Big Game", *New York Times*, 25 Ağustos 2002.

Konserve Av

Humane Society of the United States *www.hsus.org/ace/12017*

"Av Hayvanları Nereden Getiriliyor?"

Konserve avlar için hayvan temin edilmesinde Amerika'nın önde gelen hayvanat bahçelerinin rolü, Michael Satchell tarafından belgelenmiştir. Bkz. "Cruel and Unsusual", *US News* (5Ağustos 2002) s. 29-32.

Hayvanat bahçelerinin sattığı "artık" hayvanların sayısı için bkz. Linda Goldstein, "Animals Once Admired at Country's Major Zoos Are Sold or Given Away to Dealers", San Jose Mercury News, 11 Şubat 1999.

"Hakiki" Avcılar

1. "Avlanmak Genlerimde Var."

Aldo Leopold, *A Sand County Almanac* (New York: Baltimore Books, 1970) s. 227

Jose Ortega y Gasset, *Meditations on Hunting*, çev. Howard B. Wescott, Paul Shepherd'ın önsözüyle (New York: Scribner, 1985) s. 29.

2. "Sevgimden yaptım."

Jose Ortega y Gasset, *Meditations on Hunting*, s. 92.

Randall L. Eaton, "The Hunter as Alert Man: An Overview of the Origin of the Human/Animal Connection", *The Human/Animal Connection* içinde, der. Randall L. Eaton (Incline Village, Nev.: *Carnivore Journal* ve Sierra Nevada College Press, 1985) s. 9.

3. "Avcılık Ruhanî Bir Şey"

David Petersen, *A Hunter's Heart: Honest Essays on Bloodsport* (New York: Henry Holt, 1996) s. 161.

James A. Swan, *In Defense of Hunting* (New York: HarperCollins, 1995) s. 35.

Jim Motavalli, 4-6 Ekim 2002 tarihlerinde Kültür ve Hayvanlar Vakfı'nın sponsorluğunda yedincisi düzenlenen yıllık Merhametli Yaşam Festivali'ndeki konuşmasında, Petersen ve Swan gibi avcılardan destek gören "bu ruhanî sayıklamaları" reddetmiştir.

5. "Avlanmak Zevklil"

Hareketsiz duran avcılarda nabzın yükselmesiyle ilgili bilgi için bkz. *Energy Times: Special Heart Issue* (Şubat 2003): 48.

"Vandalları İçeri Tıkın"

Ulusal Silah Derneği *www.nrahq.org/hunting/hunterimage.asp*

Rodeo

Profesyonel Rodeo Kovboyları Derneği *www.proredo.com/.*

"Rodeoda Atlar Neden Tepinir?"

Bu ve bir sonraki Peggy Larson alıntısı için bkz. Merritt Clifton, "Anti-Rodeo Vet was Performer", *Animal People* 3, no. 6 (Temmuz-Ağustos 1994), makaleye ulaşmak için bkz. *www.animalpeople.org/94/6/antirodeo_vet.html.*

Kement Atma

Dr. Finnochio'dan yapılan alıntı Animal Protection Institute'ün internet sitesinde görülebilir. *www.api4animals.org.doc.asp?ID=1276*

Dr. Larson'ın sözleri için bkz. Merritt Clifton, "Anti-Rodeo Vet was Performer"

C. G. Haber, Veteriner Hekim, HSUS'la 1979'da yaptığı bir söyleşiden.

Showing Animals Respect and Kindness, *www.sharkonline.org/.*

Görmedikçe İnanmazsın

Karen Chapman, "Riding, Roping – and Editing", *Extra!* (Mayıs/Haziran 2002): 25

Steve Hatchell'in ("Buzağı bağlamayla sorunu..." diye başlayan) sözleri için bkz. Thomas Mitchell "Givng Credence to the Rodeo Banner," *Las Vegas Review-Journal* (16 Aralık 2001).

Steve Hatchell alıntısı, aktaran Karen Chapman, *Wyoming Tribune-Eagle*, 24 Aralık 2000 tarihli sayısından, s. 25..

Tazı Yarışları

Tazılarla ilgili olarak burada sunulan genel bilgiler, Grey2K USA internet sitesi *www.grey2kusa.org*'dan ulaşılabilecek kaynaklara dayanarak yazıldı.

Hayvan Hakları-Hayvan Refahı

The National Greyhound Association *www.ngagreyhounds.com/.*

İnsanî Dedikleri Bu Mu?

Greyhound Lovers League *www.geocities.com/greyluvrsleague/myths.htm*

Kasti Eziyet

Alabama, Lilian'daki tazıların toplu mezarlarıyla ilgili haber ("Yarış Köpeklerinin Hazin Sonu, Alabama Otoriteleri Konuştu") David M. Halbfinger'e ait.

Sonuç

Albert Schweitzer alıntısı için bkz. William Johnson, *The Rose-Tinted Menagerie* (Londra: Heretic Books, 1990) s. 150.

10. HAYVANLARIN ARAÇLAŞTIRILMASI

"İnsanî Gözetim"

National Association for Biomedical Research *www.nabr.org/*.

Eğitim Alanında Hayvanların Araçlaştırılması

People for the Ethical Treatment of Animals petacatalog.com/peta/product.asp?dept%5Fid=12&pf%5Fid=VP511&mscssid=

"Öğrencilerin Anatomi Öğrenmeleri İçin Hayvan Teşrih Etmeleri Şarttır"

Jonathan Balcombe, "Dissection: The Scientific Case for Alternatives", *Journal of Applied Animal Science* 4, no. 2(2001): 117-126.

Değişim Rüzgârları

Jonathan Balcombe, "Student/Teacher Conflict regarding Animal Dissection", *The Animal Biology Teacher* 59, no. 1 (2000): 22-25.

"Köpek Laboratuvarı"

Colorado köpek laboratuvarının internet sitesi *www.stopcudoglabs.org/*

"CÜ Son Köpek Teşrihlerini Durdurdu, Yetkililer Kararın Parasal Nedenlerle Verildiğini Söylüyor," *The Boulder Daily Camera*, Katy Human haberi, 30 Ocak 2003.

Başyazı, *Boulder Daily Camera*, "Köpekleri ve Parayı Boşa Harcamamak. CÜ Köpek Laboratuvarı Yasağını Sürekli Hale Getirmeli," 31 Ocak 2003.

Hayvan Dostunuzun Yaşamı Laboratuvarda Son Bulabilir
PETA *peta.org/mc/facts/fsc 15.html.*

PCRM *www.pcrm.org/issues/Animal_Experimentation_Issues/pound_seizure.html.*

Americans for Medical Progress *www.amprogress.org/.*

Last Chance for Animals *www.lcanimal.org/.*

Hayvanların Toksisite Testlerinde Kullanılması

"LD_{50}"

Çevresel ve başka bazı etkenler nedeniyle *"LD_{50}"* test sonuçlarının farklılaşmasının klasik bir bilimsel eleştirisi için bkz. R. Loosli, "Çifte Test ve Kopyalanabilirlik," Regamay, Hennessen, Ikıc ve Ungar, Laboratuvar Tıbbı Konulu Uluslararası Sempozyum (Basel: Karger, 1967).

Mindy Kursban, Avukat, "PCRM Brings EPA to Court over Cruel and Useless Tests", *Good Medicine* (Kış 2003): 11.

Richard Ryder, *Victims of Science: The Use of Animals in Research* (Londra: Davis-Poyter, 1975) s. 36.

Alternatifler

LD_{50}'nin *in vitro* alternatifleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. *www.pcrm.org/issues/Animal_Experimentation_Issues/in_vitro_tests_html.*

İsveçli bilimciler tarafından yürütülen araştırmanın sonuçlarının bir özeti için, "In Vitro Akut Toksisite Testleri Hayvan Kullanılan Testlerden Daha Tutarlı Sonuç Veriyor", bkz. *www.pcrm.org/issues/Animal_Experimentation_Issues/in_vitro_tests_html*

Deneylerde Hayvanların Araçlaştırılması

Federal Gıda, İlaç ve Kozmetik Kanunu'na şu adresten ulaşılabilir: *www.fda.gov/cvm/index/ffdc_act/ffdcatoc.html.*

Avrupa Birliği'nin ürün testlerine ilişkin değişen politikalarına dair bilgi için bkz. British Union for the Abolition of Vivisection internet sitesi *www.buav.org.fcampaign.html.*

Deney Çeşitleri

Hayvanların maruz kaldıkları deneylerin klasik bir tasviri için bkz, Jeff Diner, *Beyond The Laboratory Door* (Washington, D.C.: Animal Welfare Institute, 1985)

"(Hepsini değil, bazı) Hayvanları Koruma Yasası"

Araştırmalarda izinli olarak kullanılan hayvanların sayısına dair bilgi edinmek için bkz. Hayvan ve Bitki Sağlığı Şubesi (Animal and Plant Health Inspection Service) *www.aphis.usda.gov.*

Merkezî Yönetimin İcraatı

Hayvan ve Bitki Sağlığı Şubesi'nin denetimine tâbi tesislerin sayısına ve bu denetimlerin eksiklerine ilişkin veriler, Hayvan ve Bitki Denetim Şubesi Hayvan Koruma Kanunu İcrası Başmüfettişlik Mercii 33600-1-Ch no.lu Denetim Raporu'ndan alındı. (Washington D.C.: U.S.Government Printing Office, Ocak 1995). Şube icraatlarının kapsamlı bir incelemesi için bkz. Michael Budke, "Are Laboratory Animals Protected in the US?" *The Animals Voice Magazine* içinde (Ilkbahar 1996): 6-9. Gary Francione, *Animals, Property and the Law*'da (Philadelphia: Temple University Press, 1995) Hayvan Refahı Yasası ve şubenin bu yasanın hükümlerinin uygulanışını denetlemesine dair kanıtlarla desteklediği bir eleştiri sunuyor.

"Yazı" Gelirse Araştırmacılar Kazanır, "Tura" Gelirse Hayvanlar Kaybeder

Scott Plous ve Harold Herzog, "Reliability of Protocol Reviews for Animal Research", *Science* 27(Temmuz 2001): 608-609. Alıntı Herzog'a ait ve Wesleyan University News'tan tarih atılmamış bir basın bülteninde yer alıyor.

Yararların Abartılması

Hayvan deneylerinin sağladığı çıkarların ne denli abartıldığına dair genel bir araştırma için bkz. Hugh LaFolette ve Niall Shanks, *Brute Science: Dilemmas of Animal Experimentation* (New York: Rowman and Littlefield, 1996). Ayrıca bkz. C. Ray Greek, Tıp Hekimi, ve Jean Swingle Greek, Veteriner Hekim, *Sacred Cows and Golden Geese: The Human Costs of Experiments on Animals* (New York: Continuum, 2000) ve *Specious Science: How Genetics and Evolution Reveal Why Medical Research on Animals Harms Humans* (New York: Continuum, 2002).

Zararların Küçümsenmesi

FDA onaylı ilaçların zehirliliğine ilişkin istatistikler için bkz, ABD Sayıştayı, *Report to the Chairman, Subcommittee on Human Resources and Intergovernmental Relations, Committee on Government Operations, House of*

Representatives, FDA Drug Review, Postapproval Risk, 1976-1985 (Washington D.C.:U.S.Government Printing Office, 1990).

İlaçlardaki ters etki vakalarının % 1'lik kısmının raporlara geçtiği bilgisi için bkz. D.A. Kessler, "MedWatch'la Tanışmak: İlaçla Tedavi, Advers Etkiler ve Ürün Problemlerinin Rapor Edilmesinde Yeni Bir Yaklaşım," *Journal of the American Medical Association* 269 (1993): 2765-2768.

Toplam sağlık harcamalarında sigaranın neden olduğu düşünülen kısmın % 60 olduğu hesaplaması, Tıp Hekimi Robert Shubinski tarafından hazırlanan kapsamlı bir ekonomi analizinde yer almaktadır. Bkz. *www.euobserver.com/index.phtml?sid=9&aid=11188*

Araştırmanın İdeolojisi

Carl Cohen, *The Animal Rights Debate*, s. 291.

11. "EVET... AMA..."

"Vandalizm ve Şiddet" Çekincesi

ALF/ELF hasarlarına ilişkin FBI rakamlarına ulaşmak için bkz. *www.fbi.gov/congress/congress02/jarboe021202.htm*.

ALF kundaklaması ve diğer eylemler, North American ALF Supporters Group tarafından "şiddet içermeyen eylemler" olarak tanımlanıyor. Bkz. *www.hedweb.com/alffaq.htm*.

"Ben Bunun Radikal Bir Hareket Olduğunu Sanıyordum" Çekincesi

Compassion over Killing *www.cok.net/*

Ken Klippen'ın sözleri, 4 Aralık 2002 tarihli, "Örgüt Yumurta Çiftliklerinin Zalimce Olduğunu Öne Sürdü" başlıklı bir Associated Press haberinde alıntılanıyor. Bkz. *www.cok.net/camp/inv/rb/article_ap.php*

"Aç müşteriler kafeslere doldurulmuş kedi ve köpekleri inceliyorlar, aralarında hayvanlar hakkında yorumlar yapıyor; sonra da kararlarını veriyorlar. Nihayet bir adam, metal bir maşayla uzun tüylü bir kediyi kafesinden hızla çekip alıyor ve apar topar mutfağa sokuyor. (...)

O uzun tüylü beyaz kedi bunca yıl nasıl da aklıma takılıp kalmış! Onun o acınası durumunun benim için insan sömürüsünün pençesine düşmüş tüm hayvanların durumunu sembolize etmesinden olsa gerek. Hiçbir suçu olmayan tüm o masumların sembolü. İnsan hoyratlığıyla karşı karşıya kalan tüm çaresizlerin sembolü..."

Hayvanlar konusundaki duyarlılığının nasıl geliştiği hayvan hakları hareketinin önde gelen entellektüellerinden Tom Regan böyle anlatıyor. *Kafesler Boşalsın*'da, insan türünün hayvanlar üzerindeki tahakkümünün örnekleri gözler önüne seriliyor. "İnsanların hayvanlara korkunç şeyler yapmaktan vazgeçmeleri!" gibi basit bir talebi dillendiren hayvan hakları savunucularının, teorilerini ve eylemlerini hangi düşünce ve değerlere dayandırdıkları, mücadelelerini hangi felsefî saiklerden yola çıkarak ördükleri açıklanıyor. *Kafesler Boşalsın*, türe dayalı ayrımcılığı ortadan kaldırmayı amaçlayan hayvan hakları mücadelesinin felsefî kilometre taşlarından...

İLETİŞİM 1225
HAYVAN HAKLARI 1

ISBN-13: 978-975-05-0502-7
9 789750 505027